

З Ы М Е С Т

	<i>Стар</i>
Гурскі. Новы горад	3
Самуйлёнак. Цагляна казэматы	33
Баранавых. Два канцы	61
С. Ліхалзіеўскі. Радзіма—краіна саветаў (верш)	79
Бавюшкаў. Мая песня (верш)	82
Т. Хадкевіч. Загартованы агнём і бурай (верш)	85

Нарысы

Скрыган. Гомсельмаш	87

Крытыка

Б. Каваленка. Платон Галавач	103
Кучар. Пра п'есу Александровіча „Напор“	109
Дакутовіч. За дыялектычна-матэрыялістычны нарыс	123

Тэатр

Вольскі. Асноўныя этапы разьвіцця дзяржаўных тэатраў БССР	138

Бібліяграфія

П. Скокаў. Пра „Брыгадзіравы апавяданьні“ К. Чорнага	155
Хроніка	158

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ АСОЦЫЯЦЫІ
■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

ПА Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й

ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВЫДАННЯ ДЗЕСЯТЫ

Библиотека ИНО. №

84

К Н І Ж К А
ДРУГАЯ-ТРЕЦЯЯ

Центральный гос.
литературный и
Библиотека

1921-А

Надрукавана ў друкарні
„ПАЛЕСДРУК“, Гомель.
Зак. № 1628—1700 экз.
Уп. Галоўлітбелу № 365.

Новы горад

П'еса ў 4-х крывах

Дзейныя асобы

Віхура Арцём—нач. работ на пабудове электрастанцыі, стары бальшавік, каля 55 год.

Беразоўскі Ніл Максімавіч—галоўны інжынер, 54 гады.

Беразоўская Тацяна—яго жонка, каля 50 год.

Беразоўскі Сяргей—іх сын, белы эмігрант, прыехаў у СССР, як ангельскі інжынер, пад прозьвішчам Тэйлор Джэк.

Беразоўскі Вадзім—іх сын, студэнт, прыехаў на практыку, 20 год.

Дубовік Тарас—сакратар парткалектыву, каля 35 год.

Альховы Андрэй—манцёр, сакратар камсамольскае ячэйкі, працуе бетоншчыкам.

Відук—старшыня рабачкому.

Кімаў Арсень—малады інжынер, камсамолец.

Уэльс Горальд—ангельскі інжынер.

Скакун Хведзька—бетоншчык, п'яніца, прагульшчык.

Гануля—яго жонка.

Верас—стары рабочы, кладчык.

Гніда—чорнарабочы, былы бандыт. Сапраўднае прозьвішча Жыгалка.

Хрушч—плотнік, працуючорнарабочым.

Хмара Адам—дзесятнік.

Смык Сымонка—былы бяспрыгульнік, працуе бетоншчыкам.

Марына—студэнтка, практыкантка.

Параска—работніца.

Зьвягіна—загадчыца клюбам.

Размазьня—паштальён

Лявон—стары дзед, вартаўнік.

Яшка—піонэр.

Цігр }
Міцька } —бяспрыгульнікі.

Рахункавод.

Машыністка.

Рабочыя, работніцы, камсамольцы.

Круг першы

Кватэра Віхуры. Шафа, этажэрка з кніжкамі. На стала раскіданы чырціжы, газеты часопісы. Партрэт Леніна. На канапе сьпіць Віхура.

1. Будзем знаёмы

Смык (*ідзе, крадучыся з фанарыкам, адварнуўшыся*). Ты Цігр, будзеш на пасьце... а вы братва на апэрацыю. (*Бяспрытульнікі рассыпа-ліся па пакою, чуцен стук*).

Міцька. Ну ты, зануда!

Цігр (*выбірае з-за дзвярэй*). Маўчы гад, а то дух вон і кішкі на тэлехвон...

Смык. Ш-ша! (*Чытае*). Капітал.

Міцька. Дзе?

Смык (*паказвае*). Во!

Міцька (*схваціў кніжку*). Карл Маркс. (*Пераліствае*). Ніякага капі-талу ў наліччы не аказалася...

Смык (*водзіць фанарыкам*). Ну і кніжак, ядзяць це мухі...

Цігр. І болей ні хрэна...

Міцька. Што?

Цігр (*навеў фанарыкам на партрэт Леніна, потым на боты*). Стоп!

Міцька (*хапае боты*). Глян, якая камбінацыя... (*Паказвае хвіну, праз дзірку ў боце*), з нашае апэрацыі.

Цігр. Бяры.

Смык (*паглядзеў*). Барахло.

Цігр (*са злосьцю кідае*). Ну і апэрацыя!

Віхура (*ускочыў, запальвае лампу, Цігр накідаеца на яю*). Шпа-на! (*Вывернуўся, схваціў бот*).

Цігр (*выхватвае фінку*). Коцай!

Віхура. Як коцну!.. (*Замахнуўся ботам*).

Цігр (*кідаеца на Віхуру*). Пад дзевятае...

Віхура. Басота! (*Моцна сьціснуў руку*).

Цігр (*крывіцца*). О-ой! (*Выпускае фінку*).

Смык (*усьміхаючыся*). Якая сіла... ну і сілішча. (*Пауза*). А сіла, сілу паважае.

Віхура (*падняў фінку, кідае*). Вазьмі!

Смык (*хватае*). Што?

Віхура (*усьміхаючыся*). Ня бойся.

Цігр (*узяў фінку, злосна паглядзеў*). Ну, щасьце тваё, што не раззла-ваў мяне. (*Пашоў*).

Віхура (*сьмяецца*). Маё щасьце?!

Смык. Братва!—а ён нічога стары... Каб даў крыху пашамаць, тады свой у доску...

Віхура (*адзяе боты*). Калі ёсьць што?

Міцька. Адны мышыныя абгрызкі... у наліччы аказаліся. (*Сьмех*).

Смык. То дай закурыць.

Віхура (*дастае махорку*). Гэта можна. (*Усе закурваюць*). А вось паесці... (*Стукае*). Суседка.

Смык. Ты слых кін, бачым ядрона вош, што ад шчыра сэрца гась-цей прымаеш... (*Падыходзіць*). Будзем знаёмы.

Віхура (*усьміхаючыся*). Давай, пазнаёмімся. (*Вітаецца*)

Смык. Смыкам прызываюць мяне, ядзяць-це мухі (*паглядзеў на кнігі*) з камарамі. (*Пауза*). Па сацыяльнаму... Бацька мой, Сенька Грач блатны.

Віхура. А мяне Віхурай. Сын ткача, сам токар па металю.

Смык. Будзем прыяцелямі.

Віхура (*дае кніжку*). У знак нашае дружбы.

Смык (*схрывіўся, неахвотна бярэ*). Дзякую. (*Чытае*). Ленін. „Задачы саюзаў моладзі“.

Міцька (*фыркнуў*). Нішто сабе апэрацыя!

Смык (*разіляе чырцяжы*). Гм... Ядзяць-це мухі... Да чаго дадума-ліся... На балоце...

Віхура (*у захапленні*). Хутка каюк, балоту... Праз годзік-два тут будзе новы горад.

Міцька. Новы горад? Навошта? (*Пауза*). Не, не чапай балота!

Віхура (*радасна*). Паднімем цаліну, узварушым чарназём, засьпяваем новыя песьні... Будуць, пралетары! Будуючы новыя гарады. выхоўвай новага чалавека...

Смык (*разіляе*). Тут, значыцца, будзе закладзены новы горад?

Віхура (*паказвае*). Ага. (*Пауза*). А гэта, электрастанцыя... Тут палатно чыгункі...

Смык (*паглядзеў хітра*). Ня выйдзе.

Віхура. Чаму?

Смык. Таму. (*Паказвае на галаву*). Чардак патрэбен... як і ў нашай справе.

Віхура. А хіба?..

Смык. Тэхніку трэба ведаць...

Міцька. Во-во!

Віхура. Аўладаю.

Міцька. Ботаў людзкіх ня маеш, ня то што інжынэрам быць... (*Фыркнуў*). Ну і апэрацыя! (*Пашлі сьпяваючы*).

„Памру я, памру я, пахаваюць мяне,

І ніхто не пазнае, дзе магла мая.

І ніхто не пазнае і ніхто ня прыдзе,

Толькі познаю ночкай, салавей прапье“.

Віхура (*увесь час ходзіць, заставаўся*). Эх, рэбяткі, рэбяткі...

1. ГУРСКИ

2. Музыка наших дзён

На поўным ходзе будаўніцтва электрастанцыі. Працуюць бэтонамяшалкі, пад'ёмнік.
Кругом рабочыя, нібы мураўі, абляпілі рыштаваньні.

Віхура (*падыхаючыся на рыштаваньні*). Як добра жыць у нашы дні,
дні напружанай кіпучае работы!

Дубовік (*радасна*). Вось яна, музыка наших дзён. Любата!

Альховы (*бадзёра*). Хочацца жыць і тварыцы!

Дубовік (*у захапленні*). Сярод балот, лясоў, імшару, расьце новы
горад, горад на балоце.

Віхура. Электрыка, казаў Ёльліч, зьяўляецца „адзінай матэрыяль-
най асновай сацыялізму“. (*Пауза*). У другую пяцігодку пройдзе
тут электрычны плуг, цягнік...

Альховы (*працуючы*). Тады, застогне дрыгва, зарунее жыта на полі.

Віхура. Падналяжам, рэбятускі, ды паднацісьнем!

Смык (*увайшоўшы*). Здарова, малайцы.

Альховы. Здароў.

Смык. Курыць маеш?

Альховы. Няма.

Смык. Ну і будаўнікі... Без табакі, што бяз рук... (*Рабочыя цягнуць
на рыштаваньні двухтаўровую балку*).

Галасы. Раз! Два! Возьмем!

Раз! Два! Дружна!

Раз! Два! Яшчэ разок!

Віхура (*дапамагаючы*). Падналяжам, рэбятускі (*усе*), ды паднацісьнем.

Верас (*зверху*). Цэплы!

Хрушч. Даю! (*Пускае ўверх пад'ёмнік*). Мэрыканізацыя!? Хі-хі-хі.

Смык (*глядзіць уверх*). Ёш ты, ядзяць це мухі, да чаго дадумаліся...

Хрушч (*да Смыка*). А як пабудуюць станцыю, тады ўсё будуць
рабіць лятрычнасьцю: араць, малаціць, кароў даіць, куранят
выводзіць...

Гніда (*перарывае*). Можа і дзяцей пладзіць... Хе-хе-хе.

Смык. Які хлюст... (*Пауза*). А сам знацца рукі ў брукі і на спацыр...

Хрушч. Ну і язычок, ядзяць це...

Смык (*да Гніды*). Хаця, варта было-б, такіх, як ты ў адстаўку...

Гніда (*абурана*). Чаму?

Смык (*хітра*). А таму, што: іх ня сеюць і ня жнуць, яны самі.
родзяцца...

Гніда. Гэта значыцца дурні?

Смык. Во-во, яны самыя...

Гніда. Ах ты вашапруд! (*Кінуўся біць, Смык уцякае*).

Верас (*зверху*). Эй, хто там, сьцеражыся!

Гніда (*адскочыў*). Падудыцца! Тэмпы... ліха матары.

Верас. Цэманту! Гніда, галубе, не затрымлівай.

Гніда (*падае*). Усё адно, як у прорву.

Беразоўскі (*увайшоўшы*). Ну што вы, што вы, нельга-ж гэтак, дарагуша.

(*Разглядае*). Пясочку, трэба падсыпаць, а то цэманту навалілі.

(*Падсыпае пясок*).

Верас (*зверху*). Таварыш Беразоўскі!

Беразоўскі (*пускае ўверх чарпак з цэмантам*). Падналяжам, рэбятушкі, ды паднацісьнем!

Хрушч (*да Беразоўскага*). Калі-ж сілы не хапае. (*Хітра*). Можна сказаць ні хлеба ні табакі...

Беразоўскі. Вам хлеба не хапае?

Хрушч. Хапае. (*Хітра*). Вось толькі табакі...

Беразоўскі. З табакай цяжкавата. (*Дае папяросу*).

Хрушч (*юрда*). Сваю махру маю, на сала выменяў.

Смык (*лоўка падварнуўся, узяў папяросу*). Размерсі, тваю мерсі.

(*Зацягнуўся*). Нічога тутунь, ядзяць це мухі...

Беразоўскі (*здыўлена лядзіць*). Вам што, малады чалавек?

Смык (*смакуе*). Крымскі.

Гніда (*хітра да Беразоўскага*). Цягаецца тут розная шваль...

Альховы (*падыходзячы*). Ня шваль, а будучая зьмена рознай швалі..

(*Да Смыка*). Так Сымонка...

Гніда (*да Альховага*). Ня вякай!

Альховы (*Да Гніды*). Ягомасьці, хутка заткнем горла... (*Да Ганулі, жартуючы*). Так Ганулька...

Гануля. Эт, гэты Андрэй... А яшчэ сакратар кэ-сэ-мэ: (*Вырываецца*).

Андрэй!—ня дурэй, хвартух падзярэш; мне татулька купіў, каб Хведзюлька любіў...

Альховы. Дзе-ж твой Хведзька сёньня?

Гніда. А ты сачком, ці што?! (*Падыходзіць*). Ты Хведзьку не чапай,

(*Пауза*). Ён, можна сказаць, усю рэвалюцыю на сабе вынес...

Галасы (*зверху*). Цэманту! Цэглы!

Гніда. Ма-хор-кі!

Хрушч. Мы-ла!

Відук (*да Хрушча*). Эх і стукнуў-бы я табе ў рыла!

Гніда. Зачыні плевацельніцу, прафсаюз!

Хрушч (*да Відука*). Я-це стукну!

Гніда. Калі грошы будуць?

Відук. У сераду.

Хрушч. У сераду!? (*Пауза*). Я, можна сказаць, дэкаду ня емшы...

Гніда. Дый ў міне, можна сказаць, другі тыдзень нічога ў роце ня было... Хіба толькі вобла. (*Ідзе Віхура*)

Віхура. Зноў буза.

Верас. Ня добра, хлопцы... ой як кепска. (*Пауза*). Рабіць трэба.

Гніда. Буза... Гані махорачку, начбуд! (*Усе бягуць да Віхуры*).

Галасы (*зверху*). Даёш цьвікі!

І. ГУРСКИ

Голас (з нізу). Бяз цьвікоў крый!

Голас (з верху). Як-жа!

Голас (з нізу). Матам!

Галасы (з верху). Цэманту! Цэглы!

Галасы (з нізу). Махоркі. Мясa! Ма-хор-кі!

Гніда. Даволі кровушку нашу піць!.. (Да ўсіх). Брацішачкі, за што бароліся?! За што кроў пралівалі?! (Разрывае кашулю). За махорку!.. (Глядзіць, якое зрабіў уражаньне). Можна сказаць, брацішачкі, тыдзень... болей... месяц махоркі ў вочы ня бачыў. (Смык лоўка падкрадваецца, выцягвае ў яю з кішэні махорку) Смага (хватаецца за юрла) душу разьдзірае...

3. Куры, братва, каб дома ня журыліся

Гніда (хватае Віхуру). А ну... тваю маць!

Хрушч. У штаб Духоніна!

Гніда. Давай тэлеграму ў нябесны саўнарком!

Галасы. Душы! Ламі! Крышы!

Гніда (схваціў кол) А-амба! (Гікнуў і кінуўся на Віхуру). Даві другога, а не цябе!..

Хрушч. Коцай! (Выхваціў з-за халавы нож). Пёрышкам яго!

Смык (юркнуў у сярэдзіну). Куры, братва, каб дома ня журыліся!

Гніда. Бі старых бальшавікоў!..

Хрушч. Эгы: круцяць, муцяць, мэнчаць, а народ енчыць... можна сказаць.

Смык (падняўся ўверх). А ну налятай, у каго совесыці няма. (Падняў уверх асьмушку махоркі, усе кідаюцца закурваць. Мітусяніна).

Верас. Разышлася дзікая арда!

Алѣховы. Разгулялася!

Дубовік. Разбушавалася!

Хрушч (засьпяваў).

„Хлебам кармілі дзяўчонкі мяня
Парні, снабжалі ма-а-хор-кай“.

Смык. Прарвала! У Гніда!

Гніда. Я.

Смык (зласьліва). Не да цябе п'юць...

Гніда. Я, Гніда, чаго ты хочаш ад міне... (Пауза). Махорачкі даў...

Міне, можна сказаць савецкі дохтур на сухоты прапісаў...
(Ідзе да яю).

Смык (сьмела). Ты ня Гніда... ты сапраўдная вош на савецкуй арганізьмі.

Усе. Ах-ха-ха! Ох-хо-хо!

Галасы. Гніда—вош! Вош на савецкуй арганізьмі!

Гніда (кідаецца біць). Ды я табе, сукінаму сыну, нюхаўку расквашу!

Смык (уцякаючы). Вош—гідра рэвалюцыі.

Дубовік. Да-а. Вош у грамадзянскую дубы валіла.

Гніда (*крычыць*). Братцы!—дык гэта-ж мая махорка. (*Хрушч лезе ў кішэню, дастае махорку, Гніда ізтым часам, адбірае недакурныя цыгаркі, сыпле ў капшук*).

Смык (*выхватвае капшук*). Братва!—дык гэта-ж мае цёткі Насты, баранавае машонкі капшук. Бандыты зарэзалі.

Гніда (*замахнуў кулаком, потым безнадзейна апусьціў*). Бяры! куры! На яшчэ. (*Дае махорку*). Бяры шкура!

Хрушч (*замахнуў калом*) Г-ах! (*Смык адскочыў*).

Гніда (*выхваціў кол, кінуў*). Табе-б скрыпку Сымонка... (*Пауза*)
Бацка камісарам быў, першую скрыпку граў... (*У бок*). Але музыка гэта казытала, от так (*душыць сябе*), к-кх... к-кх...

Смык (*заміраў вачыма*). Э-эх, каб мне скрыпку...

Хрушч (*у бок*). О, не! Чортава насеньне... скрыпку яму.

Віхура (*спакойна*). Ну пакурылі, пабузілі, цяпер гайда.

Хрушч. Толькі ня хочацца рук смуродзіць...

Віхура. Рукі кароткія.

Гніда. А калі што?

Смык. Паспрабуй: сабаку сабачая сьмерць...

Беразоўскі. І ня брыдка... эх вы, гаспадасы!.. Праз месяц ангельская інжынэрыя машыны прывязе. (*Паглядзеў уверх*). А ў нас работы цьма—цьмушчая...

Дубовік. Хопіць чухацца. Гайда! (*Пашоў, а за ім частка рабочых*).

Гніда. Э-эх і сьвіснуў-бы я па гэтай першуй скрыпцы. (*Перадразьніваючы*). Гайда!

Смык. Грозен рак, ды ззаду вочы...

Беразоўскі (*да Гніды*). Ня будзь дзіваком, блазан!

Віхура. А хто ня пойдзе, то цацкацца ня станем.

Галасы (*застаўшыхся*). Што пужаць! Мы не кулакі! Мы рабочыя!

Смык. Ты, Гніда, відаць панскага бізуна захацеў?

Гніда (*да Віхуры*). А хто ня пойдзе, то значыцца за вароты?.. і грошы знойдуцца?

Віхура (*цвёрда*). Значыцца за вароты. Так і грошы знойдуцца.

Гніда. А ў міне, можна сказаць, баляць зубы...

Смык. Трэба разьбіць губы, спусьціць кроў, тады перастануць балець... (*Сьмех*).

Хрушч. Халера, ня быў-бы той Смык, усё на скрыпцы падцінае...

Гніда (*да Смыка*). Кажаш, кроў спусьціць?..

Смык. Эгы: дурную...

Галасы (*з верху*). Цэманту!

Рабочы (*з нізу*) Ёсьцы! (*Гніда і Хрушч нехвотна ўзяліся за работу. Засталіся: Віхура, Беразоўскі і Смык*).

4. З кім павядзешся, ад таго і набярэшся

Віхура. Дык вось што, Сымонка, ідучы дарогай ніколі не глядзі ў гару, хоць нічога ня знойдзеш, але нічога і ня згубіш...

Смык (*падумаўшы*). Добра таго біць, хто кажа не баліць...

Віхура (*хітра*). Тым, хто хістаецца, то ўправа, то ўлева, заўсёды па мардасах пападае... таму і баліць.

Смык (*балюча*). Ніколі я ня хістаўся... Крыху...

Віхура (*перарывае*). Зазнаўся... Па крывой дарозе пашоў... А з кім падвядзешся, а таго і набярэшся.

Беразоўскі (*да Віхуры ўсьміхаючыся*). Кажуць, што ў ішпаны атаманам быў.

Смык (*нэрвова*). Што-ж тут сьмешнага...

Віхура (*спакойна*). Сьмеху баіцца той, хто нічога не баіцца...

Беразоўскі (*падыходзячы*). Ты краў?

Смык (*кусая губу*). Краў.

Віхура. Да мяне на апэрацыю прыходзілі.

Беразоўскі. Ноччу?

Смык (*холадна*). Раніцаю. Там і пазнаёміліся. (*Пауза*). Даведаўся, што Віхура свой ў доску.

Беразоўскі. Добрае знаёмства!

Віхура. Дык як, будзем будаваць, ці разбураць?

Смык. Як гэта разбураць!

Віхура (*рад*). Правільна! Пабудуем новы горад, магутны такі, прыгожы... (*Пауза*). Утром нос Пілсудчыкам, Пуанкарэ, Брыанам...

Смык (*перарывае*). Слыш! Арцем! І Кауцкаму з другога інтэрнацыяналу па зубох...

Беразоўскі. Кауцкаму?

Смык (*паказвае на Віхуру*). У яго, слыш, зьямзіў, прачытаў... (*Пауза*). Бяззубы, стары, а шамкае... (*Да Беразоўскага*). Чаго ты ўздзівіўся? Мы з ім (*паказвае на Віхуру*), больш года знаёмы... Вось ключы (*дастае звязку*), а гэта ад яго кватэры... (*Да Віхуру*). Усё перачытаў, вядома, гадзічны стаж... (*Сьмяецца*). Часты госьць, у рэшце гаспадарыць... (*Закасвае рукавы*).

Віхура (*вельмі рад*). Выдайце яму спэцадзешу і гайда.

Беразоўскі (*сьмяецца*). Яшчэ зьямзіць ды да Кауцкага?

Смык (*да Беразоўскага*). Слыш ты, што-ж ядрона вош... жартуеш. Кауцкі за гэты час на Марксе выспаўся...

Беразоўскі (*раюча*). І Маркса чытаў?

Смык. Што Маркс. На Маркса надзейся, ды Леніна чытай. (*Пауза*). Чытаў, усе слыш яго кнігі, зубы паламаў чытаўшы і ні хрэна не разабраўся... Мудры стары! (*Пауза*). Прышоў да выніку, што трэба ісьці працаваць, бо калі папрацуеш, дык і Маркса і Леніна адчуеш, а з імі, ды з Вісарыонавічам у бой ісьці куды лягчэй.

Беразоўскі. З кім?

Смык. Сталіным.

Беразоўскі. Ага. Тады, гайда.

Смык (*ідучы*). Гайда! (*ідучы*). Будуй пралетары! Будуючы новыя гарады, выхоўвай новага чалавека... Сказаў сын ткача, токар па металю. Віхура (*падышоў да тэлефону*). Дайце кантору. Кантора? Хмара прыехаў? Не-е. (*Вешае трубку*). Гм... Пашлі дурнога, а за ім другога...

5. Нешта цэнтра піша

Размазьня (*ідзе наперад, ногі цягнуць назад*). Гэй, Арцем!—нешта цэнтра піша. (*Дае тэлеграму*).

Віхура (*чытае*). Пятнацатага нарада ВЭ-ЭС-ЭН-ХА будаўніцтве. Тчк.

Размазьня. Нарада... Зноў камандыровачка, зноў авансікі. Э-эх, плачуць народныя грошыкі... (*Пауза*). Па нашым паштовым ведамсьцьве, ніякіх табе авансікаў, ніякае табе камандыровачкі... (*Пауза*). Сыцылзм не пабудуеш на нарадах ды паседжаньнях... не-е. Хе-хе-хе!

Віхура (*нібы між іншым*). А лёкайская група, да сацыялізму тупа...

Размазьня. Тупа, тупа, як бабін пуп...

Віхура. Што?

Размазьня (*дробенька сьмяецца*). Ды так нічога. Хі-хі-хі.

Віхура (*разважаючы*). Пятнацатага, а сёньня дваццаць другое...

Размазьня (*хітра*). Шкодніцтва!?

Віхура. Дзе?

Размазьня (*трусьліва*). У вашым ВЕ-СЕ-ЕН-ХА.

Віхура. Чаму?

Размазьня. А таму, што трэба было напісаць урадавая, ці пасеўная; такія значыцца, наша ведамства не затрымлівае, патаму, ўне ўсякае чаргі... і то, іншы раз бывае, значыцца, спозьніцца дні на два-тры, але-ж усё такі, значыцца, не на столькі...

Віхура. Значыцца, значыцца, а калі-ж ацеліцца... ваша ведамства.

Размазьня. Наша ведамства, самае акуратнае...

Віхура. (*перарывае*). Акуратнае?!

Размазьня. (*жартуючы*). Эгы. Значыцца мог-бы зусім ня прыносіць і што-б ты мне зрабіў. Падумаеш, начальства! Многа вас, значыцца, разьвялося. (*Пашоў, насустрач яму ідзе Хмара*).

6. Хто з нас бальшавік

Хмара (*чуць трымаецца на нагах, сьпявае*). „Не-е для мяне прышла вясна“...

Віхура (*сьмяецца*). Не для цябе вясна, то для каго?

Хмара (*ікае*). Для каго? (*Пауза*). Для розных там камісараў...

(*Крычыць*). А для мяня, кажучы па беларуску: ванючая, сьмярдзючая восень... (*Пауза*). Аплявалі Рассю... (*Адрыжка*). Прыедзеш

I. ГУРСКИ

у Беларусію—беларусізуйся, у Украіну—украінізуйся, у Арменію... (*Пацяляе штаны*). Ой живот... растройства. (*ікае*). Усё ад гэтай воблы... ці, як там па вашаму, тараноў, ці што.

Віхура. Што ты чаўнеш?

Хмара. Хачу гаварыць на том языке, на яком гаворыў Ленін... (*Падымае ўверх галаву, аглядаецца*). А-а, гэта ты, чалавек у футляры.. Хіба ты большавік?—не. Ты фанатык... Ты чыноўнік ад камунізму... О, ты далёка пойдзеш!

Віхура. Ну, а ты хто?

Хмара. Жывы чалавек. (*Сьпявае*). Колькі лет, кароўкі нет
Маслам адрыгаецца...

Віхура (*усміхаецца*). Відаць.

Хмара. Што ты бачыш?

Віхура. Адрыжку...

Хмара. Дурань ты! Адрыжка... Ты мае падэшвы (*паднімае бот*) якая стапталася, ня стоіш... Я цябе куплю і прадам... (*Падыходзіць Беразоўскі*). Празумееш, у рэканструкцыйны перыяд, патрэбны жывыя людзі... (*Да Беразоўскага*). Правільна?

Беразоўскі. Гледзячы што?

Хмара. Патрэбны жывыя людзі?

Беразоўскі. Патрэбны.

Хмара. Вось бачыш, што кажа адукаваны чалавек.

Віхура. Усё-ж, з чым ты прыехаў?

Хмара. Хіба ты большавік?.. (*Сьпявае*).

Чым ты, мілы, задаешся
Ты-ж ні к чорту не гадзішся...

Віхура. Пытаю, што прывёз?

Хмара (*зусім ня слухаючы, да Беразоўскага*). Хто з нас большавік?

Беразоўскі (*нэрвуецца*). Па мойму вы... вы не большавік.

Хмара (*абурана*). У белая сволач!

Беразоўскі (*памкнуўся*). Мяне?..

Хмара. Так, так. (*Дастае кандыдацкую картку*). Глядзі пражэст, гадзічны кандыдацкі стаж.... (*Падыходзіць Дубовік*).

Дубовік. Дай картку.

Хмара. А-а, гэнсэк. (*Пауза*) Ня ты даў, ня ты і возьмеш.

Дубовік. Тады Калініну аддасі

Хмара. Не-е, ня ніжэй Яраслаўскага...

Дубовік (*да Хмары*). Зойдзеш на бюро.

Хмара. У адну дудку. (*Паказвае на Віхуру і Дубовіка*). Дурань-дурня пазнаў і на піва пазваў... (*Ікае*). Памылачка правага характару, ды і загіб з заскокам, у вас гэнсэк з начбудам... (*Пауза*). Слухайце вы, хадзячыя цыркуляры, а ці можна слухаць кандыдату з гадзічным стажам факстрот ці чарльстон... (*Дастае пласьцінкі*) У Менску на барахолке дастаў...

Дубовік. Слухай сабе чорльстоп, факстрот, калі табе любя...
Хмара. Э-эх вы, дрындушкі... *(Пауза)*. Ну, я... я люблю гэтую музыку,
я жывы чалавек.

Віхура *(цвёрда)*. Досыць у дурні гуляць. Скажы, прывёз што, ці не?
Хмара *(холодна)*. Вагон воблы.

Хрушч *(падыходзячы)*. А грошы?

Хмара. Няма грошай, ня далі і мусіць доўга не дадуць. *((Ікае))*. Заў-
сёды вобла выплывае, калі крута прыходзіцца...

Віхура. Прыдзецца вам ехаць. *(Глядзіць на іздзіньнік)*. Яшчэ пась-
пееце.

Беразоўскі. Ёсьць. *(Да Віхуры)*. Арцеме!—цэмант цяпер на фунт
золата... Пясочку, дарагуша, толькі ў меру... *(Пашоў)*.

Віхура. Добра. *(Да Хмары)*. Усё ходарам ходзіць, а ён п'янстваваць.
(Пашоў з Дубовікам да бэтонамяшалкі).

7. Абвяшчаю італьянку

Хрушч *(ксычыць)*. Кішкі марш граюць... За народныя грошыкі п'ян-
стваваць... Кідай работу! Давай італьянку!

Скакун *(уваходзячы)*. Хочаш італьянку, магім даць... *(Паказвае на
іармонік)*. Дзесятнік тут?

Хрушч. Пашоў.

Скакун. Разьвязло?

Хрушч. У дрызінушку.

Скакун. Ну і хрэн з ім. *(Пауза)*. А дзе-ж гэта мая сыцэрва?.. Мой
кракадзіл у спадніцы?..

Гануля. Я тутакі, Хведзька.

Скакун. А-а, вунь яна, мая даўгагрывая вужака...

Гануля. Хведзька, мілы, дарагі, ідзі дадому...

Скакун. Была ў сабакі хата... *(Пауза)*. А ну шкура зацягвай!

Гануля. Хведзька...

Скакун *(замахнуў кулаком)*. Каму кажу. *(Заіраў на іармоніку, сьпя-
вае)*. Пашоў Хведзька скачучы.

Гануля *(праз сьлёзы)*. А Ганулька плачучы...

Скакун *(да Лявона)*. Глядзі стары, як вымуштраваў гэтую двуногую
малпу.

Лявон *(нясьмела)*. Ды яно-ж так: дзе мужык жонку за касу водзіць,
там жыта родзіць...

Скакун *(іорда)*. То-то! *(Сьпявае)*.

Ой ты Хведзька, ты Хведзюнька,
Разудала галава,
Калі мне яе ня зьнімуць
Сем галоў зьніму да я.

Віхура. Зноў арудуюце?..

Скакун. Што?

І. ГУРСКИ

Віхура. Нельга сваяволіць, вось што.

Скакун. Калі-ж сэрца баліць... *(Пауза)*. На таранах выяжджаеце... *(Сьпявае)*.

Ёлкі-палкі лес густы
Ходзіць Хведзька халасты,
Дзе-ж Ганулька дзеніцца
Калі Хведзька жэніцца.

Віхура. Кінь бузіць.

Скакун *(сьпявае)*.

Пашоў Хведзька скачучы,
А басота плачучы.

Гануля. Хведзька, галубе, сокале...

Скакун *(да Віхуры)*. Ну і люблю-ж я цябе.

Віхура *(паказвае на Ганулю)*. Лепей яе.

Скакун. Ну і яе, кракадзіла гэтага, ды яна сволач... учора ў клюбе
другому падміргнула. *(Схапіў за валасы)*. Падміргнула?—кажы.

Гануля *(праз сьлёзы ўсміхаючыся)*. Хто каго любіць, той таго чубіць,
ці ня так Хведзька...

Скакун. Эх, красуня ты мая ненаглядная. *(Абнімае)*. Абкружыла га-
даўка мяне, абваражыла, але покуль у стос не ўзяла.

Віхура. Хведзька, Хведзька, залатыя рукі, ды чортаў характар... Ну
ідзі прасьпіся, а ўвечары паталкуем.

Скакун. Чаму-ж не паталкаваць з разумным чалавекам... *(Пауза)*
Кажуць-жа, што лепей з разумным згубіць, чымся з дурнем
знайсьці...

Хмара *(ідзе)*. Хведзька!

Скакун. Га?

Хмара. Грай, а не грошы аддай!

Скакун *(зацягнуў на гармоніку)*.

Ой ты Хведзька, ты Хведзюлька
Разудала галава.
Усюды ўлезеш, усюды скажаш
Неразумныя слава...

Віхура. Ня ўмеем мы яго да рук прыбраць.

Скакун *(лезе цалавацца)*. Арцёме!—з табою паміраць гатоў... ды яшчэ
вось з гэтаю зазнабаю.

Хмара. Хведзька!

Скакун. Га-а?

Хмара. Грай на ўсе басы. Грай... тваю маць.

Скакун. З дурнем зьвязжашся... *(Заграў)*. У апошні раз...

*(Хмара танцуе, да яю далучаюцца Хрушч і Гніда. Частка рабочых
сходзіць уніз, акружаюць танцуючых).*

Гніда. Досьць здзекавацца з нас пролетарыяту!.. Хопіць цярпець!..
Досьць!.. Амба!

Хрушч. Хопіць!.. *(крычыць)*. Абвяшчаю італьянку.

Гніда. Нашы патрабаваньні...

Хрушч. Акуратна выплачваць грошы...

Гніда. Даваць мыла...

1 Рабочы. А то вошы завяліся... *(Сьмех)*.

Гніда. Братцы!—брыгада Дубовіка працуе... *(Пабег. Гудок. Перапынак)*.

Віхура. Таварышы!—вы што жартуеце, ці сапраўды сабраліся ў італьянку гуляць...

Галасы. Якія жарты! Даёш грошы! Ня жрамшы!

Віхура. А што яшчэ, калі ня жарты?

Рабочы. Дазнайся ў сьвіньні чаго яна хоча... Вечна: рох-рох і ні-бэ, ні, мэ ні, кукарэку...

Дубовік *(сходзіць уніз)*. Гэтая гульня мне не падабаецца...

Хмара *(да Віхуры)*. Ну ты, энтузіясты, схэма, чалавек з білетам, паслухай: жывот іх есьці просіць... Разумееш: быцьцё вызначае сьвядомасьць.

Хрушч *(сьмяецца)*. Біцьцё вызначае сьвядомасьць... Лоўка... Ха-ха-ха.

Віхура. Гм... Гульня ў італьянку... Дык гэта-ж здрада...

Хмара *(перарывае)*. Паехаў, паехаў, агітацель. Скрыўляеш лінію партыі, мілой...

Віхура. Кажу проста: будаўніцтва станцыі, якая зьменіць эканоміку ўсяго краю, чыя ідэя?—Леніна—ленінскае партыі; чыя справа?—справа рабочае клясы. *(Паўза)*. Хто так ці інакш, сьвядома ці несьвядома, тармазіць будаўніцтва, той вораг рэвалюцыі.

Галасы. Ого, крута гне! Куды ўзяў! Правільна! Па бальшавіцку! *(На рыштаваньнях ірукат. крык)*.

Галасы. Го-о-ра-а-ча! Па доктара! Не патрэбен ён!

(Усе кінуліся на месца аварыі, адтуль нясуць акрываўленага рабочага, камунара).

9. Што пасееш, тое і пажнеш

Хрушч. От парадачкі! *(Паўза)*. Забілі чалавека...

Дубовік. Камунара.

Верас. А якога камунара, лепшага з лепшых ударніка, рабочага, кладчыка.

Дубовік *(зьнімае шапку)*. Хвілін пяць таму назад цешыліся з яго работы. Гэта-ж адзін з тых, які пабіў сусьветны рэкорд: у паўгадзіны 1924 цагліны ў падмурак...

Гніда *(падыходзячы да Віхуры)*. Парадачкі?

Смык *(да Гніды)*. Што пасееш тое і пажнеш...

Віхура (*падыходзіць зачыняе вочы*). Шапкі зьняць... італьянцы.

Альховы. Хто вінаваты?

Дубовік. Мы, камунары, камсамольцы, старыя рабочыя, усе тыя, хто аддана працуе на будаўніцтве...

Смык. Правільна!

Рабочы. Як-жа так? Я стары бэтоншчык, гляджу за сваёй работай...

Смык. А так, глядзі ў корань, ядзяць це мухі. (*Пауза*). Зьністажай гніду на цэле пралетарскім, а то вошы разьвядуцца...

Віхура (*балюча*). Вось то-то і яно. (*Хвалюецца*). Ідзе гастрэйшая барацьба не на жыццё, а на сьмерць... А мы, нібы тыя квах-тухі,—ходзім, апусьціўшы крыльлі... (*Паднімае галаву*). Хіба мы перасталі быць бальшавікамі!

Дубовік. Сьмерць камунара заставіць многіх задумацца на чый млын льюць воду „італьянцы“...

Альховы. Вось ён сапраўдны гэрой. Мы ніколі не забудзем чорна-рабочага вялікай будоўлі.

Віхура (*устрахнуў сьвімі валасамі*). Эй, хто там плача! (*Пауза*). Не плакаць над трупамі паўшых барацьбітоў! (*У залю*). Замест яго тысячы зьявяцца! (*Пауза*). Галоўнае фундамэнт, а ён закладзены. (*Выносяць камунара. Гудок*).

10. Маланка

Размазьня. Вечна ходзіш, вечна бродзіш, вечная на сьвеце сута-лака... кажуць сычылісты, нібы гэта дыялектычны рух. (*Дастае тэлеграму*). Маланка. Глядзі якая, значыцца, акуратнасьць у нашым паштовым ведамстве... Заўсёды трэба даваць маланкаю...

Віхура (*бела чытае, рад*). Будаўнічыя матар'ялы зпт грошы зпт прадукты зпт атрыманы тчк Беразоўскі. (*Пауза*). Маладзец Размазьня!

Размазьня (*задаволены*). Го-го-го. Трывожныя магу зусім ня прыносіць... (*ідучы*). Ну і народ пашоў, адна драбната ды ўсе такія нервенныя... (*Выходзячы*). Толькі наша ведамства...

Смык. Ды ўжо-ж, ваша ведамства, ядзяць-це мухі... На чарапаху яго, ва ўсесаюзным маштабе...

11. На поўны ход

Беразоўскі (*хутка ідзе*). Ну' як Арцеме?

Віхура. Толькі што атрымаў.

Беразоўскі. А я-ж маланкаю...

Віхура (*дабрадушна сьмяецца*). А трэба было, пасеўную...

Беразоўскі. На поўны ход!—дарагушы.

Віхура. На рыштаваньні!—таварышы.

Смык. Толькі праца можа згладзіць пляму.

Альховы (*працуе*). Дружна возьмем! Раз за разам, шчэ разок!

Дубовік. Падналяжым, ды паднацісьнем, мой дружокі!

Альховы. З працай і паміраць весялей...

Смык. Навошта паміраць? *(Пауза)*. Працаваць па новаму, ядзяць це мухі, сказаў Сталін, каб аж поджылкі затрэсьліся... у Кауцкага.

Віхура. Падналяжым рэбятускі, ды паднацісьнем!

Дубовік. Дрыжы капіталізм, ядзяць це мухі, сказаў Смык. *(Сьмех)*.

(Усе дружна працуюць, толькі Гніда ходзіць туляючыся).

Смык. Гайда таварышы! *(да Гніды)*. Гайда, сказаў Арцем Віхура, шпана ты армавірская...

Верас. Будзем біцца як чэрці, але запоўнім прарыў!

Альховы *(сьпявае)*. Мы працы палацы збудуем

у горадзе новым труда.

Галасы. Цэманту! Цэглы!

Віхура. *(да Гніды)*. А вы туляецеся? *(Панура)*. Пойдзем, памажэце лакойнічка прыбраць... Ня можаце, скрабе. Тады гайда на рыштаваньні... Зноў ня хэнціць... *(Голасна)*. Тады *(паказвае на варты)* гайда на сьметнік гісторыі.

Гніда *(хмура)*. Ой глядзі!.. *(Пауза)*. Можа дорага каштаваць!..

Віхура *(рашуча)*. Колькі-б не каштавала!

Гніда *(паплёўся да выхаду)*.

Галасы. Правільна! Адным трутнем менш!

Віхура *(да Беразоўскага)*. Вы тут Ніл Максімыч, а я да Мітрыча... *(Пашоў)*.

12. Думкі ў слух

Беразоўскі *(выпряміўся)*. Дарагуша, мілы чалавек. Камунар. Таварыш. *(Голасна)*. Таварышы!—з вамі хачу працаваць, гарэць на працы, з вамі і паміраць гатоў.

Віхура *(вярнуўшыся)*. Руку.

Беразоўскі *(павесялеў)*. Арцеме!—стары многа чаго бачыў на сваім вяку: быў сьведкаю і сам рабіў, каб пашкодзіць... І шкодзіў. Усюды шкодзіў: на франтах, у тылу, дзе толькі можна было. *(Паўза)*. Прышоў да гэтага не адразу, доўга выношваў, як той поэт, каб заявіць свае думкі ў слух: я быў сьвядомым шкоднікам, заядлым ворагам савецкае ўлады. *(Паўза)*. Што я цалкам ваш, пастараюся на справе даказаць.

Віхура. Добра. Пажывем далей, убачым болей... Мажлівасьці для вашае работы складзены. Рабочая кляса ніколі не забудзе прадстаўнікоў тэхнікі, якія шчыра працуюць.

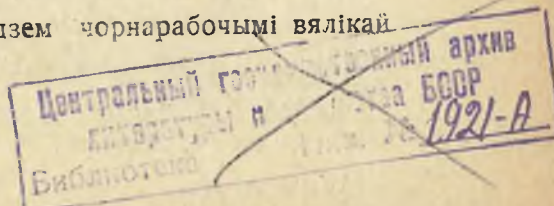
Беразоўскі. Шчыра, шчыра, дарагуша.

Віхура. Вельмі добра! Вельмі рад! Будзем чорнарабочымі вялікай будоўлі. Так? *(Моцна цісне руку)*.

Беразоўскі *(радасна)*. Так.

Віхура. Тады... *(Зьбіраецца выходзіць)*.

Беразоўскі. Ідзі і будзь спакойны...

13 Сустрэча

Лявон. Ніл Максімыч!

Беразоўскі. Што? Хто?

Лявон. Нейкі студэнт, а можа і ня студэнт, ці мала хто цяпер цягаецца па сьвеце, настойліва патрабуе вас.

Беразоўскі. Прапусьцеце. (*Ідзе, насустрач яму Вадзім*).

Вадзім (*бяжыць*). А-а, тата. (*Ставіць чамадан*). Добры дзень!

Беразоўскі. Сынку, Вадзім! Добры дзень! (*Цалуюцца*). Малайчына, падрос.

Вадзім. Вы стомлены?

Беразоўскі. Ды не, так работа...

Вадзім. А ў вас тут такая строгасьць.

Беразоўскі. Жыцьцё суровае, суровыя і законы.

Вадзім. А як мама?

Беразоўскі. Здарова.

Вадзім. Ну, а Сяргею пішаце?

Беразоўскі (*цяжка ўздыхнуў*). Усё скончана. (*Пауза*). У нас з ім дарогі розныя.

Вадзім (*рад*). Правільна!

Беразоўскі (*паілядзеў крутом*). Ну, а мне, старому цяжка... Свая кроў.

Лявон (*падыходзячы*). Ніл Максімыч!—чаго гэта Гніда, нібы бандыт, туляецца...

Беразоўскі (*устрапянуўся*). Патурылі яго: „на сьметнік гісторыі...“

Лявон (*выходзячы*). От гэта добра: паршываю авечку з стада вон...

Марына. Вадзім!—глядзі якая тут прыгожасьць... (*Пауза*). Зайдрошчу вашаму бацьку, ён такі шчасьлівы.

Лявон (*бяжыць*). Слухайце, слухайце, вы таксама студэнтка.

Марына. Так.

Лявон. З ім? (*Паказвае на Вадзіма*).

Марына (*усьміхаючыся*). З ім.

Лявон (*махнуў рукою*). Цяпер усе пастухі студэнтамі сталі...

Марына. Ха-ха-ха! Правільна стары...

Вадзім (*да Марыны*). Будзьце знаёмы.

Марына (*вітаючыся*). А мы да вас, на практыку.

Беразоўскі. Вітаю, вітаю маладых будаўнікоў!

Марына (*цягне Вадзіма*). Пойдзем, чаго раскіс... (*Паднімаюцца на рыштаваньні, засьпявалі*).

Альховы (*падыходзячы*). Відаць свойскія... (*Да Вадзіма*). Камсамольцы?

Вадзім. Кандыдат.

Альховы (*да Марыны*). А ты?

Марына. Не.

Альховы. Чаго-ж ты засаромілася? *(Пауза)*. Зварганім нагрузку, а потым... Ёсць!

Марына. Даёш!

Альховы *(падумаўшы)*. У мопраўскую.

Марына. Згодна.

Альховы. Руку.

Марына. Маеш.

Лявон *(падыходзячы)*. Іш ты: рыбак-рыбака, бачыць з далека...

Альховы *(крычыць)*. То прыходзьце вечарам у клуб!

Вадзім. Прыдзем!

Марына. Абавязкова!

Лявон. Чаму-ж ня прыйсьці, Альховы хлопец хвацкі, усіх нагру-
зіць. *(Пашоў)*.

14. Хто старое забудзе, таму нюхаўку на патыліцу

Гніда. Спацыруеце?

Беразоўскі. Што? *(Пауза)* Убірайцеся адсюль!..

Гніда. Хіба, разам з вамі... Памятаеце... па вашаму загаду...

Беразоўскі *(нэрвова)*. Зараз-жа, каб і духу вашага ня было!

Гніда. Памятайце, палкоўнік.

Беразоўскі *(крычыць)*. Хто старое ўспомніць...

Гніда. Хто старое забудзе, таму нюхаўку напатыліцу. *(Пауза)*. Разу-
мееце, палкоўнік Беразоўскі, зубы вон і смаркалку ў сьмятку.

Беразоўскі. Разумею, разумею... Ох-хо-хо. *(Адсоўваецца. На сцэне
цёмна, яму мярэшчыцца, як Гніда пад яю каманду катэе рабочага)*.

Гніда. Палкоўнік...

Беразоўскі *(махае рукамі)*. Лезе, як сьвіньня, заплюшчыўшы вочы...
Унь рыла... сьвінячае.

*(Трывожныя іудкі, чуваць рытмы пахавальнага маршу, песьня:
„Не плачце над трупами павтых борцоў“. Сьвет.)*

15. Перастаў біцца пульс лепшага з лепшых ударніка

Віхура *(ідзе, на рыштаваньнях застанавіўся, панура)*. Ня верыцца
мой дружа, што цябе ня стала. Перастаў біцца пульс, лепшага
з лепшых ударніка, кладчыка, камунара. *(Пауза)*. Зусім нялепы
выпадак, вырваў цябе з нашых радоў. *(Выцірае сьлёзы)*. Цябе
ня стала. *(Пауза)*. О, не, не! Ты будзеш заўсёды з намі, на бая-
вым пасту. *(Пауза)*. Таварышы!—Мітрыч, адзін з тых, які першы
палажыў цагліну ў падмурак, адзін з тых, які быў прыкладам
для ўсіх нас, таму так цяжка раставацца з ім. *(Пауза)*. Хто заме-
ніць яго?..

Галасы *(разам)*. Мы!

Дубовік (*зпад'емалі*). Таварышы! мы—заменім яго. (*Пауза*). Хаця (*трымае партбілет*), затрымка, ня стала-ж чалавека!.. (*Чытае з партбілету*). Нумар дзевяцьсот пятнаццаць восемсот тры-ы... Калі ўступіў у партыю? Тысяца дзевяцьсот семнаццаты. (*Пауза*). Але-ж, затрымкі ня можа быць. Будуй пралетары—затрымкі ня будзе.

Верас. Мы з Мітрычам разам гадаваліся, разам і працавалі... Адна ў нас з ім прафэсія. Розьніца тая, што ён камунарам быў, пры чым камунарам, які, не шкадуючы жыцця, аддаваў усяго сябе.

Голас. Прычына сьмерці?

Верас (*выцірае сьлезы*). Нялепы выпадак: калі „італьянцы“ разбушаваліся да іх ішоў, разнэрваваўся... пахіснуўся... (*Пауза*) Але не, затрымкі ня можа быць. (*Дае заяву Дубовіку*).

Дубовік (*чытае*). Прашу прыняць мяне ў сябры Камуністычнае Партыі (бальшавікоў) Беларусі. Вытворчы стаж сорак год. Прафэсія кладчык. Верас.

Віхура (*рад*). Дружышча!

Верас. Хоць і стары я, але думаю, што буду карысным для партыі. Альховы. Стары конь баразды не сапсуе...

Верас. Так, дзеткі: вось толькі клячу трактар выпірае. (*Пауза*). Усё-ж, яшчэ пацягну годзікаў пяць... (*Гудок*).

Альховы (*зціянуў, усе падхвацілі*). Мы працы палацы збудуем
У горадзе новым труда.

(*Праца. Музыка*).

Верас (*на кладцы*). Не, не, стары конь баразды не сапсуе... і кляча патрэбна.

Заслона.

Круг другі

Клюб рабочых. Падыходзяць камсамольцы, спрачаюцца, сьмяюцца.

1. Дзе шлёецца, хуліганьё?

1-ы Камсамалец. Я рабят, з вывадамі, пра нашу камуну, ды і наогул пра ТРАМ' ядро, ня згодзен. (*Стукае ў дзверы*).

2-гі Камсамалец. Хіба, гэта вывады?

1-я Камсамолка. Ну, а што-ж?

2-я Камсамолка. Недарэчнасьць нейкая...

1-ы Камсамалец (*мацней стукае*). Вось вам і недарэчнасьць, а ў камуну ня зойдзеш...

Зьвягіна (*з-за дзвярэй*). Хто там?

2-гі Камсамалец. Адчыняй. Камуна.

Зьвягіна. Ды ну вас.

1-ы Камсамалец. (*моцна стукае*). Адчыняй!

Зьвягіна. Дзе шлёецца, хуліганьё?

1-я Камсамолка. Ня шлёліся, а былі на рэпэтыцыі.

Зьвягіна. Рэпэтыравалі, як разлагацца, га?! Ня пушчу!

2-я Камсамолка. Таварыш Зьвягіна, даражэнькая, пусьці...

1-я Камсамолка. (*зласьліва*). Мы больш ня будзем разлагацца, толькі пусьці.

Зьвягіна (*з-за дзвярэй*). На хітрыкі... О, не!

1-ы Камсамалец. Рабят, давайце наладзім канцэрт...

Галасы. Давайце! Шумавай! Кашачы! Ха-ха-ха!

2-гі Камсамалец (*у дзверы*). А ты, апартуністка, ідзі дрыхай!

Зьвягіна. Вось за гэта самае, ня пушчу! (*Сьмех*). Цьфу на вас!

(*Плюе ў скважыну замка, усе адскокваюць*).

1-ы Камсамалец. Ну зацягнем рэбят! (*Заіраў на бутэльках „Памарам, па марам...“ Падыходзіць Смык*).

Смык. А—а, у нашым палку прыбыла... (*Пауза*). Вы што-ж, ядрова вош, гуляеце ў бяспрытульных...

1-ы Камсамалец. Ды не. Зьвягіна ня пускае...

Смык Э-эх вы, а яшчэ ядраўцы...

1-я Камсамолка. Не ядраўцы, а трам'ядраўцы...

Смык. (*лезе на трубе, там завязвае рушнікі, апускае ўніз*). Лаві! Эх,—вы! (*Трам'ядраўцы адзін за другім лезуць уверх. Выбірае Зьвягіна*).

Зьвягіна (*крычыць*). Караул! Хуліганы! Камуна разлагаецца!

Смык (*лезе ўніз*). Ціха ты! (*Пауза*). Ніхто не разлагаецца!

Зьвягіна. А—а, гэта ты! Ды я цябе... каб на цябе... Хуліган!..

1-я Камсамолка. Сымонка, ідзі да нас.

Зьвягіна (*узлялася ў бакі*). А бадай на цябе немац, сама прасілася а цяпер ката заве... (*Узрыў сьмеху*). Вось-жа ня пушчу! (*Зачыняе дзверы. Чуваць мурлыканьне на ўсе лады. Сьмех*).

2. Каму верыць?

Дубовік (*вядзе паседжаньне бюро парткалектыву*). Дык ты сьцвярджаеш, што ніколі не рабіў рэвізіі лініі партыі ў нацыянальным пытаньні...

Хмара. Я заўсёды за генэральную лінію трымаюся... (*Пауза*). А ўсё тое, што тут гаварыў Віхура адносна: беларусізацыі, украінізацыі ды арменізацыі, усё гэта хлусьня...

Віхура. Хлусьня?

Хмара. Так. (*Пауза*). Я заўсёды за генэральную лінію абедзвюма рукамі...

Віхура (*да усіх*). Вось яго словы: „А для мяне, кажучы па-беларуску, ванючая, сьмярдзючая восень... Аплявалі Расею...“

Хмара (*не дае гаварыць*). Ёлжэ, як сівы мэрын... Ніколі я гэтага не казаў...

І. ГУРСКИ

Дубовік. Ну, а тое, што з гэтаю групаю гарлапанаў заадно? Хмара. Эй, ты ўжо крыху дабаўляеш, што заадно...

Зьвягіна. Каму верыць? Адзін камуніст і другі...

Відук. Ну другі не камуніст... *(Паўза)*. Мы Віхуру ведаем, як бальшавіка, а вось Хмару...

Хмара. З цябе Томскі...

Відук *(перарывае)*. Я ня Томскі, а Відук...

Хмара. Тым горш...

Відук. Я падтрымоўваю прапанову таварыша Віхуры аб выключэньні яго з партыі і зьняцьці з пасады дзесятніка.

Хмара. Яўная памылка. Я, можна сказаць, заўсёды з генэральнай лініяй у дружбе... вось толькі з Віхурай.

Зьвягіна *(перарывае)*. Можа Хмара нам па бальшавіцку прызнае сваю памылку.

Хмара. Дзякую за ласку! З гразьцю зьмяшалі, зрабілі вялікадзяржаўным шавіністам, дый яшчэ прызнавай памылку. Дудкі! Што з таго, што я п'ю... Мала хто п'е! *(Паўза)*. А што да працы, дык я можна сказаць усім целам...

Альховы *(перарывае)*. А трэба ўсёй душой...

Хмара. А ты, Андрэй, памаўчаў-бы... Ведаем, як ты праводзіў калектывізацыю... *(Паўза)*. Кося, кося, покуль у аглоблі, а як запрог, дык—но, дый калом па баку... Загібшчык!..

Альховы. Выбачай. Партыя ніколі не ацэньвала маю работу, як загібшчыка. *(Да Віхуры)*. Таварыш Віхура!

Хмара. Ты і Віхура гэта адно, а партыя другое. Ды ну вас усіх!.. *(Уваходзіць Смык пераадзеўшыся)*.

Дубовік. У нас бюро.

Смык. Ведаю. Мне толькі адну фактычную даведку.

Хмара *(устае)*. Тут парцейнае бюро, а ня зборышча бяспрытульнае шпаны.

Дубовік *(да Смыка)*. Калі ласка.

Смык. Братва! Хмара Адам ня мае ніякага права быць у партыі. Гэта двурушнік. Ён якшаецца з Гнідаю, а хто Гніда?

Хмара *(ускочыў)*. Ну хто?

Смык. Гніда—гэта воўк у авечай шкуры—былы бандыт.

Дубовік. Бандыт?

Хмара. Ах ты вашапруд паршывы! Браткі, нехта збрахаў. А скажы курыцы, дык яна па ўсёй вуліцы.

Зьвягіна. Ну але: кума-куме, дый пашло па ўсім сяле.

Смык. Ну ты, ядзяць-це мухі, парткума, заткніся. *(Паўза)*. Сапраўднае прозьвішча Гніды—Жыгалка.

Відук. Жыгалка? Той самы, што ў Тоўстым лесе арудаваў?

Смык. Той самы. *(Павярнуўся і пашоў)*.

Віхура. Ого! добрая птушка.

Дубовік. Пытаньне яснае. Я веру Віхуру. Галасую. *(Пауза)*. Хто за выключэньне? *(Падлічвае)*. Сем. Супроць? Няма. Пытаньне вырашана.

Зьвягіна. *(Перарывае)*. Для мяне ня зусім ясна. Я ўстрымалася, і нікога не баюся.

Хмара. Каб ты свае цені баялася! Гэткая помач—горш немачы.

Дубовік. Пытаньне вырашана. Пастанову бюро можна абскардзіць.

Хмара. Абскардзіць?.. І там такія сядзяць... *(Пауза)*. Эх вы, падумайце толькі. Увялі спаборніцтва, ударніцтва. Ну і працуем, але смаку ня чуем... *(Хітра)*. За мазалі, за сваю крывавую працу што атрымоўваем?—хунт масла. Чаго маўчыце, хадзячыя цыркуляры... *(Пашоў)*.

Дубовік. Вось табе і жывы чалавек, раскусіш яго, дык за паўкілёмэтра нясё... Д-да. *(Пауза)*. Ну, пераходзім да наступнага пытаньня. Слова мае таварыш Віхура. *(Да Віхуры)*. Калі ласка.

Віхура *(устае)*. Таварышы! факты апошніх дзён шмат аб чым гавораць. „Італьянка“, гэта—не выпадковае зьявішча. На будаўніцтве ня ўсё ў парадку. Відаць, чыясьці рука лоўка арудзе. *(Цьвёрда)*. Партыя нас паслала на адказнейшы вучастак работы. Мы павінны жыцьцё палажыць, а выканаць заданьне. Партыйны, камсамольскі калектывы, рабачком, насыценная газэта, усе павінны біць у адно: сваячасовы пуск электрастанцыі. Вось і ўсё.

Дубовік. Усё ясна. Трэба рынуцца ў бой. Заўтра правядзем партсход, паслязаўтра агульны сход рабочых. Насыценгазэта павінна выйсьці праз два дні. Хто супроць? Няма. *(Да сакратара)*. Запішы. *(Пауза)*. Ну?

Віхура. А прыём у партыю?

Дубовік. Правільна. Ёсць заява ад таварыша Вераса. Саракагадовы рабочы стаж.

Галасы. Прыняць.

Дубовік. Вераса ўсе добра ведаюць. Галасую. Хто супроць? Няма. Паседжаньне бюро лічу зачыненым. *(Усе разыходзяцца)*.

3. У здаровым целе—здоровы дух

Альховы *(усьміхаючыся)*. Фізкультура—здараўе чалавеку.

Смык *(па-цыркавому некалькі раз перакуліўся)*. А як-жа: у здаровым целе—здоровы дух, сказаў Сямашка...

Марына *(сьмяецца)*. Які Сямашка?..

Смык. Наш інструктар.

(Сьвісток. Робяць некалькі фізкультурных нумароў. Убывае Зьвягіна).

Зьвягіна *(выцірае пот)*. Я не магу... я не магу... куды ні зойдзеш усюды камсамольцы. А бадай на вас немаці *(Да Марыны)*. Ну, а ты чаго стаіш, ахмістрыня!

Марына. Я...

І. ГУРСКІ

Зьвягіна. Няма чаго, калі прышла дык спражняйся, разам з хлопцамі... (*Сьмех*).

Марына. Да мне што, калі спражняцца дык спражняцца... (*Узрыў сьмеху*).

Зьвягіна. Чаго вы ржэце, асталопы!... (*Марына разапранаецца, лоўка робіць некалькі фізкультурных нумароў*). От, гадаўка, паясьніцу пераломіш, дзяцей ня будзе каму раджаць...

Марына (*жартуючы*). Нічога, па гэтым дзеці будуць, толькі дробенькія!?

4. За аднаго бітага дзесяць нябітых даюць, ды і то не бяруць

1-ы Рабочы (*чытае па складах*). У краіне Саветаў не павінна быць няпісьменных.

2-гі Рабочы. А як-жа за аднаго бітага, дзесяць нябітых даюць, ды і то не бяруць.

Вадзім. Таварыш Хрушч! чытайце.

Хрушч (*аж падскочыў*). Мяне, можна сказаць, мама нарадзіла малапісьменным, хачу ім і памерці. (*Сьмех*).

Вадзім. Чытайце, чытайце.

Хрушч (*неахвотна бярэ кніжку, чытае*). Імпэрыялісты рыхтуюць новую вайну супроць Саветаў. Задача пралетарыяту капіталістычных краін ператварыць вайну імпэрыялістычную ў грамадзянскую.

2-гі Рабочы (*да Вадзіма*). Гэта значыцца такую, як у нас была?

Вадзім. Так.

1-ы Рабочы. Імпэрыялістычную ды ў грамадзянскую. (*Паўза*). Але-ж, трэба нашу Чырвоную армію ўмацоўваць!

Галасы. Ясна трэба! Мэханізаваць яе, на машыну пасадзіць! Ды і самім трэба моцна вінтоўку трымаць!

Вадзім (*да Гніды*). Таварыш Гніда!—ідзеце да дошкі.

Гніда (*неахвотна паднімаецца*). Мо' каго другога?

Вадзім (*зусім не звяртае на яго ўвагі*). Скажэце, колькі будзе двойчы два?

Гніда (*падумаўты*). Пяць. (*Сьмех*).

Вадзім. Як гэта пяць?

Гніда (*вызываюча сябе трымае*). На понт браць! Старога вераб'я на мякіне не правядзеш! Па бацьку, барын, пашоў...

Вадзім. Што?

Гніда. Двойчы два будзе пяць... (*Узрыў сьмеху*).

Вадзім (*чуць устрымліваецца*). Ну, а калі мы возьмем два (*бярэ два пальцы*), ды яшчэ раз два, то колькі будзе?

Гніда. Чатыры.

Вадзім. Вось бачыце, чатыры.

Гніда (*да Вадзіма*). А ўсё-ж, Сяргей, куды лаўчэй быў... (*Ціха*). На гарэлку даваў...

5. Пяніца прасьпіцца, а дурань ніколі

Скакун (*ідзе іграючы, прыпявае*).

Ой ты Хведзька, ты Хвядзюнька,
Разудала галава.

Параска (*засьпявала пад гармонік*).

Мой мілёнак, што цялёнак,
Кудрысенкі, што баран,
Ён прасіў маё калечка,
Я бажылася ня дам.

Скакун. Ух, ты! (*Схваціў Параску*). Сьцэрва, уся ў мяне! (*Паўза*).

Вось толькі ў касьцёл ходзіш.

Параска. Хіба нельга?

Альховы. Ясна, што нельга: „рэлігія—опіум для народу“.

Параска. Хаджу, бо там весела: як удараць, брат, у арганы, дык хоць полечку скачы...

Скакун (*заіраў*). Скачы тут у клюбе...

Параска. Дзе ты бачыў, тут усё сур'ёзныя, паседжаньне за паседжаньнем... (*Паўза*). А там, са сьмеху, з дураты хоць папарвеш жываты...

Альховы. Парасачка, прыходзь лепей на камсамольскі, чымся ў касьцёл... (*Пашоў*).

Гніда. Паглядзела-б ты, Парасачка, як ён каля скубэнткі Марыны ўвіхаецца... з Смыкам на перабой... нагружаюць... Ха-ха-ха!

Параска. Эт і ты ня лепшы, кожны з нас сам да сябе, мякішам вернець. (*Сьпявае*).

Як пайду я на вакзал
Лягу пад машыну,
Дакажу сваё каханьне
Сукінаму сыну.

Скакун (*да ўвайшоўшае Ганулі*). Чаго ныеш? (*Абнімае*). Кінь ты мілачка гардзіцца, кінь ты губы надзімаць...

Гануля. Хведзька!—мне нешта нядобра.

Параска. Ха-ха-ха! Ад чаго-ж табе стала, ці ад круп, ці ад сала..

Гануля. Хведзька, любы, дарагі, ці пойдзеш-жа ты на работу?

Скакун (*падумаўшы*). Заўтра вазьмуся абэруч.

Гануля. А піць?

Скакун. Піць... Ну і піць наспрабую... па крысе. (*Паўза*). Вось толькі, прыкра, Ганулька, што памром мы дый бяз нас будуць піць...

Хмара (*ідзе выпіўшы*). Хведзька! Грай! (*Сьпявае*).

Ажаніўся, весялюся,
Цяпер буду панаваць,
Жонка будзе сьвіней пасьвіць
А я буду падпяваць.

І. ГУРСКИ

Параска. Хо-хо! З сьвінячым ухілам, ды толькі ўласьніцкім... (*Стукнула па жывату*). Што гэта ў вас?

Хмара (*самадавольна*). Сацыялістычнае накупленьне! (*Абнімае Параску*)
Ад тараноў!

Скакун. Э-эх! Ганулька! (*Зайіраў на гармоніку*).

Гануля. Хведзька!—мне нешта нядобра.

Скакун (*зусім не звяртае ўвагі*). Чаго маўчыш?—сука.

Гануля (*сьпявае праз сьлёзы*).

Ш я габе не казала
Ш не гаварыла,
Не кладзіся каля мяне
Бо будзе Гаўрыла...

Скакун (*прислухоўваецца*). Ты што сьпяваеш?

Гануля. Тое, што ты чуеш! (*Зноў засьпявала*).

А ты-ж мяне не паслухаў
Каля боку клаўся,
Цяпер мяне мамка б'е
Скуль Гаўрыла ўзяўся.

Скакун (*схапіў за руку*). Яшчэ-ж няма.

Гануля. То будзе.

Скакун (*крычыць*). Нагуляла! (*Пашлі*)

Хмара. Хо-хо-хо! І ўсё над тваю бірку. (*Ідзе Віхура*).

Віруха. Хведзька!—ты зноў п'яны.

Хведзька. Калі-ж прывычка, а прывычка, другая натура.

Віхура. Ня добра.

Скакун (*заіраў, засьпяваў*). Пашоў Хведзька скачучы...

Гануля. А Ганулька плачучы...

Віхура (*рашуча*). Пачакай! (*Падыходзіць да яю*). Хіба так можна бацьку сям'і...

Параська. Бацька... Ха-ха-ха!

Гніда. Ну і бацька, нечага сказаць...

Скакун (*зусім ня слухае, да Ганулі*). Каб-жа сына...

Гануля (*радасна*). А што калі сын, Маем назавем...

Гніда. Трактарам...

Віхура. Бачыш, да чаго ты дайшоў, Гніда і той сьмяецца...

Скакун (*да Гніды*). Чаго ты рагочаш, вош! (*Паўза*) Што я п'явіца?..

П'яніца прасьпіцца, а дурань ніколі... (*Паўза*). Захачу і ня буду піць... І на работу прыду...

Віхура. Прыдзеш?

Скакун. А як-жа! Трэба сына гадаваць! Трэба зрабіць каб паванам лепей жылося. (*Да Ганулі*). Праўда, Ганулька!

Гануля. Праўда! (*Пашлі*).

6. Хто хуліган

Альховы (*вядзе камсамольскі сход*). Наступнае пытаньне: прыём у камсамол. Ёсьць заява ад Смыка. (*Шум*).

Зьвягіна (*паднімае руку*). Позна. У мяне кіно, я пабегла... (*застанавілася*). Стоп. У мяне запытаньніца... (*Калупае ў носе*). Не, такі вялікае пытаньнішча...

Альховы. Калі ласка.

Зьвягіна (*да Смыка*). Ці даўно, ты, перастаў хуліганіць.

Галасы. От рэжа! Ня ў броў, а ў вока!

Зьвягіна (*задаволена, садзіцца*). Праўду рэжу, праўду...

Альховы (*да Смыка*). Калі ласка адказвай.

Смык (*нялоўка сядзе адчувае*). Як быў сярод хуліганаў тады сапраўды хуліганіў. (*Усе напруджана слухаюць*).

Зьвягіна. А цяпер?

Смык. Цяпер?

Зьвягіна. Але.

Смык. Хуліганства бывае рознае. (*Паўза*). Пытаньне ставіцца, як я разумею, таварыш Зьвягіна, хто хуліган, я, ці ты? (*Шум*). Раскажу папарадку: аднойчы ня было дзе начаваць і я вымушаны быў бяз ордэру заняць жылплошчу калідору. І што-ж вы думаеце, яна выгнала мяне і зачыніла калідор. (*Паўза*). Між іншым, да таго, калідор ніколі не зачыняўся. (*Паўза*). Я такі крыху супраціўляўся... (*Паўза*). То хто хуліган, ядрона вош!

Зьвягіна (*ускочыла*). Ты хуліган, бацька твой хуліган, дзед твой хуліган, усе вы хуліганы! (*Паўза*). Я ад прыёма ўстрымоўваюся.

Смык. Калі дазволіць сход, раскажу, хто мой бацька, хто мой дзед, бабушка і маць яе (*выбух сьмеху*) і маці яе, значыцца прабабушку, па словах бацькі ведаю.

Галасы. А як-жа!

Абавязкова!

Просім!

Смык. Мой бацька... ды ў мяне, фактычна іх тры. (*Сьмех*).

Зьвягіна. Можа і болей, адкуль ты ведаеш!..

Смык (*не зьвяртае на яе ўвагі*). Першы бацька быў старшынёю рэўкому, у дваццатым бандыты забілі яго. (*Панура*). Вырэзалі ўсю сям'ю. Я з меншым брацікам Фэлікам уцёк. (*Чуць устрымліваецца*). Акрываўленага брацішку, Фэліка, яму тады было тры гады, з вярсту пёр на руках і... сканаў. Мне тады было дзевяць год. (*Паўза*). Помню хавалі ў аднэй магіле. Труна з труной лоруч, адна каля другой, аж сем... Хацелася, ой як хацелася, каб і восьмая была... Ды не, Сымонка Скрыпка застаўся жыць... (*Паўза*). І жыцьцё было пучэвае ў дзіцячым доме Скрыпку, дык не—уцёк, стаў валацугаю, Смыкам зрабіўся... Гэта ўжо было

І. ГУРСКИ

пры блатным бацьку. Празывалі яго Сенька Грач. Каля пяці год быў у яго групе, калі аперыўся—быў раскол, адышоў... стаў на чале малодшых. Вандравалі па сьвеце; зімою часта галадалі, лета кожнае, праз тры гады, жылі на курорце. Апошні год, пры трэцім бацьку, працую на пабудове.

Камсамолец. Хто-ж твой трэці бацька?

Звягіна (*ускочыла*). Уй, мне ў кіно...

Камсамолец. Ідзі сабе ў кіно.

Звягіна. Што? От-жа не пайду... (*Садзіцца*).

Смык. Трэці бацька—Арцём Віхура. (*Усе здзіўлена глядзяць*). Так (*Паўза*). Хацелі было коцку даць, адчулі сілу, рука не паднялася). Сіла сілу паважае. (*Пауза*). Заела, за нутро ўзяло, што ён кніжкі чытае, будзе. Стаў і я чытаць, другіх вучыць... Так. Добрых дзесятак хлапцоў прыстроў, каго куды... Два-тры хлапцы заста-ліся, ні за што ня хочуць стаць пуцёвымі... (*Уваходзяць два бяс-прытульнікі*). Вось яны малойчыкі...

Міцька. Здароў Смык!

Смык. Здарова! (*Да Цігра*). Цігру маё!

Цігр (*вітаючыся*). Даёш курыць.

Смык. Ня дам. (*Да ўсіх*). Ём байкот аб'яўлен... (*Сьмех*).

Міцька (*да Віхуры*). Дзядзячка, дай закурыць.. Дай, ну што табе стоіць... Ну дай... Не даеш?... Пачакай-жа, гад ты печаны!..

Цігр. Арцем!—так і не дасі.

Віхура (*цвёрда*). Ня дам. (*Уваходзяць: Хмара, Гніда, Хрушч*).

Міцька. Дык яны дадуць. (*Падбывае да Хмары*).

Хмара (*дае закурыць*). Калі ласка.

Міцька (*закурыўшы*). У каго табачок, у таго і празднічак. (*Скача*).

Гніда. Куры Цігр. (*Дае папяроску*). І выпіць можна калі на тое пашло...

Цігр. Даёш. (*Да Смыка*). Сьцеражыся! (*Да ўсіх*). А вы, малецеса камсамольскаму богу, за раба божага Смыка. Ха-ха-ха! Круціць-ён, наварачвае, але... ня выкруціцца з лап Цігра.

Смык. Ты што?

Цігр (*трусьліва*). Ды не, я так... (*Заграў гармонік, бяспрытульнікі выбя-гаюць скачучы. Сьмех. За імі выходзяць: Хмара, Гніда, Хрушч*).

Смык. А Міцька, яшчэ нічога... Такі вырву з лап Цігра. (*Пауза*).

А Цігра (*ківае галавою*), цяжка, тры забойствы мае... (*Пауза*). Дык вось заела, за нутро ўзяло, што ён—бацька трэці, кніжкі чытае, будзе. (*Пауза*). Стаў і я чытаць, будаваць. (*Пауза*). А цяпер калі прыміце, будзе чацьвёрты бацька—камсамол.

Галасы. Нельга!

Рана!

Прыняць!

Зьвягіна (*ускочыла*). Рана, рана, нельга, нельга! Я ўстрымоўваюся... (*Сьмех*). Чаго сьмяяцца... Ён не раскажаў аб другім факту хуліганства... Тут-та ён яўны хуліган...

Смык. Ня ведаю, хто хуліган... Справа вось у чым: Зьвягіна, вытурьшы мяне з калідору, не хацела пусьціць у пакой камуну ТРАМ'ядра, якая тут живе... (*Сьмех*).

Галасы. Правільна!

Быў такі факт!

Смык. Тады трам'ядраўцы, па канаце (*паднімае ўверх галаву*), палезьлі на другі паверх... (*Паўза*). Праўда, канат гэты я з рушнікоў зьвязаў, але што з гэтага, не на вуліцы-ж ім начаваць... (*Паўза*).

Ну, то хто тут хуліган? (*Сьмех*).

Галасы. Прыняць!

Нельга!

Прыняць!

Віхура (*устае*). Прашу слова.

Альховы. Слова мае таварыш Віхура.

Віхура. Смык Сымонка, сапраўднае прозьвішча яго Скрыпка, прайшоў суровую жыцьцёвую школу і ўсё тое, што ён казаў, гэта праўда. Будаўніцтва электрычнае станцыі ўзбудзіла ў ім творчую энэргію, прызвала яго да жыцьця. Скрыпка Сымон, па майму глыбокаму перакананьню, падрыхтаваны для ўступленьня ў камсамол. Я прапаную прыняць яго. (*Аплёдысманты*).

Альховы. Галасую. Хто за? Абсалютная большасьць. Супроць? Трое.

(*Паўза*). Пытаньняў больш няма? (*Аглядаецца*). Сход закрыты.

Зьвягіна (*махае рукамі*). Таварыш Альховы! Слухай! Запішы, што я ўстрымалася (*Сьмех*).

Альховы (*усьміхаючыся*). Можна. (*Разыходзяцца*).

7. Бяру афіцэра

Беразоўскі (*сядзіць у куце, перастаўляе шахматы*).

Хмара (*уваходзіць, садзіцца*). Бяру афіцэра.

Беразоўскі (*не звяртае ўвагі*). Шах каралю.

Хмара. Шах і мат. (*Піхнуў рукавом шахматы*).

Беразоўскі (*ускочыў*). Я...

Хмара (*устаў, спакойна*). Як былінка, адзін...

Беразоўскі (*нэрвеуецца*). Я... мы...

Хмара (*усьміхаючыся*). Кароткае замыканьне... (*Паўза*). Каранасты, у самога сябе ўрос...

Беразоўскі (*многазначна*). Сыграем яшчэ?

Хмара (*махнуў рукою*). Прайграна да-ра-гуша! Нішто сабе ягадка?

У падхалімы да Віхуры...

Беразоўскі. Што?

І. ГУРСКИ

Гніда (*уваходзіць, паднімае шахматы*). З строю выбіты... (*Глядзіць на Беразоўскага*). Калі што бяру афіцэра... (*Пад нагамі хруснула*).

Беразоўскі (*усхвалявана*). Як?

Гніда. Афіцэрышка ў маіх руках... (*Паказвае*).

Беразоўскі (*нэрвеўца*). Ды ну вас! (*Памкнўся ісьці*).

Гніда (*злосна*). Эй, гаспадзін, ня рызыкуй!.. (*Мячэй*). Дай на паўлітроўку...

Беразоўскі. Няма.

Гніда. Знойдзеш!

Беразоўскі (*шуквае ў кішэнях*). Такі няма.

Гніда (*хітра*). Барахлішка маеш...

Беразоўскі. Брыдота!

Гніда. Но, но, цішэй на павароце... (*Пауза*). „На сьметнік гісторыі...“ Ха-ха-ха! Гэты сьметнік яшчэ...

Беразоўскі (*пярывае*). Ваняе...

Гніда. Ё здорава. (*Падносіць кулак*). Ох, як ваняе, сьмярдзіць!..

Беразоўскі (*адштурхнуў ад сябе*). Балота!

Хмара. Балота!?

Гніда. Ой, не чапай балота... (*Пауза*). Навошта парушаць спакой у краі, дзе балота зьяўляецца адзінаю ўцехаю... Колькі казак, легенд, песень, розных мэлёдый з балотам зьвязана...

Вадзім (*увайшоўшы, чуе апошнія словы*). Асушым балоты, зьявляцца новыя песьні, мэлёды, легенды...

Беразоўскі (*рад*). Правільна! (*Пауза*). Сынку, дарагуша...

Гніда (*зласьліва*). Няхай сынку пасьсе сьвінку...

Хмара (*да Вадзіма*). З маладых, а раньні...

Вадзім. Ба-ло-та!

Віхура (*увайшоўшы*). Трэба асушваць...

Гніда. Што?

Віхура. Балота. (*Пауза*). Ё ў балоце золата бывае...

Беразоўскі. Трэба, дарагуша, ой як трэба... Буланы да балота прывыкшы і той заграз...

Гніда. Туды яму і дарога!...

Хмара. Папхнуць, ды калом па галаве!...

Віхура. О, не! (*Пауза*). Выцягнулі мы яго, падкармілі, пабег стары падсакваючы...

Хмара. Кляча!..

Віхура. У добрай гаспадарцы і кляча патрэбна... (*Глядзіць на раскіданыя шахматы*). Давай стары, сыграем...

Гніда (*паказвае*). Афіцэрышка ў маіх руках...

Віхура (*усьміхаючыся*). Нічога, пешкамі заменім... (*Садзіцца за шахматы*).

Гніда. Эх... у афіцэра... маць. (*Кідае фігуру*).

Віхура (*усьміхаючыся, паднімае*). Бяру афіцэра.

Гніда (*нэрвова*). Ня людзішкі, а... сволачы! (*Хутка выходзіць, за ім Хмара*).

Вадзім (*палядзёў*). Жыцьцё, гэта шахматная ігра!?

Віхура. Шах каралю!

Беразоўскі. Мат каралю!

Віхура. Шах і мат!

8. Ту кіп эй фарм із ноат ту вьюў эй баскет

Скрыпка (*чытае пра сябе*). Соў ор аддзервайс дзі вор эмауд дзі кэпіталістык уорд энд Юніон Соўвет Соўшыэлістык рэпаблік із апэвойдэбл. (*Да Марыны*). Марынка, ўсё-ж, калі яна пачнецца?

Марына. Што?

Скрыпка. Вайна.

Марына. Якая табе вайна?

Скрыпка. А такая, ядрона хны, што: ту кіп эй фарм із ноат ту вьюў эй баскет... (*Пауза*) А па нашаму, па беларуску, бяз усякіх: гаспадарку весьці не кашалі плесьці... (*Чытае*). Дзі эканомікал крайзыс гэд окюпай олл дзі кэпіталістык каўнтрыс. Юроўп із гэспінг ін дзі клэатчэс оф дзі эканомікал крайзыс. Камсамолка (*чытае*). Уэльс вооз стронглы экшыоус эт мітынг эй лэйдзі. Сноў увайт фэйс...

Скрыпка (*прислухоўваецца*). Лахудра.

Камсамолка. Хто?

Скрыпка. Твая лэйдзі. (*Схапіў камсамолку*). То-лі нашы дзеўкі кал-гасныя: ядроныя, румяныя, дзябёлыя... Адным словам кроў з малаком.

Камсамолка (*вырвалася, чытае*). Сноў увайт фэйс...

Скрыпка. Фэйс... шмэйс...

Марына (*да Скрыпкі*). Кінь бузіць, іначай...

Скрыпка (*перарывае*). Іначай... Хай гэту чытае. (*Дае кніжку*).

9. Кракадзіл гарохавы на чарапасе верхам.

Вадзім (*канчае афармляць насыценную газету*). А лоўка ты яго схапіў. (*Разілядае карыкатуру*). Гніда, гідра рэвалюцыі... сказаў Сымонка Смык, а цяпер ангелец Скрыпка...

Альховы. Ангелец?

Вадзім. Ага. Крукам сядзіць над ангельскаю моваю...

Альховы (*разілядае карыкатуру*). Можа, хіба крыху вусы падправіць?

Камсамолец. Кінь мусоліць і так добра. (*Пауза*). Каб Хмару яшчэ...

Альховы. На чарапаху яго, ці што?

Камсамолец. Лоўка! Кракадзіл гарохавы на чарапасе верхам...

Альховы. Вырашана аднагалосна. (*Пауза*). Толькі Зьвягіна ўстрымоўваецца... (*Паказвае карыкатуру. Сьмех*).

Зьвягіна (*увайшоўшы*). Чаго вы рагочаце? (*Падыходзіць, разілядае*)

Іш ты, машыністы...

І. ГУРСКИ

Камсамалец. На ўсіх парах нясецца ўперад...

Зьвягіна. Устрымоўваюся ад аналізу.

Альховы. Чаму?

Зьвягіна. Гэроям дня ня можа быць адзін Віхура... Дзе масы?

Вадзім. На будоўлі, разам з ім. Глядзі... *(Паказвае)*.

Зьвягіна. А элементы культработы ў агульнай сыстэме. Дзе я, загадчыца клюбу? Верхаглядства, яўная недаацэнка, загібы, апартунізм...

Камсамалец. Чаго ныеш? *(Паказвае карыкатуру)*. Паглядзі, мой сьвет, падзівіся, кім ты есьць...

Зьвягіна. А-ах! *(Узрыў сьмеха)*. Я ўстрымоўваюся... О, не! Я супярэчу! Я не дазволю!.. Я забараняю вывешваць гэту паршывую газэтку... Я... я...

Камсамалец. Паглядзі, мой сьвет, падзівіся, кім ты сьць... наша культарбота.

Зьвягіна. Разьвяліся розныя калегіі, камісіі, падкамісіі, гурткі, шмурткі... а хіба гэта дапамагае рабоце?.. *(Пауза)*. О не, культарбота разгорнута...

Камсамалец. Калі што і робіцца, дык толькі дзякуючы парткалектыву... *(Уваходзяць рабочыя, разіллдаюць газэту, сьмех)*.

1-ы рабочы. Хо-хо-хо!

2-гі рабочы. Здрава!

Хмара *(злосна)*. Што? Мяне... Ідры тваю з такою самакрытыкаю. *(Хапае газэту)*.

Камсамалец. Но, но, но!

1-ы рабочы. Ня дурачся... *(Вырваў газэту)*.

Камсамалец. Ха-ха-ха! Але-ж трэба так схопіць...

Відук *(чытае)*. Кракадзіл гарохавы на чарапасе верхам... Ха-ха-ха!
Ха-ха-ха!

10. Хопіць таўчы ў ступе ваду

Інструктар *(дае сьвістак)*.

Галасы. Лявоніху!

Юрачку!

Таўкачыкі!

Зьвягіна *(убягае)*. Але, але, таўкачыкі!...

Галасы. Хопіць таўчы ў ступе ваду!

Даёш!

Наш!

Новы!

Будаўнічы!

Інструктар. Танец будаўнікоў. *(Сьвістак. Музыка. Танцуюць витеорчы танец)*.

Заслона
(Канец будзе).

Цагліна казэмату

Алавяданьне

... Глухая ноч. Лютуе вецер. Шуміць дождж і енчыць дрот правадоў. Недзе глыбока ў прадоньні цемры гаснуць нясьмелыя агні. Неспакойным сном, пад сьвіст і гул непагоды засыпае горад.

І толькі ён, вартавы цэнтральнага паста застаецца адзін перад тварам звар'яцелаі стыхіі. Цэнтральны пост, гэта пляцоўка на вышынні чацьвёртага паверху, на самым падзеле даху турмы. Гэта чатырохкутны ліст чыгуну, абгароджаны пераплётам паручняў, прыціснуты падобным да грыба прыдашкам. Па гэтым гулкім лісьце чыгуну, крочыць узад і ўперад, крочыць навокал слупа, што трымае прыдашак, чалавек у шэрай шынэлі.

Стыгнуць пальцы, што сьціскаюць вінтоўку. Твар ледзянее пад ударамі ветру. Знобкія струменьні дажджу спаўзаюць за каўнер і ўядаюцца ў цела.

Крочыць чалавек у шэрай шынэлі. Беспарадна шукае прытулку ад ветру і дажджу. Гэтага прытулку няма.

Сьвятло дугавых ліхтароў на дварэ турмы—не сьвятло, а каламута. Калышуцца ліхтары, і плешча нясьмелымі адценьнямі на дах турмы гэтая агідная бурая каламута. Яна адстаялася ў чатырохкутніку сьцен агароды нібы вада ў іржавым вядры і, нячыстая, лягла на брудны асфальт двара.

Суровыя інструкцыі турмы: вартавы цэнтральнага паста павінен бачыць двор і сьцены агароды і трымаць сувязь з вартавымі, сьцен і ўнутранага патрулю—зьведзены на нішто. Нічога ня ўчуць, нічога ня ўбачыць.

Узьнесены высока над горадам у чорную і дзікую ноч, бездапаможна кідаецца чалавек. Сьціскае ў руках непатрэбную вінтоўку крочыць з кута ў кут і навокал слупа.

Навокал пляцоўкі глухая ноч. Лютуе вецер. Шуміць дождж. Плача дрот правадоў. Душаць хвалі цемры сьвятло дугавых ліхтароў.

Вартавы падбягае да ўскраю пляцоўкі, перахіляецца цераз паручні і крычыць у распачы, сабраўшы апошнія сілы:

— Ка-ра-ул! Слухай!—

Адказу няма. Вецер і ноч паглынулі крык. Маўчаць пасты. Маўчыць турма. Трывожны сон пануе пад сховамі казэматаў.

І зноў крычыць вартавы. Крычыць распачліва і з страхам у голасе:
— Слу-хай!—

І зноў паглынае ноч гэты працяглы крык...

Вартавы зноў крочыць па гулкім мэталю. Знобкім холадам апальвае рукі вінтоўка. Ён забываецца на інструкцыі і закідвае за плячо рамень стрэльбы. Ён хавае рукі ў рукавы і апіраецца плячыма аб слуп, што трымае прыдашак.

Больш ня будзе хадзіць па пляцоўцы вартавы цэнтральнага паста. Будуць праходзіць дні і ночы, будзе гудзець вецер і дождж, будзе бушаваць мяцеліца, будуць галасіць правяды, будзе сьмяротным маўчаньнем маўчаць турма.

Будуць крочыць падкаваныя салдацкія боты, і будзе мерна званіць пад нагой вартавога чыгун пляцоўкі цэнтральнага паста. Але гэты вартавы, больш ня ступіць нагой на звонкую пляцоўку.

Бо ён згубіў прытомнасьць, што зусім непрадугледжана інструкцыямі для варты. Бо ў гэты час гаснуць ліхтары і цераз паўтарасажнёвую сыяну агароды на турэмны двор саскакваюць адна за адной бяззычныя і рухавыя постаці. Разьлягаюцца стрэлы і ўжо няма ніводнага з вартавых усходняй сыяны і ўнутранага патрулю. І бадай, што не застанецца ў жывых і сам вартавы цэнтральнага паста, бо ён парушыў інструкцыі і ў патрэбны час ня выкарыстаў гузік электрычнага званка.

* * *

Чыгунныя пліты сьцёрліся пад бязьліччу крокаў вартавых, што прайшлі на працягу дзесяткаў гадоў па звонкім чыгуну. Засталася іржавая сьцежка навокал слупа. А ў пустых казэматах, у вільгацы сыцен, пад цьвілымі скляпеньнямі камэр, у гулкіх калідорах, на іржавых спляценьнях ваконных кратаў у смуродным, гнілым нутры турмы, зусім нічога не засталася ад тых, чыё жыццё загасла ў гэтым каменным мяшку...

І Сьцяпанавіч адвёў вочы ад іржавае паверхні чыгуннай пліты пляцоўкі. Ніць думак, чарга пасьядоўных вобразаў перажытага, парвалася.

Сьцяпанавіч убачыў унізе, пад сабой руды хрыбет даху, чатырохкутнік двара, а навокал, прыэстую блытаніну гарадзкіх дахаў, пасечаную каляінамі вуліц.

Сонца ўзьнімалася з-за сініх, далёкіх лясоў. Раніца над горадамі была спавіта вэлюам дыму фабрычных комінаў. Горад абуджаўся. Вуліцы зьвінелі. Ішлі рабочыя дзённых зьмен.

Сьцяпанавіч з вышыні пляцоўкі адрозьніваў у плыні пешаходаў работніц тэкстыльнай фабрыкі імя Лібкнэхта ад работніц фабрык

Швэйпрому, рабочых мэханічнага заводу, ад рабочых сталяліцейнага. Яны ішлі суцэльнай паводкай, тэкстыльшчыкі, ліцейшчыкі, друкары, рабочыя электрстанцыі, дэпо, лесапілак, цагельняў. Яны сьпяшаліся пасьпець да тае пары, пакуль ускрыкнуць рознагалосымі гудкамі тыя, што пакуль яшчэ маўкліва выкідваюць у ранішняю сінь хмары сьветла-шэрага дыму.

Час ад часу, ад пешаходаў адлучаліся рабочыя ў жоўтых, брэзэнтавых блюзах. Гэта былі будаўнікі. Яны праходзілі цераз вароты і зьяўляліся на вузкім турэмным дварэ. Да Сьцяпанавіча далятаў гоман. Рабочыя расьсядаліся паўз сьцен агароды, стаялі гурткамі, праходжваліся па дварэ. Чакалі пачатку работ.

Сьцяпанавіч пасунуў шапку на патыліцу, так, як гэта ён рабіў у дні маладосьці. Шугануў вецер, крануў жорсткія, з срэбрам сівізны, валасы. Сьцяпанавіч з нязвыклаю выразнасьцю адчуў тое, што лягло на плечы грузам цяжэйшым ад шасьці дзесяткаў гадоў, беззваротна зьнікла ў сіні перажытага і больш не зьвяраюцца яму назад. Шафранавы твар Сьцяпанавіча, стары, суровы, пасечаны змаршчкакамі твар, кранула маладая і спакойная ўсьмешка.

Прысадзістая, напоўразбураная абстрэлам у часы грамадзянскай вайны турма, што цэлых дзесяць гадоў глядзела сьляпымі вачыма пустых казэматаў на росквіт новых дзён, будзе разбурана. Вялізныя дваццаціфунтовыя цагліны, паражаюць сталёвыя сківіцы камяндрабілак і створаць матар'ял для бэтоннай масы. Замест распоўзлай турмы, ад сьцен агароды якой агідліва адсунуліся акуратныя і чыстыя пабудовы вакзалу і спуджана разьбегліся вуліцы і завулкі, вырасьце на вакзальным пляцы пабудова рабочага клюбу.

Пругкі, ільсьняны асфальт залые тое месца, дзе прыгнятала зямлю цяжарам тысяч тон цэглы, жалеза і цэмэнту турмы.

І ён, брыгадзёр Сьцяпанавіч, на чале атраду будаўнікоў, прыйшоў камандаваць разгромам гэтага каменнага мяшка. Ён стаяў на пляцоўцы паста, як на капітанскім памосьце. Перад ім расьцілаўся, атулены ў зеляніну сквэраў і садоў, горад, шматпаверхія дамы, коміны фабрык і заводаў якога засланялі краявід, ацены празрыстымі напластаваньнямі дыму.

Гэта быў горад, у якім некалькі дзесяткаў год пражыў Сьцяпанавіч. Барацьба Сьцяпанавіча, аплаціла кожны камень у гэтым горадзе. Ёй аддаў Сьцяпанавіч усё, што мае чалавек у жыцьці. Зараз гэты горад быў уласнасьцю тых, што ішлі на покліч заводаў звонкім, ранішнімі вуліцамі. Значыць, уласнасьцю Сьцяпанавіча быў гэты горад і гэтыя імкнёныя дні з іх рытмам працы, падпарадкаванай адзінаму пляну, адзінай волі партыі. Ніколі барацьба Сьцяпанавіча ня была па-за калектывам, і гэты магутны калектыў атрымаў перамогу значыць атрымаў перамогу і Сьцяпанавіч.

ЭДУАРД САМУЙЛЁНАК

Такім чынам, мае права ён, Сьцяпанавіч, стары пралетары стаяць на капітанскім памосьце і гаспадарчым вокам пазіраць на жыцьцё і работу роднага гораду, на каменьях якога была кроў і пот яго і яго братоў па клясе.

А калі так, гэтым аплочана барацьба.

І яшчэ раз усьміхнуўся гораду, раніцы і сонцу брыгадзір Сьцяпанавіч.

* * *

Гучным басам гудзеў гудок дэпо. Абкураныя корпусы цэхаў вагонных майстэрняў чадзілі чорным дымам кароткіх сваіх дыма-роў. Перад вачыма будаўнікоў, як на далоні была работа вялізнага і складанага мэханізму чыгуначнага вузла. Ад самага вакзалу, што, выгінаючы круты хрыбет зашклёнага даху, паглынаў у сябе безьліч-шляхоў, рухаліся даўжэзныя ланцугі вагонаў, праносіліся, вымахваючы струменьні пары, клапатлівыя манэўравыя паравозы, перабягалі постаці людзей. Лязгалі буфэры, паялі дудкі сыгналістаў, грывелі жалезам майстэрні дэпо, і над усім гэтым панаваў голас галоўнага гудка, што настойліва вёў нізкую басавую ноту. Прыходзіла на работу дзённая зьмена.

— Гэта вось, дык работа,—стукнуў ломам у склёпку на карнізе муляр Апенка.

— Паглядзець, дык для вока прыемна!

— А чым наша горш?—спытаў яго камсамалец Рубінчык.—Будаўнікі—ганаровая прафэсія.—

Апенка аглядзеў шэрагі рабочых, якіх расстаўлялі па даху тэхнік і Сьцяпанавіч, паглядзеў сабе пад ногі і эноў стукнуў ломам. З карнізу пасыпаўся парашок іржаўкі.

— Ганаровая. Гэтай падле скуру лупіць,—матнуў рудым чубам Апенка.

Рубінчык усьміхнуўся:

— Праўда, да мёрцьвячыны падобна.

— Паскудзтва.—Са злосьцю сказаў Апенка.—Труна, чорт.—

Ён раптам, моцным ударам прабіў ліст даху і пакінуў у ім лом старчмя.

— Непарадкі, Рубінчык. Наскрозь непарадкі.

— У чым ты бачыш непарадкі, таварыш Апенка?

— Вось у чым.

Апенка пасунуўся бліжэй да Рубінчыка.

— Дарэмна разбураюць гэтую хатку. Ці мала ў нас прыцеляў? Мала такіх, што ня толькі пасадзіць, расстраляць трэба? Дык вось, у гэтую кватэру, калі ласка, і сядайце. Яна якраз прыстасавана. А то ў нас у спраўдом. Чырвоны куток ім, сукіным сынам, раз у дэкаду лазьню! Я-б ім паказаў лазьню, больш не засьвярбела-б!—

Апенка паказаў магутны кулак.

— Во! Бачыў фідуючы?

Чорныя вочы Рубінчыка заіскрыліся сьмехам. Ён аглядзеў вялізную постаць Апенкі з галавы да ног. Той канчаткова зазлаваў, і палымнеючы яго чуб бурна лез з-пад шапкі.

— Я-б ім, гадам,—крычаў Апенка, вымахваючы кулакамі.—Я-б ім паказаў раз у дэкаду лазьню!—

— Апенка, не зваліся!—крыкнуў нехта з рабочых.—Костак не пабярэш.

— Апенка праўду кажа,—заўважыў маленькі і спакойны рабочы, што заўсёды і ўсюды, трымаўся ззаду.—Варта паслухаць.

І ён, па звычцы, зайшоў і прыстроіўся за шырокім хрыбтом Апенкі, што патрасаючы кулакамі напіраў на Рубінчыка.

— Ты толькі слухай, што Апенка табе набаіць,—падштурхнуў нехта з рабочых маленькага.

Рабочыя зьбіліся цесным гуртком навокал Рубінчыка і Апенкі. Тыя, што знаходзіліся далей, прysłалі даведацца ў чым справа.

Нарэшце, Рубінчыку ўдалося злавіць Апенку за рукаў блюзы.

— Пачакай Апенка,—сказаў Рубінчык спакойна.—Тут-жа зусім простая справа.

— Цішэй, таварышы!

Нарэшце, гоман сьціх і ўсе ўчулі словы Рубінчыка.

— Савецкая ўлада,—сказаў Рубінчык,—за ўвесь час яшчэ ні разу ня ўключыла ў пляны будаўніцтва, пабудову турмаў. Гэта нам непатрэбна. А гэтая-ж турма, патрабуе такіх сродкаў для рамонту, што на іх можна пабудаваць цалкам новую пабудову. Такім чынам, што нам з ёй рабіць?—Мы яе разбураем і выкарыстаем яе будаўнічы матар'ял. Вось і ўсё.

— Усё?—кліва спытаў Апенка.

— Ёсьць і другі бок. Ворагаў рэвалюцыі пралетарыят карае бязьлітасна. Але мы ня гноім сваіх ворагаў у каменных мяшкох. Дармовая патрата сродкаў і ніякага выхаваўчага эфэкту. Мы альбо зьнішчаем ворага фізычна, альбо пакідаем жыць, але ў такіх умовах, каб ён ня гніў зажыва, а здолеў выправіць сваю віну перад пралетарскай рэвалюцыяй. Бязумоўна, гэта кажацца ў адносінах тых, хто не заслугоўвае на кару сьмерцю. А такія турмы, як гэта, для нашых мэтаў, таварыш Апенка, не падыходзяць. І нават, каб яна была зусім цэлай, наўрад ці была-б яна выкарыстана як турма. Вось зараз, усё—

— Правільна,—сказаў нехта з грамады рабочых.

— Твой гнеў справядлівы, таварыш Апенка,—закончыў Рубінчык.—Але ворагаў ня трэба караць іх-жа мэтадамі.

— Зусім правільна!

— Можна яно і правільна,—пакруціў галавой Апенка.—Але, каб на маю руку, я-б з імі разабраўся.

І зноў вялізны кулак Апенкі пагразіў яго клясаваму ворагу. У гэты момант, сьціх гудок дэпо. Адзін за другім выходзілі са строю галасы фабрык,

— Хлопцы, рыхтуйся!—крычаў памочнік брыгадзіра, камсамалец Бэкман.—Разьбівайся на групы па шэсьць чалавек.

Пад ботамі рабочых угіналася жалеза, грымеў і дрыжэў дах, і здавалася, што нутраным, цяжкім стогнам енчыць старая пабудова

Прабягаючы міма, тэхнік скінуў куртку і абцёр рукавом пот на ілбу.

— Пагрэеце ручкі, хлапцы,—казаў ён.—Скрозь цэмэнт, кладка ў пяць цаглін і толькі дзьве ўнутраных сьцяны з гідраўлічнае вапны. Ліха яе матары.

Ён пабег далей, і пад яго нагамі, праржавелыя, гнуткія лісты загаварылі надломаным, скрыпучым голасам.

— Закачвайце жалеза ў скруткі. Лістам ня пушчайце,—даваў указаньні Бэкман.

— У Амэрыку заляціць.

— Ня лезьце на карніз,—папярэджаў Сьцяпанавіч: наскрозь іржавы!

Нарэшце ўсё была гатова. Сьцяпанавіч узяў руку і па вайсковаму, выразна скамандаваў:

— Па-чы-най!

І разам—узяліся і ўдарылі ламы. Прарэзьліва рыпнула жалеза. Яшчэ і яшчэ раз дружныя ўдары. Задрыжэў і загуў дах. Вецер праляцеў і зьмеў парашок іржаўкі.

Ламы разьбівалі швы склёпкі лістоў, ірвалі і камячылі жалеза, прабівалі лісты, закручваючы іх у скруткі. Людзі пасоўваліся бліжэй да карнізу даху, пакідаючы за сабой голыя рэбры крокваў.

Нарэшце, перакаціўся цераз карніз першы вялізны скруток і з лёскатам, перакручваючыся ў паветры, раскідваючы шмацьцё склёпак, паляцеў уніз. Удар жалеза аб камень даплыў здалёк, нібы рэха далніх грымотаў. Затым пераваліўся цераз карніз яшчэ адзін скруток, потым яшчэ і яшчэ. Неадступна, напорам, закачвалі ламы заструпелую, іржавую скуру мёртвай пабудовы.

Сьцяпанавіч прабраўся па аголеных кроквах да коміну, абапёрся на яго плячыма і задумаўся. Проста перад ім, недалёка ад агароды турмы, прасьціраліся паблёскваючы стальлю, рэйкі. На дварэ паравозарамонтнай майстэрні нізкай і абкуранай пабудовы, рэек была густа, і яны здаваліся спляценьнем павуціньня. Там, на дварэ, сярод гэтага сталёвага спляценьня, на заваротнай пляцоўцы, перад самым варотамі майстэрні, павольна рухаўся вялізны паравоз. Навокал яго завіхаліся падобныя да рухавых жучкоў, рабочыя. Паравоз паслухмяна і спакойна заварачваўся намерваючы сваім востраносым катлом у правал дзьвярэй майстэрні.

Адсопваючыся вынырнуў з-за шэрагаў таварнага паражняку манэўравы паравоз, прагрукаў на стрэлках, зручна выпісаў паўкола і апынуўся пад самым тэндэрам волата.

У вароты павольна прайшоў даўгі кацёл, бліснула арматура ў будцы машыніста і праз момант манэўравы адкаціўся назад з пляцоўкі. Дзьверы майстэрні, шырачэзныя і чорныя, жарлочно разьзяўляліся.

Манэўравы заклапочана сьвіснуў, загрукаў на стрэлках і памкнуў, перасякаючы сталёвую блытаніну, некуды ў глыб вузла наводзіць парадак у запоўненых паражняком тупікох.

— Запарылі чыгуначнікі добрую машыну,—сказаў малады голас за плячыма Сьцяпанавіча,—абязьлічка ў іх, відаць, яшчэ ня здохла.

Сьцяпанавіч азірнуўся. Ззаду стаяў тэхнік.

— Дзе абязьлічка?—спытаў Сьцяпанавіч.

— Ды там, у дэпо. Паравоз угробілі. Хіба ты ня бачыў? А яшчэ гаспадаром цябе ў-ва ўсім горадзе лічаць. Ай-яй-яй... І ў газэце партрэт давалі. А ён зьнівечаны паравоз праглядзеў.

Тэхнік жартаваў, і малады твар яго расплываўся ў поўназубай усьмешцы. Сьцяпанавіч паклаў яму на плячо руку.

— Я думаў аб чыгунцы, Сымон,—сказаў ён аб чыгунцы і аб гэтай турме. І паравоз хаця заўважыў, але аб абязьлічцы не падумаў. Бязумоўна, дыхае яна яшчэ.

Сьцяпанавіч памаўчаў і потым, нібы наважыўшыся ў думках, хутка сказаў:

— Я табе калі-небудзь раскажу гісторыю аб чыгунцы, і аб гэтай турме. Гэта для цябе будзе проста як палітграмата.

Сьцяпанавіч сьціснуў бровы, і твар яго стаў панурым.

— Гэта цяжкая гісторыя, Сымон.

— А зараз нельга?—нясьмела спытаў тэхнік.

— Зараз нельга—адказаў Сьцяпанавіч.—Вось ты лепш схадзі на той канец даху і паглядзі, каб сэзонныя надта ня крышылі жалеза. Шкода.

Тэхнік паслухмяна завярнуўся і пайшоў туды, дзе навесіўся над карнізам агромністы скрутак жалеза. Сьцяпанавіч праводзіў поглядам высокую і стройную постаць тэхніка і ўздыхнуў. Ён быў моцны і спрытны.

...Гэткім быў некалі Пятро.

Рабочыя працавалі дружна. З кожнай хвілінай перавальваліся цераз карніз важкія рулоны жалеза. Угінаўся пад ударамі ламоў дах. Адвальваліся пласты штукатуркі сыцен і рудое воблака іржаўкі спавівала дах і цягнула па ветру над вакзальным пляцам.

На пляцы застанаўліваліся людзі, зьбіваліся ў гурткі і наглядалі за тым, як лятуць, перакручваючыся ў паветры, скруткі жалеза, нібы з хрыплым карканьнем падаюць на зямлю падстрэленыя драпежныя птушкі.

* * *

На другі дзень дах быў зьняты і кучай іржавага ламачча ляжаў на дварэ. Разьбіралі сталяваньне трэцяга паверху. У вільготныя ямы казэматаў, упаршыню за даўгія гады, глянула сонца. Забраныя ў краты вокны прасьвечвалі цьмяна, нібы налітыя вадой.

У воблаках атрутнага пылу вапны і цэменту, працавалі брыгады рабочых. Цэглу спускалі ўніз па жалабох, сьмецьце папросту выкідвалі за сьцяну. Для бэтоннай масы патрэбна чыстая цэгла. Гэтак-жа скідвалі на спэцыяльна адгарожаны участак двара жалеза сьцен і сталяваньня. Унізе, рабочыя-сэзоннікі складалі цэглу ў штабэлі.

Званіла, грэмела жалеза, шоркала па жалабох цэгла, час ад часу з грукатам адвальваліся на падлогу камлыгі сталяваньня. Па гнуткіх масткох прабягалі рабочыя і гналі перад сабой нагружаныя цэглай тачкі.

Работа ішла бесьперабойна і хутка. Брыгада Сыцяпанавіча была на чале. Людзі працавалі з запалам і, нават, неахвотны Апенка падцягнуўся і перавыканаў норму. Астатнія сто чалавек, што былі разьбіты на чатыры брыгады, раўняліся ў рабоце на брыгаду Сыцяпанавіча.

Да сканчэньня работы, палова сталяваньня была зьнята. Сыцяпанавіч запісаў на дошцы ў карлідоры лічбы выпрацоўкі брыгад і сказаў тэхніку:

— Дзённая выпрацоўка перавыканана на пяць процантаў.

— Раскідаем турму, як вароньняе гняздо, — адказаў тэхнік, — па баявому працуюць хлопцы.

Ад гэтага ў Сыцяпанавіча быў добры настрой. Да дому ён ішоў наўмысьля больш доўгім шляхам, каб зірнуць на пабудову маста на рацэ. Стоячы на ўзьбярэжжы, Сыцяпанавіч доўга аглядаў рыштаваньні маста дзе ва ўпартай рабоце завіхаліся людзі. Адобрыў работу праваго крану, які, выцгваючы шыю, насіў часткі фэрмаў, будуючага маста і з захаванай сілай, асьцярожна, кляў на пасьціл агромністыя кавалкі мэталю, а потым, не сьпяшаючыся, з развагай, зноў нахіляў сваю даўгую шыю над крутабокай лайбай.

Слухаў музыку будоўлі. Раскатамі, у рознабой, пасьцілаючы над Ракой гонкае рэха, працавалі малаткі клёпшчыкаў. Зьвінелі пілы, грукаталі молаты і сякеры, цяжка бухалі капры на пабудове дамбы. Па берагох снавалі аўтамабілі, што падвозілі матар'ялы. На гэтай

пабудове работа ішла поўныя суткі. Над першай аркай фэрм маста, шырокім ветразем напяўся пад ветрам чырвоны транспарант:

УДАРНАЯ ПАБУДОВА

Павінна быць скончана да
7-га лістапада.

— Добра—сказаў Сьцяпанавіч сам сабе,—слаўна працуюць. Выглядае на чалавечую працу. Мы таксама павінны скончыць клюб да Кастрычніка.

Не сьпяшаючыся пайшоў па ўзьбярэжжы, намерваючыся выйсьці наўкольнай дарогай на сваю вуліцу. Але раптам вырашыў.

— Насьця, мусіць, толькі што прыйшла. Няхай спраўляецца. Зайду ў партком.

І завярнуў назад.

Партком знаходзіўся на другім паверху клюбу будаўнікоў. У калідоры яшчэ Сьцяпанавіч учуў, што ў парткоме спрачаюцца. Два галасы перабівалі адзін аднаго. Чмялём гуў бас і нешта выкрыкваў слабаваты тэнарок.

— Куніцкі і Бэйлінсон — усміхнуўся Сьцяпанавіч, намацаваючы руку дзвярэй.

У пакоі ўскалыхнулася воблака дыму.

— Сьцяпанавіч!—загрымеў бас—лёгкі на паміне.

Куніцкі ўстаў з-за стала і, паціскаючы руку Сьцяпанавіча, другой, вольнай, пасунуў крэсла. Маленькі Бэйлінсон, што сядзеў на падваконьніку, ветліва кінуў Сьцяпанавічу і пачаў корпацца ў партфэлі.

— Аб чым ход?—спытаў Сьцяпанавіч,—чаго вас разносіць?

— Гутарым наконт вас,—адказаў Куніцкі,—хацелі аж на дом па цябе пасылаць, але, вось добра, ты сам зайшоў.

Куніцкі сядзеў, нахіліўшы над маленькім столікам вялізную камлыгу свайго тулава і, здавалася, ціснуў на гэты касабокі столік нявымоўна цяжкім грузамвялікага свайго цела. Ён прыплюшчваў стомленыя вочы, твар быў шэры, і таксама стомлены. У зарасьлях чорных вусаў Куніцкага, пахрыпвала загаслая люлька. Бэйлінсон, які неадрыўна пісаў нешта ў блёкноце, таксама меў стомлены выгляд. Выгалены твар прасьвечваў жаўцізнай, і на западлых віскох віліся срэбныя ніці.

У пакой напаўзалі цені зьмярканьня, аднекуль з-за сьцяны наплываў гул галасоў. У суседнім пакоі відаць адбывалася нейкае пасяджэньне. Было душна і накурана. Сьцяпанавіч аглядзеў сьцены, прабег поглядам па дыяграме выкананьня работ па аб'ектах будаўніцтва.

— Запарыліся, бядакі,—падумаў Сьцяпанавіч,—самая гарачая пара.

— Патрэбны тэмпы,—сказаў Куніцкі. Тэмпы давай, старая галёша
— Якія тэмпы?
— Такія, бальшавіцкія.
— Хіба ў нас дрэнныя тэмпы?
— Я гэта таксама казаў,—азваўся Бэйлінсон,—лепшых тэмпаў.
цяжка і чакаць. Куніцкі пастукаў люлькай аб пазногаць.

— Апартуністы,—кпліва сказаў ён,—ныцікі, сукіны сыны.
Бэйлінсон саскочыў з падвакоўніку і схопіў аберуч свой таўшчэразны брэзэнтавы партфэль.

— Я пайшоў,—кінуў ён прабягаючы да дзвярэй. Можна спаць-ніцца. Дагаварвайцеся без мяне.

— Здоўнае дзіцянё,—сказаў Куніцкі, калі зачыніліся дзверы, слаўны хлапчук.

Сьцяпанавіч усьміхнуўся. Партарганізатару Бэйлінсону, была ад роду больш за пяцьдзсят гадоў. Гэта быў адзін з старых муляроў, таварышоў Сьцяпанавіча.

Куніцкі адкінуўся да сьцяны.

— Мала, Сьцяпанавіч. На два мэтры выбралі толькі ў трох. Мы справімся з задачай толькі тагды, калі індывідуальная выпрацоўка дасьць у дзень два з паловай мэтры. Інакш, мы зблытаем пляны.

— Дайце больш людзей.

— Нельга. Няма вольнай рабочай сілы. Калі пачнецца будаўніцтва, будуць і зямлякопы, і муляры, і каменшчыкі і бэтоншчыкі, а зараз разабраць пабудову ваша задача. А для таго, каб разабраць яе ў тэрмін, патрэбна, каб кожны рабочы выпрацаваў у дзень два з паловай кубамэтры разбору.

Сьцяпанавіч устаў і прайшоў да вакна. Ён убачыў раку і на ёй будаўніцтва маста. Там ясна гарэлі агні. Вячэрні змрок ахутваў гарадзкія вуліцы. Сьцяпанавіч глядзеў на раку, на агні, а ззаду, з паўцёмнага кута пакою, прыглушана рыкаў голас Куніцкага.

— Калі гарсавет вынес пастанову разабраць турму, я адразу вырашыў, што на чале работ павінна быць твая брыгада. Гэта самыя надзейныя хлапцы. Да таго яшчэ як прыступіць да будаўніцтва ключу, перад намі шмат работы. Скрыначку патрэбна разабраць, выкапаць катлаваны, перапрацаваць цэглу, на драблках работы шмат. Галоўнае тут, у тэрмін скончыць разбор. І гэта, ваша задача. Твая-ж задача ўзяць выпрацоўку, стаць на чале сацспарбніцтва. Памятай! Калі ў дзень ня будзе двух з паловай мэтраў выпрацоўкі, мы правалім будаўніцтва ў тэрмін.

Куніцкі змоўк.

— Два з паловай кубамэтры,—прашаптаў Сьцяпанавіч. Кладка ў пяць цаглін і цэмант.

Ён ведаў, што гэта азначае. Для таго, каб разабраць на працягу рабочага дня два з паловай кубамэтры таўшчэразнай турэмнай сьцяны, ачысьціць кожную цагліну, патрэбна будзе працаваць так, каб ня было адрыву ні на адну хвіліну, каб быў чоткім і ўпраўным кожны рух. Брыгада на гэта можа не згадзіцца.

Перад вачыма Сьцяпанавіча паўстаў твар бузацёра—Апенкі. За ім вынікла яшчэ некалькі тых, якія заўсёды спрачаліся з адміністрацыяй наконт расцэнак, зрывалі нават здзельшчыну...

Але зараз-жа суровым поглядам глянуў камсамалец Бэкман, насьмешліва ўсьміхнуліся гарэзлывыя вочы Рубінчыка, зьявіўся кучаравы Зьмітрок і сур'ёзны Андрэй, і Сьцяпанавіч аднаго за другім пералічыў ударнікаў сваёй брыгады. Гэта былі адданыя моцныя рабочыя.

Сьцяпанавіч думаў. Ён сам, з самага пачатку работ, вопытным вокам спрактыкаванага будаўніка бачыў, што разбор пабудовы, калі ня будзе дададзена рабочай сілы, зацягнецца. Сьцяпанавіч спадзяваўся менавіта на тое, што прыдуць новыя сілы. І яны былі неабходнымі, хаця брыгады муляроў і сезонныя рабочыя працавалі напорна і ўпарта. Зараз стала відавочным, што гэтых новых сіл няма. Патрэбна ўзьняць тэмпыда такой ступені, аб якой нават сам Сьцяпанавіч думаў як аб нявыканальным.

— Ці вытрымаюць?—пытаў сам сябе Сьцяпанавіч.—І як іх падняць на гэтую справу?

Куніцкі не абзываўся. У пакоі было ціха. Зрэдку з-за сьцяны наплываў гоман. За вакном успыхнулі агні вуліц, і ў пакой пацякло малочна-белае паўсьвятло. Сьцяпанавіч напруджана ўтаропіўся ў вакно.

— Сам вазьмуся за работу,—думаў Сьцяпанавіч.—І дакажу, што ўсё-ткі два з паловай выпрацаваць можна.—

І зьяўлялася асьцярожная думка:

— А ці вытрымаю я? Шэсьцьдзесят гадоў!

Куніцкі ў кутку асьцярожна, нібы не жадаючы трывожыць Сьцяпанавіча, кашлянуў. І Сьцяпанавіч хутка адварнуўся ад вакна і падышоў да стала.

— Вось што, Рыгор,—сказаў ён,—ты, бязумоўна, ведаеш, што азначае два з паловай. Але мы гэта зробім, Хлапцы прымуць. Я сам стану на чале ўдарнікаў і пакажу, як умеюць працаваць старыя будаўнікі. Інакшага няма ў нас выхаду.—

— Руку!—загрымеў у адказ Куніцкі.—Мазольную руку тваю старая мясарубка!—

І Сьцяпанавіча сухая рука патанула ў магутнай далоні Куніцкага.

Сьцяпанавіч задумены ішоў вячэрнімі вуліцамі. Яго абганялі чародкі звонкагалосай моладзі, заклапочаныя людзі з партфэлямі,

рабочыя начных зьмен. Абмацваючы брук, асьляпляючы сьвятлом фар праяталі аўто. Заліваліся сыпкім звонам, грукалі на стрэлках ясна асьветленья, падобныя знадворку да ліхтароў, трамваі. Вітрыны магазынаў, рэклямы кіно струменілі белае сьвятло электрычнасьці.

Сьцяпанавіч ішоў і думаў аб тым, што і ў бязладзьдзі на першы погляд вулічнага руху, ёсьць суровая плянаваньне жыцьця, Сьцяпанавіч думаў аб тым, як чотка і плянава працуе вялізны мэханізм будаўніцтва, што падпарадкаваны адзінай камандзірскай волі партыі. Сьцяпанавіч думаў аб тым, што і ён сам, ёсьць маленькая, але надзейная частка гэтага мэханізму. Яго шэсьцьдзесят гадоў абточваў, разцамі дзеён барацьбы і працы, такарны варштат жыцьця і шчыльна, раз назаўсёды, прыгнаў на прызначанае месца ў магутным калектыве.

Павольна, задумены ішоў Сьцяпанавіч вячэрнімі вуліцамі вечэр лагодны і моцны павяваў у твар і шалясьцеў абшмальцованым брэзэнтам рабочай блюзы.

* * *

Першым па ўсходах ішоў Бэкман. За ім Андрэй і Зьмітрок Апошнім Сьцяпанавіч. Унізе, грукалі па чыгунных прыступках і перагаварваліся астатнія камсамольцы і двое ўдарнікаў, што прынялі выклік Сьцяпанавіча. Астатнія з брыганы Сьцяпанавіча засталіся на дварэ. Яны, і рабочыя іншых брыгад, ня прынялі выкліку і перад тым як прыступіць да працы спрачаліся і зацягвалі пачатак работ.

На апошняй пляцоўцы, дзе праз правал разабранага сталяваньня ў паўзмрок казэматаў прарвалася сьвятло дню, Бэкман спыніўся і прытрымаў Сьцяпанавіча за рукаў.

— Я ўпэўнены, што мы выканаем два з паловай,—сказаў ён.— Патрэбна толькі поўная мабілізацыя ўсіх сваіх унутраных сродкаў. Ніводнага лішняга руху.

— Ты, Бэкман, кажаш шмат лішніх слоў,—сурова адказаў Сьцяпанавіч.—Мабілізацыя ўнутраных... Гэта ненадзейныя словы. Інтэлігэнцкія. Па-просту, па-рабочаму, цісьні, колькі ўлезе.

— Націсьнем,—азваўся Андрэй. Шкада толькі, мала нас. Здрэйфілі, нягоднікі.—

— І Міхась. А яшчэ камсамалец!—

— Нічога разгуляюцца.—

Сьцяпанавіч і камсамольцы з самага пачатку адчулі, што на іх устанавілася нясупынная ўвага ўсяго калектыву. Аб гэтым сьведчылі кароткія погляды ў іх бок, частыя перашэптваньні. Рабочыя знарок праходзілі каля іх, а тыя, што падвозілі цэглу да жалабоў, кожную хвіліну паведамлялі аб тэмпах работы груп Сьцяпанавіча, рабочых астатніх брыгад, якія працавалі ў правым крыле пабудовы.

Група Сьцяпанавіча была на воку ўсяго калектыву. Аб кожным дзесятку цаглін, які перавышаў звычайныя тэмпы, ведалі ўсе, пачынаючы

ад муляроў, што разьбіралі сыцены, да сэзоннікаў, якія складалі штабэлі на дварэ і падрыхтоўвалі пляцоўку для камядрабілак.

І таму, самі па сабе ўзьнімаліся тэмпы работы. Перад абедзенным перапынкам кудлаты Апенка зьмерыў мэтрам выбраную ім плошчу і здзіўлена пакруціў галавой.

— У чым справа?—спытаў яго сусед.

— Блізка мэтр з чвэрцю нагнаў,—сказаў Апенка, зьбянтэжана аглядаючыся па баках.—Цьфу, чорт яе...

— Дык што, табе крыўдна?—

— А ты што, мо' пацешыць думаеш?—агрызнуўся Апенка.

Сусед змоўк, а Апенка пачаў разважаць аб тым, што дарэмна ён ня прыняў выкліку групы Сыцяпанавіча, і аб тым, што ў саборніцтве чалавек працуе з запалам і заражае гэтым запалам іншых.

— Мэтр з чвэрцю да паўдня не нагнаў, бо галаганіў на бакі,—думаў Апенка.

— Але калі ўзяўся-б як належыць, дык нагнаў-бы. А калі яшчэ столькі сама з паўдня, дык як раз да вечара і было-б два з паловай мэтры і нават з пагонам. Чаго-ж мяне дзёрла, дурня...—

Апенка паглядзеў на работу суседа, а потым зазірнуў у другую каморку казэмату. Як у суседа, так і ў іншых рабочых, на вока, было каля мэтру.

— Крыху адсталі,—азначыў Апенка.

Ён хвіліну пастаяў, а потым, асыцярожна ступаючы, пайшоў калідорам да групы Сыцяпанавіча. Першым ён убачыў брыгадзіра. Сыцяпанавіч разьбіраў прасьценак вакна. Мэханічнымі рухамі, бяз промаху, кірка выбівала цагліны з іх цэмантовых гнёздаў. Сыцяпанавіч падхопліваў цагліну левай рукой і, не азіраючыся, адкідваў ад сябе на сярэдзіну каморкі. Кожны рух быў разьлічаны. Зрываў і замяшаньня ня было. Сыцяпанавіч працаваў так, як працуе зладжаная, вывераная машына.

Камсамольцы працавалі без кашуль. Абкураныя пылам, які прыстаў да потных цел, яны білі кіркамі з напорыстасьцю і запалам. Глуха стукалі кіркі. Абсыпалася вапна штукатуркі і цэмент гнёздаў. Мерна грукала цэгла, падаючы на асфальт падлогі.

Апенка прыкінуў на вока выпрацоўку Сыцяпанавіча і пачухаў латыліцу.

— Паўтара кубамэтры!

Тое самае было і ў камсамольцаў. Нават у Андрэя з Бэкманам нагадвала на мэтр і тры чвэрці. Апенка завярнуўся назад, але ў гэты час Сыцяпанавіч, які, здавалася, не прыкмячаў навокал нічога, спытаў:

— Ты што-ж, таварыш Апенка. Зусім ужо забаставаў?

Апенка ад нечаканасьці паткнуўся на пракладку для тачак.

— Я забаставаў?—пераспытаў ён. Гэта я забаставаў?

Сыцяпанавіч не адказаў. Ён працягваў работу.

Апенка хацеў сказаць, што яго выпрацоўка не на многа адсталала ад выпрацоўкі ўдарнай групы, але ўспомніў, што ён сёння першым выступіў супроць Сьцяпанавіча і ўстрымаўся. Ён зьвярнуўся і пайшоў, з сілай расьціскаючы абцасамі хрусткія кавалкі цэменту і цэглы.

Рука звычайна схапіла абшмальцованую ручку кіркі. Апенка скінуў у кут шапку і ўпорыста расставіў ногі.

— Ну, зараз я вам пакажу забастоўку,—казаў ён. І нашы ня горш за вашых.—

І з усяго размаху садануў кіркай.

Апенка ірваў з усіх сіл. Ён ня бачыў, як за яго сьпіной, у калідоры, спыніліся двое рабочых, паглядзелі на яго работу, перагнуліся і зьніклі. Ён не надаў увагі і таму, што часьцей загрузатала кірка суседа. Апенка адвальваў цэлыя камлыгі сьцяны, крышыў пліткі цэменту, разрозьніваў цагліны і так, як і Сьцяпанавіч, механічна адкідваў іх левай рукою назад. Апенка даўно ўжо скінуў кашулю, і па яго шырокай сьпіне, паміж буграмі мускулаў, сьцякалі клейкія струменьні поту.

А брыгады ў гэты час неафіцыйна ўступілі ў сацспарбніцтва з групай Сьцяпанавіча. Гарачка тэмпаў перакінулася ў правае крыло пабудовы, падвоіўся лік выбранай цэглы. Сэзоньнікі ўнізе спачатку блыталіся, не спраўляліся з паводкай цаглін, і ўсхапіліся толькі тады, калі з гары сыйшоў адзін з тачачнікаў і крыкнуў бліжэйшым:

— Хлапцы, не разьвешвайце вушы! Там, на гары, так садзяць, што дух вон. Не адставайце, бо сорамна будзе.—

І двор закіпеў клапатлівым муравейнікам.

Калі забразгала чыгунная дошка, абвяшчаючы абедзенны перапынак, толькі рэдкія адзінкі рабочых зьявіліся на дварэ. Большасьць засталася на сьценах. І калі зноў азваўся чыгун, новы струмень цаглін з шолахам рушыў па жалабох, зрушылася з месца машына сацыялістычнага спарбніцтва і пайшла, з кожнай хвілінай набіраючы хуткасьць.

За поўгадзіны да сканчэньня работы, тэхнік прайшоў па ўсіх куткох і адзначыў у блёкноце, што выпрацоўка вырасла ледзь ня ў два разы.

* * *

Сьцяпанавіч заканчваў прасьцэнак. Да адведзенай вугалём лініі заставаўся пласт у дзьве цагліны. Лінія азначала тры кубамэтры. Норма на якую выклікаў Сьцяпанавіч будаўнікоў, была ўжо выканана. Але патрэбна было закончыць тую рэкордную норму, якую вызначыў Сьцяпанавіч сабе.

Праходзілі апошнія хвіліны работы. Сьцяпанавіч кідаў зукосу погляды на камсамольцаў. Андрэй, Бэкман і Зьмітрок заканчвалі ўжо

трэці кубамэтр. Ёх рукі былі ўпэўненымі і спакойнымі. Іншыя сьпяшаліся, але Сьцяпанавіч бачыў, што і яны да канца работы закончаць гэтую звыш-ударную норму.

У Сьцяпанавіча работа падавалася марудна. Страшэнная ўтома ахоплівала цела, несьцяярпімы боль азваўся ўва ўсіх суставах. Пальцы ня згіналіся, і, калі Сьцяпанавіч адбіваў цэглу з вонкавага боку сьцяны, адна цагліна выкруцілася з адранцьвельх рук і паляцела ўніз, напалохаўшы рабочых, якія працавалі пад сьцяной. У другі раз ледзь ня выслізнула з рук кірка.

— Стары стаў,—з тугой падумаў Сьцяпанавіч.

Але неадрыўна, пабуджаемыя штуршкамі волі, рукі наносілі ўдар за ўдарам у магутную сьцяну казэмату. Пабліжалася лінія, акрэсьленая вугалём.

Сьцяпанавіч выламаў першую цагліну апошняга пласту. Засталася зьняць некалькі дзсяткаў цаглін для таго, каб выняць апошняю, з якой адпала штукатурка, і яна бурай плямай засталася на тле шэрай сьцяны, на ўзроўні з умураваным у сьцяну столікам.

Ззаду разьлегліся галасы камсамольцаў.

— Скончылі хлапцы,—падумаў Сьцяпанавіч. Зараз ужо ўдараць у дошку.

І ліхаманкава пачаў біць кіркай. Яна памылялася, пападала міма пазоў, крышыла цэглу, чаго ніколі не дапушчаў Сьцяпанавіч. Ахапіла нястрымнае жаданьне хаця на момант абaperціся плячом да сьцяны, хаця хвіліну адпачыць. Але тады Сьцяпанавіч ня здолее больш узяцца за работу. Перад вачыма паўставаў насмешлівы твар Апенкі.

Ззаду па жарстве зарыпелі крокі.

— Заканчвай работу, Сьцяпанавіч. Роўна палова на пятую.

Зазьвінела пакінутая кірка.

Сьцяпанавіч зьняможана прысланіўся да сьцяны і падаў тэхніку акуратна ачышчаную цагліну. Тую, што хвіліну таму назад бурай плямаю маячыла ў куту прасьценку.

— Апошняя!

Сьцяпанавіч усёй сваёй постацьцю паказваў нечалавечае зьнемажэньне.

— Гэта трэба звар'яець,—сказаў тэхнік.—Тры мэтры.—Ты герой Сьцяпанавіч.—

У дзьвярох камэры стаўпіліся камсамольцы.

— Селі мае акумулятары, хлапцы,—сказаў ім Сьцяпанавіч з крыўдай у голасе. Канчаткова селі.

Бэкман падыйшоў і паклаў яму руку на плячо.

— Гэткія старыя як ты, Сьцяпанавіч,—сказаў ён,—больш варты за маладых, такіх, як наш Міхась.

— З мяне ў яго гады,—сказаў кучаравы Зьмітрок,—больш за кубамэтр пяску высыпецца.

ЭДУАРД САМУЙЛЁНАК

У грамадцы ўспыхнуў сьмех.

Тэхнік, падгушкваючы на руках алошнюю цагліну Сьцяпанавіча, сказаў:

— Апенка выгнаў ледзь ня тры кубамэтры. Уся брыгада выпрацавала ня ніжэй як два з паловай на брата. Па ўсіх брыгадах наогул выпрацоўка перакрочыла за два кубамэтры. Гэта нябачаныя тэмпы.

Унізе, на дварэ, у другі раз забразгала дошка. Шмат хто з рабочых не пакінуў яшчэ работу, выганяючы рэкордную норму. У калідоры стала цесна. Рабочыя, што скончылі работу, прыйшлі паглядзець на выпрацоўку ўдарнай групы. Яны аглядалі выемкі і перагаварваліся.

— Гэта, брат, вылупілі!

— Аж ня верыцца.

— А галоўнае, Сьцяпанавіч!

— Заядлы, сваё даказаў!

— Ён, брат, табе не раўня. Стары муляр, з добрага матар'ялу зьлеплены. Факт!

Рабочыя адзін за адным уціскаліся ў заваленую цэглаю каморку. Сьцяпанавіч слухаў іх гутаркі і разумеў, што тут няма і цені лісьлівасьці. У грудзёх расло хвіліну таму назад страчанае пачуцьцё ўпэўненасьці і сілы.

Апенка, які стаяў на самым парозе, першым крыкнуў:

— Качаць Сьцяпанавіча!

З калідору дружна падтрымалі:

— Правільна!—

— Качаць брыгадзіра!

Сьцяпанавіч адмахнуўся і, мінаючы дзесяткі рук, што выцягнуліся да яго, уціснуўся ў кут.

— Пакіньце, хлапцы. Косьці парасьцярушыце.

Камсамольцы наступалі, але ў гэты час ім загарадзіў дарогу тэхнік. Ён паказаў усім цагліну, якую дагэтуль трымаў ў руках.

— Глядзецце. На цагліне прозьвішча Сьцяпанавіча,—са зьдзіўленьнем у голасе сказаў ён.

— Што?—выдыхнуў Сьцяпанавіч.—Што ты кажаш?

— Вось.

Тэхнік падаў Сьцяпанавічу важную цагліну. Сьцяпанавіч ня ўбачыў на ёй нічога акрамя нявыразных рысак на яе шурпатай наверхні і перадаў цагліну Бэкману.

— Чытай!—сказаў ён коратка.

Голас яго дрыгнуў. Сьцяпанавіч прагна схапіў у сябе паветра.

Адразу стала ціха. Людзі зразумелі, што адбылося нешта нязвыклае. У гэтай цішы выразна разьлеглися словы Бэкмана:

— Тут напісана: „Наперад, таварышы! Пятро Бычкоў“.

Бэкман зазірнуў ува ўсхваляваны твар Сьцяпанавіча.

— І яшчэ лічбы!

— Лічбы?—рэхам азваўся Сьцяпанавіч.

— Шостага, адзінаццатага, дзевяцьсот сёмага. Ледзь можна разабраць.—

Сьцяпанавіч правёў рукавом па ілбу, нібы абцёр пот.

— Пятро...—прашаптаў ён,—Пятро... сыноч. Пятро Бычкоў.

Яшчэ больш глыбокая цішыня прыціснула людзей. Бэкман беспарадна трымаў у руках цагліну. Рабочыя моўчкі паглядалі на брыгадзіра, а Сьцяпанавіч задумана прымжыў вочы, нібы стараўся нешта ўспомніць,

і першым парушыў маўчаньне сам-жа Сьцяпанавіч. Ён падышоў да Бэкмана і асьцярожна ўзяў з яго рук цагліну. Гэтак-жа асьцярожна, ён абвінуў яе ў крысо сваёй брэзэнтавай курткі і накіраваўся да дзвярэй. Людзі моўчкі расступіліся.

Сьцяпанавіч хісткім, няпэўным крокам прайшоў па калідоры і зьнік на завароце.

* * *

Ламіў суставы тупы боль, у грудзёх квола перакатвалася сэрца, штуршкамі прыліваў да галавы млявы цяжар, і, час ад часу, дрыжкі прабягалі па целе. Сьцяпанавіч павярнуўся на ложку і абалёў на локаць.

— Захварэў,—падумаў ён з тугой.

Ён ляжаў, прымжыўшы вочы, і прыслухоўваўся да мяккай спайнай цішы. Зараз ува ўсім горадзе, акрамя фабрык на ўскраіне, таксама панавала ціш адпачынку. У пакоі Сьцяпанавіча было цёпла і ўтульна, і гэта зусім не дапасоўвалася да яго думак і адчуваньняў. На рагу стала, паміж вазонаў кветак, якія старэнна вырашчвае дачка, чарнеў у сьвятле газьнічкі чатырохкутнік 'цагліны і гнаў з пакою мяккую ціш адпачынку. Ад цагліны пазіхала вільгаццю і холадам казэмату, гэта быў згустак перадсьмяротнай тугі чалавека.

Сьцяпанавічу здавалася абразай тое, што ў пакоі ціш і цяпло і ўзгадаваная жаночай рукою ўтульнасьць.

Думкі Сьцяпанавіча імкнулі назад, у прошласьць. Бунтавала хворое сэрца, і толькі сілаю волі глушыў Сьцяпанавіч боль. Прыходзілі кароткія хвіліны сну, на момант ахутвалі разгарачаны мозг вэлюмам кволага спакою, а потым зноў заставаўся Сьцяпанавіч адзін на адзін перад тварам глыбокага спакою ночы і стагнаў і кідаўся ў хвалях душнай цішы, пад цяжарам думак, ад якіх спыняла сваю работу сэрца.

Чорны чатырохкутнік цагліны, злавесна вырысоўваўся ў сьвятле газьнічкі.

Так праходзілі даўгія гадзіны ночы.

Раніцой, калі рознагалоса крычалі гудкі, прышоў доктар. Ён быў малады, кучаравы, з дзівоснымі акулярамі на кірпатым носе. Ён у момант распрануўся, у вокамгненне накінуў на сябе сьнежна-белы халат, і ў пакоі Сыцяпанавіча расплыўся церпкі пах лекаў.

Доктар падышоў да ложка і зьвінціў стэтоскоп.

— Ня варта хварэць, Даніла Сыцяпанавіч,—суро́ва сказаў ён.

Гэты доктар быў сынам старога сябры Сыцяпанавіча, і ён памятае доктара яшчэ з тых часоў, калі той мурзатым хлапчуком бегаў у аднэй кашулi па завулках ускраіны.

— Паслухай сэрца,—сказаў Сыцяпанавіч.—Няма ніякога цярдзення.

Доктар доўга ціскаў трубкай стэтоскопу грудзі Сыцяпанавіча. Нарэшце выпрастаўся, зняў акуляры і працёр іх берагам свайго халату.

— Я вам скажу, Сыцяпанавіч. Нікудышняе сэрца. Калі будзеце працаваць фізічна, да восені не дажывеце. Я пакіну рэцэпт. Прымайце лекі. Паправіцеся. Але памятайце,—ніякай работы!

Апранаючы паліто, доктар паглядзеў на цагліну на сталі ідакончыў:

— А то ў вас і на сталі цэгла і пад сталом і мабыць яшчэ пад падушкай. Досыць вам працы.

І асьцярожна прычыніў за сабой дзьверы.

— Глупства,—ўчуў Сыцяпанавіч,—крыху падгуляў стары з сэрцам. Няма чаго непакоіцца. Паправіцца. Але фізічна працаваць яму нельга. Канец.

Сыцяпанавіч зразумеў, што дачка ўвесь час стаяла пад дзвярыма, і, узрушаны, паклікаў:

— Насьця!

Яна ўвайшла і наблізілася да ложка.

— У цябе сёння выхадны?

— Выхадны.

— Дык вось што, Насьця,—сказаў Сыцяпанавіч,—схадзі, калі, ласка, на пабудову і даведайся ад тэхніка, як ідзе работа. Я баюся, каб з-за мяне не сарвалася выпрацоўка.

Насьця пайшла, а Сыцяпанавіч зноў занурыўся ў неспакойныя думкі. Ён уяўляў сабе, як сёння раніцой, даведаўшыся аб яго хваробе, Апенка, па сваёй натуры гультаяваты і аматар усялякіх канфліктаў з адміністрацыяй, наўмысьля, для таго, каб назоліць тэхніку, скажа:

— Што мы коні, альбо не? Ці гэта чалавечая работа? Вунь Сыцяпанавіч, стары рабочы, і то захварэў.

Яго падтрымаюць іншыя, менш сьвядомыя, пачне спадаць сацспарборніцтва, не замацаваўшыся яшчэ на дасягнутых паказальніках

Камсамольцы, зразумела, не здадуць, але сваёй ударнай работай не напавяць справу. Разбор зацягнецца і зблытае пляны будаўніцтва.

— Не, ня можа гэтага быць...—шаптаў Сыцяпанавіч, з нецярпеньнем чакаючы крокаў Насьці.—Ня можа быць і ня будзе гэтага.

Але моцнай упэўненасьці ня было.

Насьця прыйшла хутка. Сыцяпанавіч нецярпліва схпіў лісток са знаёмага блёкноту.

„Сацспарборніцтвам ахоплены ўсе брыгады. На чале—камсамольская група. Апенка „вызначыў сустрэчную норму. Выпрацоўка ўчорашняга дня, будзе перавыканана“. Так пісаў тэхнік.

Сыцяпанавіч паклаў лісток пад падушку і зіспакоена прымжыў вочы.

Надвечар прышоў Куніцкі. Ён агледзеў Сыцяпанавіча і паківаў галавой.

— Надарвалася старая кабылка?—спытаў ён, прысаджваючыся на бераг ложка.

Сыцяпанавіч ня здолеў адказаць, як расчыніліся дзьверы і ў пакой адзін за адным асьцярожна ўвайшлі Рубінчык, Андрэй, Бэкман, Зьмітрок, тэхнік, а за імі, дасягаючы галавой сталяваньня і крыху зьбянтэжаны сваім нязвыклым ростам, Апенка.

Будаўнікі прывіталіся з Куніцкім і паціху прымасьціліся ў пакой хто дзе мог. Першы загаварыў Бэкман.

— Заражаеш акумулятары, Сыцяпанавіч?—спытаў ён.

— Памаленьку,—адказаў за Сыцяпанавіча Куніцкі.—А што ў вас чуваць?

— А мы разгортваем тэмпы!

— Усе брыгады далі два з паловай,—азначыў тэхнік, а камсамольская група—тры.

— Гэта добрая выпрацоўка,—заўважў Куніцкі.—Гэта па ўдарнаму.

— А колькі зрабіў Апенка?—спытаў Сыцяпанавіч.

— Тры з паловай.

— Выпрацаваў?

— А чаму-ж не...—прысаджваючыся на крэсла, адказаў Апенка.—Бязумоўна. Толькі вось, яны адсели ад маёй нормы. Цыкорыя ім папёрла.—

— Трэба будзе мне з табой падужацца, Апенка,—азначыў Куніцкі.—Цікава, хто каго абярнуў-бы.

— Пойдзеш на тры з паловай?—спытаў Апенка.

— Я цябе на чатыры выклікаю—адказаў Куніцкі.

— У Куніцкага,—заўважыў Зьмітрок,—паўтары конскія сілы. Ня лезь Апенка.

Усе засьмяяліся.

У гэты час Бэкман падышоў да стала і нахіліўся над цаглінай. Ён уважліва агледзеў яе шурпатую паверхню і няроўныя радкі літараў і лічбаў. У рысках іх залягла зялёная цвіль.

У пакоі зараз-жа стала ціха. Усе сачылі за Бэкманам. Той агледзеў цагліну з другога боку і асьцярожна паклаў на месца.

— Сьцяпанавіч, што гэта за цагліна?

Гэта было пытаньнем усіх, і нават Куніцкі здзіўлена і спытваюча глянуў на Сьцяпанавіча.

Сьцяпанавіч стомлена прымжыў вочы.

— Га? Сьцяпанавіч,—пераспытаў Бэкман.

— Гэта ня цагліна, таварышы,—адказаў Сьцяпанавіч. — Гэта, браткі, камлыга крыві.

* * *

... Пад самай стольлю, у невялічкім паглыбленьні сьцяны, аплеценая калючым дротам, слаба сьвяціла электрычная лямпка. Сьвятло яе гублялася ў іржавым спляценьні дроту, і казэмаат быў наліты жаўтавай каламутай, у якой праступалі толькі плямы вільгаці на сьценах і спадах скляпеньня. І яшчэ, якраз насупроць лямпкі, выразаўся чатырохкутнік вакна, забранага ў падвойныя краты з крутым адхонам падваконьніка.

Тупая ціш была ў казэмаце.

Пяць сьмяротнікаў маўклівым гуртком сядзелі на нарах. Праходзілі апошнія хвіліны цішы. Людзі чакалі таго моманту, калі гулка застогне чыгун усходаў і з грукатам прыкладаў канвою да дзьвярэй падыдзе няўхільная і бязьлітасная сьмерць.

Цяклі хвіліны. Набліжаўся канец.

Семнаццацігадовы Пятро Бычкоў быў самым малодшым з асуджаных. Ён усёй сваёй істотай протэставаў супроць пагібелі ў глыбокай і душнай цішы са зьвязанымі назад рукамі. Але ён ня ведаў, што сказаць таварышом, што зрабіць, каб зруйнаваць ціш, якая паралізавала цела, і сустрэць сьмерць з сьмелым і гордым тварам Чаканьне спазмаў сьціскала горла і душыла думкі.

І Пятро саскочыў з нараў і пайшоў да дзьвярэй.

Ён ішоў так, нібы гэтыя акованыя жалезам, зьвінчаныя і скляпаньня безьліччу вінтоў і склёпак, спаяныя і прашытыя, цяжкія дзьверы павінны былі расчыніцца. Але выцягнутыя рукі сустрэлі зімны мэталі. Пятро абмацаў швы склёпак і спыніўся. Рукі нэрвова пачалі абмацваць дзьверы. Пятро скрабаў пазногцямі галоўкі балтоў, пальцы коўзаліся па гладка абточаным мэталі. Дзьверы былі недаступнымі. Яны адгарадзілі ад Пятро і іншых чатырох волю, жыцьцё і заўтрашні дзень.

Пятро размахнуўся і ўдарыў кулаком. Дзьверы азваліся глухім, ледзь чутным звонам.

— Пустыя ўнутры, сволачы,—падумаў Пятро з тугліваю нянавісьцю і яшчэ раз з усяе сілы ўдарыў у дзьверы. І зноў заглушаны звон.

Пятро схапіў абедзьвума рукамі каўнер халату і моцна тузгануў. Па падлозе пакаціўся гузік.

— Даволі маўчаць!—крыкнуў Пятро.—Даволі!

Голас задушыла ціш. На нарах ніхто не крануўся. Пятро аглушаны ўласным выкрыкам, хвіліну стаяў бездапаможна, а потым нахіліўся і адшукаў на падлозе гузік. Гэта быў гузік з салдацкай шынелі. Пальцы абмацалі абрысы крыльляў арла.

Пятро аглянуў камэру і застанавіўся поглядам на адным з найбольш асьветленых кутуў пад вакном. Ён знайшоў сродак зьнішчыць заклітую ціш.

Аднастайнае, рэзкае шорканьне данеслася з куту. Цэгла ўступала націску мэталю. Бераг гузіку пакідаў пад сабою сьляды.

Робота Пятро ценькім струменьнем руху бязупынна разварушвала засталую ціш казэмату, і паступова прыходзілі ў сябе адранцьвелья ў чаканьні сьмерці людзі на нарах.

— Што ты там робіш, Пятро?—спытаў адзін з іх.

— Помнік буду, — адказаў Пятро.

Бераг гузіка зрабіўся вострым. Пятро абмацаў рыскі і ўпэўніўся, што першая літара глыбока ўгрызлася ў цагліну. Пройдуць дзесяткі гадоў, перш чымся вытрацяцца бегам часу гэтыя шрамы на целе турэмнай сьцяны. Да тае пары косьці пяцярых сатлеюць у зямлі, а цагліна казэмату ўсё яшчэ будзе крычаць бура-кывавымі літарамі, крычаць так, як крыкнуў некалі з-пад шыбініцы семнаццацігадовы дружыньнік Пятро Бычкоў:

„Наперад, таварышы!“

Цагліна, што ўпітала ў сябе сьмяротную тугу чалавека, будзе кывавай плямаю выглядаць са сьцяны да тае пары, покуль будзе стаяць турма.

Рыпела цагліна, пахрупвала зьлёжку, нібы-та грызлася ў падпольлі мыш.

З нараў зноў спыталі.

— Які помнік, Пятро?

— Помнік тым, што сьпіхнулі з рэк карны эшалён,—адказаў Пятро.

— Гэта значыць нам?

Пятро, не адказаў. Яго раптам апаліла думка, што ён можа не пасьпець. З падвоенай сілай, да крыві праціраючы скуру, ён узяўся за работу. З нараў устаў чалавек, прайшоў у кут дзе працаваў Пятро, і бяззычнай ценню стаў за яго плячыма. Сьледам за ім прыйшоў другі. Потым узьняліся яшчэ двое.

Людзі маўчалі, але жудаснай цішы адранцьвеллага чакання ўжо ня было.

Скрогат мэталю бязупынна падточваў камлыгу цішы, якая прыціснула людзей тут, у засені пятлі, і кожны зык чалавечага голасу ператварала ў напамінак аб пагібелі, ператварала ў грознае рэха крокаў сьмерці.

Аднастайны скрогат і хруст цагліны гаварыў змучаным людзям аб барацьбе, аб няўміручай волі і сіле братоў па клясе. І пяць асуджаных з захапленьнем прыслухоўваліся да хрусткага шолыху, як да велічнай сымфоніі змаганьня, якая пазбавіла іх страху перад шыбеніцай. Бо калі загіне слабы чалавечы голас, не загіне сіла і рух, не загіне барацьба і жыцьцё калектыву.

Пятро спыніў работу, абцёр пот рукавом і сказаў:

— Падрыхтуйце яшчэ адзін гузік. Гэты сыціраецца.

Адзін з асуджаных спытаў:

— Ты і нашы прозьвішчы выпішаш, Пятро?

— Бязумоўна... Калі ўпраўлюся...

— У мяне гузікаў няма,—адказаў бліжэйшы да Пятра.—Завязкі.

— У мяне гэтак сама.

— І ў мяне—сказаў чацьвёрты.—Што рабіць?

— У мяне ёсьць. Дапамажэце вырваць.

І чацьвёра асуджаных накінуліся на пятага. Камячылі халат, у ліхаманкавай пасьпяховасьці вырвалі гузікі з мясам.

І раптам адзін спуджана выдухнуў:

— Дзераўныя!

Пятро сыціснуўшы зубы, упаўголоса вылаяўся. Прабег пальцамі па пазасталых гузіках і ўпэўніўся, што яны таксама дзераўныя. Тая драбінка мэталю што ён трымаў у руках, была адзінай, якую маглі выкарыстаць асуджаныя з усяго награмаджэньня мэталю навокал.

Некалькі хвілін у казэмаце стаяла ціш. Яна зноў пачынала наступ на чалавечыя нэрвы.

Пятро сказаў:

— Я напісаў толькі сваё прозьвішча. Гузіка хопіць толькі для таго, каб напісаць дату.

— Дык пішы, Пятро,—падштурхнуў яго адзін.

— Мы ўжо хай застанемся.

І зноў разьлёгся хрусткі шолых. І так праходзіў час.

А потым...

Унізе выразна рыпнулі дзьверы. Данёсься заглушаны гоман.

— Ідуць!!!

— Нічога, я скончыў,—сказаў Пятро, устаючы.—Гатова.

Усходы гулі пад дзесяткамі ног. Зьвінелі чыгунныя прыступкі. Па калідоры нехта прабег...

Гэта надыходзіла сьмерць.

А ў казэмаце, гатовыя яе сустрэць, стаялі ў куту шчыльным гуртком, з сьмела ўзьнятымі галовамі, пяць асуджаных членаў баявой дружны РСДРП.

У ноч, калі павінны былі павесіць пецярных, страшэнна лютавала непагода. Вецер выў, скавытаў, з нясутрымнасьцю вар'ята налятаў на горад. Імчалі нізка над зямлёй грузныя хмары. Ледзяны дождж прашываў ноч.

Маўчаў горад. Былі выключаны рубільнікі электростанцый, загасілі вулічныя ліхтары, вітрыны магазінаў, агні рэстаранаў і тэатраў. Горад застыў у жудаснай цемры. Маўчалі яго заводы і фабрыкі. Маўчалі меднагалосныя паравозы. Спыніўся рух па артэрыях чыгуначнага вузлу. Ліхтары стрэлак, семафораў, сеці асьвятленьня былі загашаны. Ноч шчыльна прылягла на рэйкі, і ў яе абнімках зьніклі бясконцавыя склады вагонаў і астыглых паравозаў. Забастоўка замкнула стрэлкі, загасіла топкі, выключыла моторы.

Маўчаў горад. Толькі вецер выў, ды грымеў дождж. Адзіным сьвятлом былі нясьмелыя агоньчыкі ў рэдкіх вокнах, адзіным рухам цоканьне капыт конных патрулёў паліцыі і казакаў.

А поўначы пад сыцяной паравозарамонтнай майстэрні цесным гуртком зьбіліся людзі. Тут былі навалены горы мэталю і было зацішна.

Дваццаць чалавек стаялі ціха. Яны нечага чакалі і насцьцярожна ўглядаліся ў ноч, туды, дзе на астыглых шляхох гуляў вецер. Цягнуліся хвіліны і складаліся ў гадзіны. Вырасталі гадзіны і адыходзілі прэч. Людзі стаялі цесным гуртком, і ні адзіным словам не абазваўся ніводны з іх.

Проста супроць іх, у адлегласьці сотні сажняў, паўставалі чорныя сьцены турэмнай агароды, а з-за іх узьнімалася белая, асьветленая дугавымі ліхтарамі пабудова турмы. Яна мела ўласнае асьвятленьне. Забастоўка ня здолела загасіць агні яе ліхтароў, і пануры абрыс яе чотка выразаўся на чорным тле ночы. Гэта было адзіным, што бачылі людзі.

Горад схаваўся ў ноч. Цемра акрыла ўсё навокал, і толькі распоўзлы корпус турмы быў асьветлены.

І людзі ўпарта глядзелі на турму і насцьцярожна абмацвалі вачыма цемру навокал.

Цяклі хвіліны. Вырасталі гадзіны і адыходзілі прэч. Буяніў вецер. Шумеў дождж. Над самай зямлёй праносіліся грузнабрухія хмары.

— Ідуць,—прашаптаў нехта.—Слухайце!

Людзі прыслухаліся. Нічога ня было чутна. Толькі стагнаў вецер. Толькі шумеў дождж.

— Падрыхтаваць зброю,—коратка загадаў першы.

І зараз-жа ў голас спытаў:

— Хто ідзе?

ЭДУАРД САМУЙЛЁНАК

Недзе бразгануў ліст жалеза, і прыглушаны голас адказаў:

— Рэвалюцыя.

— Бура,—адказаў першы.

На гары ламачча з'явіліся дзьве постаці і бяззычна пасунуліся да ашчэранага аружжам гуртку.

— Свае.

— Ну?

Адзін з тых, што прыйшлі, адказаў коратка:

— Павесіць. Зацьверджана.

— Так!

І людзі хвіліну маўчалі. Потым адзін з тых, што прыйшлі, загаварыў хутка ўпаўголаса.

— Зараз атрымана тэлеграма. Прысуд прывесці ў выкананьне. Іх павесяць сёння досьвіткімі. На літасьць катаў ня было чаго і спадзявацца. Мы павінны самі выратаваць членаў нашай дружыны.

Ён памаўчаў, нешта абмяркоўваючы.

— Драбінкі ёсьць?

— Ёсьць!

— Аружжа гатова?

— Так!

Ён прытуліўся да сьцяны.

— Слухайце.

Людзі яшчэ больш шчыльна зьбіліся пад сьцяной, і кожнае слова начальніка дружыны сустрэла глыбокая ўвага.

— Вось плян. Турма стаіць адным бокам да пляцу, другім да нас. На рагах яе сьцен чатыры вежы. Дзьве да пляцу, дзьве да нас. На даху, цэнтральны пост. Вартавога добра відаць, калі падыйсьці бліжэй да сьцен. Патрэбна рабіць так. У трох ідуць да галоўных варот, што выходзяць у завулак, і зьнімаюць вартавога у варотах тым спосабам, які будзе ім растлумачаны. Разам з гэтым яны пераразаюць правады на шчыце над варотамі, у двух застаюцца на месцы, а адзін паведамляе мяне. Роўна а першай гадзіне, асуджаных выводзяць на двор. Да гэтага часу павінна быць пакончана з вартавым у варотах, і ізаляваны тэлефоны турмы. Гэтак сама, павінны быць прыстаўлены да сьцен драбінкі. Роўна а першай гадзіне і адной хвіліне, я даю стрэл. Мой стрэл—сыгнал для нападу на вартавых вежаў. На кожную вежу ідуць па двое. Страляць проста з зямлі. Вартавы цэнтральнага паста для нас не стаўляе небяспекі. Ён сьпіць. Сьцяпананавіч!

— Я.

— На вакзальным пляцы, перад турмой, стаіць гарадавы. Калі хлопны пачнуць страляць па вартавых, што на вежах ад пляцу, ты пакладзі гарадавога. Ён нас, выклікаўшы трывогу, можа загубіць. Гэта тваё заданьне.

— Так.

Начальнік працягваў:

— Цераз сыцены лезьці тады, калі загаснуць тры ліхтары на турэмным двары. Адзін з наглядчыкаў—наш. Ён выключыць часткі асьвятленьня турмы, як сыгнал для нас што асуджаныя на двары. Тады, дружна на сыяну, галоўны ўдар на канвой, і нашы таварышы будуць вольнымі. На трэцім шляху, супроць вадакачкі стаіць паравоз пад парамі. Яшчэ адна заўвага. На сыянах каля драбін застаецца па адным чалавеку. Іх задача: ісьці апошнімі і зараз-жа перацягнуць драбіны і спусьціць іх на двор. Гэта адзіны выхад. Таму трэба трымаць драбіны ўвесь час на ўвазе і, як толькі той, што будзе на сыяне, выдзе са строю, патрэбна неадкладна замяніць яго. Усё.

Начальнік памаўчаў.

— У нас яшчэ паўгадзіны. Прыступаем да справы. Плян усім зразумелы?

— Так! адказаў дружны шопат.

— Хто ідзе да галоўных варот, даткніся мне да пляча.

Начальнік адчуў тры моцных штуршкі.

— Так. Адыдзеце ў бок. Кто на правую і левую вежы?

Зноў чатыры дотыкі.

— На вежы да пляцу?

Моцна штурхнулі ў плячо.

— Адыдзеце ў бок. Хто да драбін?

Гурток пачаў раставаць. Людзі адыходзілі ў бок.

— Сыяпанавіч!

— Я.

— Выдайце яму вінтоўку.

Ёсьць.

— Да галоўных варот. Па выкананьні заданьня паведаміць мне пад правую вежу.

Ёсьць!

— Да галоўных варот. Падрыхтуйцеся.

— Так.

— Сыяпанавіч, ідзі. Каб ня было промаху.

— Ня будзе промаху,—адказаў Сыяпанавіч і паціснуў руку начальніка.

— Да вежаў з боку пляцу.

— Слухаем!

— Падрыхтавацца!

Сыяпанавіч пайшоў, асьцярожна ступаючы ў блытаніне рэк, а цераз некалькі хвілін нячутнымі крокамі ў розных кірунках рушылі да турмы групы дружнынікаў.

Хутка прайшлі хвіліны. Слаба трэснуў стрэл. Яму адказалі кароткія нэрвовыя пачкі стрэлаў.

— Па пастох,—недзе далёка мільгнула думка.—Пара!

Шырокаплечы гарадавы недаўменна затаптаўся на месцы і замахаў рукамі. Сьцяпанавіч з зімным спакоем прыцэліўся і нават ня ўчуў стрэлу. Толькі моцным штуршком аддала ў плячо вінтоўка.

Гарадавы пахіснуўся і павольна асеў на зямлю. У гэты момант загасілі ўсе да аднаго ліхтары турмы, ноч затапіла пляц. А стрэлы застукалі ўзмоцнена, рассыпаліся дробнымі адзінкамі, грукалі залпамі, рваліся пачкамі...

Сьцяпанавіч, сьціскаючы вінтоўку, рынуўся ўперад да завулку, што меў яго вывесці пад сьцены турэмнай агароды. І зараз-жа адкінуўся да сьцяны пакгаузу. На пляц ад вакзалу, з грукатам капыт, з крыкам і выцьцём вяляцеў конны атрад...

— Прапала!—апаліла мозг Сьцяпанавіча страшная думка.

Ён кінуўся ў завулак, каб хутчэй далучыцца да дружыны, але праз некалькі крокаў яго сустрэў хрыплы воклік.

— Хто! Стой!

Сьцяпанавіч пазнаў аднаго з дружыньнікаў і той пазнаў яго.

— Уцякай Сьцяпанавіч,—хрыпла кінуў ён.—Начальнік загадаў адступаць. Бяжы да вакзалу. Дружыну разьбілі... На дварэ рота жандараў і прымчалі казакі... Я бягу ў дэпо...

Дружыньнік зьнік у цемры.

Сьцяпанавіч, трымаючыся сьцяны пакгаузу, павольна пасунуўся да вакзалу. Страляніна сьціхла. Дзікая ноч сьціскала зямлю, равеў вецер і біў у твар дажджом.

І толькі дайшоўшы да вадакачкі, Сьцяпанавіч зразумеў выразна, што ўсё прапала, што разам з правалам адчайна-сьмелага пляну загінуў Пятро, загінулі лепшыя пралетары-дружыньнікі. Асьцярожна прыставіў Сьцяпанавіч да сьцяны непатрэбную вінтоўку і стаўшы на калені прыціснуў да мокрай і зімнай зямлі свой разгарацаны твар.

І ў гэты момант на яго наваліўся цяжкі груз. Недзе ўдушліва лаяліся, сапалі, тупы боль прайшоўся па целе, і нехта здалёку сказаў:

— Вяжы рукі.

— Канец!—было апошняй думкай Сьцяпанавіча.

... Пятро і яго таварышоў павесілі ў наступную ноч,—дакончыў Сьцяпанавіч.—Дваццаць дружыньнікаў, і ў тым ліку начальнік, былі забіты на месцы. Трох павесілі, а астатніх адправілі на катаргу, разам з імі і мяне. Я сядзеў у гэтай-жа турме два гады, і мне апавядалі... Ты памятаеш, Куніцкі, старога Айбіндэра?

Куніцкі кінуў галавой.

— Дык, вось, стары Айбіндэр апавядаў мне, што ў казэмаце сьмяротнікаў ёсьць цагліна з надпісам майго сына. Я яе шукаў, калі разбурылі турму, і не знайшоў.

Сьцяпанавіч памаўчаў.

— І вось зараз яна сама мне трапіла ў рукі.

Хвіліну было маўчаньне. Потым Змітрок спытаў:

— А што з тым, які бег да дэпо.

— Гэта быў правакатар,—адказаў Сьцяпанавіч. Ён прадаў дружыну. Яго, цераз некалькі месяцаў потым забілі рабочыя дэпо. Забілі гайкамі, як сабаку.

Сьцяпанавіч зьняможаны адкінуў галаву на падушку.

Куніцкі сядзеў, панурыўшы галаву.

І ў гэты час устаў Апенка.

— Дык іх у спраўдом?—загрымеў ён грукаючы кулаком па сталю. Ён чырвоны куток? Таварыш Рубінчык! Ён раз у дэкаду ласьню, маць іх у сем разоў?!

Апенка задыхнуўся, у два крокі дасягнуў дзвярэй і моцна грукануў імі.

— Гарачы хлапец!—усьміхнуўся Куніцкі.

Бэкман падыйшоў да ложку Сьцяпанавіча.

— Ты захавай цагліну Сьцяпанавіч—сказаў ён,—альбо аддай у музэй.

Сьцяпанавіч узьняўся на локаць, агледзеў узрушаныя усхваляваныя твары хлапцоў.

... І адмоўна пакруціў галавой.

* * *

Зноў была сонечная раніца. І прызыўна звалі гудкі. Звонкімі ранішнімі вуліцамі ішлі на работу дзённыя зьмены. На далёкім краевідзе ўставала сонца і абмыты яго праменьнямі абуджаўся горад. Глыбела сіль неба. Раставалі ў ёй напластаваныя дым і ранішніх туманаў. Прызыўна і моцна крычалі гудкі.

У гэтую раніцу быў скончаны разбор турмы. Заданьне было выканана на пяць дзён раней тэрміну. І ў гэтую раніцу прышоў на работу Сьцяпанавіч.

Ён агледзеў шэрагі землякопаў, што працавалі ў равах катлавану, і па хістскіх масткох, пракладзеных над ямамі для вапны, прайшоў на пляцоўку, дзе грывелі, глынаючы цэглу, камнедрабілкі. Тут ён паклаў у штабэль, з якога паступала цэгла ў драбілку, прынесную ім цагліну.

Ён ня бачыў, як схпілі цагліну казэмату клькі драбілкі і размажджылі яе ў шчэбень. Ён глядзеў на чалавечы муравейнік на пляцоўцы будаўніцтва. Ён бачыў акрэсьленыя катлаванамі перша-родныя формы тэй пабудовы, якая нараджалася на месцы турмы, на

тым месцы, дзе загінуў яго сын, яго таварышы, дзе загінулі лепшыя людзі яго партыі і клясы. Гэта быў кол у магілу мінулага. Ня было турмы, ня было яе агарожы. Нічога не засталася ад каменнага мяшка.

І гэтым былі аплочаны дні працы і барацьбы.

Нараджалася пабудова, якая ў поўнай хорашасьці і выразнасьці сваіх магутных і дасканалых форм узьнімецца над пярэстай блытанінай дахоў ускраіны і зазьзяе шклом шматлікіх вокнаў, будзе ільсьніць бэтонам высокіх і стройных сьцен.

Ён, Сьцяпанавіч, будзе камандаваць будаўніцтвам.

Няма мінулага. Нават цені, ганебнай і страшнай не засталася. Новыя дні ў творчым росквіце паўстаюць перад вачыма Сьцяпанавіча. За гэта змагаўся Пятро, дружыньнікі, за гэта змагалася партыя, кляса. Барацьба аплочана. Глыбела сінь неба. Трапяталі праменьні сонца. Зьвінеў горад. Крычалі гудкі.

І усьміхнуўся вясьне, сонцу і гораду брыгадзір Сьцяпанавіч. Стары, суровы пасечаны змаршчакамі твар расквітнеў маладой і лагоднай усьмешкай.

Два канцы¹⁾

Аповесць

III

Дні Вацікавы, што іх завез у горад, жылі разагрэтаю маладосцю. Калі зайшоў на завод, да сваіх таварышоў—не спазнаў заводу. Дзьве новыя печы пусьцілі ў ліцейным. З таго цэхавага-канца выкінулі перагародку—павялічылі фармовачна-цэхавое поле. У такарскім цэху паставілі тры нітэрныя станкі... у кавальскім—электрычная сіла ўздывае новы малаток-гамар.

А на нарадзе фабрык і заводаў гаварылі:

„... вёска цяперака на перабудове. Вёсцы патрэбна, як мага, болей машын. Вёска паўстала супроць сваіх межаў, якія ціснулі яе ў калючых абдымках быльнягу. Яна руйнуе свае векавечныя межы жыцьця...

І ў праўду:

— Навошта яны, якія сьціскалі так вузка, як труна, чалавечае жыцьцё?.. Хіба-ж яны над чалавекам маюць большае права як над імі сам чалавек? І хто даў ім волю і права?

... Якая несправядлівасьць у чалавечым жыцьці...

На нарадзе фабрык і заводаў гаварылі:

„... бедната сялянская змагаецца з сваім клясамым ворагам—кулаком. Машына—вострая зброя ў змаганьні. Чым больш гаспадарчых машын—хутчэйшая перамога над ворагам, хутчэйшае замачаваньне Кастрычнікаўскіх дзён...

—... вёска з прадвеку была адзета ў мазалі, узгадаваныя ў сваім поце. Насіла на сабе адзетую ў транты, за тыя мазалі, галодную сьмерць. І ўсёроўна празывалася гэта чалавечым жыцьцём. Дык хто-ж меў права так несправядліва разьмяраць каўшом жыцьцё чалавека?

На нарадзе фабрык і заводаў:

¹⁾ Гл. ММ—9, 10, 11 12, 1.

„... спаборніцтвам працы, заводы і фабрыкі дадуць вёсцы машыны, дадуць гатовы тавар. Рабочыя брыгады ўдарнікаў першымі пададуць руку братом у барацьбе за сацыялістычнае змаганьне.

—... барацьба вялікая. Трэба толькі каб даведаліся векам пакрыўджаныя, што змарнавалася шмат дзён з іх жыцця. Як шмат растоптана чалавечых дзён чорнаю прошласцю!

Толькі от праз усе гарадзкія дні непакоіўся Вацік—карцела яго натура:

— Што цяперака ў Чырвоным?

— Ці развезьлі гной з хлявоў па саўгаскім полі?

І яшчэ больш, як надворнае сьвятло праз шчыліны, тышчылася Вацікава думка:

— Што зрабіў раён з Міхасём Кляўковым?

Пасьля, як рабілася ў Міхася вопісь, паехаў Вацік да раённага старшыні Белазёрава (а адтуль—паехаў у горад).

Гаварыў Вацік таварышу Белазёраву, што няправільна прадпісана раёнам, каб Міхася Кляўко высылаць з сельсавету. Пра Харытонаву работу гаварыў... што на Бярчукоўскім сельсавеце жыве яна прыкрым перасолам. Слухаў Ваціка Белазёраў і маленькая ўсьмешка церабіла яго вусны.

А калі Вацік палажыў перад райвыканком на стол заяву—адмысовы дакумант на ўсю работу—той сьцёр усьмешку з сваіх вуснаў:

— Каму больш мы павінны верыць,—шаруючы тупым канцом алоўка па зялёна-настоўнай паперы, пытаў Белазёраў,—каму больш: ці нашаму калгасніку, ці аднаасобніку?

Па Вацікавым нутры пачынала рабіць спацыр халодна-драцяная злосьць. Запакаваў яе ў тугую маўклівасьць, а Белазёраў гаварыў:

— Вот...—з жоўтай папкі дастаў доўга сьпісаную заяву.—Ад калгаснага актыву Муравейнікаў... Вот... Чытай...

Не даваў у рукі Ваціку заявы, а сам чытаў падкрэсьленыя радкі калмата-сіняю лініяй:

„... ад Кляўко можна чакаць і падпалу калгасу і ўсялякага забойства. Гэта самы яры кулацка-клясавы вораг.

„... на нашым Муравейнікаўскім сходзе ён выступіў нават супроціў калгасу“.

Ды:

— Што ты на гэта скажаш?—дробна моргаючы чорнымі павесамі, глядзеў Белазёраў Ваціку ў вочы.—І сельсавет піша пра тое самае?

Тады крыўда крапіваю пякучаю агортвала Вацікаву чуласьць. От ён целае лета пражыў і ведае гэтага чалавека.

На адзін момант была перад Вацікам Міхасёва постаць. Усёроўна як ён стаяў з ім побач.

... падыходзіць Міхась да стала, а яго саматканяы штаны пад-
цяразаны коньскім путам. Старымі крысьсямі суконнай жакеткі
закрывае Міхась свае штаны, каб не набрацца перад чужым чала-
векам невінаватага сораму.

... сярэдняга росту чалавек... зьдзіркаваная на галаве, Дзіма-
вым шротам, шапка... Маленькія, шарыя вочы... маршчыны ляжаць
густым зборам па куткох Кляўковых вачэй. Барада праз цэлы
тыдзень няголеная...

Вацік так і ня бачыў Міхася з паголенай барадою. Усёроўна як
і не расла яна большаю, і голеная ніколі ня была.

Бачыць Вацік гэтага чалавека як перад сабою на далоні; такім
простым быў яго твар... ня хітрым, ня скрадзеным... Можа, нават,
падыходзіў да дзіцяча-невінаватага падабенства.

— А што будзе, таварыш Белазёраў,—перад сталом стоячы,
казаў Вацік,—што будзе калі можа напасьць на чалавека з-за сваіх
задзірак? Бо Муравейнікаўскі калгас натахторан, як чую я, поблізу
жывучы—мо нават і не калгаснымі людзьмі?

І зноў, была, страпалася па старшынёвых вуснах штучна-
рассыпаная ўсьмешка. Белазёраў гаварыў роўным, як струна,
голсам:

— Можа і ёсьцяка задзірка. Я табе даю веры... канечне. Толькі
можа, яно і другое ёсьцяка... так званая, другая задзірка—свая
выгада?

— Як ты, гэта, гаворыш?—невінаватае паставіў Вацік пытаньне
А Белазёраў:

— Я нічога... я кажу, што бываюць людзі, якія ратуюць людзей
для сваёй карысьці. Гэта, канечна, ня дрэнна: і для чалавека дабро
будзе і для сябе—выгодзьдзе... Ты ж ня даў свайго подпісу на скла-
дзеным акце па раскулачваньню Кляўко?

— І ня дам...

Вочы, жмурачы тонкім воласам, перапыніў Белазёраў Ваціка:

— Ніхто табе прымусу ня робіць... ня ў гэтым. Можа Кляўко
і не падыходзіць да кулакоў калі ты кажаш... Адным словам мы
выедзем на месца дасьледваньня.

Вацік зразумеў Белазёрава: намёк робіць на яго. Як-бы ня даў
росьпісу Вацік, каб дапячы Харытону за Міхлю.

„Няўжо Харытон адважыўся язык павярнуць—весьці раёну
ўсялякае глупства?“

Крыўда прайшлася мяккімі слядамі каля сэрца. Хацеў сказаць
Белазёраву, што надарэмна трымае ў сваёй галаве „бабскае“ пля-
ткарства. Але як і ня скеміў—не паказаў здагадлівасьці на сваім
твары. Тады яшчэ большая падыхнула крыўда на гэтага, сель-
савецкага, чалавека.

„Што Харытону з ёю ад мяне трэба?“

Белазёраў пераняў Вацікаву разгубленасць:

— Мамчыц, мне піша,—казаў—што Муравейнікі самы найлепшы калгас па сельсавеце. Хоць тамака і быў падзеж з некаторай жывёлы... Гэта не адыгрывае, канечне ролі. На тое-ж гаспадарка... як кажуць: „каля вады ходзячы—памочышся“. Так што-о... у Муравейніках, брат, людзі якія ў калгасе—усе калгасныя, нашы... От гэта другое, што ня хоча далучацца гэты канец. І тамака адны, так праваныя, батракі. Па маяму, дрэнную вы праводзіце сярод іх падрыхтоўку.

— А па маяму, таварыш Белазёраў,—раптоўнасьцю падняў Вацік голас,—па маяму—ў Муравейнікаўскім калгасе—кулакі-шкоднікі. І не ў падрыхтоўцы патрэбна шукаць прычыны гэтага канца, а ў калгасным шкодніцтве. Ты кажаш—прапажа жывёлы—патрэбная, неабходная штука ў гаспадарцы, а я кажу—можна абысьціся калгасу бяз гэтай патрэбы. І калі ты хочаш,—гэты канец добра робіць, што не далучаецца да Танцулькавага калгасу. Так да Танцулькавага...

Вацік гаварыў і было на яго адчуваньні: гаворыць ён і як невядомы цяжар, пакладзены на плечы, здымаецца вялікімі кавалкамі. Бачыў ён, як у нэрвовай трасяніне пальцаў круціў Белазёраў, з аднаго канта на другі—чырвона-сіні аловак. А потым:

— Ня ўспорвай, таварыш, сваёй гарачкі,—сказаў ізноў роўна-захаваным голасам.—Бо хто, калі не Муравейнікаўскі калгас, па ўсім сельсавеце і нават па ўсім, калі хочаш, раёне—адлічыўся прадажаю для дзяржавы збожжа? Ніхто! Ні з аднаасобных, ні з калгасных сэктароў—ніхто ня здаў дзяржаве дзьвесьце процантаў. Мы ведаем, як агітуе кулак супроць хлебнарыхтовак. Як мага клапаціцца ён, дарагі таварыш, каб найменей атрымала дзяржава. Каб дзяржава пайшла на голад. От яго самы галоўны лёзунг. І гэты факт, адзін гэты факт, кажа нам за калгасную сумленнасьць. А гэта-ж яшчэ першы год...

Тады згубіў наведзеную з Белазёравым гаворку. Адыходзячы з райвыканкомаўскай канцэлярыі толькі быў сказаў

— Кляўко не падыходзіць, яшчэ кажу, пад кулакоў. Я за яго буду несці адказ. Дай сельсавету прадпісаньне, каб і ня важыўся нават выкідаць парожніх яго кадоўчыкаў, бочачак. Ды напішы Мамчыцу, каб гармонік вярнуў назад, што забраў сваім адумам у Кляўковага дзіцяці.

І от праз усе гарадзкія дні насіў у сваіх думках Вацік муравейнікаўскую хлебную прадажу. Адчуваў незразумелую няпраўду, а ня мог узяць яе цьвёрдаю рукою. Што сказаў Белазёраву пра гэты канец—радавала Ваціка.

„Добра што сказаў... Хай ведае... У раёне седзячы, ён забыўся на людзей. Далёка не адышоў ён ад Харытона“.

У Яся Рымашэвіча на кватэры, дзе застанавіўся Вацік з Манечкаю, гаварыў да Манечкі:

— Прыедзем у Чырвонае... Зьбяром з камсамольцамі ў гэтым муравейнікаўскім канцы сход. Хай выказваюць пра ўсё, што ведаюць. Як нейкую гэты муравейнікаўскі канец трымае баязьлівасьць на сабе. Зьцішка вядуць гаворку, а на сходзе—колькі разоў—маўчаць. І гэтым сабе толькі наводзяць шкоду.

Манечка гаварыла:

— У гэтым канцы вельмі добрадушныя людзі. Яны і маўчаць. От каб гэтакія былі, як гарадзкія, на заводзе...

А Манечка пабывала з Вацікам гэтымі днямі на заводзе, хадзіла па гарадзкіх вуліцах...

Першым разам была ў горадзе. Пад'яжджалі цягніком да горада—думалася дзяўчынцы—прыедуць яны ў вялікае сяло. Хаты будуць усе, як у Луцішчы, накрыты гонтамі. Ваканіцы будуць пафарбаваны ў рознакаляровую фарбу. Самі вуліцы вялікага сяла, што прызываецца горадам, будуць ісьці побач адна каля другой. Зірнеш з канца і ўбачыш наскрозь увесь горад з яго людзьмі.

Калі зыходзіла з цягніка—вялікая станцыённая будыніна загарадзіла была перад вачмі ўвесь горад. Пытала ў Ваціка, хто жыве ў такой вялікай будыніне. Ня то за нешта шкода Ваціку было гэтай дзяўчынкі, ня то сьпела радасьць, што ўзяў яе з сабою ў горад.

І от паказа ёй новы невядомы сьвет, новых для яе людзей...

Ішлі горадам. Манечка дзіву давалася: шмат, вельмі, стаяла такіх і яшчэ большых нават будынін. Вуліцы ўсе адзеты ў каменьне...

— Дзе людзі маглі набраць гэтулькі каменяў?—трымала ў сваіх думках.—Нідзе няма месца, каб ня было каменяў. А колькі людзей! Саромелася пытаць у Ваціка, а ў думках:

— Якое сягоньня сьвята, што так шмат людзей ходзіць разадзетых па вуліцы?

На заводзе спаткалі Ваціка знаёмыя завадзкія рабочыя. Ubачы яго з Манечкаю стары ліцейнік Уронскі—жартам сустрэў:

— Ці не з маладою жонкаю, таварыш Вечаславе?

А Дзясьніцкі Стэфан—малады токар:

— Калі ласка... пажалуста, пазнаём, Вечаславе, з сваёй знаёмай. От паглядзеце, як сыплюцца з-пад тэбля стружкі.

Ударнік з ліцейнай брыгады, камсамалец, праходзіў каля Манечкі—хацеў каб убачыла на зашмальцаванай жакетцы асоавіяхэмаўскі значок: выпучваў шырокія грудзі—незнарокам атрасаў завадзкі пыл.

Здавалася Манечцы, што ўсе для яе даўно знаёмыя. Ня ведала толькі паасобку кожнага з іх. Усёроўна як была даўно знаёмая з людзьмі, ды забылася дзе мела з імі сустрэчу.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

Хадзіла з Вацікам па завадзкіх цахох, бачыла вялікую сям'ю людзей на дружнай рабоце. Хацелася тады, каб такія цахі былі ў іх, у Чырвоным, у Муравейніках.

От ундзе каля разагрэтай, доўга-круглай печы той самы стары жартаўнік... Увесь твар праняты перамешаным потам з сажай. Бачыла, як прабіваў ён у печы задратаваную аддушыну. Мільёны іскрыстых агней, як з пачапанага жару, сыпаліся з печы. А скрозь лупаючыя агні лілося растопленае сьметаністае жалеза. Два рабочых трымалі жалезнае вядро, каб налівалася жалезная сьмятана аж да самых краёў. Тады несьлі тыя двух і вылівалі ў насыпаны туга загладжаны пясок. Вацік гаварыў Манечцы, што адлівалася ў тым пяску, стальное для сячкарні колца.

Сьціплым зіркам пільнавалі рабочыя ў такарскім цэху станкі. Калі ішла з Вацікам, бачыла каля станка шчупленькага ўзросту рабочага. Вокам не маргнуў, як праходзілі—пільнаваў наканечнік сьвідравальнага тэбля. Тоненькім цурочкам цякла па тэблі вада, а Манечка да Ваціка:

— Чаму вада без перастанку льецца?

Вацік казаў:

— Каб не загарэлася жалеза ад церазьмернай гарачыні.

Вялікае граміла-машына то ўперад то назад шоргала па кавалку жалеза: стругала жалезны брус.

Тады ў дзяўчынкі страпалася думка:

„Як шмат трэба... на такі маленькі брус ды такая вялікая машына“.

Над галавою, было, прашумела па дроце жывое страшыдла. Прабегла яно пад шкляную страхою аж у канец доўгага цэху.

— Ваганэтка,—казаў Вацік.—Яна падвозіць вугаль, падае матэрыял...

Разьбегам рассыпаўся зірк па людзях, па машынах. Падшыхала іскрыстая ахвота на гэту, дружным пераплётам сатканую, работу.

... кожны бачыць адзін другога на відавоку... робіць кожны для другога, пакуль аж ня зробіць гуртам цэлую, новую, машыну. Нараджае машына для чалавека машыну... каб лягчэй для яго было пражываць на сьвеце.

Манечка шныпарылася ў думках:

— Якія, мусіць, добрыя рабочыя людзі: яны вырабляюць плугі, малатарні, арфы... Яны, мусіць, вельмі шкадуюць нашых саўгасных ды калгасных... Яны гэтакія ўсе, як Вацік.

І гэтак праз усе дні...

А ўчора, перад тэатральнаю заляю з дэлегатамі, занавесам зачынілася фабрычна-заводзкая нарада.

Потым глядзела Манечка з Вацікам, як ізноў быў адчыніўся занавес, а там:

стаіць каля хаты (каля такой як у Булгака на Малінаўках— з павыразанымі цацкамі на закоце)—стаіць прыробленая лавачка. На лавачцы воліспалкомаўскі старшыня. Вельмі-ж разадзеты і нават ляворвар збоку. Тады падыходзіць дачка з гэтай хаты.

„Якая яна сарамяжлівая“—думала Манечка. У яе руках—дзье шклянкі з гарбатаю. „Пеце, калі ласка,—кажа хатняя дачка. І ўсё адсоўваецца ад воліспалкомаўскага чалавека. А ён—усё бліжэй прысоўваецца... Каб трошкі, дык скінуў-бы з лавачкі шклянку, што паставіла ад сарамяжлівасці на край. І от гэтак доўга кахаюцца яны паміж сабою.

Тады Вацік быў усьпёрся на парэнчу тэатральнага балькону. Раскудзеленаю пасмаю зьвісьлі над брывёю яго валасы. Тлумачэньне даваў Манічцы пра старшыню-зрадніка для савецкай улады.

А Манечка:

пасма Вацікавых валасоў дакранулася да яе шчакі. Макавым цьветам заірдзеўся ўвесь яе твар. Вельмі-ж была на твары шчакатлівая прыемнасьць: „Хай-бы гэтак праз увесь час...“ Хацела незнарок прытуліцца бліжэй да Ваціка, але руплівасьцю мяшала перагародка тэатральнага крэсла. У думцы гаварыла як праз сон: „Навошта нарабіў тэатр гэтых перагародак...“

Потым бачыла:

старшыня жэніцца з хатняю дачкою. Музыкі іграюць падзікатар... Гэтак як у Малінаўках, калі жаніўся Дзіма Булгачок:—усе гуляюць, адыхтар, як у Дзімы. І музыка, таксама іграе... Тады было ў Манечцы на думцы: „Адкуль яны ведаюць, гарадзкія, гуляць і іграць па нашаму?“

Але от патухла сьвятло, і Манечка нейдзе далёка чула той-самы падзікатар. Перад вачыма цяпер было: каморка сьціснутая трапятліва-халодным змрокам. Рызьё на падлозе, а на рызманох—служанка гэтай хаты, што з павыразанымі цацкамі на закоце. У яе нарадзілася цяперака дзіцянь ад воліспалкомаўскага старшыні. Чуць чуваць падзікатр за сьцяною—чуцен тахт грукату пад яго гарамонікавы гукі.

Жэніцца старшыня.

І Манечка жмурыць вочы, калі гаспадыня, беднай парадзіхі цісьне пальцамі маленькае дзіцячае горла.

Хацела крыкнуць Манечка на ўвесь голас: „Людаед... Зьвер... што ты робіш...“ Але ізноў, нейдзе далёка, той самы падзікатар...

Ішла з Вацікам на кватэру да Яся Рымашэвіча і ня зводзіла з думак: — Якая кулачыха нягодніца... Дачку замуж аддала, а дзіця служанчына задушыла. Добра толькі, што мала яны пакарасаваліся. Маладзец служанка: не паглядзела, што ён валасным іспалкомам—арыштавала. Трэба было беднай дзяўчыны не падманьваць.

Ды:

—... ён, гэты Вацік... колькі ў яго шмат дабраты...

... Вацік прышоў з гораду, на кватэру Яся Рымашэвіча. Быў у сваіх таварышоў, у заводзкіх рабочых. Хадзіў наўмысля, каб разьвітацца перад ад'ездам у Чырвонае.

Ліцейны цэх гаварыў на разьвітаньне:

— Прыедзем да цябе цэлаю брыгадаю.

— Пішы, Ваця!

А стары Ёронскі:

— Трымай ў руках нашу лінію...

Трамбоўшчык Рыбскі—камсамолскі цэхавы сакратар, перапыніў:

— І во, як трымай... паказаў туга заціснутыя два кулакі,—каб ня было, брат, ні правага, ні левага... Мы тут, а вы—там. І каб яно было адным.

— А калі падшукаеш сабе бабу,—казаў Ёронскі,—пішы: купім табе, падарункі.

Лёгкім узмахам, мазалямі пакрэмзанай далоні стукаў па Вацікавым плячуку, гаварыў:

— Пара, браток, пара... Я ў тваіх гадох як быў—адно на калені лезе, другое павалілася, гуз на лбе. Цэлы вэрхал у хаце. І неяк ня дрэнна. Здаецца, каб ня было вэрхалу—было-б вельмі сумна.

Калі зайшоў у пакойчык дзядзькі Яся, не застаў нікога з яго сям'і. Скідаў з плеч ватовую капоту, вешаў яе на адмысловую вешалку, а ў адчуваньнях:

Дні гэтыя зялёнаю сьвежасьцю пакрапілі Вацікава нутро. І сіла была на дубальтовым прыбытку. Хацелася во як разамнуць на ўсе бакі вірліва-узбуджаную сілу!

Горад, гэта як вар у гаршку. Вечна ён гатуецца буйнымі бурбалкамі. Жыцьцё ўзьнята на дыбы... Нямашака тут сном апавітага слакою. На тое-ж яно і мае права прызывацца жыцьцём.

— Праўду кажа стары Ёронскі...—Чамаданчык даставаў Вацік з-пад Ясявага ложка—зборы рабіў да вячэрняга выезду з паштовым цягніком.—Трэба... і нават пара... жыцьцё чалавека не пачакае.

У поўнай выразнасьці паўстаў перад Вацікам учарашні вечар як ішлі яны з тэатру. Тады хацелася, каб да канца не даводзіць свайго адчуваньня. Паказаў чамаданчык—пачуў за Ясявым вакном фабрычны гудок. Сам сабе памысьліў у паўголаса:

— Гудок пасля полудню... Цяперака на фабрыцы зноў пачалася работа...

Бачыў, як на кіно здымку (і ўсё каб заглушыць той учарашні вечар): звучаным рухам прыхінуў Ясь Рымашэвіч лапкі медзянога рубільніка. Перш ціхім шоргатам, а потым моцным тахтам разьвёў гутарку сырамятны шырокі пас з махавым колам.

пра-з--два...

Чамусьці праказаў думкаю:

— Манечка таксама недзе сярод гудкоў...

Зараз павінна была прыйсьці яна з цёткаю Палінаю. Зранку—на першую зьмену да друкарскай машыны—пашла Ясява жонка. Манечка цікавасьцю заімела: „Як гэта тамака друкуе машына, такія маленькія літары?“

Скрозь фабрычна-пасавы говар цяпер гаварыла Вацікава сэрца:

„Можа і лепей што яшчэ ня прышла... Хай“...

Хацелася Ваціку, каб даўжэйшым было чаканьне, каб задаволілася нечым пачуцьцё.

З таго часу, як заняtkі былі пра ангельскіх рабочых, востраю зайздасьцю шчымила нутро Манечкі. Прынес Ахрэмаў Арцём парашком складзеную пісульку ад Міхлі, як прынес для яе парашок атрутнага зелья. Вельмі-ж карцела:

„На што пайшоў Вацік тады да Міхлі?“

І ідучы ўчора з тэатру, абмінаючы электрычны ліхтар, што раскідае сьвятло на ўвесь тэатральны квартал, Манечка ні з сьцяго, ні з таго:

— Што вам пісала Міхля?... Гэта як па палітыцы гаварылі мы пра ангельскіх шахцёраў?

Не чакаў ад гэтай дзяўчынкі адвагаю пераплеценнага пытаньня.

Увесь час быў у Чырвоным—кожны дзень была Манечка на відавоку. Часамі варушылася думка ў Ваціка:

„Яна такая вяртлявая, спрытная... Яна і пакойчык у мяне прыбярэ... Прыдзеш да дому, а там усё на сваім месцы. І што дзень ходзіць яна з радасьцю. У яе ніколі ня бывае гэтакіх кіслаў нуды, як у Міхлі...“

Не цяміў і сам, чаму побач з ёю ставіў Міхлю. Ці то перакору шукаў над лупнуўшым да Міхлі каханьнем, ці мо' і на праўду—дабрата Манечкі бяз спросу тышчылася ў глыбіню яго маладосьці. На запытаньне Манечкі, як ішлі ўчора, казаў цеплатаю ласкі:

— Яна пісала, каб я прышоў на пільнай справе...

— Чаго-ж гэта?—запыталася была.

Ня ведаў што адказаць, а толькі зразумеў: „Яна мусіць ня ведае гаворак, якія хадзілі ходырам па ваколіцы... што нібыта жаніцца зьбіраюся з Міхляю. Добра што ня ведае“.

Гаварыў да Манечкі:

— Пайшоў, а вышлася, што яна так сабе пісала. Шкадаваў што і пайшоў.

— І вы цяперака, я ведаю, ня ходзіце. Яна—ваўкаватая.

Вельмі-ж трапнае сказала слова—„ваўкаватая“. Вацік даўно шукаў гэтага слова.

Усёроўна як ён хацеў, каб сябе перад некім апраўдаць.

Тады прамінулі электрычны фанар з растрэсеным сьвятлом, і Ваціку лепш было, што схавала яго твар нажмурыстая посьніца ночы. Так і ішлі аж да Ясявай кватэры—не гаварылі больш пра Міхлю.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

— Ці цеперся гэта было, а якая яна ўражлівая,—праз цэлы дзень ня зводзіў Вацік сёння з сваіх думак,—яна вельмі добры чалавек... Чуласьці ў яе шмат.

Той самы чамаданчык быў перад Вацікавымі рукамі, з блішчучымі канцікамі. Канцікі ня блішчалі як тады, пад сонца, калі Вацік ехаў з Данілам. Бо ня было сонца гэтым днём у Ясявай хаце. Разаспаны быў дзень—хмарнымі брывямі насуплены.

Тупым шоргатам напільніка рупіла Ваціку, каб Манечка хутчэй прышла з гораду. Хацелася гаварыць... Шмат гаварыць, хоць пра што. На ўспамінак вярзліся заняткі з бягучай політыкі. Шукаў яе сярод чырвонаўскіх камсамольцаў сваім уяўленьем:

„Якою яна была, калі беглым зіркам чытаў Міхліну тую пісульку?“ Не акрэсьленую віну адчуваў—ня то перад ёю, ня то перад сам сабою. Гаварыў схованым голасам:

„Ах, як добра, што я і знаць і ведаць не хачу пра Міхлю... Так што Харытону—уса вольная дарога“.

І от, калі ўсьпёршыся быў над чамаданчыкам, пачуў у сенцах вольныя крокі.

— Яны...—быстрая міжвольнасьць ўзьняла Ваціка на ногі.

— Маня з цёткаю Палінаю...

Але адчыніліся дзьверы і ў хату зайшоў лістаносец.

Апала напружанае чаканьне. Глядзеў, як тасаваў лістаносец стус невядомых канвэртаў а потым:

— Ліст...

Узяў у рукі і бачыў на канвэрце нязграбныя літары. Радасьцю заімжэла нутро да знаёмага почарку.

„Добры, дзедушка...—чамусьці праказаў, разрываючы канвэрт з жоўтай паперы.

От што прачытаў у лісьце:

„Мой сыноч!

Прыезджайце. Тутака на вас цэлая напасць. Кажуць, што вы калгасы рабілі з хітрыкамі. І гэты канец Муравейнікаў проста аж ня верыць, што вы былі такім чалавекам. Усё гэта, як быў у пятніцу сход у Муравейніках, на сходзе і ўскрылася. І я адразу і пішу. Вас, нават казаў раён (раён праводзіў сход), будуць арыштоўваць. Мне аж скура шэрхне: я ня веру, каб вы былі такім чалавекам. І вот пішу вам, каб вы барэджэй прыяжджалі.

Напісаў—Нічыпар“.

Вацік праціраў кулакамі вочы: а можа ён як ня так прачытаў? І ізноў чытаў ліст аж да канца. Правільна прачытаў. Хоць і разбэр-сан Нічыпараў почарк, а разборчыва напісана было ў лісьце.

IV

Меўся ехаць Вацік паштовым цягніком, а выехаў на чатыры гадзіны раней—транзітам. Ліст старога Нічыпара непакоем запаў у Вацікава нутро. Сядзеў каля вагоннага вакна з Манечкаю ды:

„Што магло здарыцца?—шукаў адказу і ня мог знайсці.—Завошта-ж арыштоўваць“—думкамі лазіў па заканурках сваёй работы.

Манечцы пра ліст не сказаў. І сам ня ведаў, чаму не сказаў ёй. Ці то не хацеў трывогу наносіць маладому сэрцу, ці то хацелася, каб усё было дазнаным муравейнікаўскае здарэнне.

„Хай будзе ведаць усё за адзін раз, аж да канца“.

Вагонныя калёсы выбівалі тахт разагнаным сваім махам. Сунуліся адзін за другім тэлеграфна-вартавыя слупы. Глядзеў праз вакно Вацік, затакаваным зіркам, а не бачыў, ня чуў цягніковага ходу.

Цэлым стусам блыталіся думкі ў галаве—шукаў сярод іх сваёй невядомай віны. Былі найшлі на ўспамінак гады Вацікавага дзяцінства—ператрасаў іх як старое рызьзё.

Бывала, малым як быў, насіў бацьку полудзень. Гудок загудзе, а маці загадзя прырыхтуе ў збаночак варанага з агуркамі квасу. Укіне бывае мяса кавалачак у квас, зверху на збанок паложыць дзьве лусты хлеба... абвяжа белаю фацінкаю і дасыць Ваціку:

— Нясі... Асьцярожна-ж... Глядзі не спатыкніся, не разьлі...

Вельмі-ж смачны быў хлеб каля бацькавага станка. Бацька возьме адзін раз, Вацік возьме адзін раз...

Пасьяла полудню любіў пахадзіць Вацік паміж станкамі. Цэлымі шарамі стаялі адзін каля другога, як на варце, стальныя станкі. А каля іх—папрырастаныя людзі: усё рабілі нешта для некага. Пасы: як тыя гадзюкі, з шоргатам шугалі ўгору, угору... Думалася Ваціку:

„Адкуль бяруцца пасы? Яны такія-ж доўгія?“

Часамі падыходзіў да яго чалавек з доўгімі, аж за калена, халі-вамі. Тоўсты чалавек, а на верхняй брыве—бародаўка. Вельмі-ж нянавісьць была ў дзіцяці да чалавека з бародаўкаю. Абы ўбачыў Ваціка, гаварыў чалавек тлуста-праплямленым голасам:

— А ці падмеў ты сёння маю каморку-дзяжурку? Я так і ведаў, што ты, хлапчо, разбазыраны. Дрэнные будуць з цябе людзі. Бацька, нябось, табе гаварыў? га-а?

Вельмі-ж Ваціка гарчыцаю пякло самае „хлапчо“, і яго гэта „га-а“. Прыціснута—нутраным голасам выплёўваў:

— Гадкі...

А бацька казаў да сына:

— Гэта наш цэхавы майстар... сыноч.

У сваім дзяцінстве дазнаўся Вацік і пра зямлю, што ня ўся яна пад горадам. Як ня быў за горадам думаў—увесь сьвет—цэлы горад. Колькі ні ідзі, а ўсё будзе горад.

Неяк ня ручыўся год у Кірылавым жыцці. Маці Вацікава дзецмі абнядужала, а да бацькі—прыкараскалася слотная трасца. Колькі ні прапіў дакторскіх парашкоў—не адлягала хвароба. Раілі зьесці на дзёгці сьпечанае яйцо—еў і яно не памагло. Сама, неяк пад восень, нацешылася хвароба—пакінула Кірылу ў спакоі.

Дык у той год аддаў быў Кірыла Ваціка да пана Стэцкага гусей пасьвіць. З таго часу і ўзяў на свой розум хлапец, што ня ўся зямля занята пад горад.

Ваціку прамінула тады сем год. Малаваты, але гусі потым баяліся яго. Перш яны былі на яго гогалі. І нават стары гусак шчыпаўся за лыткі. Вацік бараніўся плачам, праклёны пасылаў, каб папухлі ў Стэцкага гусей усе дзюбы. Старая Стэцкага сьвінарка Хрыста нараіла Ваціку:

— Ты іх дубцом... Ня трэба толькі біць па галаве. У іх вельмі кволая галава. Па плячох сьцёбай. Ды глядзі, нябож,—казала Хрыста,—сьцёбай, каб ня бачыў панскі аконам.

І добра было...

Толькі неяк пасьпелі былі Стэцкага сьлівы. Як цяперака, на памяць Ваціку прышоў той выпадак: ён зьбіраў сьлівы-ападкі. А панскі аконам падкраўся ды: „ня ты садзіў гэтыя сьлівы“,—казаў аконам, сморгаючы Вацікавы вухы.

І не такая ўжо была боль, як запала аж у сярэдзіну крыўда. Сьлёзы былі на вачох. Не ад болю, а ад крыўды былі сьлёзы. Ня ведаў тады, чаму так востра зашчымила яго дзіцячае нутро.

Потым была вайна. Бараніў Полацк... Адарвалася была стальная шчэпка ад белапольскай ярапланнай бомбы. Яна не праляцела якраз паўз Ваціка: яе ўспамінак на яго шчацэ. Цяперака і нічога. Дрэнна толькі, калі цырульнік голицы: брытва часам хапае лязом за зарубцаваную скуру. Ды зубы вельмі баяцца альбо гарачай, альбо халоднай стравы.

... За вакном вагона, шырокімі крыльлямі, садзіўся на зямлю вечар. Калёса гаварылі без уціханку з халоднаю стальлю рэек. Спуджаны холад прабягаў па Вацікавым целе—ліпла слотная думка:

— Зашто арыштоўваць? Няўжо ня пільна трымаў я ў руках партыйную ўстаноўку? Няўжо за Міхася Кляўко?

А пачалося ўсё з Міхлі на муравейнікаўскім сходзе. І бадай што з Старавойціхі на муравейнікаўскай вуліцы.

Белазёраў прыехаў у Бярчукі з пададзенай заяваю, трэцім пасьля Ваціка днём, хадзіў з Харытонам у Муравейнікі—праглядалі з калгасным праўленьнем калгасныя парадкі. І ўсё было пад мякка-разасланым спакоем... Апрача скотнай прапажы. Ды яшчэ скаргу падносіў член праўленьня Ахрэм, што сена збуцьвела ў стагох.

— „Якраз пад дождж складалася ў стагі, гаварыў Ахрэм,—так што—недахват будзе харчы.

А Харытон:

— Ды нехта на тым тыдні,—казаў Харытон,—(мы склалі акт)—падпаліў іхныя, на балоце, два стагі... Кулакова работа, канечне.

Ахрэм пасьведчыў Харытонаву думку:

— Дык вот-жа...

Тады Белазёраў праводзіў успамінкам Вацікаву з ім у канцылярыі спрэчку:

„Ня будуць-жа самі калгаснікі паліць сваё сена. Ён ня ведае, як шкадуе селянін кожнае каліва. Трэба ведаць сялянское нутро...“

— Саўгас Чырвонае... Я дам распараджэньне,—гаварыў Харыто ну Ахрэму—дам распараджэньне, і яны адгрузаць сена, саломы Харчы будуць.

Гаварыў, і хацелася Белазёраву, каб Вацік чуў яго словы. Браў на ўспамінак, што Вацік хутка прыедзе—будзе ведаць пра водпуск саўгасных харчоў, ды:

„Добра што будзе ведаць...“

І ўжо ішлі з таго канца, каб праводзіць сход на гэтым канцы Муравейнікаў. Саймікаваліся ідучы, як трэба рабіць падыход да людзей, каб на шармак не прайшоў сход.

— Каб два-тры чалавекі далучыліся да таго калгаснага канца, казаў Харытон,—і ўсе ўвайшлі-б... Вельмі-ж тутака людзі жывуць з вялікім процівам. Добра, ах як добра, што вы, таварыш Белазёраў, прыехалі да нас! Вас, можа, лепей паслухаюць.

І от на сустрэчу ішла вуліцаю старая Старавойціха. У руках несла ладны, такі, хлебны акраец. Харытон хацеў паказаць перад раёнам, што ўсе ведаюць яго, што ён жыве з усімі за панібрата.

— Дзіндобры, цётка,—казаў да яе за некалькі крокаў.

А яна:

— Можа і ня зусім добры?

— Чаму-ж гэта, цётка?

— Калі хлеб ад гэтай пары пачнеш пазычаць—ня будзе добра-га дню.

— Хіба-ж вам калгас не даваў хлеба?

— Ці-ж хіба-ж ты ня ведаеш?

Да Харытона рынулася колкая злосьць:

„На што яна перад раёнам завяла гэтакую гаворку“.

Але стрымаў нутраны злосны разгон ды:

— Жартаўніца, цётка...

Гаварыў да Белазёрава:

— Молатага няма, дык па яе—саўсім няма.

Старавойціха ўчула Харытонаву гаворку, казалі з раптоўнаю для Харытона нечаканасьцю:

— Каб і цябе ня было... самога.

І пайшла.

— Пачакай!—хацеў спagnaць перад Белазёравым свой верх.— Што ты мяне, цётка, лаеш? Пачакай!

Тады вярнулася Старавойціха некалькімі крокамі назад. Харытон хацеў падыйсьці да яе, а яна—

важка замахнула рукою з хлебам. З усяго размаху шпурнула яго пад Харытонавы ногі. На дробныя крошкі разьбіўся аб мёрзлую зямлю акраец сьвежага хлеба.

— Еж...—праказала адзічала-хрыплым голасам.—... т... м...
І пайшла.

Харытон праказаў перад Белазёравым:

— Вар'ятка... ня ўсе, у яе, дома...

... Пакуль зьбіраліся на сход, у Петрыкаву хату, ведалі ўсе Муравейнікі пра старавойцішну сустрэчу з Харытонам. Гаварылі некаторыя паміж сабою:—„Добра зрабіла Старавойціха, што швыргнула ў вочы“. Другія казалі—дрэнна: „Навошта было раскідваць, той, божы дар“.

Ніколі ня было, каб на сход прышлі ўсе Муравейнікі, а то—як выгнаў іх нехта жывасілам. А-ж Белазёраў адчуваў на сабе ад гэтага сходу патаемнае хваляваньне.

Харытон адчыняў сход. Як прытаіўся да нечага сходу, слухаў, з чаго будзе пачын. А як узяў у рукі Белазёраў дазвол на слова, як загаварыў пра далучэньне гэтага канца да таго, гулам узарваліся галасы.

— Ня хочам...

— Мы маем права на свой калгас...

— Ціха-а...—крычаў Харытон,—дык і гэта-ж будзе ваш калгас!

— Гэта, крывасмокава калгас, а не наш...

— Жывадзёрава, а ня наш...

Лаўрэн Жур да стала праціснуўся:

— Дайце мне,—зьявнуўся да Харытона,—я хочу сказаць...

Нехта пасылаў некаму моцную лаянку.

Нехта каля парогу з некім разьвёў праклённую сварку.

Нехта крычаў цераз галовы сходу—прасіў слова.

Харытон асіліў узняты гармідар, перакрыў крыкам растрэсены гоман. І да Лаўрэна:

— Кажы...

— Я от што...—праціраючы шчыкалаткамі вочы, гаварыў Лаўрэн,—я хочу, каб ведаў наш раён, што ў нас ёсьцяка вялікая несправядлівасьць...

Сход ізноў прытаіўся. Белазёраў пазіраў з вострым дакорам на Харытона. Стаяў за сталом. з няскончана-прырыхтаваным словам, чакаў, што скажа гэты стары.

А Лаўрэн:

— Мы пісалі самому Калініну пра сельсавецкую несправядлівасьць. Мы ўвесь час чакалі, што хто-небудзь ды ўбачыць, што на нас няма ніякага ўніманьня.

— А чаму вы раёну не напісалі?—перапыніў Белазёраў.—У чым вы знаходзіце гэту сельсавецкую несправядлівасьць?

— А ты ня ўнось ў Лаўрэнава слова перашкоды,—падаў нехта голас з натоўпу.

Лаўрэн як і ня чуў Белазёрава:

— І мы ня губляем спадзеўку, што патом Калінін разьбярэ і скажа ў рэзалюцыі: ці мае правы быць гаспадаром наш Ахрэм, ці ня мае.

— Пры чым-ж тутак Ахрэм?—Харытон згубіў нецярплівасьць

— Самі вы, калі на тое пайшло—вінаваты.

Петрык стаў на дыбкі—галаву ўзьняў над сходам, крыкнуў да Харытона:

— Трэба было табе больш любові тачыць з Міхляю!

Слова Петрыкава аж устрасянула Харытона. Твар яго на момант пакарабаціўся цёмнымі плямамі. Белазёраў кінуў Харытону сьмехам апырсканы зірк.

— Ці-ых-ха!...—праразьліва-хрыплым голасам сказаў Харытон.

— Хто, табе, даваў слова?

Сход стрымаўся ад разагнанага ўздому, і бачылі муравейнікаўцы: праціскаючыся скрозь натоўп, да стала падышла Міхля. Твар яе быў зблжнелы. Яе вочы гарэлі запалена-электрычнымі дроцкамі. Па выразу яе твару ня было відаць ні адной усхвалёванай кроплі. Здавалася: была гэта дзяўчына ні прычым, а толькі хацела сказаць сходу нейкую шчырую праўду.

— Таварышы калгаснікі і аднаасобнікі,—з заспакоена-мяккім голасам зьявнулася Міхля да ўсяго сходу.—Дарагія таварышы... Партыя і наш ўрад савецкі жадаюць нам дабра.

Ніколі ніхто з муравейнікаўцаў ня чуў Міхліных слоў на сходзе. Калі выступіла яна—напружыў увесь сход свой слух.

— Усім вядома нам, якая вялікая карысьць ад калгасаў,—гаварыла тым самым голасам.—Вы ўсе ведаеце гэта, і я ня буду вам даказваць. Я от хачу, самае галоўнае, гэта, спыніцца на тых людзях, якія праводзяць у жыцьцё пастановы нашай савецкай улады і нашай партыі...

Белазёраў пазіраў на гэту жанчыну, і радасьць падымалася зьлёным узростам, што ў Муравейніках ёсьць такія разважна-кемлівае жанчыны.

А яна гаварыла:

— ... мне здаецца, віна тутак не Харытонава і не наша калгасная, як зараз гаварылі. Мяне нават бярэ здзіўленьне, чаму маўчаць Муравейнікі пра работу гарадзкага, так званага рабочага, Такарскага?

СЫМОН БАРАНАВЫХ

Харытон аж прыўзняўся з-за стала. Вачыма праразаў Міхлін стан, з тахтам яе слова, лавіў вольна-важныя рухі рук.

А яна:

— ... горад прыслаў на саўгасную ды калгасную работу не таго, каго трэба. Таварыш Мамчыц ня можа ўсюды адзін дагледзець, а так званы таварыш Такарскі...

Яна на момант спынілася—праглынула сухую гарачыню ў роце, ды:

— ... грамадзянін Такарскі,—гэта быўшы афіцэр. Так што-о, хай ведае,—звярнулася да Белазёрава,—хай ведае таварыш райвыканком, якая магла праводзіцца гэтым чалавекам калгасная работа. Чаму гэты канец Муравейнікаў ня хоча іці ў калгас?

І калі-б ведаў муравейнікаўскі сход, што здарыцца праз дзень—рухнула-б ад шуму-гоману тады Петрыкава хата. Узламаў-бы чалавечы гоман столь, ды разьліўся-б па ўсёй ваколіцы ўстрывожаным крыкам:

... дарагія таварышы—на варту! Моцна схапіліся паміж сабою і не на жыццё барукаюцца—два канцы чалавечага сьвету! Апошняя зброя пушчана ў ход старым сьветам. Чым бліжэй бачыць ён сваю пагібель—большая, у апошняй схватцы, асьцяярвенная адвага.

На варту—дарагія таварышы!

Але—

як дынамітным узрывам аглушаны—маўчаў сход. Толькі прарваўся з натоўпу суха-дрыжачы нейчы голас:

— Як-жа гэта...

Ніхто не пачуў устрывожанага голасу. Вочы ўсяго сходу былі на твары гэтай дзяўчыны.

А Міхля:

павольнымі рухамі дастала з паліта пацёрта-сівы конвэрт. Палахлівымі пальцамі выняла з конвэрта сьпісаны ліст.

— Вот...—палажыла на стол перад вачмі Белазёрава.—Прачытайце.

Харытон падхапіў ліст з стала і перад усім сходам:

„... вайна, гэта кракавяк. Гарматы іграюць кракавяк, а людзі танцуюць“...

— Не,—перапыніла Міхля.—Ня гэта...

Падыйшла да Харытона—пальцамі паказала падкрэсленыя радкі:

— Вот...

І Харытон ізноў:

„... я і афіцэру дакажу. Ён кажа на мяне, што я нібыта трус—баюся штыхавой атакі. А я як сустрэнуся з ім, так і скажу: пане Такарскі, камандуйце на штыхавую. Як загадаеце, пане Вячаславе Такарскі: па адным чалавеку на штых ці па два?“

— А возьдзека яго фотакартка,—у рукі падала райвыканкому.

— Ён падарыў гэту картку маёй знаёмай... а я папрасіла, і яна мне гэтымі днямі прыслала.

Белазёраў разглядаў картку, а Харытон:

— Та-ак... да яго твару вельмі падыходзіць гэты офіцэрскі фрэнч.

— ... Вацік з Манечкаю вышлі на шаснаццатым разьездзе.

Праз усю чыгуначную дарогу бачыла Манечка неспакойную муту на Вацікавым твары. А-ж у яе пала хэньць, што едзе з гораду ён гэткім сумным.

„Шкадуе вельмі гораду,—трымала думку на сваёй здагадлівасьці А запытаць—не находзіла адвагі.

На разьездзе драмала з дзесяць санных фурманак. Сустрэкаюць кожны прыход цягніка тутэйшыя вяскоўцы ды местачкоўцы. І ня так дорага бяруць за праезд:—у іх ёсьцяка свая выйгранка. Трапляюцца спадарожныя людзі—пяцярх рассадзіць фурман на адным палукашку. І—у, як,—на ўсіх капыхах“ адымчыць!

— Садзецца,—і не заўважыў Вацік, адкуль вырас перад імі луціцкі Гіршык.—Як кажу—будзецца ў самым Чырвоным.

Ваціку спадабалася, што ведае гэты чалавек адкуль яны. І ён:

— А дзе-ж—каторыя, вашы, сані?

— Возьдзека,—адказаў Гіршык.

Калі селі на сані, выехалі з паўстаначнага дзядзінца—за лейцы каня сморгаючы, кідаючы на Ваціка позірк, Гіршык запытаў:

— Дзе ж гэта вас бог насіў?—ці не лавілі вы ўцекача?

Вацік адразу даўся кемлівасьці:

— Якога ўцекача?

— Муравейнікаўскага Ахрэма...

Манечка за жарт спанатрыла Гіршыкавы словы:

— А навошта яго лавіць: што хіба ён птушка?

— Горш як тая жар-птушка.

Ды:

— А хіба вы ня чулі?

Бачыў на Вацікавым твары скрэмзанае зьдзіўленьне—сам даваў адказ на сваё пытаньне:

— У пятніцу ў Муравейніках быў сход, пра далучэньне гэтага канца да таго, а на другую раніцу, якраз праз цэлыя суткі...

— Ню-о!—каня пагнаў з узгорку, ды раскажаў Ваціку з Манечкай, што—

на другую раніцу пасьяла сходу нікога не застасі ў Ахрэмавай хаце. І нямаведама куды дзелася ўся, разам з Ахрэмам, з яго швачкаю—Ахрэмава сям'я.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

Гіршык гаварыў Ваціку, што стары чалавек, саўгасаўскі конюх бачыў, як ехалі яны цераз чырвонаўскую гару. (Ён пазнаў іх па конях). Ахрэм ехаў на сваім жарабцы, што здаў быў у калгас, а за ім ехаў чалавек з Малінавак—Шчупак.

Гіршык паказаў рукою:

— Дык яны так і паехалі, казаў чырвонаўскі конюх—у той бок. Ён перш быў думаў, што гэта едзе два вазы цыганоў... Цяперака, от ужо рад гэты Муравейнікаўскі ганец...

Манечка ўстрывожаным голасам запытала:

— І Шчупак уцёк?

— Не-э...—адказаў Гіршык. Шчупака заарыштавалі. Але ён кажа, што нікуды ня ездзіў у тую ноч. Невядома што будзе? Нно!

Вацік трымаў зубамі зацятую маўклівасьць. Ня мог гаварыць—пытаць, а потым—разарвана-растрэсеным голасам:

— Паганяй! Нно! Паганяй!

Сані паімчаліся выскачкаю, аж на ўхабісты водшып. Сьнег ляцеў з-пад капытоў туга-сьпечанымі камякамі.

— Паг-ганяй!!

Усёроўна як хацеў ён дагнаць той дзень, які забраў з сабою прашласьць—кавалак чалавечага жыцця. Сонца цяперака зьбіралася толькі на адну ноч пакінуць сьнегам зараўнаваную зямлю. Апошні яго прамяністы бляск растрэскаўся рассыпаўся на дробна-ружовую пацяруху—іскрыўся на сьнезе яркім уздымам. Гледзячы паабапал дарогі на вялікі аблог выбелянай зямлі, здавалася:

нехта запаліў зямлю...

гарыць зямля тысячамі, мільёнамі зорак. Новую адзела зямля сарочку. Маладою стала—сабралася ступіць на каберац. Сьнегавыя зоркі—нястрыманаю пацехаю моргаюць... За яе кужэльнае, не акінутае вокам палатно, за яе нанова ўзгадаванае бязьмежнае шчасьце.

Канец.

1931—32 г.

Радзіма—Краіна Саветаў

З глухім сутарэньнем дружылі яны,
ім сьніліся часта цудоўныя сны:
праца знайшлася—

і хлеб на стале,
і сонца, і песьні вясёлай стае.

І ў момант расьсейваўся сьветлы міраж:
галодныя цені ішлі паміраць
бясьсільнай хадою,

як заўжды, з тугой,—
і сьлед замятаўся ад сну таго.

Адчай нявымоўны разносяць вятры,
а цені блукаюць каля вітрын
і бачаць—

шантаны, рытмічны чарльстон,
застаўлены ежаю пышны стол...

І бачаць багацьце,

пражорства

і шоўк,

бясклопатных фрэйлін цнатлівы сьмяшок,
фарбованы тонка ў агністы кармін,—

Нямеччына-ж іх

ня можа карміць!

Вандруюць на біржу шмат вёсен і зім,
і штэмпэль прыедлівы ставяць ім.

Яны—камуністы,

ня вераць яны

у дзіўны міраж, у цудоўныя сны,
бо знаюць, што сьвет гэты трэба разьбіць
шквалам

клясавай барацьбы!

СЫЦЯПАН ЛІХАДЗІЕУСКІ

Галодны паход падрыхтован да бур,
і глебу губляе гнілы Гіндэнбург.
Нямеччыну вабіць чырвоная здань,
і снайпэр Ротфронту
франтоў ня здасьць.

Да нас,
на радзіму,
ў Савецкі саюз
Саксонія шле маладосьць сваю.
Вызвоньваў трамвай... Зіхацелі агні...
Страчалі мы радасна іх цягнік.
І тут прывітаў маладых змагароў
нашых ліцейняў найлепшы гэрой.

Быў вечар сустрэчы...
Казалі яны,
як Вэддынг чырвоны свой сыцяг бараніў,
пра грукат абозаў чарговай вайны,
пра розгалас крыўды жытнёвых ніў.

І нёс дапамогу ў рапарце нам
напорысты рокат
турбін і дынам.
Шумліва шугаў мэлёдычны прыбой
пра пляны супольных вялікіх работ.

Яны ўсе сыны барыкад і крат...
і быў сярод іх соцыял-дэмократ...
„Балюча сумненьні яго абвілі.
Ён вызнаў і голад на роднай зямлі,
і стынь панадворку,

і строму зьняваг,
канца якім,
ліку

і меры няма.
Ён выязьдзіў, бачыў на вочы свае
краіну, дзе працы і сонца стае,
дзе строй новых фабрык і шахт і на іх—
напорнасьць старых і задор маладых,
дзе нівы живуць у колгаснай сяўбе,—
і ён дакараў, як ніколі, сябе.
Праз холад развагі, пачуцьцяў агонь
паўстала другая радзіма ў яго...

Ён простыя погляды ўсьцяж абмінаў,
ягонья вочы ўсьцілала віна,
і крыўда нямая,

і ціхі боль—

ён сам незадаволен цяпер сабой,
Узяў і...

прывесіў на пышны бант
значок „Kommunistische v Jugendverband“! ¹⁾

І вочы гарэлі і ў іх і ў нас,
як быццам знаёмыя мы здаўна,
і сэрцы дрыжэлі,

і голас ціх,

і твары сьвяціліся ў нас і ў іх,
і мы, разумеючы іх нутром,
крычалі ўзгоднена:

„Рот фронт!“

„Хоць там і выстройваюць жэрлы гармат,
і грузныя танкі выводзяць—

дарма!

На фабрыках іх пабудованы танк
праедзе,

разрэжа

іх кволы стан.

На бой пераможны, крывавы парад
выходзіць сусьветны пролетарыят*.

Казалі—

прык Rochaць яны да граніц

Краіну Саветаў сваю бараніць.

Напывалася

само

сабой:

„Блісьне сонейка

над сасоньнікам—

над Саксоніяй

грымне

бой!“

Сьнежань 1931—студзень 1932.

¹⁾ Камуністычны саюз моладзі.

Мая песня.

Мне толькі—

18!

І рад я,

што

праз рэзы

Ідзе маё юнацтва

Пад марш баявы.

Што ў бурах

не працахла,

У кіпеньні працы—кроў...

Стаў з хлопцамі,

дзяўчатамі

Ў строй камсамольскіх рот.

Ах, радасьць,

радасьць,

радасьць

Агнём у крыві

палай.

Іду

ў бой

з брыгадамі...

За тэмп!

За прамфінпляні!

. . . . .

...Тады збіраў знарады

Я пад гарматны дзынк.

І бацька сыпаў радасьць,

Казаў:

ты—добры сын.

Падносіў кулі тату

(Шалеў знарадны сьвіст)...

Цяпер я за варштатам

Ударнік, камуніст.

Ах, радасьць,
цішэй пенься.

Шмат ран —
крывавых плям.

Рэвалюцыя загадвае:

— За тэмп!

За прамфінплян!

Да хлопцаў скокну,

Ў вокны

Загрукаю:

„Ўставай!“...

А вокны сокам мокнуць

У вясеньніх разьлівах,

І коціцца дарогай,

Карчатай да чарцей,

Шырокім

крокам

рокат

Узрушаных

грудзей.

Краіна!

кроў і крык

бяры ты

мой

І маладосьць

ды на

маю,

Бо сэрца

ў працы

рытмах

Калоціцца дынамаю.

Бо радасна, бо весела

Стругаць

і пець

і знаць,

І знаць,

што нашу песьню

Падцягвае калгас.

Штыхоў варожых навісь!

Да вас

За шлях крыві

Нашу вякоў нянавісьць

У сэрцы
і ў крыві.

Закон змаганьня знаю:
Падбіць варожы крок...
Вінтоўка наразная
Узьведзены курок.
І пад канец на месцы тым,
Дзе быў і жах і спуд,
(Напрыгатове спуск),
Вазьму я човен месяца
Да любай падплыву:
„Ў пырсках сонца

каса мокла

Ад поту,
ад клопот.

За мною,
камсамолка

Кінь зоры,
да работ!“

Краіна!
Кроў і крык
бяры ты
мой

І моладасьць
ды на
маю

Бо знаю:
вершаў
рытмы
Ўскружыліся дынамаю.

Менск, вав. імя Молатава

Загартаваны агнём і бурай...

Загартаваны агнём і бурай,
гулам узварушаных гадзін,
стаў і моўчкі бровы
панахмурыў
эскадронны камандзір.

Бачыў, як зарніцы палыхалі
над сівой разораю лагчын,
як драмалі нізенькія хаты,
апавітыя імглою начы.

Чуў, як дыхалі тады
са скрыпам
грудзі абамлеўшае зямлі,
як глушыў
людзкія стогны—крыкі
вогненны гарматны пераліў.

Удыхаў павевы золкай гары,
піў ваду, змяшаную з крывёй,
калі плыў
па сонечных выгарах
закліку трывожны звон.

І ляцеў па полі без дарогі
скрозь туман,
скрозь ноч,
скрозь дым
на чале ліхога эскадроду
эскадронны камандзір.

Конь імчаў галёпам
ашалелым,
разьбіваючы каменье ўшчэнт...
А на шлёме шэрым палымнела
зрока пяцікутная ярчэй.

Дык чаго прыціхшы,
задумённы
ты глядзіш на дальнія палі,
дзе вясной
пад коўдраю зялёнай
нівы дарагія зацвілі?

Бачыш, як цудоўным
перавяслам
абнімае даль нямы прасьцяг.
Пад страхою буйнага калгасу
чуцен пульс інакшага жыцця.

Думаеш пра будучыню часта,
нават заўтра гэта
можа быць:
па абшарах звонка
праімчацца
заклікі трывожнае трубы.

І тады ізноў па перагонах
паляціць
прасьцяг
будзіць
на чале ліхога эскадрону
эскадронны камандзір.

НАРЫСЫ

Янка Скрыган

Гомсельмаш ¹⁾

11. Новы дырэктар.

На заводзе не хапала інжынэрна-тэхнічнае сілы, каб формулямі арганізоўваць чалавечую заўзя-тасьць. Гэта было важным. Завод—сыстэма і, нават калі рабіць не-вялікую зьмену, дык трэба пага-джаць з усею сыстэмаю.

Брыгада спэцыялістаў памагла скласьці пляны—арганізавала тэо-рыю. Тады было здалося, што гэта ўжо—ўсё. От ператворыць завод пляны ў рэальнасьць, і гэта будзе яго перамогаю і ростам на заўтра і ў заўтра. Але гэта было спадманным. Выходзіць, што і яс-насьць патрабуе перамогі такое, якую здабываць цяжка. Так, пля-ны—формулі—ясныя, але трэба яшчэ падаць каманду, каб форму-лі ператварыліся ў рэальнасьць—арганізаваць яснасьць.

Тады, разыходзячыся з інжынэр-на-тэхнічнае нарады, кожны панёс з сабою ўпэўненасьць, што з гэта-га дня пачынаецца плянавая пера-мога. Гэта была невялікая пера-ацэнка формуляў у прагнасьці рэлізаваць сваю волю. І назаўтра кожны пачуў, што не хапае яшчэ аднае яснасьці—рашальнае—пляна-вага арганізатара заўзятае волі—камандзіра. Трэба выразна падаць каманду так, каб кожную чалаве-чую думку, кожны круток мэха-

нізмаў пагаджаць з усею сыстэмаю. Іначай—і пляны і формулі пачнуць блытацца. Адсутнасьць апэрацый-на-вытворчага цэнтру затармазіла скачок. Гэта адчувалася ясна, і за-вод прагна чакаў дырэктара.

Але аднойчы па заводзе—ня го-ласам, а нейкім нутраным пад'ё-мам—пранеслася вестка, што прые-хаў дырэктар. Яго яшчэ ня бачы-лі, але па тым, як жывілася агуль-ная радасьць—ведалі, што гэта праўда. Па цэхах мелькам бачылі Генкіна. Як і заўсёды, ён прахо-дзіў грузна, убіраючы ў сябе за-водзкі дзень. Але і ў ім бачылі зьмену. Сунімаючыся на працэсах ён быў куды весялей і відно было, што ад гэтае весялосьці яму нават хацелася жартаваць.

— Ну як?—нецяrpелася кожна-му, каб запытацца.

— Што?

— Ну, дырэктар—праўда, што прыехаў?

— Які?

— А, кінь... Прыехаў?

— А хіба занудзіліся? Чаго-ж Фалкіна адцураліся?

— Ай, назола, яму от жартаваць трэба.

Сазнаючыся, што „праўда“, Генкін як бы нехаця ўсьміхаўся і ішоў далей. І не зразумець было—ці то ад яго рабочым перадавалася гэтая ўзбуджанасьць, ці ад рабочых яму.

¹⁾ Гл. Маладняк № 10, 11, 12—1931; 1—1932

А Генкін напрудзе ажно прасвятлеў. Таксама як і рабочыя ён з нецярплівасьцю чакаў новага дырэктара. А там, у Белмэтал'аб'яднанні, як на злосьць, марудзілі. І ўрэшце—прыехаў. А гэта азначае, што і завод паздаравее, і з Генкіна скінецца гібель клопату. Ато аднаму—хіба разарвешся? А тут, як на злосьць, і ўсё заводакіраўніцтва дало шчыліну. Фалкін астаўся ў тыле—пакінуў завод як непатрэбны замятак. Дырэктар па рабочых прапанавах, Лысенка, спужаўся, забытаўся ў сабе, захлібнуўся напорам чалавечае творчае волі. Фэльдман ашаламіўся. Нядрэнны інжынер і тэхнічны работнік у габінэце, ён вечна губляўся, пападаючы ў цэхі. Пападаючы на завод, ён адразу траціў арыентоўку, і завод у смазе свае пульсацыі для яго аставаўся цянётамі. А ўсякі спуд, у аб'ектыўнай хадзе рэчаў, нехаця дасьць расколіну. Усялякая маруда, у агульным патоку заводу, нехаця стане тормазам. Якая вялікая сіла, гэтая чалавечая воля і заўзятасьць! І Генкіну трэбыло скрозь і ўсюды даразумецца ўсачыць, каб перасьцерагчы гэтыя расколіны. Увесь завод—па ўсіх лініях—насіць у сабе... І от разам з рабочымі ён таксама нецярпліва чакаў дырэктара.

І ўрэшце—дырэктар прыехаў. Пасьля Генкін разам з нейкім новым чалавекам хадзіў па заводзе. Чалавек уважліва прыглядаўся да ўсяго. На дварэ сунімаўся, знаёмічыся з карпусамі. На дварэ яшчэ багата ўсялякіх матар'ялаў. Трубы, арматура, машыновыя часткі. Па краёх двара—кучамі каменьне на брук. Пасярэдзіне—ямы на фундамант для новага корпусу. Ля саду—слупкамі паскладаная цэгла. Гарвагранак мяшаецца з пахам будучае яшчэ не разгорнутае работы—з пахам будаўнічых матар'ялаў. Завод яшчэ ў працэсе росту і будоўлі. Багата ўпартае неадкладнае работы.

— Гэта зьмены,—гаворыць Генкін, паказваючы на разварушаны земляны дол і на гэтыя завалі матар'ялаў.—Першыя праекты былі не такімі. Невядома для чаго гэты будынак меўся будавацца вунь там. А ваданпорную вежу даводзіцца папраўляць ужо цяпер, калі яна пабудована. Зроблена была так, што на выпадак пажару яна не змагла-б даць ніводнага літра вады ў цэхі. Сьлядок рэстаўрацыйных патугаў.

Новы чалавек, здаецца, мелькам, але ўважліва ўбірае ў сябе і гэтую разварушаную стракатаць двара і Генкінаву гаворку.

Цэхамі праходзяць паволі. Часта сунімаюцца, каб паглядзець на мэханізмы. Рабочыя заняты на сваіх працэсах, і ўсё-ж такі новага чалавека бачаць. Ён, таксама, як і Генкін, грузны, толькі вышэй і круглей за Генкіна, і ў хадзе рукі чамусьці не пападаюць у такту, а жывуць як бы самі па сабе. Ад гэтага здаецца, што гэты чалавек няўважлівы і ня мае напірыстае волі, такое, якая патрэбна заводу. Але твар—брыты, чырвоны—куды маладзей за хаду. На левым баку грудзіны пабліскае значок ЦВК БССР.

— Камаеў!

Чалавек перарывае гаворку з Генкінам і глядзіць у бок. Абыходзячы машыны, прабіваючыся між патоку зборкі, таропка ідзе змурзаны майстра.

— Піліповіч?

— А як-жа.

І два чалавекі сьціснулі рукі. Генкін усміхаецца сустрэчы даўных прыяцеляў і, крыху пастаяўшы, ідзе на паток, згубіўшыся між людзей.

— Дырэктарам?—пытаецца Піліповіч, і толькі цяпер угледзіўшы, што ён здароваўся чорнаю рукою, выцірае яе аб крысу.

— Ага. А ты-ж тут?..

— Майстрам,—адказвае Піліповіч, наперад разгадваючы запытаньне.—Па сячкарыях. І скажу табе, што дрэнна ў мяне справа. Нават у палавіны не дацягваем.

— Чаму-ж гэта?—пытаецца Камаеў яшчэ ня прыбраўшы ўсьмешкі ад сустрэчы і сам заўважае, што яны нават не папыталіся яшчэ адзін аднаго пра гэтыя сем год, выкінутых з іхнае дружбы. Сем год ня бачылі адзін аднаго, а сустрэліся і—неяк дзіўна—зразу пра сёння. Як заўзята крочыць цяперашні чалавек, калі яму нават няма калі ўспомніць пра ўчарашняе змаганьне. Гэта таксама рысы новае фармацыі. І ўсётакі добра—нават ня пытаючыся пра выкінутыя гады—сустрэцца і адчуваць, што гэтыя гады і аднаму і другому вядомыя, бо ў іх і аднакія мэты і аднакая прагнасьць.

— Не кажы ты,—гаворыць Піліповіч, усё яшчэ па крысе водзячы рукою.—Усё яшчэ малачай нашае маладосьці. Усё яшчэ рост. А на маю долю выпала і дзялянка тугаватая. Сячкары. Новая канструкцыя—бач, якая грамадзіна. Сіласарэзкі, хоць тузаючыся, але бяруць ужо заданьне, а я от карпею. Ды яно такі да гэтага часу і цяжкаявата было раўняць усе франты. Бяром ступамі, як па-вайсковаму гавоўца.

— Трэбудзе выраўняць.

— От я да таго і кажу, што трэба будзе цяпер налегчы і на маю дзялянку. Нам, галоўнае—гэта, каб удоваль давалі дэталі. Плянавы паток з мэханічнага. А на гэта патрэбна перакідка ўвагі... Спецыяльна і кажу.

— Ладна, ладна, хітры ты я бачу. Зразу ня ў брыву, а ў вока цяляеш. Перакінам. Зробім... Усё трэба дагнаць да свайго месца... Ну, а цяпер—як ты...

І толькі цяпер паплылі чарадою выкінутыя сем год, у якіх ня было калі ўспамінаць пра сяброў і пра дружбу.

Пачалася тая палоса, калі, па прывычцы, ад адсутнасьці адміністрацыйнага цэнтру, завод апускаў рукі. Няма сыравіны, вышлі патрэбныя асартымэнты—а што ты без матар'ялаў зробіш? Гэта на заводзе было ўжо ня раз, і заўсёды выклікала рэакцыю. Яна дубальтавалася яшчэ і тым, што насіла характар спадчыны. У Фалкіна такія зьявы былі ў норме—няма матар'ялаў, з фактам на ражон не палезай—і заўсёды даводзілася аддавацца ў залежнасьць пабочнае аб'ектыўшчыны. У такія часы звычайна апускаліся рукі. Злосьць. І сіла і энэргія прападаюць на вецер праз нейкую там няўчасную недарэчнасьць.

Вядома, аддзел забесьпячэньня ні ў чым не вінаваты. Міхайлаў паказвае тысячы тэлеграм, што ён клапаціўся, што ён турбаваў, і нават вось апошняя тэлеграма гаворыць, што матар'ялы даўно адгружаны. Значыць яны недзе прапалі ў дарозе. А гэта ўжо не яго віна, калі прамфінплян зрывае чыгунка.

— Даўно вы атрымалі гэту тэлеграму?

— Ды вось тут стаіць дата... тыдняў тры.

— І тры тыдні спакойна чакалі, ведаючы, што на заводзе выходзяць матар'ялы?

У Міхайлава блытаюцца словы і на дапамогу прыходзяць пальцы. Яны скоранька гартаюць справу з перапіскаю. На што яму гаварыць, калі ён пакажа дакумант?

— Вось. Зусім не спакойна чакалі. Гэтую тэлеграму я даваў па лініі ДПУ. Да мяне прыходзіў тады таварыш Генкін, таксама з папярэджаньнем. І я разаслаў гэтую тэлеграму на ўсе станцыі, каб груз адшукалі. Ну, і вось, бачыце, на нас—нуль увагі.

Міхайлаў прыгладжвае валавы, чорныя са срэбнымі ніткамі на скронях. Ну, цяпер відно, што ён не вінаваты і што больш тут нічога ня зробіш?

Але Камаеў нават не глядзіць на дакумант. Ён гаворыць нават, што гэта не адгаворка, што за недастаўку матар'ялаў вінаваты „мы“, і што зараз-жа трэба камандыраваць спецыяльнага чалавека на пошукі застральных грузаў.

— Мала, мала глядзіце за сваёю работай, таварыш Міхайлаў,—канчае Камаеў і Міхайлаў пазнае, што гэты далікатны пачатак іхнага знаёмства можа быць жорсткім канцом.

Нечаканы прарыў яшчэ больш дае сябе адчуваць таму, што завод быў ужо паправіўся і браўся, каб выроўніваць усе франты. З цэхаў прыходзілі да дырэктара.

— Таварыш Камаеў, няма круглага жалеза.

— Няма паласавога...

— Няма ліставога...

— Добра. Я зараз буду ў цэхах. Можа што зробім,—і сам выклікае прадстаўнікоў з аддзелаў, каб дазнацца—якое-ж, урэшце, жалеза на заводзе ёсць.

Ёсць, але іншых асартымэнтаў—круглае і паласавое. Ліставога няма ніяк. Нават, калі зрабіць падмену дэталей другім жалезам, каб ня спыняць вытворчасці, дык усёроўна сіласарэзкі астануцца без патрубкі ды без кажухі, бо ліставога нічым не падменіш.

— Трэба запытацца на іншых заводах. Можа ў іх ёсць—пазычыць.

— Я памятаю, што я сам яшчэ і „Пралетару“ і „Рухавіку рэвалюцый“ гэтакія асартымэнты запраджваў. У іх павінна быць,—падае голас інжынер Фіш.

— Вось і добра. Таварыш Міхайлаў—зараз-жа даведацца і зрабіць... На заводзе панікі не падымаць. Матар'ялы павінны быць!—налягаючы на стол гаворыць Камаеў да ўсіх.—Нават тады, калі нам ня ўдасца і пазычыць—работы не памяншаць ні на волас! Будам ужываць іншае жалеза. Цяжэй ці лягчэй на некалькі фунтаў будзе машына?

Глупства. Даражэй? Няхай яна нам тыдняў пару абыдзеца даражэй, на дваццаць пяць капеек, затое даючы сваячасова машыну ў работу—мы зберагаем на тысячы і мільёны рублёў корму ў сельскай гаспадарцы. Так. Неадкладна паставіць людзей на выбарку і падборку жалеза. Гэта вам, таварыш Фэльдман. А вы, Абрам Ільіч,—Камаеў звяртаецца да інжынера Фіша,—дайце на кажухі ды на патрубкі. Вы казалі, што ў Віцебску вы матар'яла рабілі з нічога. Выкручваліся з самага цяжкага становішча. Прыдумайце што-небудзь і тут. Каб ні на волас ня знізіць тэмпаў. А?

Інжынеру Фішу спадабаўся такі напамінак пра яго работу.

— Папробуем. Можа што і выдзе,—гаворыць ён, папраўляючы на рукаве спонку, і адным краем губ сам сабе ўсмыхаецца, паказваючы чорную дзірку ад вываленага зуба.

Назаводзе Камаеву адразу кінуліся ў вочы дзёве акалічнасці. Першая: завод мае тую сілу, якая дакладна ня можа ўлічвацца нават ніякімі плянамі—сілу энтузіязма. І другая: гэтай сіленехапае апэрацыйнае арганізаванасці. Гэта нават увайшло ў прывычку. Асабліва гэта ўжылося за час, калі завод быў бяз дырэктара. Заводскія недахопы відны былі кожнаму, і кожнаму хацелася іх паправіць. Ад гэтага нарадзілася багата начальнікаў, і разнабой каманды даваў разнабой і на вытворчасці. Загады аднаго начальніка адменьваліся другім. Асабліва гэта кінулася ў вочы Камаеву, калі пры ім-жа загад Санаторскага пра новыя распоркі адмяніўся Фэльдманам. Рабочы ня ведаў—каго-ж слухаць. Сьцьвярджаючы загад Санаторскага, Камаеву давялося нават прыкрыкнуць, бо рабочы ўпіраўся, спасылаючыся на загад начальніка вытворчасці.

Такім завод застаў Камаеў і гэта трэбыло ламаць сілаю адзінаначалля.

На пачатак Камаеў паклікаў да сябе інжынераў па вытворчасці, начальнікаў ды майстроў цэхаў.

— Знаёміцца будам так,—пачаў Камаеў, калі апошнім скрыпам прыглухлі дзёверы габінэту.—Я чалавек прости. І люблю, калі і да мяне ставяцца проста, бяз ніякае чыноўніцкае фанабэрыі. Але там дзе трэба—я і жорсткі. Гэта, таксама, кажу наперад. Каб пасля ня гневаліся. І сёння наша гаворка будзе такая. Завод ужо мnezнаёмы. Малайшына завод! Работы па горла і рабіць ёсць з кім. І трэба пачаць рабіць. Я кажу пачаць, бо пачаць з новаю сілаю, так, каб аж трашчала. А сілы ёсць—угга!—рвецца сама. Вы самі гэта бачыце. І вы ня дрэнныя работнікі—я гэтага не кажу—але вы жылі самапасам... Верна гавару?—як бы ва ўсіх пытаецца Камаеў і сам усмыхаецца ад гэтага лірычнага ўступу.

— Бадай такі верна.

— Само сабою відно.

— Ну, вот,—зноў пачаў Камаеў, пераचाкаўшы невялікі гаворкі.—Сіла ў нас ёсць і сіла хорошая. Трэба толькі ўмець яе арганізаваць. На днях-жа, вы самі бачылі, мы ўжо хацелі сесці макам. Няма матар'ялаў і, здавалася, што тут ужо нічога і ня зробіш. А зрабілі-ж! Плянаў не сарвалі. Нават і патрубкі і кажухі зрабілі. А іх ня было нават чым і падмяніць. Абрэзкі скарысталі, з кавалкаў парабілі—вымудравалі, пасточвалі—і цяпер ужо машыны недзе ў рабоце. Галоўнае—трэба ўмець хацець і не перад чым не пасаваць.

Гаворачы, Камаеў перш глядзеў на людзей, пераводзячы то на аднаго, то на другога прыкрытыя густымі брывамі вочы. Адале вочы ўпалі на стол і зачапіліся за асадку. Тады асадку ўзялі пальцы, пачалі яе варочаць, і вочы на людзей глядзець забыліся.

— Вот,—перадыхнуў Камаеў.—Паводле тае работы, якую вы былі

распачалі яшчэ да мяне, відаць, што вы хацець умеце. Я кажу пра выпрацаваныя вамі пляны. Цалкам ажыццявіць вы яшчэ іх не змаглі. А ажыццявіць трэба. Заўтра я даю загады па іншых цэхах, каб нам пачынаць выпраўляць увесь завод. Па сіласарэзках мы ўжо выконваем усё заданьне. Замацаваўшы яго мы пераключамся на іншыя машыны, як правільна пра гэта пры першым спатканьні гаварыў мне таварыш Піліповіч. Выканаць усё тое, чаго вы скрозь самі дамагаліся,—гэта і будзе нашаю перамогаю.

Цяпер захацелася гаварыць усім. Лінія крутая, але таму, што яна ўключыла ў сябе ўсе цэхі—гэта ажывіла цэхавых прадстаўнікоў. І Камаеву добра разгадаць кожнага. Па спрэчках ён бачыць, што папаў у кропку—кожны цэх рад, што набывае раўнапраўе. Ато сіласарэзкі былі забралі ўсю ўвагу, а іншыя машыны па дэталі з механічнага стаяць у апошняй чарзе. Пратэкцыянізм дый годзі. Сіласарэзкі былі адціснулі ўсе машыны. Сяк-так яшчэ ліпелі сячкары. А бульбасартоўкі ды бульбамыйкі зачалі зусім. А гэта, калі ў нас плянавае забесьпячэнне дэталямі—давай спаборнічаць!

Камаеву не патрэбны больш спрэчкі. Усё ясна і з гэтага. Пальцы кладуць асадку і ён зноў ужо глядзіць на людзей, толькі па-новаму—стражэй.

— Дык вот. Я ўжо скажаў, што я магу быць і жорсткім. За выкананьне ўсіх маіх загадаў ускладаю адказнасць на начальнікаў цэхаў. За два дні выканаць усе наказы інжынерна-тэхнічнае нарады з тым, каб дэталямі пачаць забяспечваць плянава ўсе цэхі. Пятага-ж чысла па ўсіх відах машын заданьні ўжо павінны выконвацца. Пятага-ж чысла ўсе начальнікі цэхаў павінны з'явіцца з рапартам выканання сваіх плянаў. Даць рапарты! Вось такая, таварышы, на вас адказ-

насьць,—і Камаеў устаў усьпіраючыся далонямі на стол.

З габінэту выходзілі нехаця. Здавалася, што яшчэ нарада ня кончана і хацелася пагаварыць хоць адзін з адным. Абкружылі дырэктара. Гаворка павялася абы-якая. І было добра, калі, ужо расказваючы пра нейкае здарэнне, Камаеў выпучваўся на крэсьле і раскаціста рагатаў чырванючы ўсім сваім здаровым мясістым тварам. І рабілася дзіўным, што ў гэтым чалавеку—з жартамі і з панібратствам—месціцца тая жорсткасьць і напірыстасьць, якое рабоче не знаходзілі былі ў першыя дні яго прыезду.

Не адзін раз Камаеў уваходзіць ужо ў гэты цэх. І заўсёды цягне нейкая сіла, як-бы там засталася нешта згубленае і от рупіць, каб яго пайсьці ды пашукаць. Але Камаеў нічога ня шукае. Зойдзе і стаіць, або ходзіць аглядаючы і нешта мяркуючы. Дрэваапрацоўчы цэх. Якая аграмадзіна! Якая шырокая прастора залі! Паўмураўваны варштаты—самага апошняга слова тэхнікі варштаты. Варштаты панакрываны фанэраю. Ад гэтага здаецца, што яны пападкурчваліся і дрэмлюць. І, здаецца, калі разбудзіць іх, дык у гэтай пустэчы яны пачнуць перагуквацца, як людзі. Ад жудасці. Бо і папраўдзе жудасна бачыць, як сіла жыве небытам. Цэх сьпіць. І які вялікі крык пратэсту ў гэтай цшыні, у гэтай пакрыўджанай стоенасьці бяспраўных машын!

І от у гэтую жудасць ад крыку цшыні Камаева цягне. Небыт машын не дае Камаеву быту. Потайкі шавеліцца думка. Яна разрастаецца і ад гэтага яшчэ больш рупіць пра цэх. Такая аграмадзіна! І навошта яна на Сельмашы будавалася? Сельмаш ніколі ня мог-бы скарыстаць яе цалкам нават тады, калі-б у тры разы быў большы за пэрспектывныя пляны. На мэталаяпрацоўчым заводзе драўляныя работы займа-

юць зусім невялікую частку. Успамінаецца, што Генкін гаварыў пра рэстаўрацыйныя патугі. Няўжо і ў гэтым была закладзена якая-небудзь шкодніцкая мэта? Але гэта цяпер мінулася. У Камаева перад вачымі стаіць крык цшыні і муляецца разрастаючыся мысьль.

— А што, каб зрабіць? А? І машыны запрацавалі-б, і цэх ажыў-бы, і завод на галаву вырас-бы, а? Ато-ж прападаюць. Сіла. Такія варштаты. Такая раскошная будоўля... Трэба расказаць Генкіну.

І, ужо ідучы, каб пашукаць Генкіна, Камаеў сам сабе разгортвае пляны. Цэх трэба скарыстаць. Такія магчымасьці і сродкі ляжаць мёртвым капіталам. Зрабіць камбінат. Дрэваапрацоўчыя вырабы. Ды гэта-ж як запрацуе такая сіла—чаго толькі нельга будзе зрабіць! Урэшце, можна памагчы Бабруйскаму. Узяць хоць-бы выраб стандартных дамоў і вось, калі ласка—і Гомель, і Сельмаш, рабочыя пасёлкі—забудоўваўся.

— А?—як-бы сам сябе пытаецца Камаеў і абыходзіць ценю, не заўважаючы, што перад ім стаіць Генкін.

12. Каця Лапьянкова

Вот: паглядзець на іх, і якую мэтафізычнасьцю робіцца тэорыя зьнявагі асобы. Ён прыгнуўся каля яе—разам з ёю—над апокамі, над люшніцамі, над ланцэткамі—над чорнаю фармовачнаю зямлею. Ён блізка прысеў каля яе і гэта здаецца лірыкаю. У іх мабыць нейкая цёплая інтымная гаворка—дружба. І яму мабыць нялоўка за сваю гэту няўчасную дружбу—узяўшы ад Каці ланцэтку ён водзіць ёю па зямлі.

— Ня цяжка?

— Не. Гэта як мне былі далі буйныя дэталі, дык тады цяжкавата было. Зафармуеш, бывала, а апоку ледзьве павернеш. А гэта нічога.

— А з бракам як?

— А з бракам горш,—Каця гаворыць не перарываючы работы.

Яна бярэ ў Белазерскага ланцэтку і згладжвае крайкі зьлежанае зямлі, адкуль толькі што выняла мадэль.—З бракам горш. Я ўжо была дайшла да таго, што не давала бадай нічога, а гэта зноў падымаецца.

— Дык чаму-ж гэта?

— А гэта таму, што ў мяне цяпер вучні. Вось бачыш?—яна паказвае на шар апокаў, што канцамі ўспіраюцца ў сьцяну,—гэта работа прымацованых да мяне вучняў. Ну, у іх і брак пападаецца. А раз гэта вучні мае—то і брак ідзе на мяне.

Белазерскі на трошкі маўчыць. Ён глядзіць перш на Кацю, адале апускае вочы і, нешта пра сябе думуючы, сунімаецца на Каціных рукавах. Рукі доўга абхарошваюць земляную мадэль і толькі тады, калі канчаюць яны сваю работу, Белазерскі перарывае думку.

—А як з Мурашоваю?—гаворыць ён зноў, і пальцы шукаюць, каб чым-небудзь заняцца.

—І тут няважна. Я яе выклікала на сорок адну апоку. Ну і зрабіла-б сама лёгка. От глядзі: да двух гадзін я зафармавала трыццаць шэсьць апокаў, а на больш не хапае рам. І гэтыя па ўсім цэсе зьбіралася...—Дастаючы памачок Каця прыгнулася так, што ледзь не націснула на апоку. Асьцярожна падымаючыся, каб не зачэпіць фармоўкі, яна зьнячэўку пахіснулася на Белазерскага. Белазерскі падтрымаў малюсенькім дотыкам, і можа ад гэтага ёй захацелася паправіць хустку, прыбраўшы са шчакі невялічкую плойку валасоў. На трошкі Белазерскаму відзеён быў яе профіль—тонкі, сур'ёзны—і тэю-ж сур'ёзнасьцю астаўся зьнячэўку кінуты ад нялоўкасьці погляд. Але яна зноў нагнулася над работаю і зноў загаварыла, так, як-бы не перарывала гаворкі...—Ад гэтага сёньня і ўмовы ня выканаю. Але от я перайшла на іншыя дэталі: ня там, дык тут, а вазьму. Толькі ня добра, што даводзіцца так раскідацца...

Белазерскі яшчэ доўга астаецца нагнутым каля Каці. Гэта здаецца лірыкаю. Але гэта—самая простая чалавечая чуласьць і цяплынь. Каця—лепшая ўдарніца па фармоўцы ў ліцейным. І ня зайдрасьць, ня кпіны абкружваюць Кацю. Яе абкружвае чалавечая чуласьць. Вось ён, Белазерскі—сакратар парт'ячэйкі—у канторцы ў Аграната ўгледзеў, што ў Кацінай графе падымаецца брак. І нават у часе работы не сьцярапеў каб ня прыйсці і не даведацца, што ў гэтым прычынаю. Можа што перашкаджае, можа памагчы трэба? Ня лірыка, ня інтымнасьць, а—чуласьць.

І якую мэтафізычнасьцю робіцца тэорыя зьнявагі асобы. Чужая сацыяльная бытнасьць не зьмясьцілася ў рэвалюцыі. Ёй трэбыло выдумаць лэзунг сьмерці культуры. Рэвалюцыя—гэта дзікунскае права скіфаў. Разгром нормы і цывілізацыі. Масавая жорсткасьць і рацыяналістычная праклямацыя ідэй. Чалавек падмяніўся фанатычным танцам абагуленае мысьлі. Чалавека няма—ёсьць маса. Разгром асобы сьціпла завецца самакрытыкаю, каб пад ёю хаваць заалёгічную зайздасьць...

Так думала чужая сацыяльная бытнасьць.

Але да Каці няма зайздасьці, такое, каб баяцца свайго права на асобу. Яна нават ня ведала, што ёй памагаюць у гэтым праве. Вось ён прышоў і нагнуўся над ёю каб распытацца, у чым Каці патрэбна пасобіць.

—...Апокі?

—Ну пэўна. Здавалася-б дробязь. А дзе от іх возьмеш? Бегай па ўсім цэсе, шукай. І няма. А тады і спаборніцтва як сьлед ня ўлічыш... Давялося перайсьці на іншыя дэталі.

—Дзівачка. То ты-ж бы прышла дый сказала. Памаглі-б. А то што-ж—аднамубывае і не асілішніяўпраўкі. Тое самае і з вучнямі. Чый брак, таму трэба і запісваць. Кожны за сваё павінен адказваць. Атошто-ж

—абязьлічка? От бачыш? А ты і ня скажаш... Дзівачка.

Каці добра адчуваць такую харошую беражлівасць. Ад гэтага хочацца нешта сказаць, але словы ня выходзяць і, ад нялоўкасьці мелькам зірнуўшы на Белазерскага, яна папраўляе на шыках хустку, як бы там зноў выпалі няпрошаныя плойкі валасоў. Нагнуўшыся зноў, яна ўжо ня бачыць, як, устаючы, Белазерскі сабраў увесь параскіданы ёю ў рабоце струмант, і паклаў каля яе напашэве.

На біржы далі пісульку. На заводзе з пісулькаю паслалі ў цэх, сказаўшы да каго зьвярнуцца. У канторцы Каця застала нейкіх людзей. Людзі талкавалі, спрачаліся, пальцамі паказваючы ў сьпісаны аркуш паперы. Каця запамніла, што гаварылі пра чыгун і пра лічбы. І яшчэ запамніла: непадатліва спрачаўся невялікі, з шырокім тварам і губамі чалавек, гаворачы цяжка, як няўмеючы і, то насоўваючы, то назад адкідаючы шапку. Пасьля яна дазналася, што гэта быў начальнік цэху. Калі вышлі мужчыны, Агранат заўважыў яе.

—А ты-ж чаго хочаш, дачушка?

Каця паказала пісульку.

Прачытаўшы, Агранат зірнуў на Кацю і ад таго, што ён рыўком адкінуў шапку, Каці запамнілася белая незагарэлая палоса ілба.

—Ну, і малайчына... Нідзе не працавала да гэтага?—запытаўся Агранат, гаворачы па-свойску, так, як бы ён даўно ведаў Кацю.

—У брылеўскім калгасе.

—Не—на вытворчасьці?

—Я працавала ў пральні... бялізну мыла,—паправілася Каця і, ня ведаючы, ці так адказала, зашчыпала пальцамі стол.

—А так, на заводзе—не?

—Не.

—Ну, нічога, навучымся. Хадзем-жа я цябе і завяду,—і ён зноўне як па-свойску ўзяў за плячо.

Цэх Каці здаўся страшным. Фармоўка. Ніколі ня бачыла. На ўсім залю—чорная пухкая зямля. Гігэнтскія шныпарацца людзі, поўзаючы набіваюць ёю нейкія формы. І можа ад зямлі—і цэх, і формы, і людзі здаліся чорнымі. І над усім—маклівая глухая работа. Мелькам яна заўважыла, як нізка прыгнуўшыся над формаю нейкі чалавек абхарошваў земляную дэталю. Якая вялікая патрэбна асьцярога ды ўвага! Яна ніколі не навучыцца такой тонкай рабоце. Можа адмовіцца ды пайсьці да хаты?

Але нейкі новы чалавек вядзе ўжо па цэсе.

—Мы вас прымацуем да харошага хлопца... Навучыць, нічога,—як-бы дагадваючыся пра Каціну думку гаворыць новы чалавек.

—Малеў!—абзывае ён яшчэ здалёк.—Вось табе памочніца. Навучай і не давай нудзіцца.

Каця таксама нагінаецца і глядзіць за Малеваю работаю. У чыгуннай раме шчыльна набіта зямля. Малеў здымае з рамы цяжкую накрыўку і ў зямлі відно, як ляжаць мэталёвыя мадэлі. Каця ня ведае навошта і як гэта робіцца. Адкуль тут пачатак? Але Малеў, таксама, як-бы разгадвае Каціны думкі, і тлумачыць.

—Гэта робіцца так... Цяпер трэба асьцярожна павымаць мадэлі і ў зямлі паастаюцца формы. Уся гэта рама з зямлею—апока. Наверх накладзецца такая самая апока з формамі, але так каб кожная палавіна формы супала. З боку вось—вушкі. Наклаўшы, трэба моцна заклінаваць вушкі, чокамі—зачыкаваць. Клінаваць асьцярожна, каб не здрыганулася зямля. Зьверху вось робіцца дзірка—літнік. Яна пападае ў пустое месца—у формы і праз яе залівацьмецца чыгун. Чыгун у сярэдзіне апокі разьліецца па формах, застыне, а калі яе пасьля разьняць, дык на месцы формаў будзе вось такая-ж дэталю, як гэтая мадэль.

Чутачку пабіваючы, Малеў асьцярожна вінтом дастае мадэль з зямлі. Адно, другую... і ў роўнай раме апокі астаюцца формы. Пасьля беражкі ён папраўляе маленькімі жалезнымі лапаткамі. І там, дзе беражкі парушылі сваю шчыльнасьць—змочвае вадой.

—От так, вымаючы, бывае, што зямля дзе-небудзь падымецца або расьпіхнецца. Тады яе трэба паправіць одэтаю ланцэткаю ці кручком. А каб зямля была тужэй, дык яна змочваецца памачком, тады яна ня так абсынаецца.

—А навошта парашок?—пытаецца Каця, глядзячы, як увесь верх апокі пасыпаны белым мучнаватым пылам.

—Гэта лікападзі. Парашок такі—праўда. Ад яго тужэцьме зямля і, калі накласьці верхнюю форму, дык зямля верхняе апокі не прыставацьме да ніжняе. А яшчэ і тое, што калі будзе залівацца чыгун, дык лікападзі выгарацьме, даючы магчымасьць выходзіць чыгуннай пары.

Каці здалася, што яна ніколі не асіліць гэтага. Вырабіць з зямлі дэталі такою, каб у яе пасьля заліваць чыгун? Гладзіць, абрэзваць баючыся, каб не скранулася з месца ніводная драбніца? Ведаць што да чаго? Не, у яе ніколі ня зложалася рукі, каб так сьмела, як воскам валодаць зямлею, адрэзваючы і прыкладаючы яе скібкамі.

Але, праз пару дзён падыходзіць той самы чалавек, што аддаў яе Малеву. І Каця ведае ўжо—гэта брыгадзір Пераплётчык. Ён нагінаецца і глядзіць, як нясьмела ходзяць Каціны рукі. Яны баяцца, каб не разбурылася ад неасьцярожнага дотыку зямля. І струманты неяк ня слухаюцца: выпадаюць, чапляюцца за кожны замятак. Яна ніяк ня можа добра абрэзаць лішняга бугарка, што як накепства аціснуўся ў форму. Пераплётчык памагае і кажа, што вельмі добра. За такі невялікі час і такая складнасьць.

Дзе-ж складнасьць, калі яна катора пара як марудзіць над адною дэталлю? а ўсё-ж падымаецца ахвота. Каця раптам верыць Пераплётчыку, што можа яна і папраўдзе сама сябе занадта гудзіць. Пераплётчык пайшоў і ў Каці сьмялей захадзіла ланцэтка. Не, праўда—яна такі моцна трымаецца, гэтая зямля!. А яшчэ праз дзень, Каця сьпяшалася, ледзь нябегла дахаты—ёй далі самастойную работу і за дзень яна зрабіла шаснаццаць апокаў. Хацелася хутчэй расказаць дома, што яна ўжо сапраўдная фармоўніца. І якою доўгаю зрабілася тады вуліца Сыцяклова—ніяк не дабегчы дахаты.

Аднойчы ў Каці разбалелася галава. З дому яшчэ, ідучы на работу, яна была цяжкаю і шумела, як жорна. У гэты дзень ня спарылася работа. Рукі хадзілі вяла, ападалі і, здавалася, як ніколі ня слухаўся струмант. На перапынку Каця ня вышла, як заўсёды, з дзяўчатамі на двор. Асталася ў цэсе каля свае апокі. Не хацелася, каб бачылі яе непатрэбнае вяласьці.

Суседка па рабоце, Мурашова, заўважыла і падыходзіла.

—Замарылася, мабыць?

—Не, так проста, нездаровіцца.

—Дзіва што. Бо дурная.

—Чаму?

—Так робячы як ты, і ногі выцягнеш.

—А, не—гэта не ад работы. Проста, так сабе.

—Так ды ня так. Што я ня бачу? Я гляджу за табою: вельмі-ж ты ўжо прыткая. Барэш, як агнём гарыш. А так доўга не працягнеш. Ужо от „нездаровіцца“, а што-ж калі гады колькі так?

—Ай, кінь ты,—Каця зашпіліла рукаў і, як бы не пра гэта думаючы, пагладзіла лоб.

—Дурная. Быдта я яе ад чаго адгаворваю. Я толькі кажу, што

няма куды гнацца. Бек вялік—напрацуешся яшчэ. А мне, проста, шкода, што ты не шануеш сябе.

— Як-жа гэта шанаваш? Працую як усе, і толькі. І ня думай, што я цягну над сілу.

Каця зноў пагладзіла лоб. Мурашова пзглядзела на яе і ўпяршыню заўважыла: каля губ у Каці закрутлілася танюсенькая маршчынка.

— Уззяла-б бюлетэнь.

— Ды я ня хворая, кінь ты.

Суседка памаўчала. На локаць прылягла і завадзіла пальцам па доле. Адале загаварыла, ужо далоньню згладжваючы ямкі.

— Усёроўна ў нас аднакія дэталі: давай разам рабіцьмам—і табе і мне лягчэй будзе.

— Давай,—згадзілася Каця.

З гэтага дня Мурашова завязала дружбу. На рабоце неўзаметку расказвала пра сябе. На перапынках далёка заводзіла ў сад і, качаючыся ў траве, выцягвалася на сонцы поўнымі грудзьмі.

— Хлопцы любяць цябе?—і не чакаючы адказу сама гаварыла.—Мяне—любяць. А ведаеш, Каця, ты ўсё—адна... Давай увечары паедам на Мельнікаў луг. Любата! Пакупаемся. На лодцы паездзім... Будуць хлопцы—далёка ў лес зойдам, знаеш?—туды, на той край. Трава якая—схавацца можна. Глушэча... Давай!

І разам з дружбаю Каця заўважыла, што ў яе пачаў падымацца брак. Яна ня можа даўмецца, адкуль-жа бярэцца гэты брак, калі з кожным днём яна ўсё больш лоўчыцца? Пераплётчык пытаецца, чаму гэта, але хіба яна ведае?

— Сама ня ведаю. Здаецца раблю так, як і заўсёды. Нават яшчэ больш прыглядаюся, і от... ня ведаю..

Нават брыдка перад іншымі стала ў брыгадзе. Нават дахаты прыходзіла моўчкі, і было ня добра, калі распытвалі, чаго прысьмірэла.

А Бабічаў наважыў арганізаваць жаночую брыгаду. Узяў Кацю. Суседкаю стала Ладыгіна. З новаю

дэталю асвойталася хутка. Ладыгіна не дакучала дружбаю і ўсё брыгада ўзялася за работу дружна так, каб не адстаць ад мужчынаў. Бабічаў падыдзе, пагаворыць, запытаецца.

— Ну, як?

— Не паддаёмся.

— Гэта добра, але за бракам трэба глядзець. Па брыгадзе яшчэ дзевяць процантаў. Гэта многа. Хаця-б і да двух зьменшыць, каб даць нават на процант і менш таго, што палагаецца.

Падышоўшы да Каці Бабічаў прысядае і, ведаючы, што Каця засаромеецца, гаворыць так, каб ня чулі другія.

— А ты малайчына. У цябе ўжо толькі каля двух процантаў.

— А чаму-ж з Мураш...—хоча запытацца Каця, але абрываецца і, па нахмураным ілбе відно, што нешта ўспамінае. Так, ёй расказалі. Яна і сама была пра гэта дагадвалася.

— Нічога...

Паводле нормы ТНБ на дзень трэба даць дваццаць восем апокаў. У кожнай апоцы чатыры дэталі. Сто дванаццаць шасьцёрак. Каця даўно перакрочыла норму. Брак дайшоў да нуля. Цяпер Каця ўжо дазналася, што тады Мурашова запісвала свой брак на яе, і выклікала Мурашову на сорок адну апоку

Уночы ішоў дождж, але зрання ўжо паказвала на добрую пагоду, і цяпер дапякае сонца. Ад гэтага асталася здаровая сьвежасьць. Пыл змыўся, прыбіўся і заводзкі двор выглядае як-бы большым, чысьцейшым, прыбраным. Наводшыбе, вымытым зяленівам, здаецца, нават, памаладзеў сад. Ад саду, ад зяленіва нясе сьвежасьцю, пахам, падмяняючы прывычную мэталёвую сінь ды вагранкавы гар. Сонца падае ў сьвежасьць здаровым прыпёкам, ад зямлі падымаецца сытая вільгаць—і добра ўбіраць у сябе гэтую сытасьць грудзьмі.

На перапынку рабочыя выходзяць двор.

— Любата! От каб цяпер на Сож на Мельнікаў луг!

— Ыч, чаго захацеў. А вечар тады дзе дзенеш?

— І вечару даў-бы спосаб. Угга!

— Ды відаць, што ты выцягнуў-бы... Дай сесьці.

Галалобы хлапчына, выпучыўшы грудзі, фізкультурным гэстам тупаюць разы пару ўгору рукамі і, пасаючы месца, пасунуўся на дысцы. Насупраць паўрымшчваліся на парожныя тары. Рашпільваючы грудзі, нехта ўлёгся на дылі. Выходзячы з цэху нейчы голас адчайна гаворыў „гоп са смыкам“, але саркастычна, і на яго месца лінуўся ахаліва дружнага сьмеху. Выпіхаючы сьпявака „гоп са смыкам“, выскачылі дзяўчата.

— Ыч, якая рэзвая мая каманда,— сядзячы на спарожненае месца, жартуе Бабічаў.—Папробуй, займіся з імі.

— Я бо то, што Бабічаў і сам нешта за апошнія часы падпірастаўся. Аж яны мабыць і яго цугуюць!

— Але, аж памаладзеў, проста сьвеціцца— во што значыць жаночы начальнік.

— Дык ад таго-ж і прамфінплян нешта стаў падгаджваць. Пераплётчык пераганяе,—абзываецца голас з тары.

— Хто гэта? Галубеў? Э, браце, ты хаця мяне дагані,—махаючы рукою і жмурачыся ад сонца гаворыць Бабічаў.—Пераплётчык пераганяе гэта верна. Але-ж ён пераганяе не таму, што я спускаюся ўніз, а што стаю на месцы, не ўцякаю. А ўцячы думаю, але вось...

— Верна!

— але вось ты чаму так астаўся?

— І я пераганю! Вось укамплікую як сьлед—брыгаду і пераганю!

— Во! А то хіцёр—збраў ад мяне самых лепшых работнікаў і цяпер сьмяецца. Ну вот: Зайцава ўцябе, Ладыгіна ў цябе, Лапянкова

у цябе—ды я з гэтакімі работнікамі горы варочаў!

— І Галубеў варочае. Насыпле каля сябе кучу, ды і варочае ў апоку.

— Ну вот з „гэтакімі работнікамі“ і я гавару сьмела. Цяпер пацягаем-ся, кажу,—не падаецца Галубеў.

— І я пацягаюся—глядзі як добра: у самую грудзіну сонца пячэ,—падцьвельвае голас з дылі.—Ляжу і пацягаюся, во.

— Дальбо шкода,—памаўчаўшы зноў гаворыць Бабічаў.—Аддаў людзей на чужы прарыў, дык цяпер яму добра і жартаваць,—ён чухае патыліцу і сажмураны твар добрадушна ўсьміхаецца.—Але пачакай: вось натранірую новую сваю каманду, тады—усе сьцеражыся! Жанкі, брат, народ заўзяты.

— А памятаеш ты, як з мяне падцьвельваў?—падыходзіць Пераплётчык. Але, павернуўшыся, ён гаворыць да ўсіх.—Заклучылі спарожніцтва. У мяне маладая брыгада. Бяром-бяром, налягаем-налягаем, і—хоць-ты зарэжся: ні тпру, ні но. Я і сам бегаю, памагаю, а ён падыходзіць з Агранатам, растапырвае ногі ды і рагоча. У мяне ўжо, кажа, за дзевяноста восім. Вот думаю, назола, чым-жа ён хваліцца, калі ўмова на сто з гакам? Дай лапу, кажу! На-а, кажа, і ўсё сьмяецца. Умова, кажу, на сто з гакам? З гакам. Ну дык, кажу, я ручаюся, што і гак вазьму... Ну, от і ўзяў. Сто дваццаць ёсьць.

— Малы гак, малы.

— Разгон ня важны,—жартуюць мужчыны.

— Ну, гэта-ж не канец—возьмам і болей.

Завод адпачывае перапынкам. Сьціхла гамонка жалеза—ажывілася гамонка людзей. Ад мэханічнага цэху чутны нейкія спрэчкі і рогат. Каля ліцейнага сабралася кучка прачытаць на дошцы вывешаныя лічбы выкананьняў. Сіняю кашуляю па дварэ прабег інжынэр Фэльдман... Уночы быў дождж. Двор ад пры-

прыбітага пылу здаецца прыбраным. На водшыбе вымытым зяленівам молада шэпчацца сад. Ад саду, ад зяленіва разносяцца сьвежыя пахі. Сонца падае ў сьвежасьць здаровым прыпёкам, і сытую прагнасьць выдыхае зямля.

— Любата!

— Што ты ўсё з любатою! Ня месцішся?

— Эх, бы на Сож ды на Мельнікаў луг!

— Во ўдарыла хлопца.

— Забрала.

— Ну і сволачы! — умешваецца раптам новы голас. — Што яны робяць з Кітаем? — Седзячы наводшыб, у руках чалавек трымае газету. — Катора пара як таўкуцца. Ангельцы, японцы — усялякая ненасытная дрэнь. Глядзі от, — ён аддае газету другому, — зноў пачалі напіраць на чырвоных.

— Але-е. Там заварыла здорава. Ды хто каго возьме?

— Во-озьме. Па-мойму, каб я быў за Сталіна — яй-бо ня ўцярпеў бы, а ўмяшаўся-б.

— Во прыткі.

— Ня думаючы?

— Ня думаючы!

— А каб падумаў, то і разважаў бы іначай. І памагаць трэба ўмець. На кожны час і свая тактыка і свая дапамога. Думаеш, абавязкова трэба рынуцца са стрэльбаю?

— Ня ўцярпеў-бы, яй-бо, — на сваё напірае хлопец.

Паўз цэх дваром прайшлі дзяўчата. З саду нехта зацягнуў прадуштую кветку прэрыі чутую ў тэатры з „Роз-Мары“. Чалавек з дылі падняўся на локаць і угледзіўшы дзяўчат, крычыць.

— Лапянкава! Ладыгіна!

— Чаго ты? — сунімаюцца тыя.

— Чаго вы там швэндаецеся — у нас тут адны мужчыны!

— А нам што?

— Хадзеце сюды — весялей будзе!

— Абыйдзецеся і бяз нас... Няма часу, — і пакінуўшы росплескі сьме-

ху пабеглі на кас двара, хаваючыся за карпусамі.

— Тота-ж — няма часу. Бач куды пабеглі.

— А ты-ж туды хіба ня бегаеш?

— Вось твая і тактыка. Трэба проста са стрэльбаю...

— Ыч, чарцянё. Вырадак, — крычыць галавою гаворыць Бабічаў. Ён яшчэ глядзеў ім усьлед і ня сьмехаў хлапечых жартаў.

— Бабічаў улюбіўся ў Лапянкува, дапраўды.

— Не кажы ты, Пераплётчы. Не магу падараваць, што давялося аддаць яе Галубёву. Гэта-ж быў мой гонар. Ты разумееш, да таго дайшла, што ўвесь апошні час — ніводнага процанту браку. Ну, і работа — самі-ж ведаеце — як агнём. Усё ТНБ перавярнула дагары нагамі. Усе бывала нават што лічыліся і лепшымі, дык гэта, хаця-б да дваццаці васьмёх дацягнуць — выцягнуць норму. Ато — дваццаць дзье-дваццаць чатыры. А яна сорак адну апоку шпурнула... Я ўжо яе і вырадкава назваў. Вырадак, дальбо.

— І ўсё гэта таму, што ў тваёй брыгадзе. Я-ж кажу, што ты камандзір удалы, — не пакідае жартаў нехта.

— Няхай сабе і няўдалы, але я зразу быў падмеціў, што з яе будзе толк. Памятаеш, як разьмяркоўвалі карткі ўдарнікаў? У яе было тады яшчэ восьмі процантаў браку. Дай, думаю, я і Кацю пастаўлю. Тады-ж мы спрачаліся. Казалі ня варт, не падыходзіць. Але я знаў, што апраўдае — па рабоце бачыў, што возьме. І от глядзеце — разгадаў. Скрозь не здаецца. З таго часу катора пара, і кожны раз стаіць наперадзе. Ды што мне казаць — самі-ж на канфэрэнцыі ліцейнікаў першую прэмію выдавалі.

— Дый самое не пазнаць, — памаўчаўшы зноў гаворыць Бабічаў. — Бывала, як толькі яшчэ прышла яна ў цэх, дык такая пужлівая, баязьлівая — вечно маўчыць. Нават слова ня выцягнеш. А гэта — глядзі ты — камсамолкаю стала, колькі ўся-

дыкае грамадзкае работы варочае... Не, дальбо, я шкадую, што аддаць павялося.

Бабічаў дастае закурыць, але тудок на работу, і ён падымаецца дыскі. У цэх густа шугнулі рабочыя—цесна прайсьці. Даганяючы ззаду, яшчэ раз чучён той самы голас крычучы „Любата!“ З разгону ўдарыўшыся аб некага, Каця аддаецца на Бабічава і, яшчэ не патушыўшы прынесенае аднекуль усьмешкі, пытаецца.

— Ня выцела?

— Ого, яшчэ і як,—і сплюшчыўшы вочы Бабічаў таксама смяецца ўсімі маршчынамі свайго безвалосага жаночага твару.

13. В о л я

Часта пачалі шугаць грузныя хмары. Неба набракла, навісла ніжэй. Хмары нажываліся густымі камкамі і, пераганяючы адзін аднаго, камкі блыталіся ў размашыстай гонцы.

Пачыналася восень.

На завод апускалася восень хмурнымі днямі, цягучым ветрам, пазьдзіранымі са сьцен афішамі. Патужэўшы, асела зямля даўно пазмываным, прыплесканым пылам. Сад скупа пачаў раскідаць медзякі сваіх першых шчадроў. Праз сад, за заводам відна была пустка—глухая, далёкая — густа расьцярушваючы сваю валавяную сіню. У сіню прападалі камкамі шугаючы хмары.

Пачыналася восень.

Наводшыбе, яшчэ недакончанымі сьценамі стаў новы заводзкі корпус. Шырокім краем корпус выдаўся ў гала. Па няроўным доле параскіданы будаўнічыя матар'ялы. Густа валаюцца пабітыя кавалкі цэглы. Падзімае вецер. Толькі што пачэсаныя кроквы пахнуць смалою.

Камаеў стаіць на ўзгорку заклаўшы рукі ў кішэні паліто. Вецер крысамі пабівае па галёнках, адтаурчвае крысы, і ад гэтага здаецца, што Ламаеў стаіць наўкос. У

настаўлены каўнер нізка пасхала шапка і па тым, што акалыш ззаду падняўся ўгору відаць, што Камаеў глядзіць у зямлю.

—... Але, трэба напяцца. Сьвята—экзамэн, і завод у хвасьце быць не павінен...

Камаеў глядзіць у зямлю. Адале шапка павярнулася і над каўняром падняўся казырок. Відзён стаў мясісты буграваты профіль і, крыху затрымаўшыся на будынку, профіль уставіўся ў гала.

Пустка. Далёкая валавяная сіню папрыбіраных палёў.

Камаеў доўга глядзіць у далячынь і здаецца, што ён любуецца на восень. Але патым, як вочы асталіся ў сабе, відаць, што і думкі ня хочуць раскідацца далей за завод. Так, надыходзіць гадавіна Кастрычніка. Набліжаецца сьвята, а заводам выканана толькі дзевяноста шэсьць процантаў прамфінплану. А добра-б выйсьці на сьвята ў першай калёне. Эх, каб нагнаць хаця сто...

Пад нагою замулеўся кавалак цагліны. Падмінаючы яго, нага сашчаўкнулася, і можа ад гэтага, перарвалася думка. Сьцепануўшы плячым, Камаеў спускаецца з бугарка і, яшчэ, раз суняўшыся на рагу будынка, хаваецца на заводзкім дварэ...

Заводу ня хочацца выйсьці на сьвята з недавыкананым плянам. І, галоўнае, наладзілася работа. Зрабілі такі хорошы скачок. Менш як за месяц нагналі бадай што сорак процантаў. А гэта—насыцігае Кастрычнік і яшчэ не хапае одэтых невялічкіх чатырох лічбінак.

— Хлопцы! Давай націснам! У першай калёне на дэманстрацыі станам!

І б'ючыся за гонар байцоў будоўлі, зноў наляглі на работу цэхі. Сіла заўзятасьці ніколі ня можа ўлічыцца ніякімі плянамі. Гэта страшная сіла сьвядомае волі. І яна ніколі ня можа старэць, бо набіралася вякамі ў барацьбе за сваю маладосьць.

Хлопцы! Давай не падгадзіць!

ЯНКА СКРЫГАН

Сіла сьвядомае волі ня знае загадаў. Завод рвануўся новым пад'ёмам за гонар будоўлі. Генкіну нават ня хочацца выходзіць з цэхаў. Хочацца быць разам з усімі, каб ведаць што гэтае смага і заўзятасьць і воля—кавалак яго. Ён добра—якім прыемным адчуваньнем ускідаецца кожная дэталі на вагу прамфін-плану.

Праходзіць Камаеў і Генкіну нават няма калі пагаварыць з ім, бо ён заняты з Дрыцам над апэрацыйным заданьнем. Але, трэба за лік конусных перакінуць на такарныя пятнаццаць зубоўкі. На карусельны зараз-жа паставіць шкiвы. Каб забясьпечыць усю партыю машын, што далёказабеглі за дзённыя пляны.

Піліповіча Камаеў застае на выпрабавальнай. Трэба самому глядзець за машынамі, бо калі якая няспраўка то самаму скарэй і паправіць.

— Ну? — пытаецца Камаеў, і Піліповіч гэтае „ну“ разумее.

— Знаеш? Ня пойдам.

— Куды?

— З работы. Ня пойдам, пакуль ня кончым, — гаворыць Піліповіч, і мацаючы рукою, чутачку адпускае падшыпнік. — Гэта воля нашае брыгады. Мы па сячкарнях—дамо сто.

Камаеў глядзіць у нагнутую Піліповічаву патыліцу і ведае, што Піліповіч сказаў ужо ўсё. Вось так-жа скупа гаворачы, ён некалі ішоў на франтах—у сьмерць. Нешта замулелася падступаючы да горла. На вочы набегла нявялічкая цяплынь. Камаеў павярнуўся каб ісьці. І ўжо ідучы, глыбей насунуў шапку, каб воч не паказаць нікому.

Самым напруджаным астаўся апошні дзень. Гэты дзень павінен вырашыць лёс гонару. Ці будуць на сьвята выкананы заводскія пляны? Ці ня брыдка будзе паказацца на дэманстрацыі стаўшы ў хвасьце калёны—тылавікамі сацыялістычнае будоўлі. Ці можа льга будзе заняць першае месца—стаць пераможцамі?

Самым напруджаным астаўся апошні дзень.

І чым болей блізіцца дзень канца, тым больш ён робіцца гарачым. І ня хоча адстаць ніводзін цэх. І ня хоча падацца ніводная брыгада. Якая страшная сіла заўзятае волі.

Але вось маторы выпрабавальнае станцыі пачынаюць сьціхаць і гэтым здаецца, што дзень адсякаецца. З цэху нехта бяжыць наўскасяк церам двор. Праскочыўшы праз праходную будку, ён шумна ўрываецца ў парткалектыв.

— Звані!.. Круглая!..

— То чаго-ж ты крычыш?—Генкін усміхаецца і па гэтым сьмесе відаць, што ён усё-ж такі рад Купрыянчыкаму крыку. — Надзень хоць шапку,—жартуе ён,—я-ж усё роўна нічога ня ўкіну, што ты яе перада мною трымаеш.

Находзяць рабочыя і Купрыянчык надзіе шапку, ужо выціраючы з ілба невялікі пот.

— А што, брат, узялі!

— Што называецца адгромахалі!

— Але-ж і хапіла!

— Не званіў яшчэ?

— Цікава—а як-жа другія?

— А от і даведаемся,—і Генкін наодліў дастае трубку.—Алё. Дайце гарком... Гарком? З Сельмаша. Сто процантаў. Але. Круглых сто процантаў... Што? Пятнаццаць?.. Пяць і пятнаццаць?.. Во абармоты...

— Ну?

— Малавата,—памаўчаўшы гаворыць Генкін.

— Што малавата?

— Трэцяе месца. „Ланцуцкі“ з „Пралетарам“—пабілі. „Ланцуцкі“ узяў сто пятнаццаць.

На трошкі зрабілася цішыня. Думалася, што можа Генкін жартуе—мо хлусіць? Адале цішыня замулелася і нейчы голас абарваў яе, здавалася шопатам.

— Што-ж—будам біцца яшчэ.

І здавалася, кожны ўжо ведаў, што гэтым пачынаецца заўтрашні дзень.

Завод выра́с нядаўна. Два гады таму назад людзі ваявалі з паплавам, з пусткамі, з жвірам, з традыцыйнаю павольнасьцю, з наплюйствамі, з нядбайствам, з правам на самабытную беднасьць—узводзячы Гомсельмашаўскія карпусы. Будавалі і разам—пускалі завод. Пятнаццаць чалавек былі пачынальнікамі жыцця Сельмашу. Завод быў у кутку зборачнага корпусу. Была кучка людзей. Людзі рыхтавалі завод, па заводзе—па цэсе—ходзячы па дачасу пакладзеных дошках. Сырасьцю дыхаў цэх. Вільгацю пахла з-пад дошак зямля. Людзі хадзілі па дошках, па падвалінах—каб нарадзіць Сельмаш: з поплаву, з жвіру, з самабытнае беднасьці. І два гады таму назад тут была зялёная пустка—пляц муравы—бывалешні Новікаў гай—рогам у пустку ўпіраўся абшарніцкі сад. Гомель быў Гомель-Гомелем з слаўнымі губэрскімі традыцыямі, з губэрскім патрыётызмам, з паркам князя Паскевіча-Эрываньскага, з апошнім патомкам гэтага гістарычнага роду—з бабулькаю—якая пражывала ў доктара Брука. Але Гомелю стала цесна ў традыцыях. Трэба было ірваць сярэднявечную ідылію цішыні—фабрыкамі, заводамі—індустрыянаю воляю. І Гомель наступіў на паплавы, на пусткі, на жоўтыя драўляныя з шклянымі ганкамі домкі—цяжкімі карпусамі заводаў.

Калі стаць над Сельмашам—стаць на ліцейным цэсе, дзе на цэмантовай пляцоўцы даху выходзяць дымары вагранак—стане завод, як на карце. Тварам—праз вуліцу—завод упіраецца ў лініі чыгункі, у пляцформы. Сьвісткамі, лязгамі, перабіўчатым званам паравозы манэўруюць па лініях—падаюць, заганяюць вагоны. Чыгунка жыве жыццём дарог. Да ліній—праз двор, праз вуліцу, па драўляным насыціле—коньмі, электракарамі завод падае прадукцыю—машыны на сацыялістычныя палі. Ззаду заводу, у чыгунковыя лініі—у скрыжаваньні

чыгунковых ліній—пабегла, пры таілася зялёная пустка, тая, у якую рогам упіраўся абшарніцкі сад. На сад налёг цяпер з пусткі завод. Карпусамі налёг на зеляніну, уеўся ў зеляніну—упёрся ў яе. Сад стуліўся ў куток і зверху, з ліцейнага, здаецца, што ён спужаўся, сьцішыўся і нават зрабіўся маленькім, сьмешным. Нізка да долу прыпала зеляніна і завод націскае на яе новымі карпусамі, урываючыся складамі будаўнічых матар'ялаў, штабелямі дошак, дыляў, жалезнага абсталяваньня—магутным і няўхільным правам на плошчу. І сад пачынае старэць, пачынае падавацца, радзець прагаламі і, зверху здаецца—лысець.

Але ён лысее ад старасьці. Ад старасьці пачынае пужацца. І з боку, там, дзе пустка, шырока ўзораная трактарнымі лямехамі зарасла ў роўнядзь—тонкімі, раскошнымі шарамі молада зазеляніўся сад новы. Плянам. Так, каб завод у будучыні быў зялёным, каб пустка ператварылася ў заводзкі размашысты сад.

Стаць на ліцейным, глядзець з ліцейнага—будзе завод як на карце. Доўгімі паралельнымі квадратамі стаяць карпусы. Шклом карпусы адсвечваюць неба. Па дварэ—па доле—злучаючы цэхі, для транспарту, для патоку—драўляны насыціл. Гэта здаецца лініямі. Так на завод глядзець з палёту. І тады Сельмаш здаецца нарысаваным квадратамі, лініямі на паперы. Плян.

А на сьцяне ў габінэце дырэктара, на блакітнай паперы, вісіць плян. На блакітнай паперы тонкія белыя контуры—лініі, квадраты. Карпусы заводу ў пляне, у будучыні—у закончанай сыстэме. Цэхі пабудованы так, каб з аднаго ў другі быў патак, быў канвэер, сыстэма—як здаровая чалавечая мысьль.

Але Сельмаш выра́с нядаўна.

Калі стаць на ліцейным, дык завод урэзаўся ў пустку. Завод

наступіў на яе карпусамі, жалезам, гарам вагранак, тэхнікаю—людзьмі. За пусткаю—сінь. Далёкая сінь палёў, на якую Сельмаш наступіць—наступае—машынамі, каб зрабіць іх сацыялістычнымі. Гогалеўскі Чычыкаў плакаў-бы. Разбурылася ідылія цішыні з рамантыкаю патрыярхальнасці. На палёх сінь буры. Над Гомелем сіні распылены дым. У сямнаццатым у дыме радзілася рэвалюцыя. У сямнаццатым у дыме гарматнымі струпамі ныла зямля.

г. Менск.
Верасень-люты
1931-1932 г.

А гэта—над Гомелем дым індустрыі. Патрыётычны губэрскі Гомель-Гомель стаў Гомелем з металёвым гарам, з металёвым званам, з зубцамі фабрычных карпусоў. У сямнаццатым у дыме радзілася рэвалюцыя. Над Гомелем сінню трымаюцца індустрыяная смага. Гомель ня хоча быць у традыцыях. І ў рытме індустрыі ў Гомелі, у Беларусі—у Саюзе—родзіцца зноў рэвалюцыя—родзіцца сацыялізм.

КРЫТЫКА

Б. Каваленка

Платон Галавач

У барацьбе супроць вялікадзяржаўнага шавінізму і контррэвалюцыйнага нацыянал-дэмакратызму, супроць розных клясава-варожых плыняў, вырастала беларуская пралетарская літаратура, якая высунула шэраг пісьменьнікаў і значных твораў.

Платон Галавач,—адзін з асноўных беларускіх пралетарскіх пісьменьнікаў. Яго прадукцыя, якая рэалізавана ў зборніках „Дробязі жыцця“, „Хочацца жыць“ і „Спалох назагонах“, мае значэнне ня толькі з пункту погляду аналізу творчага росту самога Платона Галавача, але і як матар’ял, які адлюстроўвае шляхі развіцця беларускай пралетарскай літаратуры наогул, бо творчасць Платона Галавача для гэтых шляхоў развіцця характэрна.

Шэраг творчых асаблівасцяў Платона Галавача характэрны і для іншых беларускіх пралетарскіх пісьменьнікаў, для тэй часткі пралетарскай літаратуры, якая па свайму паходжанню звязана з рэвалюцыйным сялянствам.

Калі чытаем творы Галавача, мы наяўна гэтую сувязь адчуваем ня толькі па лініі тэматыкі, але і па лініі сьветапогляду, а таксама і творчых асаблівасцяў.

П. Галавач шмат увагі аддае паслярэвалюцыйнай вёсцы (інады дарэвалюцыйнай), паказваючы працэсы рэвалюцыйнай барацьбы і

клясавай дыферэнцыяцыі сялянства. У працэсе творчага росту П. Галавач пераходзіць да гарадзкой тэматыкі (часта ідучы ўслед за сваімі гэроямі якія прыджаюць на вучобу ў горад) і, у сувязі з гэтым, у сваіх новых творах імкнецца паказаць ролю рабочае клясы ў справе сацыялістычнае перабудовы вёскі. П. Галавач аднак ня цалкам асэнсоўвае ўсю складанасць клясавых супярэчнасцяў і ўзаемаадносін. У першым (ды і ня толькі ў першым) яго зборніку можна знайсці творы, дзе моманты клясавасці падкрэслены далёка не дастаткова, дзе клясавая барацьба адсоўваецца на другое месца вузка бытавымі ўзаемаадносін і іншы раз проста паказваюцца фальшыва.

Можна спаслацца на апавяданьне „Кнак“, дзе абмалёўваецца сялянская „цэпра“ (сварка з-за пасагу) метадам эмпірычнага адлюстравання з налётам дробнабуржуазнай народніцкай абьякавасці падыходу спрэс да сялянства.

„Культурная спадчына“ дробнабуржуазнай народніцкай літаратуры ўплывоўвае на ранейшыя творы П. Галавача, таксама як і на творчасць некаторых іншых беларускіх (і ня толькі беларускіх) пісьменьнікаў сялянскага паходжання.

Гэты ўплыў выяўляецца ня толькі ў цяжэньні да бытавізму, але і ў перанясенні крыху папраўленых

схэм народніцкай літаратуры ва ўмовы рэвалюцыйнай рачаіснасьці. Папулярны ў старой літаратуры матыў юрлівага пана, які спакушае вясковых дзяўчат („наймічак“), бярэцца П. Галавачом у аснору апавяданьня „Загубленае жыцьцё“, поруч з падменай клясава-акрэсьленай ідэалёгічнай трактоўкі тэмы і тыпаў дробнабуржуазным гуманізмам і сэнтэментальным маралізатарствам. Панскі сын паказаны не ў яго клясава-варожай функцыі і не з клясамымі рысамі, характарнымі для яго, а як „агульна-чалавечы тып“ „зрадлівага каханка“ і „спакусіцеля“, які да таго-ж, пяшчотна кажучы аб каханьні, прымітыўна выкрывае сябе перад чытачом выказваньнямі ў бок („што, калі-б падслухаў хто з боку, ні за што-б не здагадаўся, што хлушу я“).

Такім-жа мэтадам паказваецца наіўная, даверлівая дзяўчына, „яе маладая душа“ не адчувала бяды, якая хавалася за прыемнай усмешкай на твары Лявона, хоць „аднекуль прабавала падкрасьціся думка цёмная, якая шаптала сэрцу; не давярайся яму, дзетка... абманіць, пагубіць“.

Налёт ідэалізацыі і абменаваанасьці сьветапогляду выяўляецца таксама ў характарным схэматызьме, калі аўтар паказвае рэвалюцыйны бок рачаіснасьці і тыпаў, якія павінны супроцьстаяць „несправядлівасьці“ клясавага ворага. Так паказана жонарганізатарша, якая „сядзела над разгорнутай кніжкай, думала аб жаночай долі“.

Уплыў народніцтва сказваецца і на элементах спэцыфічнай „просветительской“ мовы з яе абстрактна-ідэалістычнай тэрміналёгіяй і вобразнасьцю.

„Больш сьвету трэба ў гэтыя цёмныя вёскі, перарабіць іх трэба па-новому, унесьці сьвядомасьць, новае лепшае жыцьцё, новыя, нашы камуністычныя погляды на жыцьцё трэба ўнесьці ў маленькія шэрыя хаты“.

Неадымнай часткай народніцкага ўплываў, якія напластаваліся раньняй творчасьці Галавача, зьяўляецца таксама ідэалізацыя прыроды, якая дапамагае аўтару выявіць свае сэнтэментальныя адносіны да рачаіснасьці і якая спачувае „стапоўчым“ персонажам і асуджае „ўчынькі“ „адмоўных“.

„Не! не! Я маладая, здаровая вынесу сваю ношку“.

„А бярэзіны старыя шумелі, здавалася, сьмяючыся: „Не, ня вынесеш! ня вынесеш! і як бы круцілі сваімі старымі кудластымі галовамі шкадуючы, што ня вынясе Ніна ношкі жыцьцёвай сваёй“.

Лёгка ўпэўніцца ў тым, што ўсё гэтыя асаблівасьці раньняй творчасьці Галавача сьведчаць аб недастатковай выпрацаванасьці сьветапогляду аўтара, як пралетарскага пісьменьніка і абзначных дробнабуржуазных уплывах на яго творчасць, а гэты факт быў сур’ёзным тормадам у справе творчага разьвіцьця П. Галавача і выпрацоўкі паглыбленага паказу клясавых працэсаў рачаіснасьці. Памылкова-б было судзіць аб раньнім пэрыодзе творчасьці Галавача толькі па найбольш слабым творам, хоць слабыя бакі раньняга пэрыоду давалі сябе адчуць і ў пазьнейшай прадукцыі. Асноўнае якаснае адрозьніваньне П. Галавача, як і іншых пралетарскіх пісьменьнікаў, якія маюць агульныя з ім творчыя асаблівасьці, гэты імкненьне, пры ўсіх паасобных памылках, паказаць клясавы пераплёт на вёсцы з пралетарскага пункту погляду і выявіць рэвалюцыйны бок рачаіснасьці.

Клясавую дыфэрэнцыяцыю сялянства і спробы кулацкай верхаўіны самкнуцца з гарадзкой буржуазіяй („выйсьці ў людзі“) паказвае П. Галавач у апавяданьні „Суседзі“ даводзячы біяграфію асноўнага персанажу—кулака да савецкіх часоў. Кулак Халімон варожа настроены ў адносінах да савецкай улады, хоць і крыху палахлівы.

Спадзяючыя на лепшыя часы, ён звязваецца з бандытамі і прымае удзел у забойстве вясковага камсамольца.

Яшчэ шырэй паказвае П. Галавач клясавую барацьбу на вёсцы ў апавяданні „Рубанаўскі вузел“.

Гэты „вузел“ змяшчаецца ў барацьбе супроць кулацкіх тэндэнцый выкарыстаць зямляўпарадкаваньне для арганізацыі атрубной гаспадаркі

Кулакі і падкулачнікі, спэцыялісты-шкоднікі старой закалкі і бюракраты, з аднаго боку, рэвалюцыйнае сялянства і пралетарская інтэлігенцыя пры падтрыманні раённага цэнтру, з другога боку, вядуць жорсткую барацьбу, у якой кулакі выкарыстоўваюць падкупы, розныя інтрыгі і правакацыі, адчынены тэрор, але ўсё-ж церпяць паражэньне.

Усё-ж такі ў гэтых творах, параўнальна больш кваліфікаваных з пункту погляду паўнаты паказу клясавай барацьбы, мы маем істотныя прамахі, якія ідуць па тэй-жа лініі зніжэньня ідэалёгічнай выразнасці ў трактоўцы матэрыялу.

У апавяданні „Рубанаўскі вузел“ П. Галавач да ліку „станоўчых пэрсанажаў“ адносіць досыць тыповую прадстаўніцу народніцкай інтэлігенцыі, родзічку папа, якая, настаўнічаючы ў савецкай школе, не парывае з ім бытавой сувязі. Да папа-ж, арганізатара кулацкага супраціўлення зямлябудаўніцтву, заходзіць савецкі каморнік Шклярскі, які прадстаўляе пралетарскую клясавую лінію.

П. Галавач ў сваіх параўнальна лепшых творах ня можа перамагчы ідэалізацыі і схэматызму ў паказе „станоўчых пэрсанажаў“. Гэраіню апавядання „Дасужая“ „новага чалавека беларускай рэвалюцыйнай вёскі (камсамолка, перадавая бяднячка, якая імкнецца вучыцца, каб з большым поспехам працаваць над сацыялістычнай перабудовай вёскі) аўтар надзяляе спэцыфічнымі

рысамі, характэрнымі для народніцкай інтэлігенцыі ў адлюстраванні народніцкай-жа літаратуры (абстрактна-ідэалістычныя, дробна-буржуазныя гуманістычныя імкненні спачуваньне беднаму народу-рамантычная лятученнасць і г. д.).

„У гэты момант у Надзі было адно жаданьне, адно імкненне— пайсьці ў новыя далі, уперад, аб чым калісьці марыла. Вусны ў такт сэрцу шапталі—такія зразумелыя цяпер словы: „Гэй, уперад, покі сэрца б'ецца, рвецца на прастору. Гэй, да сонца, гэй, да зор“. І перад вачыма ярка ўсплывалі абшары недалёкага будучага, асьветленыя сонцам навукі чужоўныя далёкія зоркі“

У такім дусе ідэалістычнай абстракцыі вытрыманы і выказваньні Ганкі, прыяцелькі Надзеі па тэхнікуму аб „старым“ і „новым“.

Гэтыя-ж асаблівасці характэрны і для гэраіні апавядання „Абмылілася“, апавядання аб інтэлігентцы, якая перабудоўваецца, якая імкнецца „ўліцца ў рэчку новага жыцця“, але канчае тым, што няўдачна зыходзіцца з ужо вядомым „спакусіцелем“ апавядання „Загубленае жыццё“, на гэты раз выступаючым у ролі ілжэ-камуніста, які пралез у партыю, былога афіцэра, сына папа.

У раньніх апавяданнях, прысьвячаных гораду, П. Галавач імкнецца пашырыць кола сваёй тэматыкі, але таксама ідзе пераважна па лініі эмпірычнага адлюстраваньня быту (каханьне з клясава-варожымі людзьмі, як аснова апавядання „Абмылілася“, і выпадкі буржуазнага перараджэньня на глебе каханьня— „Даляры“).

Рабочыя, якія спатыкаюцца ў некаторых апавяданнях П. Галавача на гарадзкія тэмы, паказаны схэматычна і не індывідуалізавана, за выключэньнем некаторых пэрсанажаў (Соня з „Даляроў“), якія аднак ні чым характэрным для рабочага не адрозьніваюцца.

Мы маем у творчасьці П. Галавача гэтага, больш поэтычнага пэры-

оду і непераможаны цалкам уплыў дробнабуржуазнага аб'ектывізму, паглыбленьне ў індывідуалістычную псыхалёгію, без дастатковага выяўленьня клясавай якасьці пэрсонажаў.

Такі нэпманскі сыноч Саламон і ўся яго сям'я „обвалакивающие“ работніцу Соню ўвагай і любоўю і паказаныя ў „агульначалавечым“ пляне („Даляры“), такі дэзэртыр з апавяданьня „Уцякач“. Гэты дэзэртыр нічым дрэнным не адрозніваецца ад сваіх таварышоў-чырвонаармейцаў і калі ўцякае з фронту, то толькі пад уплывам „жахаў вайны“, якіх ня можа вытрымаць яго „тонка арганізаваная“ псыхіка. Мы бачым у ім проста чалавека, які пратэстуе супроць бессэнсоўнага зьніштажэньня сваёй асобы, які стыхійна любіць жыцьцё і ўсё жывое (гладзіць рукой травінкі і краска).

Займаючыся тонкасьцямі перажываньняў дэзэртыра аж да моманту яго расстрэлу, аўтар не выкрывае клясава-варожаў існасьці дэзэртырства, і таму сам расстрэл па існасьці зьяўляецца проста жорсткасьцю, хоць і апраўданай абставінамі.

Уплыў дробнабуржуазнага „аб'ектывізму“ асабліва моцна сказаўся на аповесьці П. Галавача „Вінаваты“. Асноўная ідэя аповесьці—ці павінен сын пакутваць „за грахі бацькоў“, аб якіх (грахах) ён, нават, ня ведаў. Аўтар дае „трагэдыю“ партыйца, сацыяльна-чужога паходжаньня, які чэсна хоча працаваць у партыі, але яго выключаюць за сацыяльнае паходжаньне: бацька яго (як выявілася) да рэвалюцыі, служыў у ахранцы, чаго партыя ня ведала.

„Праблема“ не асабліва характэрная, а галоўнае, не асабліва значная для інтарэсаў клясавай барацьбы пралетарыяту.

Аўтар прысьвячае гэтай „праблеме“ аповесьць, пры чым даводзіць „абектывізм“ трактоўкі пэрсонажаў да асабліва буйных ідэа-

лёгічных правалаў, напрыклад, у наказе бацькі-ахранніка, па ходу аповесьці прадстаўленага ня дрэнным чалавекам, які толькі дзякуючы сваёй нявопытнасьці „паступіў на службу“ ў ахранку.

Аповесьць „Вінаваты“ паказвае, куды можа завесці нават пралетарскага пісьменьніка захапленьне дробнабуржуазным „абектывізмам“ ня сумяшчальным з рэвалюцыйнай ідэалёгіяй пралетарыяту.

Апошняя аповесьць П. Галавача „Спалох на загонах“ ня толькі сьведчыць аб значным, хоць і далёка не канчатковым, перамаганьні аўтарам шмат якіх раньніх памылак і чужых уплываў, але і аб прыкметным творчым росьце параўнальна з творамі папярэдняга пэрыоду. У гэтай аповесьці П. Галавач бярэ за аснову не наносную ад дробнабуржуазнай літаратуры „праблему“, а адзін з вузлавых момантаў клясавай барацьбы на сучасным этапе—працэс калектывізацыі вёскі, ярка паказваючы ня толькі сацыялістычную пераробку эканомікі вёскі, але і ломку старой дробнаўласніцкай псыхалёгіі, быту і элемэнтаў новай псыхалёгіі.

Павялічэньне ў параўнаньні з папярэднімі творамі рознастайнасьці тыпаў (беднякі, кулацтва, рабочыя, партыйцы), больш паглыблены паказ гэтага тыпажу ў шчыльнай сувязі з клясавай практыкай, тыпізацыя і абагуленьне матэрыялу па павышанай ідэёвай аснове; усё гэта разам узятая зьмяняе яшчэ захаваўшыся недахопы раньняга пэрыоду, хоць і не пазбаўляе аповесьць непераможных да канца элемэнтаў схэматызму, ідэалізму, эмпірызму.

Асабліва важна (калі казаць аб ідэёвым баку аповесьці) тая абставіна, што П. Галавач разглядае барацьбу за калектывізацыю не як ізаляваны кавалак быту, а як частку агульнай палітыкі сацыялістычнага наступу, імкнучыся ўвязаць барацьбу за калектывізацыю з агульнымі задачамі сацыялістычнага на-

ступу і імкнучыся падкрэсьліць вядучую ролю гораду і партыйнага кіраўніцтва ў гэтай барацьбе. Лініі сувязі гораду і вёскі ў аповесці досыць разнастайны. Кулакі хаваюць хлеб і выкарыстоўваюць хлебныя запасы як адзін з сродкаў эксплёатацыі беднаты, гарадзкая буржуазія і мяшчанства ў горадзе спэкулююць на часовых цяжкасцях, раздуваюць паніку і павялічваюць „хвасты“ за хлебам, правяя апартуністы выкрываюць сябе, як агентуру кулака на вёсцы (адмаўляюцца ехаць на вёску выпраўляць чужыя „перагібы“, адрабляюцца на вёсцы, агульнай агітацыяй, ухіляючыся ад канкрэтнай барацьбы і арганізацыі бядняцка-серадняцкіх мас). Гэтыя-ж апартуністы па бытавой і палітычнай лініі („апазыцыйнае незадавальненне“) змыкаюцца з прадстаўнікамі гарадзкой буржуазіі і мяшчанства (прылучаецца да гэтага і момант вялікадзяржаўніцтва).

З другога боку, мацнее і рабоча-сялянскі фронт у асабе, праўда ўсе яшчэ ідэалізаваных і схэматычных, партыйных работнікаў на вёсцы, якія праводзяць лінію партыі (Панас), у асабе канкрэтнага кіраўніцтва цэнтральных арганізацый (вобраз старога), у асабе рабочых падмацаванняў, якія робяць вытворчую дапамогу калгаснікам (Чурыла).

П. Галавач не баіцца паказваць цяжкасці клясавай барацьбы, упартасць супраціўлення кулацтва, дэмагагічную агітацыю, характэрныя правакацыйныя пытанні і рэплікі на сходах, тэрарыстычныя выступленні, хістанні серадняцкіх і бядняцкіх мас (хаваюць частку маёмасці, разбіраюць пад уплывам кулацкай агітацыі абгуленых кароў і г. д.).

Паказвае аўтар і ўпартую барацьбу з цяжкасцямі, арганізацыю бядняцкіх і серадняцкіх мас для барацьбы супроць кулацтва. Досыць ярка дадзены бядняк Клемс, актывісты — калгаснік, які перамагае „апазыцыю“ жонкі і яе бытавы

кансэрватызм—апошнія аднак, не без схэматызму (паляць іконы).

І ўсё-ж пры ўсіх станоўчых бакох аповесці—шмат яшчэ не дапрацавана, у тым ліку і па лініі ідэаў.

Недастаткова паказаны працэс барацьбы на два фронты. Адсутнічае ў аповесці паказ „лявацкіх“ загібаў у правядзенні калектывізацыі, недастаткова ўпэўніваюча (надта агульна) агітацыя за калектывізацыю ў адрозніванне ад досыць „закавыстрых“ і „дзелавых“ „аргументаў“ падкулачнікаў і ярчэй выяўленых сур'ёзных сумненняў радавога сялянства. Ня толькі апартуністы Асьцюк, але і яўна ідэалізаваны (па старой памяці) прадстаўнік партыйнай лініі Панас, галоўным чынам апэлююць, ды і то ў надзвычай агульнай форме, да рэзальцыйнай сьвядомасці сялянства і мала гавораць аб канкрэтнай карысці, якую бядняцка-серадняцкае сялянства атрымае ў выніку калектывізацыі.

Гэту карысць аўтар часткова дэманструе ў працэсе развіцця дзеі аповесці, а галоўным чынам спасылаецца на прыклад камуны, якую паказвае з дозай лякіроўкі і не без адцення спажывецкага падыходу (падкрэсьліваецца, што камунары жывуць сытна і ў выгодзе, але не паказваецца, якую карысць яны даюць дзяржаве, не паказваюцца цяжкасці ў рабоце камуны).

Вельмі безнадзейна малое аўтар „адзінаасобную“ вёску. У прымітыўна-алегарычнай форме паказвае ён „сялянскую долю“ да рэвалюцыі, сымбалізуючы дарэвалюцыйнае бядняцкае сялянства ў народніцкім вобразе дзедаратая, які сваёй песняй расчуліў да сьлёз маладага, тады яшчэ, Панаса, у далейшым арганізатара калгасу.

Зьніжае ідэёвы ўзровень аповесці сымбалічны ўступ на тэму „было“, дзе тая-ж „доля“ паказваецца на фоне імперыялістычнай

вайны і абстрактна ідэалістычна пададзенай рэвалюцыі.

„Яна прышла, неабдым на вялікая сваімі мэтамі і недасяжна высокая ў сваіх імкненнях, бо ніколі і нідзе яшчэ чалавецтва не дасягала, такіх вышынь. Прышла, поўнае любові і нянавісьці, кары і літасці, поўная нязмернай сілы разбураць і будаваць і многае парушала з таго, што складалася вякамі“ і г.д.

Адчуваюцца яшчэ ў аповесці рэцыдывы бытавізму (паказ масавых сцэн, натуралізм дыялёгу). Як даніну бытавізму трэба разглядаць вбавязковае і досыць наіўнае спалучэнне асноўнага сацыяльнага сюжэту (барацьба за калектывіза-

цыю) з „ідэйным“ каханьнем (Панас і Галіна).

Аповесць ад недахопаў далека ня вольна. Наогул кажучы матэрыял аповесці можна было б разгарнуць шырэй і паказаць паўней, аднак і ў першай рэдакцыі¹⁾ апошні твор П. Галавача сьведчыць аб творчым росьце аўтара і разам з тым падкрэсьлівае неабходнасьць далейшай барацьбы за аўладаньне марксысцка-ленінскім сьветапоглядам і мэтадам дыялектычнага матэрыялізму.

¹⁾ Зараз П. Галавач друкуе сваю аповесць „Спалох на загонах“ другім выданьнем. Новае выданьне значна дапрацавана і дапоўнена. *Рэдакцыя.*

Пра п'есу Андрэя Александровіча „Напор“

I

П'еса „Напор“—зь'яўляецца выражэньнем якасна новага, вышэйшага этапу, як у творчым росьце поэты Андрэя Александровіча, так і ў разьвіцьці ўсяе беларускае пралетарскае літаратуры.

Асноўнае, што ўзьнімае гэты твор на новую якаснавышэйшую ступень, у параўнаньні з ранейшымі творамі пісьменьніка, гэта тое, што рэчанысьць, працэсы нашага сацыялістычнага будаўніцтва ў п'есе асмьсьліваюцца значна глыбей, ніж у мінулай творчасці пісьменьніка.

Калі ў „Поэме імя вызваленьня“—пісьменьнік адлюстроўвае рэчаіснасьць ў кантрасных вобразах, вобразах, якія фіксуюць у статэцы рост сацыялістычнага будаўніцтва ў БССР, але якія не адлюстроўваюць рухаючых сіл і супярэчнасьцяў росту, апускаюцца прамежныя і пераходныя ступені ў росьце, калі ў „Поэме імя вызваленьня“ з рухаючых сіл нашага будаўніцтва былі выключаны людзі—рабочая кляса ў яе росьце і разьвіцьці, і гэтак замянялася ў значнай меры „тэхніцызаваанай“ фразай, якая, бяручы зьявы ў статэцы, выхалашчвала сутнасьць процэсу,—дык у п'есе „Напор“—Андрэя Александровіча мы бачым на правільным шляху да станаўленьня мэтаду дыялектычнага матэрыялізму.

Але Александровіч зрабіў толькі першыя крокі на гэтым вялізарным і цяжкім шляху. Вось

чаму і п'есу мы павінны расцэньваць, як твор, які робіць першыя крокі, крокі, не пазбаўленыя і значных памылак на шляху да аўладаньня творчым мэтадам марксызму-ленінізму.

У п'есе „Напор“ Александровіч правільна зразумеў асноўнае, што:

„Жизнь есть существующее в самих вещах и явлениях беспрестанно пологающее и разрешающее себя противоречие; и когда это противоречие прекращается, прекращается и жизнь, наступает смерть“ (Ф. Энгельс).

Да гэтых асноўных супярэчнасьцяў, вядучых тэндэнцый гэтых супярэчнасьцяў да шляхоў разрашэньня супярэчнасьцяў, пісьменьнік у асноўным падыйшоў правільна ў сваёй новай п'есе.

П'еса Александровіча „Напор“ прасякнута адзіным ідэёвым цэнтрам—змаганьнем дрэваапрацоўчага беларускага заводу за тысячу стандартных дамоў для рабочых Донбасу. Ідэя моцнай братэрскай сувязі паміж асобнымі нацыянальнымі рэспублікамі Савецкага саюзу—зь'яўляецца асноўнай у п'есе, і яна (гэтая ідэя) б'е на нацыяналістычнай самабытнай абмежаванасьці.

Рэспубліцы патрэбны вугаль.
І пад зямлёй, ад зор да зор,
За зьменай зьмена, ударным кругам
Шахцёра зьменьвае шахцёр.
Пасьля напружнай цяжкай працы—
кватэра ўдарніка—барак.

Завод паш мусіць даць Данбасу
Стандартных тысячу дамоў.

Галасы: (як водгулье).

Стандартных... тысячу... дамоў...

Рабочы калектыў заводу, камсамольцы,—ініцыятары сацспарбніцтва і ўдарніцтва, рушылі біцца за рэальную і зусім канкрэтную задачу: за тысячу стандартных дамоў для рабочых Донбасу.

У бой—
грамадой,
штурмавой
бальшавіцкай,

Дадатныя якасці п'есы Андрэя Александровіча выразна паўстаюць, калі мы аналізуем мэтад паказу рабочага калектыву, таго людзкога матэрыялу, які, зьмяняючы сьвет, зьмяняе, пераабляе і сябе. Ад ігнараваньня людзкога калектыву ў некаторых ранейшых сваіх творах, ад шэрасьці і аднавообразнасьці пры паказе людзей на асобных этапах сваёй ранейшае творчасьці Андрэй Александровіч у п'есе „Напор“, у асноўным пасьпяхова перамагаючы элементы мэханістычнасьці ў сваёй творчасьці першых этапаў, становіцца тут на шлях шматграннага, больш поўнага і больш шматвообразнага пазнаньня будаўнікоў соцыялізму. Правільнае разуменьне ўзаемаадносін паміж асабовым і калектыўным, паміж асабовым і клясавым робіць калектыў рабочых у п'есе Александровіча жывым, дзейным.

Пры паказе рабочага камсамольскага калектыву ў Александровіча ліквідавана абязьлічанасьць героя. Для яго не як для тых, хто схэматычна спрашчвае працэсы сацбудаўніцтва, ня можа паўстаць пытаньне, хто герой сацбудаўніцтва?

Гэты герой не абязьлічаны. Гэты герой пяцігодкі паказаны ў ягоным росьце, разьвіцьці на многіх канкрэтных мастацкіх вобразах. Рост новага рабочага, які аддае ўсе свае здольнасьці і сілы свайму заводу, сваёй клясе, фармаваньне і рост

новых кадрў рабочых з сялянскае, уласьніцкае масы—ва ўмовах найвастрэйшага клясавага змаганьня ў краіне і адлюстраваньне яго на самым заводзе.

Рост новага рабочага пачынаецца там, дзе пачынаецца выразная клясавая дыфэрэнцыяцыя сярод масы сэзоннікаў, якая спачатку ідзе на павадку ў кулакоў—бракера Зарэмбы, Клыча і Кандраля. Рост, пачатковыя ступені росту адчуваюцца ў жотам, дзе сэзоннікі споеныя і зманеныя кулацтвам, хочуць пакінуць завод ідзе праз завучаньня і трафарэтна паўтараемыя словы:

—Мы ня буйвалы.
—Ня коні.
—Норма, дзе?
—Мы не валы.

у тае частцы сэзоннікаў, якая прышла на завод ад працоўнага сялянства, чуецца ўжо гул няўпэўненасьці, гул, які вобразна выражае ўнутранае змаганьне дзвюх душ селяніна: уласьніка і працоўнага. Ужо тут мы маем пачатковую ступень формаваньня новага рабочага, гэта сапраўды працоўны селянін, для якога пачынае станавіцца родным завод. Рост у значна больш выразных формах выяўляецца там, дзе сэзоннікі пераконваюцца, што кулакі іх абманьвалі, абкрадалі. Тут гэты няпэўны гул перарастае ў яшчэ нясьмелае, няўпэўненае абурэньне супроць кулакоў.

Вось што гаворыць сэзоннік Міколка:

— Эх, забытаўся зусім...

А другі сэзоннік са злосьцю на сваю мінулую сьлепату, са злосьцю, перамешанай з затуманенымі алкаголем мазгамі, кажа:

— Вот... і выпіў—бы сітры...

Вобраз сэзонніка Міколкі ёсьць першапачатковая ступень, этап у росьце рабочага-ўдарніка. Яго сундучок, з якім ён нават прыходзіць на вечар у клуб, як сымбаль свайго,

уласьніцкага — перамагаецца, калі ён на вечары ў рабочым клубе, дзе: „(пачынаецца гульня, шумна, весела. Праз карагод з сваім сундучком прабіраецца Міколка)

І кажа:

Міколка:

Дазвольце заявіць,

Дазвольце сказаць...

(усе спыняюцца. Зьдзіўлена абкружаюць яго).

— Нас... падбухторваў бракер!

Гэтая яго заява была вынікам перамаганьня свайго ўласьніцкага нутра. Вынікам, першай праявай адданасьці заводу.

Так пачынаецца ў паказе Андрэа Александровіча працэс фармаваньня рабочага-ўдарніка.

Гэты рост рабочага ўдарніка ідзе і праз усе асноўныя вобразы п'есы. Работніца Васіліса, культ-проп камсамольскага калектыву Базыль Агнёў, камсамалец-вынаходца Чыж—усе яны рабочыя-ўдарнікі, якія стаяць на якасна вышэйшай ступені разьвіцьця, аднак яны, у паказе Александровіча не пазбаўлены перажыткаў старога, якое яны перамагаюць.

Васіліса—будучы добрай работніцай на заводзе—выходзіць замуж за тэхніка Радзецкага і праз гэта пакідае ў часы самае напружнае працы завод. Зразумела, тут скажаўся ўплыў мяшчанскага асяроддзя. У паказе Андрэа Александровіча мастацкае разьвіцьцё і рост Васілісы ідуць, менавіта, па лініі перамаганьня гэтых мяшчанскіх уплываў.

Асабліва цікавымі вобразамі, якія выражаюць рэальны працэс росту героя пяцігодкі, героя ўдарніка, зьяўляюцца вобразы вынаходцы Чыжа, сакратара камсамольскага калектыву Стрэльбіна, пэнсіонэркі—героі працы—старой Мір'емы і сакратара партыйнага калектыву Кліма. Кожны з іх мае свае асаблівыя ўласьцівасьці, выразы, рысы, выгляд, якія адрозьніваюць яго ад другіх, але ўсе яны з'яднаны

адзінай клясавай ідэяй—вывесьці завод з прарыву, перамагчы. І ўсе яны разам выражаюць розныя ступені рэальнага працэсу—росту рабочага ўдарніка да героя пяцігодкі.

Камсамалец Чыж—фантазёр, марыць пра тое, каб зрабіць знарад—ракету, які-б лётаў:

Цераз горы, цераз мора

У любы на сьвеце горад,

Цераз муры й цераз люкі;

Проста кожнаму ў рукі,

Ці ў Бэрлін, ці ў Будапэшту

Перадам адсюль дэлешту.

І па сувязі таму

Міравы рэкорд вазьму.

Гэта, зразумела, наіўныя мары, але Чыж сваімі іншымі вынаходкамі даў шмат карыснага заводу, як сьведчыць Клім, сакратар парткалектыву і свае „утапічныя“ на конт ракеты мары хацеў паставіць на службу сацыялістычнага будаўніцтва. Важна тое, што Чыж шчыра адданы справе будаўніцтва сацыялізму, што ён уваходзіць у калектыв будаўнікоў сацыялізму, як зьвязаны з гэтым калектывам адзінай клясавай ідэяй, але клясавай ідэяй, праломленай выражанай праз індывідуальнае пачуцьцёвае, асабовае. Важна тое, што ён уваходзіць у калектыв тварцоў і будаўнікоў сацыялізму не як чалавек, які толькі падпарадкоўецца „шэрай неабходнасьці“, а які зьяўляецца вольным тварцом новага сацыялістычнага і свабода якога заснована на „паніманні естэсвенной неабходимости“ і якая дазваляе яму „принимать решения сознанием дела“ (Ф. Энгельс).

Мішка Пачын, рэдактар шматтыражкі, выходзіць у баёх на Дальня-Усходнім фронце, ён працуе ў складаных абставінах змаганьня з кулацкімі элемэнтамі сярод сезоннікаў. Стрэльбін сакратар камсамольскай ячэйкі, камсамалец цалкам адданы справе сацыялістычнага будаўніцтва.

Калі на заводзе камсамольцы прынялі пастанову ўзяць на буксёр

А.Л. КУЧАР

сэзоннікаў і працуюць з запалам і энэргіяй,—дык першым арганізатарам іх—арганізатарам гэтага калектыву камсамольцаў (дарэчы таксама не абязьлічанага), зьяўляецца Стрэльбін. Ягоная шматслоўнасьць вельмі часта пераходзіць меры пастрашаньня—у просьбу.

Стрэльбін:

На бюро. Вымова ўсім...
Хлопцы, братцы, што вы,—
Прынялі-ж мы пастанову,
Што бярэм іх на буксір,
Дык выконваць...

І сярод камсамольцаў узьнімаецца гул энтузіязму:

... —За работу.
— Дружна.
— Гуртам.
— Штурмам.
— Ротай.

Стрэльбін перамагае бюракратычны фармалізм „прафсаюзнай Акуліны“, якая ня хоча дапусьціць работу звыштэрмінова.

У пададзеным ніжэй малюнку энтузіязм перарастае „прафсаюзную Акуліну“, якая настойвае, каб роўна а пятай гадзіне была спынена работа.

Базыль:

Дала нам партыя заданьне,
Дык выконваць.

Сенька:

З перавыкананьнем.

Мішка:

Шчэ ня больш аднэй хвіліны—
Заракоча і машына.

Галька (просіць дапамагчы):

Акуліна, падтрымай.
Акуліна Карп. (разьвёўшы рукі, ідзе да памагчы)

Пяць гадзін...

Галасы:

Давай, давай.

Базыль:

Трэ: па-ленінску—на славу.
Да канца давесьці справу.

Стрэльбін (за ім астатнія):

Гэй-жа, разам,
Гэй-жа, разам, і г. д.

„(Пасьля слоў возьмем разам Чыж уключае рубільнік—пайшоў працаваць кран-канвэр. Канцоўка—праца машыны, праца—уручную. Штурм)“.

Глыбока мастацкім, праўдзівым і ідэёва насычаным зьяўляецца ў п’есе Александровіча вобраз Мір’емы—старой работніцы. Яна ўся, да апошніх крывінак адданая справе будаўніцтва сацыялізму. Аднак традыцыі і пумы старога сьвету часткова трымаюць яе ў сваіх руках, яна яшчэ ня можа прымірыцца на нашых заводах з мэтадам штурмаў. Вось чаму яна, пэнсыанэрка, якая для ліквідацыі прарываў прышла на завод працаваць,—прапануе:

Мае сынікі,
Каб заказ аддаць у час—
Трэба ўсім, адным заходам
Стаць за працу, за станкі.
Ня дай божа гураганам,
Ён зьнічтожа ўсё—на звод.
І на што, сыноч каханы,
Зваць няшчасьце на завод.
Лепш па-мойму, па-старому
Працаваць, як сьвеціць сьвет...

Два вобразы ў Александровіча, якія зьяўляюцца спробай для стварэньня сапраўднага вобразу бальшавіка ў пралетарскай літаратуры—гэта сакратар парткалектыву Клім і дырэктар заводу Кірыла Антонавіч з п’есы „Напор“.

Праблема стварэньня вобразу бальшавіка, раскрыць гэты вобраз ва ўсёй яго складанасьці даўно паўстала перад пралетарскай літаратурай і стаіць цяпер як адна з асноўных задач змаганьня за партыйнасьць у літаратуры. Нельга, зразумела, вобраз Кліма з п’есы „Напор“ Александровіча лічыць закончаным і поўным мастацкім раскрыцьцём вобразу бальшавіка ў пралетарскай літаратуры. Аднак, асноўныя контуры гэтага раскрыцьця мы тут у Александровіча, бязумоўна, маем. Як паказ рабочага калектыву ў Александровіча не ізалюецца ад ўсёй складанасьці клясавага змаганьня ў краіне, як адлюстраваньне яго на заводзе так і раскрыць-

це вобразу Кліма—узятая ва ўсёй складанасці клясавага змагання, ва ўсім складаным пераплёце гэтага змагання.

Клім пераконвае масу сезоннікаў не пакідаць завод, і яны завод не пакідаюць. Прычым ён бярэ асноўнае, раскрывае, агольвае перад сезоннікамі кулацкую сутнасць іхных правадыроў—бракера-Кандраля і Клыча:

Клім:

Паёк вам выдавалі?
Выдавалі.
На арцель?
На арцель.
А мазгі вам бунтавалі?
А пайкі ў вас абкрадалі?
Досыць, кінце карусэль.

І гэта падзейнічала. Там, дзе кіраўнікі камсамолу пачынаюць гаварыцца і ня могуць справіцца з складанымі абставінамі, зьяўляецца Клім, які мужна і надзвычайна вытрымана перамагае ў бойцы з варожымі сіламі.

У адрозненне ад іншых многіх твораў пра ролю камсамолу ў працэсах сацыялістычнага будаўніцтва (хоць бы ў адрозненне ад „выстрелу“ Безыменскага), у Андрэа Александровіча нідзе камсамол не падаецца ў авангардыцкім талкаванні. Камсамол сапраўды паказаны як ініцыятар, зачыншчык, многа новага як ударная брыгада, але якая неадлучна ад рабочай клясы; працуе пад кіраўніцтвам ленінскай партыі.

Кірыл Антонавіч праяўляе вялізарную мужнасць і энэргію ў адратаванні заводу ў часе паводкі, адбіваючы наступы клясавага ворага, якія дамагаліся затаніць завод.

Дырэктар заводу і, асабліва сакратар парткалектыву, зьяўляюцца героямі пяцігодкі. Таму агульны сход рабочих, выражаны Александровічам у надзвычайна напружаных і палкіх ніжэй паданых радках, хадайнічае ўзнагародзіць Кліма ордэнам Леніна.

Стрэльбін:

За нашу перамогу,
За ўдарны наш квартал —
Таварышы, трывога.
Даёш Інтэрнацыя...
(адразу спавяціўшыся)
Братцы, хлопцы, хлопчыкі.
Забыліся зусім,—
З лепшых—лепшы ўдарнік
У нас,—таварыш Клім.
Яму ўзнагароду.
Галасы—Пашана
— Гонар.
— Чэсьць.
— Бальшавіку старэйшаму.
— Кіраўніку таварышу.
— Хадайнічаць на славу.
— Ордэн Леніна, ордэн Леніна.
— Качаць... вітаць... ушанаваць...
(Качаюць Кліма і пяюць „віхры
ввраждебныя воют над нами“)

Такім чынам мы бачым, што Александровічам чалавечы калектыў заводу раскрываецца глыбока і поўна ў сацыяльнай практыцы, ў складаных абставінах клясавага змагання. Праблема асабовага і калектывнага разрашаецца Александровічам не такім калектывам, дзе ўсё асабовае індывідуальнае закрэсьліваецца і падганяецца пад „калектывнае“, а ў такім калектыве, дзе кожны рабочы лічыць за асабістае шчасце і радасць ахвяраваць сваё асабістае здольнасці і сілы на калектывную справу. Дзе асабістае зусім сьвядома падпарадкоўваецца задачам калектывнага, клясавага. Дзе клясавое, калектывнае становіцца часткаю асабістага.

Таварыш Лібядзінскі на перадапошнім пленуме РАПП, гаворачы праз паказ герояў пяцігодкі, правільна патрабаваў ад нашых пралетарскіх пісьменьнікаў ня браць рабочага ўдарніка героя пяцігодкі якраз назаўсёды дадзенага і закончанага, а паказаць ступень росту рабочага да ўзроўню героя пяцігодкі.

Рост героя пяцігодкі, уся складанасць і паслядоўнасць гэтага росту, усе прамежныя зьвеньні гэтага росту і раскрыў нам Александровіч у апошняй сваёй п'есе.

II

Рост героя пяцігодкі, рост героя камсамольца ў паказе Андрэя Александровіча адбываецца ў складаным пераплёце клясавага змаганьня. У гэтым складаным пераплёце клясавага змаганьня Александровіч паказвае нам вобразы герояў-камсамольцаў, хаця-б вобразы і далёка ня поўныя, але паказаны аўтарам з шчырай любасцю да іх, і на прыкладах ударнай работы якіх (камсамольцаў) ленинскі камсамол зможа выходзіць маладых камсамольцаў, маладых рабочых і калгаснікаў. Зразумела, што гэты няпоўны паказ герояў-камсамольцаў ня вычэрпвае ўсёй задачы паказу камсамольцаў герояў пяцігодкі.

У пераплёце клясавага змаганьня Александровіч дае нам контуры сапраўдных бальшавікоў.

Клясавае змаганьне ня зводзіцца Александровічам да проста лінейнасьці. Сіла клясавага ворага ў процілежнасьць розным вульгарызатарам клясавага змаганьня ня прыніжаецца. Наадварот, клясавы вораг паказваецца такім, супроць якога трэба змагацца каб разьбіць яго.

Александровіч як крот зрывае маскі з тых мяшчан, „апалітычнасьць“ якіх зьвязана са змаганьнем клясавага ворага супроць дыктатуры пралетарыяту—Александровіч тым самым разьвівае гнілыя лібэральныя адносіны да гэтых людзей.

Клясавы вораг выкарыстоўвае для сваіх мэт усё, што можа. Так выкарыстоўваецца сын бракера Зарэмбы, якому бацька загадаў пралезьці ў камсамол.

Зарэмба, Кандраль і Клыч—гэта вобразы кулакоў, якія пралезьлі на завод і падрываюць яго знутры. Прычым, калі Зарэмба зьяўляецца хітрым і пранырлівым кулаком, які можа знайсьці выхад у любым становішчы, дык Кандраль—чалавек тупы, абмежаваны, які ведае адзіны прынцып:

„От даўней было“, „Бывала да вайны“.

Але гэтая тупасьць яго і абмежаванасьць не памяншае, а павялічвае нянавісьць да савецкае ўлады да нашага будаўніцтва і актыўнасьць у змаганьні супроць яго.

Асноўны прынцып у дзейнасьці кулакоў—Зарэмба выкладае ў сябе ў хаце ў гаворцы з Кандралём:

Ня трэба змовы, не, ня трэба, Я сам сабе, а ты сабе...

Бяруць шахцёра, а кватэру яму зрабіць павінны мы. Мы зробім... з гнілак і фанэры, каб не ўстаяў адной зімы. Раз-хата дрэнь, раз вецер шорыць. Дык менш вугля дадуць шахцёры. А менш вугля, дык з кожным годам Усё больш зачыніцца заводаў Заводаў зьменшыцца, затое Пачнецца болей беспрацоўе. Ці-ж мы ня чулыя з табой? Пілі сучкі, Кандраль, гадпільвай прамфінілян.

Кандраль:

А галава ў цябе разумная, што у пана. Галовы гэтакія бывалі да вайны, Разумна кажаш... сукны сыны, Ня дзецца ім нідзе, ня дзецца ад труны.

І тое, што вызначае Зарэмба для дзейнасьці кулацтва, гэта:

А з сьціхам, мірна і з падходцам Паллівай у сэрца вошту. Змоў ня трэба, не, ня трэба. Ты сабе, а я сабе.

Такім чынам мы ў Александровіча маем паказ клясавага ворага ў яго тактыцы. Александровіч не шаржыруе клясавага ворага, а імкнецца ахапіць яго ва ўсёй поўнаце яго нянавісьці да дыктатуры пралетарыяту. І дзейнасьць клясавага ворага не абмяжоўваецца выключна мясцовымі рынкамі, як мы бачым, кулакі добра ўяўляюць сабе, што іхная дзейнасьць зьвязана са змаганьнем усяго капіталістычнага сьвету супроць Савецкага саюзу, што іхная дзейнасьць, выходзячы за мясцовыя рамкі, за рамкі канкрэтнага заводу—накіравана на падрыў дыктатуры пралетарыяту ў цэлым.

У гэтым сэнсе можна і трэба гаварыць, што поэт ідзе па шляху найбольшага супраціўленьня. Пачынаецца змаганьне за ўплыў на масу сезоннікаў паміж кулацкімі элемэнтамі і рабочым калектывам пад кіраўніцтвам партарганізацыі.

Цікава, што ні пра бракера Зарэмбу, ні пра Клыча, ні пра кандраль—Александровіч нідзе не гаворыць, што яны зьяўляюцца кулацкімі агентамі на заводзе,—аднак іх кулацкая сутнасьць выглядае з кожнага радка п'есы. У гэтых адносінах у Александровіча ў трэцім вязьме мы маем глыбока мастацкія вобразы—дзе сезоннікі спынілі работу і пачынаюць закурваць.

2-гі сезоннік (бяручы паперу):
Давай—давайце, ліквідуем.

Міколка:

Глядзі, арцельна разьдзіры

Клыч:

Бязьмежку так сказаць,
суем.

На гаспадаркі-хутары.

(Рвуць газету на роўныя кавалкі,
Кандраль дае тыгун закурваць.)

Тут відзен адразу вобраз і твар кулака. Пасьля такога далікатнага намёку, інсцэніраваньня закурваньнем—працэсу ліквідацыі бязьмежкі на гаспадаркі-хутары—ня дзіва, што сезоннікі ўжо самі пачынаюць гаварыць пра калгасы:

Тым часам,

А ў нас там плодзяцца колгасы.

І тут ўжо Кандраль навучае:

Дый-не. Ня з гэтых я.

Мяне калгасам не крапе.

Глядзі густы ўсплывае дым

Увысь, ўвысь, глядзі ўсплывае.

Але...

— Ўзьнімаецца, затым і асядае.

Вось гэтак і жыцьцё, і край

і наша ўласць,—

ішла ўгару, цяпер садзіцца ў гразь-

Кулак, які змагаецца за свой уплыў на сезоннікаў, выкарыстоўвае ўсе, што можа, і—ён арганізуе цэлую працэсію да сакратара партыйнага калектыву і дырэктара заводу—нясучы з сабой адданасьць і „скар-

дзячыся“ на дрэннае матэрыяльнае забясьпячэньне. Кліч, Кандраль і Зарэмба падбухторваюць сезоннікаў пакінуць завод. Тут вобразы клясавага змаганьня Александровічам паказаны в усё страстнасьцю і захаваньнем бальшавіцкае цьвяровасьці. У адкрытым змаганьні адбываецца канчатковая перамога рабочага калектыву над кулакамі. Сезоннікі—рашуча пашлі за партыйным калектывам. У паказе Андрэа Александровіча рашучым момантам у павароце сезоннікаў адыграла тое, што яны даведаліся, як абкрадалі іх пайкі Клыч, Кандраль.

Калі рассыпаліся кансэрвы з плеч у Клыча, тады яны зразумелі, што іхныя кіраўнікі-кулакі вялі іх па варожаму шляху і проста абманьвалі іх. Такі паказ мае пад сабой падставы ў тым сэнсе, што ўласьніцкае нутро селяніна патрабуе матэрыяльных, „вещественных“ „ошутимых“ доказаў,—аднак у такім паказе Александровіч робіць вялікую памылку, зьніжае ідэювую сутнасьць таго працэсу, які адбываецца сярод сезоннікаў. Ставіць гэты працэс выключна ў залежнасьць ад спажывецкай забясьпечанасьці.

Калі раней сезоннікі і слухаць не хацелі пра тое, каб застацца на заводзе, паўтараючы на словы дырэктара адно:

— Не залівай.

— На цягнік пара.

— Гайдай.

— Сып, ударнічкі, дамоў.

Калі-ж „Кліч зачэпліваецца, з плеч валіцца мех, і пасыпаліся банкі кансэрваў, цукар і інш. Рогат. Сезоннікі кінуліся хватаць)“.—сезоннікі кажуць:

— Капцінармус, сукін сын,

— Абкрадаў?

— Паёк наш зводзіў,

Зарэмба, галоўны арганізатар кулакоў, і тут яшчэ трымаецца надзвычайна мужна і хітра. Ён падыходзіць да тав. Кліма, нібыта

нічога ня ведаючы: Таварыш Клім, што тут такое? У чым тут справа? От героі!..

Прамова Кліма, дзе ён выкрывае ўсю сутнасць гэтае кулацкае работы,—робіць канчатковы пералом у асяродзды сезоныкаў.

Драматычна надзвычайна насычана і мастацка моцна напісаны ў п'есе „Напор“—зьяўляецца момант змаганьня са стыхіяй, з разводзьдзем хваль ракі. Па сутнасці гэта ў кампазыцыйным сэнсе ёсць кульмінацыйны пункт п'есы. Але ў адпаведнасці з гэтым Александровіч ідэавае разрашэнне ўсіх супярэчнасцяў ня зьвёў да гэтага кампазыцыйнага кульмінацыйнага пункту.

Самае каштоўнае, што мы маем тут у паказе Александровіча,—гэта тое, што змаганьне з прыродай, змаганьне са стыхіяй ня ўзята адарваным ад усіх працэсаў,—клясавага змаганьня. Самае каштоўнае ў тым, што Александровіч паказвае нам, як клясавы вораг выкарыстоўвае стыхію для сваіх мэт, як ён (клясавы вораг) тактычна, хітра і мкнецца накіраваць масу рабочых супроць партыі.

Александровіч паказвае нам, што рабочы калектыв самаахвярна здольны змагацца за адратаванне заводу, аднак самога гэтага змаганьня не паказвае.

Шлях кулацтва, клясавых ворагаў у паказе Александровіча разам з ростам сацыялістычнага будаўніцтва, разам з развіццём калгаснага руху,—гэта ўсё большая і большая азьвярэласць у сваёй нянавісці да сацыялістычнага будаўніцтва. Такім шляхам ідуць клясавыя ворагі—Зарэмба, Кандраль.

Так у самы цяжкі для заводу момант, Кандраль ужо не захоўвае свае адкрытае нянавісці да савецкае ўлады:

Што? Дорогу? Сьмерць рабочым?
Жыць рабочыя ня хочучь?
Шлю зломіш, мой паночак...
Хай змывае, каб і вочы
Завод убачыць не маглі.
Ты ня руш плаціны, чуеш?

Кулацкія агенты на заводзе нават падбукторваюць, вядуць за сабою несвядомую частку жанок рабочых, якія лемантуюць: „А на што я нараджалася“, „А мая галоўка бедная і г. д.“

Яны добра разумеюць, па якіх слабых мясцох трэба біць, яны ставяць пытаньне пра тое, што важней: завод, ці чалавек:

Што?.. Плаціну? Небясьпека?
Завод важней за ча-ла-ве-ка.
Тапіць рабочых, іх дзяцей?
Па бальшавіцку гэта.

У малюнку адратаваньня заводу Александровіч канчаткова зрывае маскі з твару клясавага ворага. Паказваючы, як адратоўваецца завод, пісьменьнік сапраўды спалучае бальшавіцкую цывязь—у мэтазгоднасці тых ці іншых захадаў для адратаваньня заводу—з шалёнай страснасьцю ў сваёй нянавісці да клясавага ворага.

У гэтым сэнсе п'еса „Напор“ працягвае і разьвівае традыцыю аднаго з лепшых твораў Александровіча „Цні на сонцы“.

Рабочыя паднімаюць плаціну, а клясавы вораг гіне ў раздушаных хвалях стыхіі пад плацінай.

У агульным складаным пераллёце клясавага змаганьня,—у п'есе Андрэя Александровіча цікавай зьяўляецца праблема ўзята для мастацкага вырашэння, праблема перараджэння былога шкодніка спецыялістага.

Праблема, узнятая Александровічам у вобразе інжынэра надзвычайна важная і цікавая, Але Александровіч „вырашае“ яе схэматычна.

* * *

З формальнага боку п'еса Андрэя Александровіча, як і ўся ягоная творчасць, надзвычайна багатая і рознастайная. Галоўнае тут заключаецца ў тым, што Александровіч для найбольш поўнага і глыбокага выражэння ідэй свае творчасці шукае найбольш адпаведнага і поў-

нага рытмічнага выражэння, паколькі справа ідзе пра вершаваную творчасць.

Рытм адпаведны вытворчым працэсам амаль адзіны ў беларускай літаратуры, стварыў Александровіч Александровіч ў сваёй творчасці багата выкарыстоўвае з народнае творчасці, з фольклёру.

Але Александровіч выкарыстоўвае, крытычна засвойвае, бярэ з народнай творчасці найбольш дэмакратычныя, найбольш прагрэсыўныя сацыялістычныя элементы, якія ў пралетарскім літаратурным стылі—выяўляюцца не як „прыемны ўспамінак“ пра далёкую нацдэмаўскую „старасьветчыну“, а як жывыя, дзейныя элементы ў агульным кантэксце пралетарскага твору. Вядомы верш Александровіча „Сасна“, які ўключаны ў гэтую п'есу перадае дынаміку працэсаў вытворчасці. Александровіч не для „лірычнасці“ любіцца сасонкай, для яго сасонка,—мае толькі сэнс у працэсах сацбудаўніцтва:

Эх, сасоньніца—сасна,
дні суровыя.
Бервяно да бервяна—
хата новая...

Гаратлівасці былой
час пазбыцца н м.
Забудуем шыр балот-камяніцамі

Выкарыстаныя элементы народнай творчасці тут спалучаюцца з рытмічным выражэннем адпаведных працэсаў працы:

Гэй—адразу—
Возьмем разам.
Руш, адважна.
Усё для нас.
Дай, наляжам.
Дружна.
... Раз.

Такім чынам „Сасна“ Александровіча—гэта ня любаваньне сасной, такой, якой яна паказвалася ў народных казках, песнях: сылявай, убогай, а той сасной, якая зьяўляецца неадлучным элементам нашага будаўніцтва. Адзін з эле-

мэнтаў народнай творчасці паўстаў на-новаму ў творы пралетарскага пісьменьніка.

Сапраўды дэмакратычныя, сацыялістычныя элементы народнай творчасці,—у творах Александровіча—б'юць па поглядах вялікадзяржаўных шавіністаў, якія сьцьвярджаюць, што ўся народная творчасць зьяўляецца рэакцыйнай.

Элементы народнай творчасці ў творах Александровіча б'юць і нацыянал-дэмакратычных тэарэтыкаў, якія „маліліся“ на народную творчасць, бяручы ўсю народную творчасць разам з яе рэакцыйнымі бакамі, не адцяняючы і не выдзяляючы іх.

У п'есе „Напор“ Александровіча мы маем такія малюнкi, дзе ў народныя прымітывы ўкладаецца кулацкая „душа“, дзе кулацтва, хаваючыся за гэтыя „народныя“ прымітывы, праводзіць, нібыта і нявінна, свае варожыя погляды, варожыя ідэі.

Гэта найбольш яскрава паказана ў малюнку, дзе Кандраль, Клыч падбукторваюць сезоныкаў ісці скардзіцца да дырэктара:

Кандраль:

Чалом, дырэктару, чалом.

Галасы:

—Мы скардзіцца, дырэктару, ідом.
—Адданаць мы, дырэктару, нясом.
—Чалом дырэктару... і г. д.

Клыч:

Вітань арцелью нашай рады,
Насіцеляў савецкае ўлады.

І пасля гэтага яны прыступаюць непасрэдна да справы:

Зьвярнуць увагу хочам:
Далі валёнкi нам? Далі.
Заблыся падшыць. А мы іх топчам.
Мы-ж не па небу ходзім, па зямлі.
І працы больш таварышом, рабочым.

За народны прымітывізм хаваецца тут ідэёвы твар кулака-ворага.

На гэтых шматлікіх прыкладах п'есы Александровіча мы бачым, што найбольш рэакцыйныя бакі народнай творчасці зьяўляюцца зброяй

у руках буржуазіі, кулацтва ў яго змаганні супроць дыктатуры пралетарыяту, а сапраўды дэмакратычныя, сацыялістычныя, якія ў зародачным стане знаходзяцца ў народнай творчасці, тыя элементы, якія выстраданы народам пад прыгнётам памешчыцкага і капіталістычнага грамадства,—становяцца зброяй пралетарыяту ў сацыялістычным будаўніцтве і ў змаганні супроць клясавага ворага.

Рытмічнае вершаванае выражэнне асноўных ідэй у п'есе Александровіча пабудавана на лакальным прынцыпе. Там, дзе Александровіч іранізуе над рамантычнымі ўзлёткамі каханьня Радзецкага і Васілісы—рытмічнае выражэнне ў адпаведнасці з асноўнай думкай паэты і ў адпаведнасці з месцам дзеі (катаньне на каньках, рытміка катаньня) перадаецца так:

Радзецкі:

Залацістым лягу лістам,
У сонцатканым дыване.
Васіліса, Васіліса—
Ты адзіная ў мяне.
Будзь-жа чулай, прытуліся,
Сэрцу я твайму паяю.

Мы ўжо гаварылі, што працэсы вытворчасці-знаходзяць сваё рытмічнае, дынамічнае выражэнне ў вершах, у дзеях, у словах герояў, звязаных з вытворчымі працэсамі.

Так, як у Мір'емы рытміка яе гаворкі адпавядае яе думкам, думкам, якія характарызуюць чалавека, што вынес традыцыі старых рабочых, выхаваных пад прыгнётам капіталістычным, яна кажа:

Аднак-жа, няхай я сівею,
Бывала зайдуся ў завод—
Нейкай палёгкай павее
Завод наш цяперача—за-авод.

Выходзячы з лакальнага рытмічнага прынцыпу Александровіч Чыжу, які марыць вынайсьці найхутчэйшы сродак сувязі,—даў надвычайнай дынамічнасці словы,

якія выражаюць хуткасць „новай сувязі“ сістэмы Чыжа:

Цераз горы, цераз мора,
У любы на сьвечу горад
Цераз мury і цераз люкі
Проста кожнаму ў рукі і г. д. і г. д.

Напружанасць моманту змаганьня з паводкай, рокат хваль, які наступае на завод—знайшоў у Александровіча адпаведнае рытмічнае выражэнне ў напружанай нэрвай рытмічнасці:

Ход стыхіі. Яго
нельга асіліць. Удэр
Стане завод.

Такі-ж напружаны страстны і трывожны рытм даецца ў п'есе, дзе гаворыцца пра прарыў на заводзе:

За нашу перамогу,
За ўдарны наш квартал—
Таварышы, трывога.

І тут-жа ў Александровіча зроблены пераход на сталую рэвалюцыйную песню „Вихри враждебные воют над нами“, якая выражае змаганне рабочае клясы пад удзікам капіталістычнай рэакцыі, калі справа ідзе пра ўзнагароду ордэнам Леніна старога бальшавіка Кліма.

Кампазыцыя, рух і разьвіццё клясавых супярэчнасцяў, пастаўленых у п'есе Андрэя Александровіча, фэбульнае разгортванне гэтых супярэчнасцяў—пабудова на прынцыпе простага і паступова лёгічнага разгортвання і разрашэння іх.

З гэтай агульнай схэмы выпадае хіба заключная частка п'есы—канцоўка—„сонцавылазка“.

Ужо ў мітынгу дружбы мы маем у пачатковым стане ўсе тыя супярэчнасці, якія далей фэбульна разьвіты ў п'есе.

Фармальнае напаўненне п'есы Александровіча, утым ліку і кампазыцыйнае ў асноўным адпавядае ідэям, выражаным у творы.

Аднак, не заўсёды. Разгортванне клясавай ідэі ў п'есе часамі ня мае сабе кампазыцыйна строгага

выражэння, і ад гэтага да пэўнай ступені зніжаецца сама ідэявая глыбіня.

Так, напрыклад, бытавыя ўзаемаадносіны паміж Радзецкім і Васілісай ня вырашаны Александровічам, так сама, як і вобраз Ліпы, яны перагружаюць толькі разьвіццё супярэчнасцяў, затрымліваюць гэтак разьвіццё. Тое-ж можна сказаць пра шматслоўе камсамольцаў, пра перагружанасць эмпірыч. матэрыялам п'есы. У змаганні паміж кулацкімі элементамі і рабочым калектывам пад кіраўніцтвам партыі за масу сезоннікаў супярэчнасці разгорнуты ня досыць поўна. Так, напрыклад, пасля яшчэ няпэўнага і хістлівага пераходу асноўнае масы сезоннікаў на бок рабочага калектыву—мы ня маем далей паказу вобразаў сезоннікаў—на новым этапе іх разьвіцця, ні ў малюнку паводкі, ні ў заключнай дзеі п'есы. І нарэшце пра „сонцавылазку“. Дадатныя якасці яе ў тым, што яна ў асноўным заключае разрашэнне супярэчнасцяў, пастаўленых у п'есе. Аднак яна ня ставіць новых клясавых супярэчнасцяў, якія б хвалявалі чытача, або гледача пасля спектаклю. Атрымліваецца ўражанне, што клясавае змаганне скончана, вораг сьпіць, завод перамог. Нібы-та новыя супярэчнасці ня штурхаюць ход разьвіцця заводу наперад.

III

Якія-ж асноўныя недахопы, зрывы, памылкі Александровіча ў п'есе „Напор“.

У п'есе „Напор“ гэтай глыбокай ідэявай арганізацыі рэчаіснасці „аж да дэталей формы і дробязяў сюжэта“ бракуе. Александровіч, паказваючы ў п'есе герояў пяцігодкі, часткова пайшоў па плыні рэчаіснасці, рэгіструючы факты. П'еса „Напор“ не арганізавана вакол аднаго філэзофскага глыбока-ідэява

праблемы нашага часу. Александрова як-бы імкнуўся ў сваёй п'есе захапіць усе асноўныя праблемы якой паўстаюць у працэсе сацыялістычнага будаўніцтва (праблема сувязі і ўзаемадапамога паміж рознымі нацыянальнымі рэспублікамі СССР, праблема фармавання новых кадраў рабочых, асабістага і калектывнага, змаганне са стыхіяй, бытавых адносін і інш.) і гэтак у многіх мясцох павяло пісьменьніка на натуралістычны шлях, на пасыўнае „отображательство“ ўсіх тых працэсаў, якія адбываюцца ў рэчаіснасці без упарадкавання гэтых фактаў і працэсаў бальшавіцкай сьвядомасці—без падпарадкавання гэтых фактаў, эмпірычнага матэрыялу адзінай ідэі.

А паказваць героя пяцігодкі нельга „натуралістическим методом“, нельга показываць, руководствуясь только таким соображением: я хочу описывать действительность, для этого я буду брать факты, которые все сами за себя скажут—это позитивистическая установка...

Ю. Лібедзінскі.

У Александровіча рысы элементаў захаплення багаццем эмпірычнага матэрыялу без належнага азмывлення і падпарадкавання яго сьвядомасці.

Гэтае ў першую чаргу тычыцца малюнку, дзе разгортваецца змаганне заводакага калектыву са стыхіяй, з паводкай. Мы ўжо гаварылі, што малюнак змаганьня са стыхіяй па ідэява-клясавай насычанасці адзін з самых моцных і па драматычнай сіле самы цікавы ў п'есе. У дзеі паўстае пытанне пра існаванне заводу і праблема калектывнага і асабовага павінна была-б паўстаць, як асноўная праблема. Трэба было з усёй выразнасцю падкрэсьліць, што асабісты лёс кожнага рабочага, яго асабісты інтарэсы непарыўна звязаны з лёсам існавання заводу. Трэба было

з усёй сілай паказаць, што рабочыя наперакор крыкам кулакоў:

Падумаць толькі—што такое?.

Тапіць рабочых, іх дзяцей?

Па-бальшавіцку гэта?

Што наперакор гэтым крыкам рабочыя даводзяць сваю непарыўную сувязь са сваім заводам, даводзяць, што лёс заводу—гэта лёс жыцця кожнага рабочага асабіста.

І вось Александровіч, замест гэтага, праўда паказваючы, што настрой большасці рабочых накіраваны супроць кулакоў—усё-ж спрошчана, прасталінейна вырашае пытаньне лёсу існаваньня заводу. Рабочыя згодны затапіць частку пасёлку, каб выратаваць завод. Уключэньнем плаціны вырашаецца гэтае надзвычайна складанае і супярэчлівае пытаньне—пытаньне асабовае і калектыўнае.—Між тым, як тут патрэбна была самаахвэрная работа рабочага калектыву, каб выратаваць завод і тым самым давесці адзінства паміж асабістым і калектыўным, якое мы маем у працэсе станаўленьня новага сацыялістычнага рабочага калектыву.

І тут сказалася якраз у паэты капіраваньне жыццёвых фактаў, а не арганізацыя гэтых фактаў бальшавіцкай сьвядомасьцю, падпарадкаваньне эмпірычнага матэрыялу адзінай клясавай ідэі.

Другія моманты, дзе мы маем зрывы аналёгічнага парадку ў Аляксандровіча, датычацца раскрыцьця вобразу бальшавікоў партыйнага калектыву ў п'есе.

Гэтыя вобразы бальшавікоў, партыйны калектыў у клясавай практыцы, раскрыты недастаткова. Бальшавікі на заводзе ў паказе Александровіча не пранізваюць сабою ўсе працэсы вытворчасьці. Нават тав. Клім і дырэктар заводу зьяўляюцца на працэсах вытворчасьці толькі ў выключных момантах. Паказальна, што ў самы цяжкі момант для заводу ў часе паводкі тав. Клім нават і ня ўдзельнічае ў адратаваньні заводу.

Вобразбальшавіка можа быць поўна раскрыты толькі ў паказе, як гэты бальшавік мужна і геройскі перамагае цяжкасьці. Змагаецца з клясамым ворагам толькі ў складаных супярэчнасьцях нашай рэчаіснасьці. І вось Клім, які надзвычайна мужна і вытрымана змагаецца ў працягу ўсяе п'есы супроць кулакоў, што ўзьнялі сэзоннікаў, каб пакінуць завод, Клім, які кіруе ўдарніцтвам і спаборніцтвам на заводзе, у адпаведнасьці з лёгікай ўсяе п'есы—паўната раскрыцьця вобразу гэтага бальшавіка павінна была быць у ягонай арганізацыі рабочага калектыву на змаганьне з паводкай, а замест гэтага Александровіч „вывеў яго з строю“ далёка перад тым, калі былі вырашаны ўсе супярэчнасьці і пераможаны ўсе цяжкасьці, якія стаялі перад заводам.

Захапленне эмпірычным, фіксаваньне гэтага эмпірычнага матэрыялу параджае ў Аляксандровічавых герояў шматслоўе. Вобразы рабочых-камсамольцаў паказаны залішне шматслоўнымі, іхная гаворка часта зроблена ў стылі „прыпевак“, „прыбаутак“. У паказе камсамольцаў ёсьць налёты „люмпэнскага ухарства“, анархізм.

Вось чаму п'еса „Напор“, як мы казалі ўжо, далёка ня вычэрпвае задачы паказу ў мастацкіх вобразах камсамольца героя пяцігодкі, а прыходзіць толькі да гэтай задачы. Стварыць вобраз камсамольца героя пяцігодкі, на прыкладзе якога, як гаварыў тав. Косараў, маглі-б вучыцца мільёны маладых рабочых і калгасьнікаў, гэта яшчэ задача, якая стаіць і перад усёй пралетарскай беларускай літаратурай і ў прыватнасьці перад Александровічам.

Памылкі Андрэя Александровіча, якія яшчэ моцна адчуваюцца ў п'есе „Напор“, зьвязаны з агульнымы рысамі творчага мэтаду мінулых этапаў у творчасьці пісьменьніка, якія пасьпяхова перамагаюцца ў гэтай п'есе.

дны сказваюцца ня толькі пры па-
дзе камсамольцаў, але і ва ўсім
творы. Элементы прасталінейнага
спрыняцця рэчаіснасці, ігнара-
ванне складанымі формамі рэча-
існасці, часамі схэматычнае і па-
вярхоўнае азмывленне працэсаў,
формалізм (неапраўданая ідэя рыт-
мічная гра) — сказваецца і ў гэтай
п'есе Александровіча.

Вось некалькі прыкладаў такой
просталінейнасці і „безідейнай“
гры слоў.

Чыж:

Эх, ідры тваю, качалку.
Сып надбаў давай закалку.

Супчыкі, сопчыкі
Сыччы адкідай...

Стрэлбін (злосна): На бюро...
альбо: Вы зрыўчыкі работ
Братцы, хлопцы, хлоп...
(Ключ яго перабівае...)
Ключ: —чыкі,
Лапці з лыка,
Невялікі
Ты музыка.

Відавочна, што тут для аўтара
важны не самы сэнс гэтае „пера-
палкі“, а „ўдальства“, якое выра-
жаецца ў гэтай перапалцы, самае
гучэнне слоў. У другім месцы
такое „самапроизвольное“ захап-
ленне рытмічнасцю прыводзіць
да вульгарнай гіроніі над нашымі
клясамі ворагамі, з якімі трэба
сур'ёзна змагацца:

Чыж:

Заганю сваім знарадам
Завярыну клёпку ззаду.
Пад Бэрлінам — гэта буду я.

Ці Гальяк:

І дагонім.

Мішка:

Дагнаўшы, перагонім.

Чыж:

А загнаўшы шыю зломім.
Чэрцілю, Амаль-Пашы,
За Пылсудзім Чай-кай-шы
Макданальд, П'ер-Джорэ,
Чэмбэрлену, Пуанкарэ...

Вось такія і падобныя „люмпэн-
скія“ налёты, якія маюць свае ка-

рэнні у першых этапах творчасці
пісьменьніка, перамагаюцца, але яш-
чэ цалкам не пераможаны ў п'есе
Андрэя Александровіча „Напор“.

Па лініі творчага метаду гэтыя
элементы звязаны з механістычна-
матэрыялістычным падыходам да
пазнання рэчаіснасці ў некаторых
ранейшых творах паэты, з імкнен-
нем сыцёрці гострыя куты склада-
данай рэчаіснасці, з імкненнем
у некаторых ранейшых творах выра-
зіць працэсы ў выглядзе простага
лініі, якая няўхільна часамі пры-
водзіла Александровіча да ідэа-
лізму.

Аднак усё гэта ня трэба злытаць
з тым, пра што мы гаварылі раней,
што ў Александровіча мы маем
такое фармальнае напаўненне п'е-
сы, якое надзвычайна ўдала і кры-
тычна засвойвае фольклёрныя эле-
менты народнай творчасці, улаў-
ліваецца рытмічны пульс працэсаў
заводскага жыцця, працы. Гэтае
стаіць у цеснай сувязі і залежнасці
ад асноўнае ідэі твору. Мы-ж га-
ворым пра тыя адмоўныя элементы,
якія асталіся спадчынай горшых
бакоў мінулай творчасці Алексан-
дровіча і выходзяць за рамкі асноў-
нае клясавая ідэі твору.

Карэнні Александровічавых па-
мылак у дробна-буржуазных уплы-
вах на творчасць пісьменьніка.

Дробна-буржуазныя ўплывы на
творчасць Александровіча адва-
ротным сваім бокам „анархізму“
выразіліся ў тым, што Александро-
віч ня змог у п'есе развязаць су-
пярэчнасці бытавога характару.
У бытавым матэрыяле пісьменьнік
заграз. Спрошчана і груба развяза-
ваюцца сямейныя ўзаемаадносіны
паміж Радзецкім і Васілісай. Асаб-
ліва няўдалым зьяўляецца момант,
калі Васіліса разрывае ісподні, ві-
даць, як сымбаль разрыву з мяш-
чанскім асяроддзем. Пры паказе
бытавых адносін Александровіч
цельмі часта ў п'есе скатваецца да
натуралістычнай грубасці і спро-

шчанасьці (Ліпа з трусікамі і інш.), або прыпеўкі, якія расьпявае п'яны Клыч і г. д.

Бытавыя ўзаемаадносіны паміж Васілісай і Радзецкім, да якіх Александровіч падышоў груба і спрошчана (тым што Васіліса кідае Радзецкага і варочаецца на завод і яшчэ кантрастнымі Васілісе і Радзецкаму вобразамі Галькі і Мішкі, якія кахаюцца „а завод аснова“), шматлікія эмпірычныя зафіксаваныя матэрыялы ў п'есе гаворыць пра тое, што элемэнты груба матэрыялістычныя яшчэ бытуюць і ў гэтай п'есе Александровіча.

Мы бачылі, што Александровіч рабочы калектыў і нават клясавых ворагаў паказвае больш-менш поўна, аднак, элемэнты схэматызацыі людзей, шаржыраваньне клясавага ворага ёсьць і ў гэтай п'есе Александровіча.

Вось напрыклад, як Мішка, герой п'есы расказвае, як яны ў Далёка-Усходняй лавілі „бандыта афіцэра“.

Глушылі, эх. А помню, неяк раз,
на ўвесь, ты знаеш, полк была пацеха:
жыўцом алавлілі мы бандыта-ахвіцэра
рускага—з пагонам, з какардай (?!)
Ён пад гармонік шпарыў „яблычка“,
а ў перад—сьпяваў романсы нам.

І гэтка пагарда,
Хоць і сьмешна наглядаць было.
Быў гад раз'юшаны паручык Сакалоў.

З мінулымі этапамі творчасьці паэты звязаны і многія другія схэматычныя месцы ў п'есе. Напрыклад,

Васіліса:

Даволі ныць

Базыль:

Мы ідзем наперад.

Галька:

Мы не адны.

Васіліса:

А хныкаць крыўда, верна? і г. д.

Вось тыя асноўныя хібы п'есы „Напор“. Гэтыя хібы гавораць нам пра тое, што рысы мэханістычна-матэрыялістычныя ў творчасьці Александровіча, якія перамагаюцца ўсім творчым шляхам паэты (у вялікай ступені пераможаны ў паэме „Цені на сонцы“), і шлях станаўленьня паэта на пазыцыі матэрыялістычна-дыалектычнага п'есе „Напор“ ідзе праз змаганьне са спрошчанасьцю, прасталінейнасьцю, якая была ў некаторых ранейшых творах пісьменьніка.

П'еса Андрэя Александровіча канчаецца „Сонцавылазкай“, агульным купаньнем і фізкультфігурамі—„усё гэтае, як сымбад пралетарскае сілы“.—У ёй нават нічога ня сказана, ці выканаў завод свае абавязкі, узятыя перад рабочымі Данбасу, Агульны ўздых радаснага, бадзёрага, сьвежага рабочага калектыву, камсамольцаў—не дае нават поваду думаць, што абавязак—даць Данбасу тысячу стандартных дамоў—ня выкананы.

— Яны не маглі не перамагчы.

У гэтым сіла, моц заключнае дзеі п'есы.

Але „Сонцавылазка“—мае і свае слабыя бакі, яна падмяняе фізыалёгічным, прыродным, натуральным—урачыстасьцю сацыяльнае перамогі рабочае клясы пад кіраўніцтвам кампарты ў складаных абставінах клясавага змаганьня.

П'еса „Напор“—пры ўсіх сваіх хібах, зрывах,—ёсьць адна з перамог пралетарскай літаратуры, па шляху стварэньня вялікага бальшавіцкага мастацтва,—мастацтва, насычанага партыйнасьцю „вплоть до деталей формы и мелочей сюжета“, чаго аднак у „Напоры“ не хапае ў поўнай меры.

3а дыялектычна-матэрыялістычны нарыс

Нарыс, як пэўны від літаратурнага жанру, у апошні час заваяваў сабе пачэснае месца на старонках нашых газэт і часопісаў. Гэта і зразумела, бо тыя клясавыя зрухі, якія адбыліся ў нашай краіне ў звязку з ліквідацыяй кулацтва, як клясы ў раёнах суцэльнай калектывізацыі, рост буйнай прамысловасці—усё гэта дало новую глебу для развіцця мастацкай літаратуры. Зьяўляюцца новыя жанры, выпрацоўваецца дыялектычна-матэрыялістычны мэтад мастацкай літаратуры, зьяўляюцца новыя творы, якія адлюстроўваюць патас сацыялістычнага будаўніцтва і гераізм будаўнікоў.

Якраз у гэты пэрыод шукання, мы бачым буйны росквіт такога мастацкага жанру, як нарыс. Жорсткая клясавая барацьба патрабуе палітычнай заостранасці мастацкай літаратуры, каб літаратура служыла моцнай зброяй палітычнай барацьбы ў руках рабочае клясы. Але, ня гледзячы на значны рост пралетарскай літаратуры, наглядаецца агульнае адставаньне літаратуры ад задач і тэмпаў сацыялістычнага будаўніцтва. Пралетарская літаратура, — якая павінна адлюстроўваць у першую чаргу найбольш актуальныя праблемы, з пункту гледжання чарговых задач сацыялістычнага будаўніцтва, якая павінна ўплываць на думкі і пачуцьці чытача адпаведна з гэтымі задачамі, гэта літаратура здавальняюча яшчэ сваіх задач ня выконвае. У пралетарскай літаратуры мы яшчэ рэдка знаходзім

паказ таго напружанага змаганьня, якое адбываецца на нашых прадпрыемствах, яшчэ не знайшлі дастаткова глыбокага адлюстраваньня лепшых прыкладаў сацспарборніцтва, ударніцтва, не паказана ў мастацкай форме ўся складанасьць клясавай барацьбы на рашаючых участках сацыялістычнага будаўніцтва. Гэта тлумачыцца тым, што нашы пісьменьнікі яшчэ недастаткова аўладалі марксысцка-ленінскай тэорыяй, мэтадам дыялектычнага матэрыялізму, які зьяўляецца мэтадам найбольш глыбокага пазнаньня рэчаіснасьці. Яшчэ канчаткова ня жыты ўплыў буржуазных і дробнабуржуазных тэорый на пралетарскіх пісьменьнікаў.

Недастатковае аўладаньне дыялектычна-матэрыялістычным мэтадам, ды яшчэ значны ўплыў буржуазнай культуры на пралетарскіх пісьменьнікаў—усё гэта зьяўляецца тымі прычынамі, якія абумовілі адставаньне пралетарскай літаратуры ад задач і тэмпаў сацыялістычнага будаўніцтва. Ліквідаваць адставаньне літаратуры ад тэмпаў нашага жыцьця—вось якая задача стаіць перад пралетарскай літаратурай. „Задача перамаганьня адставаньня—гэта ёсьць задача падвышэньня ўзроўню нашага сьветапогляду, рэалізацыя нашага сьветапогляду ў творчым дыялектычна-матэрыялістычным мэтадзе“ (Лузгін).

Вось чаму зусім правільна сакратарыят РАПП у сваёй рэзалюцыі аб выніках вытворчай нарады нарысістых адзначае: „Агульная за-

дача аўладання мэтадам дыялектычнага матэрыялізму пралетарскай літаратуры зьяўляецца важнейшай задачай кожнага творчага напісальніка, у прыватнасьці і нарысу.

Беларуская літаратура на сёньняшні дзень яшчэ ня мае такога нарысу, які-б цалкам адпавядаў запатрабаваньням пралетарскай грамадзкасьці, яшчэ няма такога нарысу, які быў-бы напісаны дыялектычна-матэрыялістычным мэтадам. Між тым сэкцыя нарысу пры БелаПП'е мала займаецца творчымі пытаньнямі нарысу. Адсюль вынікае неабходнасьць перабудовы сваёй працы такім чынам, каб лёзунг—у бой за дыялектычна-матэрыялістычны нарыс—ператварыўся ў жыццё. Неабходна памятаць, што лёзунг—за вялікае бальшавіцкае мастацтва—датычыцца і нарысу, як пэўнага літаратурнага жанру.

* * *

Адставаньне літаратуры ад задач і тэмпаў сацыялістычнага будаўніцтва, як мы ўжо казалі, абумоўлена, па-першае—недастатковым узроўнем сьветапогляду, па-другое—уплывам буржуазных і дробнабуржуазных тэорый і тэорыек. Змагаючыся за пралетарскі нарыс, мы павінны даць жорсткую бойку буржуазным тэорыям аб нарысе, як малой, нязначнай і нікчэмнай форме, якія (тэорыі) прасякаюць у нашу літаратуру і часамі маюць уплыў на менш устойлівых пралетарскіх пісьменьнікаў. У расейскай літаратуры з такімі тэорыямі выступаў Эйхэнбаўм, які імкнуўся азначыць нарыс, як пэўную сыстэму фармальных асаблівасьцяў. Выходзячы з гэтага, фармалістыя азначаюць нарыс, як жанр малых пераходных форм з пэўнымі асаблівасьцямі пабудовы (адсутнасьць сюжэту, фатаграфічнасьць і інш.). Эйхэнбаўм у сваіх працах так і піша, што нарыс фактычна зьяўляецца пробай п'яра маладога пісьменьніка, гэта ягоныя эскізы, ад якіх ён потым пераходзіць да

большых формаў—раману, аповесьці. Ён нават проста выкідае лёзунг: „Праз нарыс—да раману“. Ясна, што для фармалістых, тыпу Эйхэнбаўма, жанр пераходзіць у жанр па ўнутраных законах жанру.

Цікава, што гэтыя тэорыі ў пераліцованым выглядзе абараняў у свой час Будзінскі, які на II Пленуме БелаПП таксама ня лічыў нарыс за самастойны жанр. Для яго нарыс—гэта чорная работа, плянавыя нататкі для большага мастацкага твору. Такія разважаньні наскрозь прасякнуты імкненьнем зьвесці нарыс да другараднага гатунку літаратуры.

Мэханістычнасьць і шкоднасьць данай устаноўкі адразу кідаецца ў вочы. Менавіта таму: „Сакратарыят РАПП лічыць, што галоўнай небяспэкай у адносінах нарысу зьяўляюцца: адкрытая апартуністычная тэорыя „другараднасьці“ нарысцкай літаратуры, прыніжэньне малых форм і г. д. і, у асаблівасьці, недаацэнка вялізарнага значэньня нарысаў рабочых ударнікаў. Такія тэорыі зьяўляюцца выражэньнем барскіх адносін да творчасьці рабочых пісьменьнікаў, і з імі павінна быць паведзена самая рашучая барацьба“ (З рэзалюцыі сакратарыяту РАПП, „На літаратурном посьці“, № 10, 1931 г.).

Недалёка ад фармалістых па сваёй сутнасьці пайшлі і „левыя“ тэндэнцыі ў вырашэньні праблемы нарысу. Былі імкненьні давесці, што нарыс зьяўляецца адзіна-пралетарскім жанрам у рэканструкцыйны пэрыод. Бо, бачыце, у наш час, час тэмпаў—пісаць вялікія творы г. зн. адставаць ад жыцця. Даволі фантазіі ў літаратуры. Дайце факты жыцця. Факты і толькі факты—так крычалі на розныя тоны, з рознымі адценьнямі, як лефаўцы так і літфронтаўцы.

Першыя навучаюць са старонак лефаўскага зборніку „Літаратура факта“, каб пісьменьнік заняўся „біаграфіяй рэчаў (Трэцыякоў), каб

пісьменьнік становіўся бліжэй да факту“ (Брык) і інш. Абыходзячы людзей ды іхнія клясавыя ўзаемаадносіны, лефаўцы намагаліся ўбачыць рэчы і іхнія ўзаемаадносіны.

Другія, ня менш ярыя літфронтаўцы, крычалі аб авангардным значэньні нарысу, аб тэмпах, якія вымагаюць ад пісьменьніка хутка рэагаваць на бягучы падзеі—нарысам.

Прыхільнікі гэтай тэорыі знайшліся і ў беларускай літаратуры. Калі прагледзіць рэцэнзіі Куніцкага аб нарысах, зьмешчаных у часопісі „Маладняк“ за 1931 г.—вы там убачыце тую-ж самую тэорыю авангардызму нарысу. Так, напрыклад, у рэцэнзіі на кніжку нарысаў Сташэўскага „Гаворыць Асістан“ („Маладняк“ № 1-1931 г.) Куніцкі піша: „У апошні час сярод пралетарскай літаратуры, як жанр, пачаў практыкавацца нарыс. Нарыс зараз заняў шырокае месца як сярод расейскай пралетарскай літаратуры, так і беларускай. Ён гэта зусім зразумела. Наша жыццё так шпарка ідзе наперад, так шпарка расьце сацыялізм у краіне саветаў, што мастацкая літаратура яшчэ ня ў змозе сёньня ахапіць увесь размах працоўных будаўнікоў сацыялізму, і мастацкімі вобразамі прадэманстраваць яго“. Цікава, па думцы Куніцкага, выходзіць, што „пралетарская літаратура ня ў змозе сёньня ахапіць увесь размах працоўных“, а вось нарыс—зможна. Замест сур'ёзнага крытычнага падыходу да рэцэнзуемых кніжак з пункту погляду творчага мэтаду, Куніцкі карыстаецца фармалістычнай крытыкай, якая нічога не дае чытачу. Прыклад: „Нарыс напісан па-майстэрску“ (а чаму?—Д.). Аўтар схапіў з свайго аб'екту ўсе характэрныя рысы, характарызуючыя кавалачкі, з якіх атрымліваецца цэлы выпуклы малюнак“. Пасьля гэтых заўваг Куніцкі прыводзіць вялічэзныя вытрымкі з кніжкі. Аб тым, як твор службыць нашаму сацыялістычнаму будаўніцтву, як ён арга-

нізуе рабочую масу на выкананьне прамфініяну—няма ні слова.

Першая вытворчая нарада нарысцых РАПП у сваёй рэзалюцыі адзначае наступнае:

„Левыя“ тэндэнцыі, узросшыя на глебе лефаўскіх і літфронтаўскіх тэорый, пад прыкрыцьцём сказаў аб авангардным значэньні нарысу, вядуць да мастацкага разбраеньня пралетарыяту і ў першую чаргу да ліквідацыі ў адносінах нарысу.

Пралетарская літаратура выкарыстоўвае ўсе віды жанраў, але кожны з іх павінен быць у руках пралетарскага пісьменьніка зброяй ў барацьбе за сапраўднае пралетарскае мастацтва“ („На Літпосту“—№ 10, 1931 г.).

30 лістапада 1931 г.—адбылася другая вытворчая нарада пісьменьнікаў нарысцых і паэтаў, скліканая рэдакцыяй газэты „Правда“. Адказны сакратар „Правды“ т. Л. Мэхліс, у сваім дакладзе азнаёміў пісьменьнікаў з агульнымі ўстаноўкамі пляну працы рэдакцыі „Правды“ на бліжэйшыя месяцы і з задачамі, якія выцякаюць з гэтага пляну.

Пісьменьнікі-нарысцы павінны дапамагчы партыі ў прапрацоўцы народна-гаспадарчага пляну на 1932 г. Група нарысцых магла-бы, напрыклад, выехаць на пэўны тэрмін у калгасы і дэталёва прапрацаваць вытворчы плян таго ці іншага калгасу на 1932 год. Увага пісьменьніка павінна быць зьвернута і на такую важную праблему, як пэрспэктывы другой пяцігодкі. Усе гэтыя задачы патрэбна глыбока і сур'ёзна ўсьведаміць, каб зьмест нарысу быў падняты на прынцыпова большую вышыню.

На гэтай нарадзе рэдакцыя ЦО партыі прад'явіла рахунак пісьменьнікам-нарысцым. У гэтых адносінах ня дрэнна было-б павучыцца і рэдакцыі ЦО КП(б)Б „Звязда“. На сёньняшні дзень рэдакцыя газэты слаба звязана з пісьменьніцкімі арганізацыямі. Ня створаны адпаведныя кадры пісьменьнікаў нарыс-

сістых пры рэдакцыі. Неабходна, як найхутчэй паставіць гэтае пытаньне ў парадак дня працы рэдакцыі газэты „Зьвязда“.

* * *

Літаратура сёньняшняга дня са старонак газэт, часопісая і нават паасобных кніжоч гаворыць аб надзвычайна буйным росквіце нарысу. Так, напрыклад, у часопісі „Чырвоная Беларусь“ за 1930 г. з 175 назваў было зьмешчана 75 нарысаў. У 1931 г. нарысы займалі амаль 80 проц, усей зьмяшчаемай мастацкай прадукцыі.

Бяз нарысаў не абыходзяцца і тоўстыя часопісі, як: „Маладняк“, „Полюмя“, „Узвышша“. Усё гэта прымушае нас зьвярнуць асаблівую ўвагу на якасьць гэтай шматлікай прадукцыі. І трэба адзначыць, што якасьць нарысу ў нас не на вышыні. Вельмі часта нарысы фабрыкуюцца, што бліны пякуцца, і таму зьяўляюцца часта мастацкай халтурай. Спэкулюючы на актуальных тэмах, нарысы вельмі часта зьяўляюцца замаскаванымі, буржуазна-дзеляцкі прыстасаваньнямі да клясава-буржуазных выступленьняў.

Надзвычай шмат халтурных нарысаў было зьмешчана ў „Чырвонай Беларусі“ Беліны-Падгаецкага. Адзін ён пад чатырма псэўдонімамі фабрыкаваў нарысы. Па аднаму шаблёну складаў ён схэматычную і не мастацкую пісаніну. Гэта, ужо, так сказаць, клясычны нумар для беларускай літаратуры! Але ёсьць і другія ахвотнікі друкаваць сваю халтуру пад назвай нарысу. Такому прыстасаваньню павінен быць дадзены рашучы адпор. Мы павінны змагацца за мастацкую вышыню палітычна-завойстраага нарысу. Нарыс, як і ўсякі від мастацкай літаратуры, адрасаваны да самай шырокай пралетарскай масы. Менавіта таму на пісьменьніка нарысіста ўскладаюцца вялікія задачы паказаць у невялікіх формах складанасьць і рознастайнасьць кляса-

вай барацьбы ва ўмовах сацыялістычнага будаўніцтва. У гэтым і заключаецца тое галоўнае, што характарызуе нарыс рэканструкцыйнага пэрыоду. Правільна паказаць клясавы працэс, працэс будаваньня сацыялізму мэтадам дыялектычнага матэрыялізму і разам з гэтым эмацыянальна ўздзейнічаць на чытача для арганізацыі ягонай волі на новую барацьбу за сацыялізм—вось што павінна ляжаць у аснове пралетарскага нарысу.

Нарыс, перш за ўсё, баявы пралетарскі твор, які арганічна злучае ў сабе мастацкія вобразы і сьветапогляд дыялектыка-матэрыялістага. Пралетарскі пісьменьнік-нарысіст выкарыстоўвае факты акаляючага жыцьця, (не факты дзеля фактаў, як-то рабілі фармалістыя, а такія факты, дзе-б былі ўскрыты ўзаемаадносіны людзей.

У аснове гэтага паказу павінна ляжаць тая асаблівасьць, што сацыялістычнае будаўніцтва аднолькава адкідвае адасобленасьць рабoтніка ад будаўніцтва, гэта значыць, чалавека ад рэчаў (псыхалёгізм нарысу) і падмену аднаго другога (факт дзеля факту—фатаграфічнасьць.) Гэта якраз ставіць праблему паказу чалавека ва ўмовах сацыялістычнага будаўніцтва.

„Будаўніцтва сацыялізму, узятае, як глыбока чалавечая праблема, як працэс нераробкі чалавека—вось асноўная тэматыка нарысу ў рэканструкцыйны пэрыод“ (Перцаў-Літгазэта). Але гэта ня значыць яшчэ, што нарыс рэканструкцыйнага пэрыоду абмяжоўваецца адлюстраваньнем толькі сёньняшняга дня. Гэта было-б няправільна.

„Мы за баявы пралетарскі нарыс, які бярэ любы адрэзак канкрэтнай рэчаіснасьці, але мы супроць усякай мэтафізыкі, супроць паўзучага эмпірызму, супроць рацыяналізму, супроць суб'ектывізму, супроць любаваньня, супроць,

апісацельства — супроць такіх творчых асаблівасцяў мэтаду, сутнасць якіх зьяўляецца не дыялектычны і не матэрыялістычны сьветапогляд, альбо адхіленьне ад яго. Мы супроць скажэньня рачаіснасьці, якое ўзводзіцца ў прынцып на тэй падставе. што гэта, бачыце, нарыс, такі асобны жанр; мы за выяўленьне ў нарысе пралетарскай літаратуры, як і ў любым жанры пралетарскай літаратуры, сутнасць рачаіснасьці ў яе супярэчнасьці, у яе руху, у сьвее авангарднага марксысцка-ленінскага сьветапогляду“, (Лузгін).

* *

Нарысы Міхася Гольдбэрга. Міхась Гольдбэрг выпускаў дзьве кніжкі нарысаў: „Пабягуць слупы“ — выд. 1929 г. і „На рыштаваньнях“ — выд. 1930 г.

Першая кніжка нарысаў Міхася Гольдбэрга цікава сваёй рознастайнасьцю тэм. Тут у яго і ўспаміны пра мінулае рэвалюцыйнай барацьбы (першыя два нарысы), тут і паказ клясавай барацьбы на вёсцы, тут ёсьць і паказ жыцця беднаты гарадзкіх акраін. Але трэба адзначыць, што ня з усімі тэмамі ў аднолькавай ступені справіўся аўтар. Узяць бы хаця першыя два нарысы з мінулага рэвалюцыйнай барацьбы. Першы нарыс зборніку — „Прадвесьне дзевяноста восьмага“, у якім аўтар імкнуўся паказаць нарастаньне рэвалюцыйнага руху, імкнуўся аднавіць перажываньне дзейнасьці удзельнікаў першага зьезду РСДРП у мастацкім вобразе. Гэта задача аўтарам вырашана ня зусім удала. Замест таго, каб паказаць сувязь рэвалюцыянэраў, удзельнікаў першага зьезду, з рабочай масай ў канкрэтных умовах барацьбы, аўтар проста знаёміць чытача з надворным выглядам сваіх герояў, зазначаўшы, што аднаго з герояў ён ня можа апісаць з прычыны адсутнасьці фатаграфіі гэтага ўдзельніка.

Паказаць іх за працай у канкрэтнай абстаноўцы аўтар ня змог. Просты, невялічкі мастацкі малюнак, які не дае эмацыянальнай зарадкі чытачу на далейшую барацьбу, на далейшае змаганьне за справу сацыялізму.

Другі нарыс „Іван Пуліхаў“ зусім падобны першаму. У аўтара не знайшлося для характарыстыкі свайго героя іншых слоў, як: „Шляхетны лоб і асаблівая бледнасьць твару“. Інтэлігенцкі падыход да сваіх герояў — вось як можна было-б ахарактарызаваць асаблівасьці аўтарскага паказу. Гэты інтэлігенцкі падыход, правільней сказаць, дробна-буржуазны падыход, праўда, спачуваючага, але назіральніка збоку за ходам гістарычнага працэсу адлюстраваўся ва ўсіх нарысах данага зборніку. Так у нарысе „На апошніх загонах“, аўтар не паказвае клясавай дыфэрэнцыяцыі на вёсцы. Ён наогул бачыць усё вясковае насельніцтва бедным. Ягонныя героі самі ў сябе пытаюцца: „Чаму бедна жывём? — і адказваюць — „Правадыроў у нас няма“ Мяккацелая любоў да ўсіх людзей, да кожнага чалавека — вось якое ўражаньне застаецца ў чытача ад гэтага нарысу. Лепш зроблены, ў параўнаньні з другімі творамі гэтага зборніку, нарыс „Лясны Інтэрнацыянал“. Але і ён не дае правільнага малюнку жыцця. Тут таксама ня ўбачыш клясавай дыфэрэнцыяцыі вёскі. На вёсцы ўсё добра, толькі вось народ ня культурны. Гэта ўсё. Апошні нарыс у зборніку — „Пабягуць слупы“ — зьяўляецца адным з лепшых. Здаровая надзея на будучыню, заклік да змаганьня за справу электрыфікацыі краіны, паказ энтузіязму рабочай клясы — вось дадатныя бакі гэтага нарысу. Але й ён не пазбаўлены схэматызму.

Другі зборнік нарысаў Гольдбэрга „На рыштаваньнях“ складаецца з двух разьдзелаў: „руйнуем межы“ і „энтузіястыя варштатаў“. Першы разьдзел — „руйнуем межы“ не пазбаўлены тых-жа самых хібаў, што

былі і ў першым зборніку нарысаў „Пабягуць слупы“. Схэматызм паказу рэчаіснасці адчуваецца і тут. Той-жа падыход да апісваемых падзей, падыход пабочнага назіральніка. Але трэба адзначыць, што ў гэтых нарысах аўтар паказвае яскравей сацыяльны супярэчнасці на вёсцы, тут мы маем больш удумны паказ будаўніцтва новай вёскі, вёскі калгаснай. Асабліва цікавы ў гэтых адносінах нарыс „Ломка“, дзе аўтар дае моцны малюнак наступу новага на вёсцы, сацыялістычнага наступу на прыватна-ўласніцкія інстынкты сялянства. Ужо ў гэтым наступе адчуваецца перамога. У гэтым найбольш моцным нарысе аўтар забывае і аб сваім „я“. Ён пачынае дзейнічаць разам з сваімі героямі. Другі разьдзел кніжкі прысьвечаны паказу энтузіястых вярштату. Аўтар паказвае нам героічнае змаганьне рабочых Добрускай фабрыкі „Герой працы“ звыкананьне прамфінпліну.

Даволі ўдала паказвае аўтар паход жанчын за якасьць выпрацоўкі ў нарысе „Бабская вайна“. Добра паказана і ліквідацыя прарыву на фабрыцы ў нарысе „Прарыў“. Усё гэта сьведчыць аб некаторым росьце пісьменьніка ў параўнаньні з першай кніжкай нарысаў.

Нарысы С. Знаёмага. Знаёмы на сёньняшні дзень мае тры кніжкі нарысаў: 1) „Відагоршчы“ — выд. 1930 г. 2) „Дом № 31“ — выд. 1930 г. 3) „За дамбаю“ — выд. 1931 г.

Першая кніжка нарысаў Знаёмага зьяўляецца падарожнымі нататкамі ўдзельніка чырвонаармейскага аграпаходу. Гэтая кніжка напісана вельмі прымітыўна і мастацкі слаба. Але ня глядзячы на гэта, кніжка тым ня менш чытаецца з цікавасьцю. Трэба сказаць, што аўтар вельмі простаю мовай расказвае аб надзвычайна важных і цікавых справах. Ён расказвае аб тым, як удзельнічалі чырвонаармейскія часьці Менску ў паходзе, „мэта якога — дапамагчы партыі ды ўладзе

ў калектывізацыі вёскі, дапамагчы калгасам у падрыхтоўцы да сапраўднай бальшавіцкай вясны“. Чырвонаармейцы, вартавыя межаў СССР, пайшлі ў паход змагацца з сялянскай кансэрватыўнасьцю, рудзінай, за новае і лепшае жыццё. За невялікі час свайго паходу чырвонаармейцы змаглі арганізаваць некалькі новых калгасаў, замацаваць слабыя. Сваім непасрэдным удзелам, канкрэтнай дапамогай у працы, чырвонаармейцы паказалі сябе сапраўды арміяй вернай рабачай клясе, змагарамі за справу пабудовы сацыялізму. Вось што, па сутнасьці, зьяўляецца зьместам нарысу Знаёмага.

Другая кніжка нарысаў Знаёмага „Дом № 31“ зьяўляецца некаторым крокам наперад у параўнаньні з першай кніжкай. Гэта адчуваецца ўжо ў больш глыбокім падыходзе да рэчаіснасці. Праўда, мастацкі бок і гэтых нарысаў кульгае. Адчуваецца слабасьць, а часамі і бездапаможнасьць у мастацкіх сродках, якімі аўтар карыстаецца. Усё-ж ткі нарысы Знаёмага паказваюць нам новы падыход да рэчаў. Знаёмага цікавяць дробязі жыцця. Ён паказвае ў нарысе „Дом № 31“ барацьбу камсамольца Сыцёпкі за новы быт. Паказана, трэба сказаць прымітыўна, але праўдзіва. Пачаў ён, Сыцёпка, сваю барацьбу з мяшчанствам, з прыватна-ўласніцкімі тэндэнцыямі жыхароў Дому № 31 праз калектывнае гадаваньне парсючка, і адгэтуль дайшло да калектывнай кухні і г. д. У нарысе „Камсамольскі пачатак“ паказана барацьба камсамолу за прамфінпліну, за ўдарныя тэмпы ў працы.

Тэмамі для данай кніжкі нарысаў служыла наша жыццё. Выворчасьць, быт — вось што ў сьціслых кароценькіх нарысах паказаў нам Знаёмы.

Трэцяя кніжка нарысаў Знаёмага „За дамбаю“ — зьявілася новым крокам наперад аўтара ў сваім творчым разьвіцьці. Больш шыраў-

ЗА ДЫЯЛЕКТЫЧНА-МАТЭРЫЯЛІСТЫЧНЫ НАРЫС

шы ахоп рэчаіснасьці, больш глыбокае ўскрыцьцё супярэчнасьцяў жыцця—вось чым можна ахарактарызаваць гэту кніжку нарысаў. Адным з характэрных зьяўляецца нарыс „Каця Астаповіч“. Каця Астаповіч—камсамолка, работніца запалкавай фабрыкі, пападае ў мяшчанскае асяродзьдзе разлажыўшыхся камсамольцаў. Адарваўшыся ад грамадзкай працы, Каця сама апушчаецца ў мяшчанскае асяродзьдзе. Не атрымліваючы ніякай дапамогі, яна даходзіць да таго, што на яе кватэры наладжваюцца вечарыны з выпіўкай. Але ня гэта галоўнае імкненьне паказаць аўтар. Ён паказвае, як на фоне слабасьці кіраўніцтва парткалектыву і непрацаздольнасьці камсамольскага калектыву, на фабрыцы штодзённа адбываецца недавыкананьне прамфінплану. Нарэшце прарыв. Камісія па правярцы працы на фабрыцы выявіла права-апартуністычную практыку кіраўніцтва. Новае кіраўніцтва камсамольскага калектыву ўцягвае ў працу і Кацю Астаповіч, якая перараджаецца і становіцца ўдарніцай. Адным з недахопаў данага нарысу зьяўляецца тое, што аўтар занадта шмат месца аддае апісаньню перажываньняў паасобных герояў. Гэта стварае пагрозу, што аўтар можа дайсьці да мяшчанскага псыхалёгізму ў сваім творчым мэтадзе.

Цікавы нарыс „Плытагоны“, дзе паказана барацьба з выкананьнем прамфінплану сярод лесасплаўшчыкаў.

Усе нарысы зборніку „За дамбаю“ сьведчаць аб творчым росьце пісьменьніка. Але ня трэба на гэтым заспакайвацца. Гэтыя дасягненьні яшчэ далёка стаяць ад дыялектычна-матэрыялістычнага мэтаду, якім павінен кіравацца пралетарскі пісьменьнік.

* * *

„У творчасьці ўсіх нацыянальных атрадаў пралетарскай літаратуры СССР зусім недастатковае адлю-

страваньне знайшлі посьпехі сацыялістычнай індустрыялізацыі,—зусім недастатковы паказ герояў пяцігодкі“ (рэдакцыйны артыкул „Правда“ ад 19 красавіка 1931 г.—„За інтэрнацыянальнае адзінства пралетлітаратуры народаў СССР“). Гэта агульнае палажэньне аб „недастатковасьці адлюстраваньня посьпехаў сацыялістычнай індустрыялізацыі“ для ўсёй літаратуры „нацыянальных атрадаў пралетарскай літаратуры СССР“, як няма лепш можна пралюстраваць на творчасьці пісьменьнікаў-нарысістаў. У беларускай літаратуры на сёньняшні дзень маецца даволі значнае ядро пісьменьнікаў-нарысістых. Між тым, зусім нязначная частка з іх у сваіх нарысах адлюстроўвае посьпехі сацыялістычнай індустрыялізацыі нашае краіны, творчы ўздым працоўных мас, сацспарбніцтва і ўдарніцтва на прадпрыемствах буйнай прамысловасьці.

Лёзунг—краіна павінна ведаць сваіх герояў—пісьменьніцкімі арганізацыямі ў дастатковай ступені яшчэ не рэалізаваны. Мы яшчэ ня маем ніводнай мастацкай кніжкі па паказу герояў пяцігодкі.

Акрамя ўжо разгледжаных намі нарысаў Знаёмага, мы маем дзьве кніжкі нарысаў: „Гаворыць Асістан“—Сташэўскага і „Турбіны гудуць“—Жука, якія напісаны на тэму аб індустрыялізацыі савецкай Беларусі. Вось і ўсё. Мізэрная колькасьць і, параўнаўча, невысокая якасьць гэтых кніжак аніяк ня можа задаволіць запатрабаваньне пралетарскага чытача. Нашы нарысісты павінны больш звярнуць увагі на адлюстраваньне посьпехаў сацыялістычнага будаўніцтва ў горадзе, на посьпехі будаўніцтва нашай буйнай прамысловасьці, на рост ударніцтва, на супярэчнасьці нашай рэчаіснасьці,—адпаведна ўказаньням рэдакцыйных артыкулаў газэты „Правда“.

Нарыс Сташэўскага „Гаворыць Асістан“—1930 г. досыць выгадна выдзяляецца з раду іншых нарысаў. Напісаны нарыс на тэму

аб будаўніцтве буйнейшай у БССР электрычнай станцыі, аб змаганьні рабочых за выкананьне прамфінплану будаўніцтва.

Паказаць на фоне будаўніцтва першых волатаў цяжкой індустрыі, на фоне росту нашых вытворчых сродкаў—рост клясавай самасьведомасьці рабочай масы, самаадданасьць працоўных мас сацыялістычнаму будаўніцтву—задача вельмі складаная для пісьменьніка, асабліва калі ўлічыць той факт, што раней Беларусь была краінай у пераважнасьці сялянскай, краінай дробна-таварных гаспадарак. І вось на гэтым фоне расьце новая Беларусь, Беларусь савецкая, сацыялістычная. Пабудованы волаты цяжкой індустрыі (Гомсельмаш, Бабруйскі камбінат і інш.) і разам з працэсам пераборкі нашай гаспадаркі з дробна-таварнай, сялянскай у індустрыяльна-аграрную пралетарскую, адбываецца працэс пераборкі чалавека, працэс пераборкі дробна-уласьніцкай індывідуалістычнай псыхоідэалёгіі ў калектыўную сацыялістычную ідэалёгію. Вось гэту пераборку людзей і спрабуе паказаць Сташэўскі.

Пачатак нарысу просты: „Быў такі край—Беларусь балотная, мякінная, галотная“. Гэтай Беларусі сёньня няма. Аб гэтым „сёньня Асінстан папярэджае ў апошні раз“. І ўжо адыходзяць у нябыт архаічныя дзядкі Ярмалаі, якія пры першым наступе новага хацелі-б уцячы куды-небудзь ад гэтага новага, ім невядомага. „Прыдзеца скарэй высяляцца куды“—думае Ярмалаі асінаўскі дзядок. Ён думае пазбавіцца ад таго, што нясе новае здаровае пакаленьне большавіцкае эпохі. „Ярмалаяў дала старая, прыгнечаная цемрай вёска, вёска „чыстай і нячыстай“ сілы—шаптуноў, лясуюў, дамавікоў. Вякамі стаяла вёска на адных слупох, і раптам—новая эпоха. Узьняліся дзеці, унукі і калоцяць гэтыя слупы“. Вось чаму „мы ня злуемся на Ярмалаяў, калі яны, лежачы на сваёй печы, бурчаць

на ўнукаў, што заваявалі царкву пад піянэрскі клюб“.

Вобраз гэтай аджываючай архаічнасьці, сялянскай кансэрватыўнасьці параўнальна ўдала паказвае аўтар. Сакавітай мовай расказвае аўтар нам і пра ўпартую працу ўдарнікаў, пераможцаў цяжкасьцяў будаўніцтва. Актыўнасьць рабочых, іхны творчы запал, клясавая самасьведомасьць і самаадданасьць сацыялістычнаму будаўніцтву відаць ужо з таго, што на зьлёце ударнікаў Асінбуду „у прэзыдыум пачалі паступаць заяўкі ад рабочых груп і служачых, што яны прыкладаюць усе сілы, каб найбольш паспяхова, з найбольшай энэргіяй у найкарацейшы час выканаць сваю работу“.

Але разам з сваёй працай рабочыя Асінбуду не забываюць і пра сялянства. Калі патрабавалася калгасу дапамога, рабочыя з энтузіязмам пайшлі і дапамаглі скасіць сенажаць.

Нарыс Сташэўскага досыць шырока ахапіў жыцьцё Асінстану. Праца, адпачынак з ягонымі сьпевамі—частушкамі—усё гэта знайшло сваё адлюстраваньне ў нарысе. Але ўсё-ж трэба адзначыць, як значную хібу нарысу тое, што ён недастаткова мастацкі раскрывае вобразы ўдарнікаў-рабочых. Пералічэньне заслуг і ўзнагарод рабочых-ударнікаў, якое робіць аўтар, яшчэ не азначае мастацкага вобраза з усімі яго супярэчнасьцямі. Мастацкі апраўданага вобраза ўдарніка Сташэўскі ня даў. У гэтым і заключаецца галоўная загана нарысу „Гаворыць Асінстан“.

На гэтую-ж самую тэму аб будаўніцтве Асінстану маеца кніжка другога аўтара Жука „Турбіны гудуць“—(1931 г.) Цікава параўнаць гэты нарыс з нарысам „Гаворыць Асінстан“ Сташэўскага. Калі Сташэўскі апісвае будаўніцтва Асінстану, то перш за ўсё ён бачыць будаўніка. Будаўнік і рыштаваньні будаўніцтва—два вобразы, якія не засланяюць адзін аднаго ў нарысе Сташэўскага. Ня тое мы бачым

у нарысе Жука „Турбіны гудуць“. Пасьля невялічкага „лірычнага“ ўступу аб прыродзе Беларусі Жук адразу пачынае тлумачыць чытачу, што такое электрычнасьць. Гэтыя тлумачэньні занялі другі і трэці разьдзелы нарысу. Тэхніцызм—вось што адразу кідаецца ў вочы ў нарысе „Турбіны гудуць“. Побач з аўтарэтэтнымі заўвагамі на конт прыроды электрычнасьці вы ўбачыце шэраг цытат з пастаноў ураду, розных пратаколаў „вялікіх і маленькіх“ паседжаньняў. Гэтыя цытаты займаюць амаль палову нарысу. І калі чытач захоча ўсё-ж даведацца дзе-ж такі „гудуць турбіны“, дык мабыць гэты „паэтычны гуд“ яму прыдзецца шукаць, альбо ў лічбах нарысу, альбо ў аўтарскай галаве.

Паказ герояў будаўніцтва тож зроблены аўтарам надзвычай арыгінальна. Ён, мабыць, думаў, што паказ героя сацыялістычнага будаўніцтва заключаецца ў пералічэньні прозьвішчаў ударнікаў. І вось на старонках 20 і 21 ідзе вялічэзны сьпіс ударнікаў. Ва ўсім нарысе, а нарыс даволі вялікі (на 30 старонках), няма ніводнага мастацкі раскрытага вобразу. Усё гэта гаворыць аб тым, што нарыс зроблены насмех, што аўтар, відаць, ня хоча лічыцца з сваім чытачом і падае яму схэматычную пісаніну.

Разгледжаныя намі два нарысы ўсё-ж не дajuць нам магчымасьці ўявіць, як-жа паказаны герой пяцігодкі—рабочы-ўдарнік? Трэба сказаць, што на сёньняшні дзень ніводнай мастацкай кніжкі аб героях пяцігодкі ў беларускай літаратуры няма. Гэта зьяўляецца яшчэ адным новым паказчыкам таго, што БелАПП, у прыватнасьці сэкцыя нарысу, яшчэ не дастаткова звярнула ўвагу на адзін з важнейшых лёзунгаў пралетарскай літаратуры—„краіна павінна ведаць сваіх герояў!“ Толькі дзе-ні-дзе ў газэтах і часопісах зьяўляюцца невялікія нарысы аб героях пяцігодкі. Тут я маю на ўвазе нарысы, зьмешчаныя ў га-

зеце „Зьвязда“ за 1931 год: „Людзі высокіх тэмпаў“—Зарэчнага (за 30 чэрвеня), „Гудуць рэйкі“—Зьм. Паваротнага (за 7 лістапада), „Пятро Савіч“—Зарэчнага і Ліхадзіёўскага (за 29 кастрычніка) і інш.

Нарыс „Гудуць рэйкі“ Паваротнага паказвае нам ударнікаў Гомельскага вагонабудаўнічага і паравоза-рамонтнага заводу імя Ланцуцкага. Дырэктар Хімакоў—адзін з ударнікаў заводу, якога „рабочыя хадайнічаюць ўзнагародзіць ордэнам Леніна“. Вось яго характарыстыка, якую дае аўтар у сваім нарысе: „Ён настойлівы і дуж, як кляса яго. Іван Арцёмавіч (Хімакоў) ва ўсім любіць парадак, сыстэму і бальшавіцкая крэпнасьць пранізвае ўсю справу, усе словы дырэктара“. Рэвалюцыйны барацьбіт на франтах грамадзянскай вайны—у мінулым, а зараз Хімакоў той-жа рэвалюцыйны барацьбіт—на гаспадарчым фронце.

Другі лепшы ўдарнік—рацыяналізатар і вынаходца Казлоўскі.

Даючы кароценькія характарыстыкі герояў пяцігодкі, герояў сацыялістычнага будаўніцтва, аўтар піша: „маса, рабочы калектыў, высоўваюць сваіх лепшых ударнікаў, сваіх сапраўдных герояў бальшавіцкай барацьбы за пяцігодку да вышэйшай пралетарскай ўзнагароды“.

Трэба сказаць, што з прычыны сваёй надзвычайнай сьцісласьці нарыс носіць схэматычны характар.

Другі нарыс—„Пятро Савіч“—двух аўтараў Зарэчнага і Ліхадзіёўскага надзвычай добра апрацаваны. Ён захопляе чытача, эмацыянальна заражае яго пачуцьцямі, арганізуе волю на барацьбу за перамогу сацыялізму. Нарыс паказвае нам гераічны ўчынак Пятра Савіча, радавога рабочага электрастанцыі Бабруйскага камбінату.

Наша сацыялістычнае будаўніцтва ня можа спыняцца ні на адну хвіліну. Кожная ўпушчаная хвіліна ёсьць адставаньне. Мы ня маем

Т. ДАКУТОВІЧ

права адставаць. Мы павінны расьці. Але аднойчы на дрэваапрацоўным камбінаце (Бабруйск) у напружанай працы здарыўся перапынак. Трэснула цыркуляцыйная труба і прыпынілася падача вады, той вады, што неабходна заводу. І вось Пятро Савіч, ахвяруючы жыццём, палез у трубу, каб знайсці шчыліну, каб паказаць мейсца рамонту і тым самым скараціць прастой. Шчыліна была ім знойдзена і трубу хутка адрамантавалі. Завод пазьбег вялікага простаю, вялікіх страт, дзякуючы гераічнаму ўчынку Пятра Савіча.

„Камуніст Пятро Савіч сваім гераічным учынкам папярэдзіў прастой, які пагражаў камбінату у выніку аварыі ў цыркуляцыйнай трубе. Пятро Савіч лепшы ўдарнік электрастанцыі, актыўны рабкор зьяўляецца прыкладам бальшавіцкага энтузіязму на франтах сацыялістычнай рэканструкцыі. Рабочыя высока цэняць свайго героя і будуць раўняцца на ім у сваёй штодзённай рабоце і барацьбе“.

Да недахопаў гэтага нарысу трэба аднесці тое, што аўтары слаба паказалі тое асяродзьдзе, у якім выходзіў Пятро Савіч, не змаглі паказаць гераічны ўчынак Пятра Савіча, як вынік высокай клясавай самасьвядомасці.

І нарэшце, нарыс Скрыгана „Права на энтузіязм“ зьмешчаны ў № 11 часопісу „Маладняк“ за 1931 г. Гэты нарыс зьяўляецца вынікам паўтарамесячнай працы пісьменьніка на Гомсельмашы. За невялікі час свайго прабывання пісьменьнік вывучыў завод, яго хваравітыя і дадатныя бакі, ягоных энтузіястых—ударнікаў працы ды ілжэ-ударнікаў заводу.

Галоўны герой гэтага нарысу—Белабжэцкі. Майстра цэху—энтузіяст сацыялістычнай працы, Белабжэцкі лепшы ўдарнік заводу. Ён увесь час на заводзе, у цаху, вечна поркаецца за працай, пільна сочыць за выкананьнем пляну.

„Яго можна ўявіць у рабочым зашмальцованым гарнітуры, у скураной тужурцы, у плашчы, ці ў палітоне—але заўсёды гэта будзе высокі, танклявы чалавек з вострымі плячыма, з худым тварам і крыху прыгорблены. Ён заўсёды будзе ў цаху, у людзях, на патоку зборкі сіласарэзак, зьяўляючыся то тут, то там, пільна прыслухоўваючыся да пульсу патока; вачыма, слыхам, чуцьцём правяраючы цэх“. Вось кароценькі малюнак героя. Напружана змагаецца Белабжэцкі з усімі цяжкасьцямі і хібамі ў працы. Ён хварэе душой за завод. Уся ягоная „вялікая ўпартасьць“, „вялікая воля і кемкасьць“ адданы аднаму—сацыялістычнаму будаўніцтву, выкананьню прамфінпляну свайго заводу. Дзякуючы ягонаму арганізацыйнаму кіраўніцтву, упартай волі цэх пачынае перавыконваць норму.

Барацьба за прамфінплян—чырвонай істужкай праходзіць праз увесь нарыс. Супярэчнасьці, цяжкасьці барацьбы таксама паказаны ў нарысе. Бюракрат Санаторскі—загадчык цэху,—ня хоча цікавіцца працай цэху. У яго заўсёды ёсьць аб'ектыўныя прычыны. Гэта ён енчыць: „я не магу быць у цаху... фізычна не магу“. Вось твар апартуністага, які ня хоча ісьці разам з сацыялістычным будаўніцтвам. З такімі бюракратамі, апартуністамі Белабжэцкі вядзе рашучую барацьбу. Парт'ячэйка заводу падтрымоўвае рацыяналізатарскія прапановы Белабжэцкага, у выніку чаго завод атрымоўвае вялікую эканомію.

Нарыс „Права на энтузіязм“ зьяўляецца крокам наперад у ідэалёгічным разьвіцьці аўтара. Гэты нарыс паказвае, што хісткая ідэалёгія сярэднячка-сяляніна першых твораў Скрыгана пачынае перамагца.

Але трэба адзначыць, што нарыс „Права на энтузіязм“ хварэе амаль агульнай хваробай нашых маладых пісьменьнікаў—схэматызмам.

* * *

Разгортваньне працы па закліку рабочых-ударнікаў у літаратуру зьяўляецца вялічэзнай справай, справай ня толькі літаратурнага, але і палітычнага значэньня. Перадварэньне закліку рабочых-ударнікаў у літаратуру ў шырэйшы масавы рух — асноўная задача ўсёй пралетарскай літаратуры, бо „літаратурная справа павінна стаць часткай агульна-пралетарскай справы“. (Ленін).

Масавы рух рабочых-ударнікаў у літаратуру, які мы на сёньняшні дзень ужо маем, зьяўляецца паказнікам таго, што пралетарская літаратура, а разам з тым і пралетарская культура стала на новы вышэйшы этап у сваім разьвіцьці.

Рабочыя-ўдарнікі, перадавікі рабочага калектыву, змагары за выкананьне прамфінпляну, павінны выступіць і на новым надзвычайна важным вучастку ідэалёгічнай барацьбы — літаратурным фронце.

Заклік рабочых-ударнікаў у літаратуру ставіць сабе задачай, па першае — ліквідаваць творчасьцю саміх ударнікаў адставаньне літаратуры ад патрабаваньняў нашай вялікай эпохі, па-другое — рабочы-ўдарнік, прышоўшы ў літаратуру перадае свой творчы энтузіязм, сваю практыку ударніцтва, свае мэтады барацьбы на заводах і фабрыках старэйшым таварышом пісьменьнікам.

Выходзячы з гэтага, мы павінны падыходзіць да ацэнкі тэй мастацкай прадукцыі, якую на сёньняшні дзень ужо далі рабочыя-ўдарнікі, закліканьня ў літаратуру.

Першая кніжка рабочых-ударнікаў Малашэнка і Лейбман „Новы цэх варашылаўцаў“ зьяўляецца невялічкім нарысам. Гэты нарыс, як першая спроба, мае шмат хібаў. Ня трэба займацца перахвальваньнем гэтых першых спроб. А такія настроі (у нас усё добра) у беларускай крытычнай літаратуры мы мелі.

Успомніць хаця-бы артыкул Кучара „Рабочы ўдарнік ідзе ў літаратуру“, зьмешчаны ў газэце „Зьвязда“ (№174 за 30 чэрвеня г. г.), дзе Кучар у захапленьні піша, што вось зьявілася першая ластаўка, кніжка рабочых, а як добра напісана (!). Нават такімі словамі, як „рыжы“ і інш. карыстаюцца рабочыя-ўдарнікі. А наконт хібаў і памылак Кучар успамінае ў двух радкох.

Такая крытыка ня можа дапамагчы рабочаму-ўдарніку. Яна дэарганізуе яго, выбівае яго з каляіны і дазваляе яму супакойвацца на сваіх далёка няцвёрдых творчых пазыцыях. Паказаць памылкі, паказаць, як іх выправіць, дапамагчы іх выпраўленьню — вось чаго патрабуюць ад марксысцка-ленінскай крытыкі рабочыя-ўдарнікі, прышоўшы ў літаратуру. Менавіта таму ў сваім разглядзе нарысу „Новы цэх варашылаўцаў“, мы застановімся на ягоных як дадатных, так і адмоўных баках.

Малашэнка і Лейбман узялі для свайго нарысу надзвычайна актуальную тэму вытворчага жыцьця: змаганьне за высока-якасную працу ўсіх цэхаў прадпрыемства, у тым ліку і сталёўкі. Гэта іх дадатны бок. Але вось як яны разьвязваюць гэтую тэму. Пачынаюць аўтары так: „У разьдзеле пад назвай „Старая сталёўка“ мы хочам паказаць становішча нашай сталёўкі да пачатку 1931 г.“ І вось пачынаецца паказ: „Да гэтага часу сталёўка была пазавягаю ўсяе грамадзкасьці заводу. Апроч загадчыка сталёўкі ніхто нават і ня цікавіўся... і г. д.“ Гэта, бязумоўна, не паказ, а слабы расказ пра становішча сталёўкі. Толькі ў разьдзеле „Тормаз выкананьня прамфінпляну“ даецца некалькі жывых малюнкаў натуралістычнага характару.

Стыхійнасьць, а не барацьбу за новую сталёўку паказалі аўтары. У разьдзеле „Вынікі рэарганізацыі“ аўтары даюць слабую зарадку чытачу на барацьбу за якасьць

грамадзкага харчавання. Між тым, як раз гэтым разьдзелам нарыс павінен быў так эмацыянальна ўздзейнічаць на чытача, каб ён на сваім прадпрыемстве таксама ўключыўся ў бой за падвышэньне якасьці працы сталоўкі, за паляпшэньне якасьці грамадзкага харчавання, за культурнае харчаваньне. Акрамя таго аўтары ў паказе сталоўкі свайго заводу не маглі ўзняцца вышэй гэтага заводу, бо атрымоўваецца ўражаньне цэхаўшчыны, адмежаванасьці і нежаданага выйсьці з рамак свайго заводу ў паказе слабых бакоў працы сталоўкі.

Гэтых хібаў у значнай ступені можна было-б пазьбегчы, калі-б аўтары больш папрацавалі над сваёй тэмай. Напрыклад, замест расказваньня яны маглі-б мастацкі паказаць дрэннае становішча ранейшага харчавання на заводзе і тым самым павысіць мастацкую вартасьць свайго нарысу і актыўнае ўздзейнічаньне нарысу на чытача. Больш удумныя адносіны да выкарыстоўваньня натуралістычных маляўніцкіх жывапісцаў—таксама пазбавілі-б аўтараў ад цэлага шэрагу іншых памылак. Цікава адзначыць і яшчэ адзін момант. У прадмове да нарысу аўтары пішуць: „Задача нашае брашуркі—падзяліцца вопытам барацьбы на фронце грамадзкага харчаваньня якое дапамагае выкананьню прамфінпляну“. Трэба адзначыць, што аўтары якраз тут забываюць аб актыўнай ролі сваёй брашуркі—мастацкага нарысу. Скажаць, што „задача нашай брашуркі падзяліцца вопытам“—гэта яшчэ мала. Трэба ня толькі „падзяліцца вопытам“. Але свой вопыт перадаваць другім, быць ініцыятарам новага, здаровага, што можа павысіць выкананьне прамфінпляну. Задача брашуркі павінна заключацца ў тым, каб „падзяляючыся вопытам“, арганізоўваць чытача на барацьбу з недахопамі грамадзкага харчавання.

Нарыс „Новы цэх варашылаўцаў“ з гэтай задачай справіўся слаба.

Задача БелАППУ і ўсіх пісьменьнікаў дапамагчы рабочым ударнікам у іхнай вытворчай рабоце.

Другая кніжка рабочых-ударнікаў, пад назвай „Ударнікі“, зьяўляецца зборнікам, як розных аўтараў, так і розных мастацкіх жанраў. Вершы, апавяданьні, часткова нарысы—вось тыя жанры, у якіх выступілі аўтары данага зборніку. Трэба адзначыць, што якасьць гэтага зборніку ў асноўным стаіць значна вышэй за першую спробу Малашэнькі і Лейбмана, але разгляд усіх твораў гэтага зборніку не ўваходзіць у задачу данага артыкулу. Трэба адзначыць толькі той рост, які мы маем у галіне нарысу. Так нарысы Шаўцова—„Чырвоная цяжыня“, Камянецкага—„Нараджэньне“, Гольмана—„Рост“ і інш сьведчаць аб значнай творчай рабоце саміх ударнікаў над сабою. Гэтыя нарысы зь ўляюцца паказчыкам росту нашых маладых рабочых ударнікаў, прышоўшых у літаратуру.

* * *

Нарысаў з тэматыкай аб калгасным будаўніцтве, аб сацыялістычнай пераробцы вёскі—у беларускай літаратуры маецца значна больш, чым з тэматыкай аб індустрыялізацыі нашай краіны. Гэтыя нарысы бязумоўна зьяўляюцца часткай той пралетарска-калгаснай літаратуры, якая пачынае разгортвацца ў нас у алошні час.

Разгледзім нарысы Шкадарэвіча, зьмешчаныя ў двух зборніках: „На перадавых пазыцыях“—1931 г. „На абуджаных прасторах“—1931 г.

Нарыс „На перадавых пазыцыях“ зьяўляецца даволі разгорнутым паказам жыцьця і быту чырвонасьцяжнай камуны „Праца“ Каралінскага раёну. Расказваючы пра жыцьцё і быт калгасу „Праца“, аўтар паказвае і жорсткую клясавую барацьбу, якая адбываецца на вёсцы і

якая так абвойвае зараз у звязку з калектывізацыяй.

Супраціўленьне кулацтва калектывізацыі і нават актыўнае выступленьне супроць ужо арганізаваных калгасаў, а часамі падтачваньне калгасу знутры пралезшымі туды падкулачнікамі—вось у якім клясавым пераплёце знаходзіцца будаўніцтва калгасаў. Гэтую жорсткую клясавую барацьбу вёскі і паказвае нам Шкадарэвіч у нарысе „На перадавых пазыцыях“.

Але расказваючы пра жорсткую клясавую барацьбу на вёсцы, пра кулацкую эксплёатацыю батрака, аўтар усё-ж ня здолеў паказаць сапраўднага сялянскага пралетарыята батрака. Батракі—героі ягонага нарысу—на кожнай старонцы успамінаючы мінулае, амаль усе плачуць ад цяжару эксплёатацыі: Так, напрыклад, на стар. 12—13 Брэгман расказвае: „Часта даводзілася плакаць ад такога жыцьця“.

„Пагаруеш, паплачаш разам з сынам, а пасья, сьціснуўшы сэрца, возьмеш сына за руку і назад да кулака“.

Працэсу нарастаньня пратэсту, змаганьня сяляніна-батрака супроць сацыяльнай няроўнасьці аўтар не паказвае, што, бязумоўна, зьяўляецца вялікай хібай і памылкай нарысу. Акрамя таго аўтар не пазьбег і другіх буйных памылак у характарыстыцы жыцьця камунараў. Камунары, са слоў аўтара, толькі тым і займаюцца, што самі сабою выхваляюцца. Так, напрыклад, на стар. 29: „Здольны ў нас народ камунары“, на стар. 33: „Камунары добра ведаюць, што трэба рабіць для падвышэньня ўраджайнасьці“, і г. д. Такога бахвальства ў сапраўднай рэчаіснасьці ні ў водным калгасе не пачуеш.

Нарыс занадта перагружаны лічбамі, што якраз не падвышае, а памяншае мастацкую вартасьць яго (гл. стар. 35, 36, 37, 68 і інш.)

Вось тыя хібы і памылкі творчага характару, якія аўтар павінен далей у сваёй творчай працы выправіць.

Другая кніжка нарысаў Шкадарэвіча „На абуджаных прасторах“ у значнай ступені паўтарае памылкі першай кніжкі нарысаў. Злоўжываньне лічбамі мы бачым і ў гэтых нарысах. Амаль усе нарысы носяць больш статычны, апісальны характар чым дынамічны, што ідзе якраз у разрэз з нашай рэчаіснасьцю, з тэмпамі сацыялістычнага будаўніцтва, як на вёсцы, так і ў горадзе. Аднак, ня гледзячы на слабое мастацкае афармленьне, нарысы ўсё-ж палітычна заастрэняны, ідэёва насычаныя робяць уплыў на чытача, арганізуючы яго волю і думкі на сацыялістычную перабудову вёскі.

Кніжка нарысаў Паскрэбкі „Трактар будзіць раньне“ складаецца з двух нарысаў. Першы нарыс „Праўда аб камунах“ зьяўляецца выяўленьнем тых уражаньняў і думак, якія ў аўтара склаліся ад назіраньня за працай некалькіх калгасаў. Другі нарыс „Камуна імя Каралі Лібкнэхта“ зьяўляецца вынікам агляду працы калгасу аўтарам. Так ён піша ў нарысе: „Едзем трое з Мазыршчыны ў Магілёўшчыну. Едзем каб пазнаёміцца з адной цікавай камунаю, а потым досьледы сваёй працы перанесці ў маладыя, у нядаўна арганізаваныя сельскагаспадарчыя арцелі“. Напісаная вельмі прастай мовай, кніжка нарысаў Паскрэбкі якраз і перадае чытачу „Досьледы працы“. Паказваючы адначасова як дадатныя, так і адмоўныя бакі ў працы, гэты нарыс тым самым дапамагае „маладым, нядаўна арганізаваным сельскагаспадарчым арцелям“ і калгаснікам разабрацца ў тэй новай калектывнай гаспадарцы, дзе яны пачынаюць працаваць.

Кніжка нарысаў пад рэдакцыяй Малевіча „Загулі трактары“ зьяўляецца зборнікам нарысаў розных аўтараў. Зьмест гэтых нарысаў

адзін:—паказ сацыялістычнай перабудовы вёскі на базе індустрыялізацыі краіны.

Падыход да гэтай тэмы ў кожнага аўтара свой, асабісты. Асабліва цікавыя нарысы гэтага зборніку: Бандарынай і Малевіча. Нарыс Бандарынай прастай і прыгожай мовай паказвае нам зьмену сродкаў вытворчасці сялянскай гаспадаркі і разам з тым зьмену ўзаемаадносін калгаснікаў, учорашніх аднаасобнікаў.

Нарысы Цім. Зарэчнага, сабраныя ў зборніку „Узбунтаваная зямля“, характэрны, з аднаго боку—даволі высокай мастацкай апрацоўкай канкрэтнага матэрыялу нашай рэчаіснасці, а з другога—слабай палітычнай завостранасцю. Не адрываючы пытанняў мастацтва ад пытанняў палітыкі, трэба сказаць, што мастацкасць нарысаў Зарэчнага, дзякуючы недастатковай палітычнай завостранасці, значна зніжаецца. Лірычныя месцы нарысу часта пераходзяць у сентыментальныя разважанні аб агульначалавечай прыродзе людзей. Вось вам характарыстыка, якую дае Зарэчны ў нарысе „Узбунтаваная зямля“ Соскіну—камуністаму, барацьбіту на фронце сацыялістычнай перабудовы вёскі: „Сын гораду, але вёску ведае дасканала—на партыйнай рабоце знаходзіцца каля пяці год. Соскін уладае некалькімі рысамі чалавечага характару, якія амаль што немагчыма перадаць на паперы“ (стар. 7). У другім месцы Зарэчны раскрывае, што ён разумее пад чалавечым характарам: „Прастата, находлівасць і шчырасць падкупляюць павагу да героя калектывізацыі. Гэтыя рысы дапамагаюць Соскіну арганізоўваць масы і кіраваць імі“ (стар. 13). Тут мы яскрава бачым, як клясавая самасвядомасць, бальшавіцкае разуменьне канкрэтнай рэчаіснасці падмяняюцца Зарэчным „прастатой і шчырасцю“, якія падкупляюць павагу да героя калектывізацыі.

Ня кожны „просты і шчыры“ чалавек бывае героем калектывізацыі.

Акрамя таго, у Зарэчнага не заўсёды бываюць выразныя і акрэсленыя адносіны да сваіх герояў. Недатковая клясавая расшыфроўка тых ці іншых учынкаў сялян. Так напрыклад:

„Не пасьпелі зайсці ў хату да члена сельсавету, як пачалі зыходзіцца сяляне.

— У камуну прыехалі зганяць, чуюм мы шэпат.

— Што-ж, няхай шэпчацца, усюды так“ (стар. 8).

„Што-ж, няхай шэпчацца“, нам усё ніпачом і хто гэта шэпчацца, і чаму няважна, бо гэта „усюды так“.

Аўтар бывае часамі сам на месцы гэтых недаверлівых сялян. Так, калі Соскін у селяніна-калгасніка спытаў: „Як жывецца?“

— Жывем, слава богу, добра,—адказаў селянін“.

Тут аўтар сам адзначае—„прынацца, я не чакаў такога адказу“ (стар. 17). Што-ж, нічога ня зробіш калі не чакаў, але вось рабочая кляса, партыя чакала гэтага адказу, яна яго пачула і ўбачыла.

Цікавы па свайму замыслу нарыс „Маркава трагікамедыя“. Гэты нарыс вельмі ўдала перадае кансэрватызм, руціну, якая зьяўляецца тормазам сацыялістычнай перабудовы вёскі.

Нарыс „Узнятая цаліна“ значна вышэй па сваёй палітычнай завостранасці. У гэтым нарысе даволі ўдала паказаны цяжкасці першых крокаў камуны і пераможнае будаўніцтва.

Зборнік нарысаў Цім. Зарэчнага „Узбунтаваная зямля“ цалкам усё-ж каштоўны, ня гледзячы на цэлы шэраг памылак творчага характару.

І нарэшце, зборнік нарысаў „Шугае сонца“ Скрыгана — (1930 г.). Аб гэтым зборніку ўжо шмат пісалася ў нашых часопісах. Не паўтараючы ўжо сказанага і напісанага аб гэтым зборніку нарысаў, мы толькі параўнаем гэтыя нарысы з на-

ЗА ДЫЯЛЕКТЫЧНА-МАТЭРЫЯЛІСТЫЧНЫ НАРЫС

рысамі Зарэчнага „Узбунтаваная зямля“. Трэба адзначыць, што гэты зборнік Скрыгана стаіць значна ніжэй. Перш ад усяго галоўнымі аб'ектамі для твораў данага зборніку зьяўляецца ў пераважнасьці серадняк, з яго дваістасьцю, з яго душой уласніка і працоўнага. І зборнік амаль ва ўсіх нарысах адлюстроўвае настроі серадняка-сяяніна. Характарным у гэтых адносінах зьяўляецца нарыс „На дарозе“. Нарыс носіць аўтабіяграфічны характар. Тым цікавей. Гераіню—сваю сястру, пісьменьнік так характарызуе: „Яна зусім дваістая. Яна зусім на раздарожжы“. І калі перад ёй паўстала пытаньне: ісьці ў калгас ці не—яна не дае цвёрдага, станоўчага адказу. Няма гэтага цвёрдага адказу і ў пісьменьніка. Усе

нарысы гэтага зборніку сьведчаць аб тым, што аўтар сам у сваім разьвіцьці яшчэ не перамог псыхалёгіі селяніна-серадняка з ягонымі хістаньнямі, з ягонай дваістасьцю, ня стаў цалкам на рэйкі пралетарскага асьмьсленьня рэчаіснасьці.

* * *

Разгледжаныя нарысы ня вычэрпваюць усёй мастацкай прадукцыі, якая маецца на сёньняшні дзень. Гэты разгляд нарысаў зьяўляецца спробай аглядзець пройдзены шлях, прагледзець тыя хібы і памылкі, якія ў далейшым неабходна выправіць тым, хто хоча ісьці ў ногу з тэмпамі нашае вялікае сацыялістычнае эпохі. Гэтага вымагае ад нас лёзунг—за вялікае бальшавіцкае мастацтва.

Асноўныя этапы разьвіцьця дзяржаўных тэатраў БССР¹⁾

За 11 год існаваньня Савецкай Беларусі рабочая кляса БССР дасягнула пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі вялізных посьпехаў у справе будаўніцтва беларускай культуры, нацыянальнай па форме і сацыялістычнай паводле зместу. Адным з канкрэтных прыкладаў гэтых дасягненьняў зьяўляецца буйнае пашырэньне тэатральнага будаўніцтва, бязупынны мастацка-палітычны рост і творчае ўдасканаленьне існуючых дзяржаўных тэатраў.

Трэба падкрэсьліць, што беларускі тэатр, як самастойная культурна-палітычная зьява, ёсьць непасрэдным вынік Кастрычніцкай рэвалюцыі, якой ён абавязаны сваім існаваньнем. Да Кастрычніцкай рэвалюцыі беларускага тэатру ня было. Русіфікатарская палітыка царскага рэжыму, гвалтоўна ўціскаючы ўсё самастойныя праявы культур іншых нацыянальнасьцяў, не давала магчымасьці існаваць і беларускаму тэатру. Нельга лічыць беларускім тэатрам асобныя спробы дробнабуржуазных груп нацыяналістычнай інтэлігенцыі ствараць драматычныя гурткі аматараў, якія ўзьнікалі час ад часу на тэрыторыі Беларусі, у

провінцыяльных гарадох і мястэчках і ставілі ў напоўлегальных умовах мяшчанскія паказы на беларускай мове. Толькі Кастрычніцкая рэвалюцыя, якая стварыла наогул выключна спрыяючыя ўмовы для неабмежаванага росту і буйнага росквіту нацыянальных культур прыгнечаных раней народаў, выклікала да жыцьця і беларускі тэатр, які зьяўляецца, такім чынам, сапраўдным дзіцём Кастрычніка.

У 1920 г., адразу пасля вызваленьня Беларусі ад белапольскай акупацыі, савецкім урадам быў створаны ў Менску першы беларускі дзяржаўны тэатр. Праз год пасля гэтага—у 1921 г., улічваючы неабходнасьць падрыхтоўкі маладых тэхнічна-кваліфікаваных кадраў для беларускай сцэны, а таксама ў зьвязку з неабходнасьцю стварыць дзяржаўны яўрэйскі тэатр, замест дробнабуржуазнага мяшчанскага, які да таго часу існаваў на Беларусі ў выглядзе прыватных халтурна-вандроўных груп, Наркамасьветы БССР стварыў у Маскве—у мэтах выкарыстоўваньня культурнай спадчыны старых расійскіх тэатраў—Беларускі Дзяржаўны Інстытут сцэнічнага мастацтва

¹⁾ Выпраўленая для друку стэнаграма дакладу на 1-ай Ўсебеларускай нарадзе па мастацтву пры ЦК КП(б)Б, 9 сьнежня 1931 г.

АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ РАЗВІЦЦЯ ДЗЯРЖАЎНЫХ ТЭАТРАЎ БССР

з 2 студыямі—беларускай і яўрэйскай. Інстытут гэты існаваў да 1926 г., працуючы пад пераважным кіраўніцтвам рэжысэраў МХАТ'у.

У 1926 г., пасля пяцігадовай падрыхтоўкі акторскага складу, студыі інстытуту былі разгорнуты ў самастойныя тэатры, беларуская—у Беларускі другі дзяржаўны тэатр (БДТ 2), а яўрэйская—ў Яўрэйскі дзяржаўны тэатр (БДЯТ).

За астатнія гады, акрамя гэтых 3 асноўных тэатраў—БДТ1, БДТ2 і ЯДТ, мы маем яшчэ і БДТ3, ператвораны нядаўна з Беларускага дзяржаўнага вандроўнага тэатру, яўрэйскі і польскі вандроўны тэатры, рабочы тэатр ЦСПСБ, дзяржаўную студыю оперы і балета, ТРАМ"ы на беларускай і яўрэйскай мовах.

Зусім зразумела, што стварэнне і развіццё гэтых тэатраў, канкрэтны вынік ажыццяўлення ленинскай нацыянальнай палітыкі, разгортвалася далёка ня ціха, мірна, лёгка і павольна. Наадварот, пасьпехі тэатральнага будаўніцтва дасягнуты пралетарыятам БССР у бязьлітаснай клясавай барацьбе, у штодзённым перамаганьні ўсіх праяў супраціўлення клясавага ворага—расійскага вялікадзяржаўнага шавінізму, беларускага контррэвалюцыйнага нацыянал-дэмакратызму і іншых шавінізмаў розных колераў і адценняў.

Першая рэальная небяспека, якую сустраў малады беларускі дзяржаўны тэатр у першы перыод свайго існавання, быў расійскі вялікадзяржаўны шавінізм. Стварэнне і развіццё беларускіх дзяржаўных тэатраў у першую чаргу ішло па лініі перамаганьня вялікадзяржаўнага шавінізму, які праяўляў сябе ў недаацэнцы нацыянальна-культурнага будаўніцтва наогул і ў адмаўленьні магчымасьцяў творчага існавання беларускага тэатру ў прыватнасьці. Акрамя таго, першы перыод існавання нашых тэатраў, які, прыблізна, акрэсьліваецца для БДТ1 тэрмі-

нам з 1920 па 1927 г., а для БДТ2 з 1921 па 1928 г.—характэрны мацнейшымі ідэялёгічнымі ўплывамі на тэатры з боку беларускіх нацыянал-дэмакратаў. У сваёй шкодніцкай дзейнасьці, накіраванай на захоп у свае рукі манаполіі на культурнае будаўніцтва, у мэтах накіраваньня яго на шлях стварэньня беларускай буржуазнай культуры—у процівагу пралетарскай, нацдэмам удалося на пэўны час захапіць пад свае ўплывы і беларускія дзяржаўныя тэатры.

Нацдэмы імкнуліся адарваць беларускі тэатр ад агульных працэсаў культурнага будаўніцтва Савецкага саюзу. Яны спрабавалі захаваць яго ад рэвалюцыйнага ўплыву інш. братніх савецкіх рэспублік. Яны імкнуліся зрабіць з яго плацдарм для арганізаванага прасоўваньня сацэны буржуазных, кулацкіх, нацыяналістычных уплываў на глядача, арыентуючы беларускі тэатр у пытаньнях творча-мастацкага развіцця на буржуазны Захад. Адным з асноўных лёзунгаў нацдэмаў у галіне тэатру, быў лёзунг „самабытнасьці“—адмаўленьня ролі Кастрычніцкай рэвалюцыі ў справе стварэньня беларускага тэатру. Нацдэмы даводзілі, што беларускі тэатр—самабытная і самастойная культурна-гістарычная зьява, цалкам незалежная ад рэвалюцыйных падзей і працэсаў, што карэнні беларускага тэатру хаваюцца ў сівой мінуўшчыне, у сярэднявеччы, што беларускі тэатр нічым ня зьвязаны з культурным будаўніцтвам усяго Савецкага саюзу.

Паводле нацдэмаўскіх тэорый, сучасныя нашы беларускія дзяржаўныя тэатры абавязаны сваім ростам ня творчаму і культурнаму ўздыму беларускіх працоўных мас ва ўмовах савецкага ладу, а саматужным спробам асобных прадстаўнікоў нацдэмакратызму, у прыватнасьці Фр. Алехновіча, Ждановіча і інш. „адрадзеіць“ беларускі тэатр, які нібыта існуе незалежна ад Кастрычніцкай рэвалюцыі і зьяўляецца

пераможным вынікам культурнай дзейнасці беларускіх нацдэмаў яшчэ ў дарэвалюцыйныя часы.

Паслядоўнае сцвярджэнне гэтай „тэорыі“ можна прасачыць на канкрэтных прыкладах.

Вось вытрымка з артыкулу аднаго з найбольш характэрных зубраў беларускага нацдэмакратызму ў тэатры, былога дырэктара БДТ2—Красінскага. Ён у свой час у газэце „Заря Запада“ (№ 268, за 1926 г.) пісаў у звязку з адчыненнем БДТ2 наступнае: „1-ы беларускі паказ ў Вільні (люты 1910г.), адчыненне другога беларускага тэатру ў Віцебску (лістапад 1926 г.)—вось шлях адраджэння і развіцця беларускага тэатру. А паміж гэтых дат: драматычныя грамада Ігната Буйніцкага, беларускія спектаклі ў Ленінградзе пад кіраўніцтвам Чэслава Радзевіча... „Беларуская хатка“ у Менску, „Першае Т-ва Камедыі і драмы“, арганізатары Беларускага тэатру пасля Буйніцкага-Флёрыян Ждановіч і Францышак Алехновіч, самадзейны драмгурток у Горадні, беларускія спектаклі вучняў Віленскай і Радашкоўскай гімназій, драматычнае таварыства ў Дзвінску і Люцыне, выступленне беларускага хору ў дзяржаўным тэатры ў Рызе, „Беларуская драматычная майстроўня“ у Вільні, і ў рэшце росквіт першага тэатру...“

Як бачыце—адзіны суцэльны ланцуг, ад першага паказу нейкіх драматычных аматарскіх гурткоў у Вільні ў 1910 г. і да першага паказу БДТ2 у 1926 г. у Віцебску. А пра Кастрычніцкую рэвалюцыю, пра значныя Савецкай улады ў справе стварэння беларускага тэатру ніводнага гуку. Гэта надзвычайна характэрна для нацдэмаў. Выступленне нейкага прыватнага беларускага хору ў Рызе, сталіцы буржуазнай Латвіі, нейкія вучнёўскія паказы гімназістаў у Вільні і стварэнне савецкага дзяржаўнага беларускага тэатру БДТ2—гэта паводле нацдэмаў аднолькавыя

здарэнні роўнацэннага парадку і гатунку, паслядоўныя з’явы аднаго суцэльнага ланцугу.

Трохі далей той самы Красінскі заяўляе: „Толькі ¹⁾ сялянскія гушчы заўсёды віталі свой родны тэатр на зразумелай для іх мове, і гэта надавала піянерам беларускага тэатру і надае цяперашнім яго будаўніком няўтомную энэргію і бадзёрасць Шаснаццаць год, толькі шаснаццаць год—адна хвіліна, а сёння адчыненнем Беларускай другой дзяржаўнай тэатры“ („Заря Запада“, № 268, 21. XI. 1926 г.).

У гэтым адрывку мы маем простае адмаўленне ролі гораду, рашучае прадастаўленне манаполіі на беларускую культуру выключна сялянству.

Тут зноў энэргічна падкрэслена думка нацдэмаў аб тым, што сапраўднымі арганізатарамі і будаўнікамі беларускага тэатру з’яўляліся і з’яўляюцца, як у дарэвалюцыйны час, гэтак і цяпер толькі яны (нацдэмакраты), што стварэнне беларускага дзяржаўнага тэатру непасрэдна працяг і пасляховае завяршэнне іх дарэвалюцыйнай нацыянальна-культурнай работы.

Тэорыя пераемнасці паміж савецкім беларускім тэатрам і дарэвалюцыйнай культурніцкай дзейнасцю нацыянал-дэмакратаў яскрава выяўлена і ў артыкуле Радзевіча „Памяці Буйніцкага“, таксама змешчаным у газэце „Заря Запада“ і прысьвечаным адчыненню БДТ2: „...Сёння, калі мы ўрачыста сьвяткуем адчыненне Бел. 2 дзярж. тэатру, нельга прайсці міма, ня ўспомніўшы таго, хто сваім энтузіязмам стварыў першую беларускую драматычную грамаду—сапраўднага бацькі беларускага тэатру—Ігната Буйніцкага...“

Такім чынам, паводле Радзевіча, сапраўдным бацькам беларускага тэатру з’яўляецца не савецкая ўлада

а) Падкрэслена тут, таксама як і далей, мною. В. В.

АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ РАЗВІЦЦЯ ДЗЯРЖАЎНЫХ ТЭАТРАЎ БССР

а Ігнат Буйніцкі, віленскі шляхціч, аб якім вядома толькі тое, што ён у часе 1910–1912 г. стварыў вандроўную эстрадную труп, якая выконвала па беларускай правінцыі народныя скокі. Далей Радзевіч у гэтым артыкуле раіць сучаснаму беларускаму тэатру браць заўсёды прыклад з Буйніцкага.

Некаторыя ішлі яшчэ далей. Я хочу прывесці вам адну вытрымку, якая на сённяшні дзень гучыць, як анекдот, але гэты анекдот меў пэўную палітычную афарбоўку і быў для свайго часу вельмі характэрны. Гэта верш Грамыкі, прысвечаны адчыненню БДТ2 у Віцебску. У гэтым вершы Грамыка імкнецца ўстанавіць непасрэдную сувязь паміж БДТ2 і... сьвятой Эуфросіньёй Полацкай.

«...І ты такі тэатр-юнак з Наддзвін'я,
Юнак, ахрышчаны пад гімны барыкад,
Памеркнуў звон княгіні Эўфрасіньні,
ён не збырае, Дзвіна, у наш час тваіх
дзяўчат.

У тэатр сьпяшаюцца сыны твае і дзевы,
каб слова роднае і новае пачуць,
адчуць жыцця свабодныя павевы,
у вочы юныя, бадзёрыя зірнуць...»

Нац-дэмакраты імкнуліся зьнізіць вартасць культурнага будаўніцтва БССР. Нават, адчыненне маладога беларускага дзяржаўнага тэатру, створанага Кастрычнікам, павінна было быць імі ахрышчана, ці асьвянцона імем Эўфрасіньні Полацкай, якую нацдэмы, ці вярней напьянал-рэакцыянеры, узмоцнена прасоўвалі на ганаровы пост беларускай нацыянальнай сьвятой і, у прыватнасці, патранэсы культурнага будаўніцтва БССР.

Гэта вельмі характэрнае зьявішча... Для таго, каб зрабіць БДТ2 сваім тэатрам, каб надаць яму пэўную марку, адчыненне яго зьвязваецца з імем Эўфрасіньні Полацкай, тым больш, што тагочасны дырэктар БДТ2 Красінскі, недарма ў свой час выяўлены Аляксандравічам у „Ценях на сонцы“ пад назвай „архімандрыта“, быў якраз ад-

ным з прыхільнікаў тэарэтычнага абгрунтавання і папулярызаванні ў масах культу гэтай сьвятой.

Такім чынам у пытаннях тэатру мы можам прасачыць агульнасць ідэалёгічнай канцэпцыі нацыянал-дэмакратаў у адносінах да ўсяго культурнага будаўніцтва БССР. для якой характэрны, напрыклад, спробы давесці, што створаны савецкай уладай у Менску БДУ—зьяўляецца непасрэдным насьледнікам „слаўных“ традыцый сярэднявечнай езуіцкай калегіі ў Вільні, а беларуская пралетарская літаратура вядзе свой пачатак праз Скарыну ад старадаўніх архірэяў Клімента Смаляціча і Міколы Тураўскага.

Калі мы прасочым дзейнасць беларускіх нацыянал-дэмакратаў па кожнаму з нашых тэатраў паасобку, дык мы ўбачым, што нацдэмаўскія ўплывы паклалі моцны адбітак як на змест, так і на форме сцэнічнай прадукцыі тэатраў. Возьмем спачатку БДТ1, створаны ў 1920 г. У гэтым тэатры поруч з пастаноўкай больш менш прыймальных для нас у сэнсе мастацка-выхаваўчай работы над актёрам п'ес клясычнага рэпэртуару (Мольер) пад уплывам нацыянал-дэмакратаў быў пастаўлены на працягу першага перыяду развіцця тэатру, цэлы шэраг шкодных мяшчанскіх п'ес, як беларускіх („Манька“, „Адам і Ева“, „Чорт і баба“, „Птушка шчасця“—Фр. Алехновіча), так і перакладных („Рысь“ і „Хам“ Ожэшко, „Гусар Саладуха“, „Дамы і гусары“ і інш.), ня маючых ніякай ні мастацкай, ні ідэалёгічнай вартасці.

На гэтых п'есах ня варта спыняцца. Адна назва, хаця-б, напрыклад, „Дамы і гусары“, сьведчыць аб змесце гэтага правінцыяльна-халтурнага рэпэртуару. Затое трэба спыніцца падрабязней на п'есах, створаных нацдэмаўскім кіраўніцтвам БДТ1 з пэўнай палітычнай мэтай, на п'есах з яскрава акрэсленым ідэалёгічным зместам, на

п'есах, якія сьцьвярджалі на сцэне БДТ1 нацыянал-дэмакратычныя імкненьні.

Возьмем для прыкладу адзін з найбольш папулярных паказаў БДТ1— „Кастусь Каліноўскі“ Міровіча— (пастаноўка 1924 г.). Гэта—гістарычная драма з часоў польскага паўстаньня 1863 г. Асноўная мэта пастаноўкі—сьвядомае скажэньне гістарычнай пэрспэктывы шляхам ідэялізацыі дробна-буржуазнага рэвалюцыянера Кастуся Каліноўскага, шляхам штучнага ўзьвядзеньня яго на п'едэстал усенароднага, агульнанацыянальнага героя.

Яскравым прыкладам нацдэмаўскай дзейнасьці ў БДТ1 зьяўляецца таксама „Над Нёмнам“—п'еса Грамыкі. Пастаноўка яе, прысьвячаная адлюстраваньню жыцьця Заходняй Беларусі, адносіцца да 1927 г. Для гэтай пастаноўкі характэрна нацыянал-дэмакратычная трактоўка сацыяльна-палітычных суадносін у Заходняй Беларусі ва ўмовах польскай акупацыі. Згодна зьместу гэтай пастаноўкі, перадавымі змагарамі за вызваленьне Заходняй Беларусі з-пад нацыянальнага і сацыяльнага ўціску зьяўляюцца прадстаўнікі беларускага заможнага сялянства пад ідэйным і палітычным кіраўніцтвам нацдэмаўскай ідэалігенцыі.

У п'есе „Вір“ (пастаноўка 1926 г.), гістарычнай драме Рамановіча з часоў XIII стагодзьдзя, БДТ1 ідэалізаваў сярэднявечны фэадалізм, шукаючы глебу для сучасных нацыяналістычных настрояў у „слаўным“ мінулым „героічных“ продкаў, у гэтым паказе мы мелі справу са спрабамі сьвядомай, у пэўных палітычных мэтах, фальсіфікацыі гісторыі бо ўсё гістарычнае, што мелася ў гэтай пастаноўцы, было штучна падраблена, альбо дадзена ў антымарксысцкім, дэкарацыйна-рамантычным асьвятленьні.

На прыкладзе гэтых пастановак мы бачым, як беларускі театр пад уплывам нацдэмаў сьцьвярджаў на-

цыянал-дэмакратычную ідэалёгію, карыстаючыся самым рознастайным матэрыялам: і падзеямі 1863 г. і XIII стагодзьдзем, часамі фэадалізму, і сучаснымі падзеямі ў Заходняй Беларусі. Усе гэтыя тэматычна-рознастайныя пастаноўкі былі накіраваны толькі да адной мэты—да прапаганды нацыянал-дэмакратычнага сьветапогляду.

Нарэшце, найбольш яскравым выяўленьнем нацыянал-дэмакратычных ідэй у першым тэатры зьяўляецца пастаноўка п'есы „Тутэйшыя“ Янкі Купалы (у 1926 г.). Узяўшы для пастаноўкі п'есу, напісаную аўтарам ў першыя гады рэвалюцыі і зусім не характэрную для яго далейшай творчасьці, нацдэмы у БДТ1 выкарысталі яе для стварэньня на сцэне вострага палітычнага пасквілю, накіраванага супроць савецкай улады. Увесь паказ быў наскрозь прасякнуты ваяўнічай ідэалёгіяй беларускага нацыянал-дэмакратызму. Беларусь для беларусаў!—вось асноўная ідэя гэтай пастаноўкі адлюстраванай у сцэнічных вобразах праграму нацдэмаў.

Усё мастацкае афармленьне паказу было накіравана на тое, каб яскрава выявіць такія прыблізна ідэйны зьмест п'есы: бальшавікі такія самыя ворагі беларусаў, як і палякі; што вы ад нас хочаце. Дайце нам, нацыянал-дэмакратам, рабіць на нашай бацькаўшчыне тое, што мы лічым неабходным; толькі мы, беларуская нацдэмакратычная інтэлігенцыя, зьяўляемся ў нашай зямліцы гаспадарамі; для нас і для нашай бацькаўшчыны і вы, бальшавікі, і палякі—аднолькавыя ворагі.

Не магу ўстрымацца, каб ня прывесці адну сцэну з гэтай пастаноўкі, сцэну, якая на мяне зрабіла асабліва моцнае ўражаньне, і якую я добра памятаю.

Уявіце сабе наступны малюнак: уваход Чырвонай арміі ў Менск. У Менскім гарадзкім скверы, на

АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ РАЗЬВІЦЦЯ ДЗЯРЖАЎНЫХ ТЭАТРАЎ БССР

лаўцы сядзіць асноўны герой гэтай пастаноўкі—нац. дэмократ—настаўнік Янка Здольнік. Каля яго дэманстрацыя ідзе сустракаць Чырвоную армію. Каго-ж тэатр паказаў у гэтай дэманстрацыі? З каго складалася гэтая дэманстрацыя? Наперадзе ідзе вялікарасійскі купчына з Ахотнага раду—чорны картуз, паддзёўка, чырвоная кашуля, смазныя боты, „окладистая борода“. За ім ідуць з чырвонымі сьцягамі некалькі анекдатычных яўрэяў з пэйсамі, у лапсардаках, гандляркі з базару; нарэшце баяж, які ў сцэне перад гэтым украў з кішэні героя кашалёк. „Дэманстрацыя“ з гэтых асоб праходзіць міма. Герой застаецца адзін. Абапёрся галавой на рукі. Сум. Ціха падаюць зверху асеньнія жоўтыя лісьці.

Яшчэ адна сцэнка—захоп у палон чырвонаармейца. Жалкага недарэчнага ёлупа, які ня ўмее трымаць вінтоўку, хутка і лёгка абязбройваюць поп, дама, чыноўнікі і прастытутка, пры маўклівым спачуваньні з боку героя.

Былі і такія пастаноўкі, як „Каваль Ваявода“, „На купальне“—прыклады нацыянальна-дэкаратыўнай экзатыкі. Перакладныя пастаноўкі падбіраліся ў той час у БДТІ таксама з ліку мала прыймальных для савецкага тэатру п’ес. Напр., „Эльга“, адзін з найбольш няўдалых і раньніх твораў Гауптмана, у трактоўцы з упорам на містыку.

Што датычыцца БДТ2, дык ён апынуўся ў крыху інакшым і прытым больш складаным становішчы. БДТІ 2 таксама падпаў пад моцныя уплывы нацдэмаў, якія здолелі захапіць арганізацыйнае кіраўніцтва студыяй, а потым і тэатрам.

Але, у той-жа час мастацкае кіраўніцтва студыяй і тэатрам знаходзілася ў руках вялікадзяржаўнікаў у асобе рэакцыйных кансэрватыўных колаў МХАТ’у (Смышляеў, Афонін і інш.), якім нацдэмы даверылі мастацкае выхаваньне студыйцаў.

На прыкладзе БДТ 2 можна прасачыць цікавае зьявішча: чулае і братняе яднаньне паміж беларускімі нацдэмамі і расійскімі вялікадзяржаўнікамі, якое ішло па лініі выхаваньня кадраў у ідэялістычным напрамку.

Студыйцам убіваліся ў галаву перакананьні ў тым, што яны прызваны служыць „чыстаму, узвышанаму, надклясаваму“ мастацтву, што „палітыка і грамадзкая дзейнасьць не сумяшчальны з мастацтвам“, што „камуніст ня можа быць мастаком“, што „мастак павінен быць вольным ад палітычных штампі“ (Смышляеў).

На прыкладзе БДТ2 мы бачым, што нацыянал-дэмакраты зусім ня думалі змагацца з вялікадзяржаўнымі шавіністамі. Наадварот—паміж імі наглядалася самая братэрская сувязь.

Нацдэмы, якія ўвесь час так рашуча змагаліся супроць рэвалюцыйных уплываў Масквы пралетарскай, з вялікім задавальненьнем адзначалі і з ахвотай падтрымлівалі сувязі з ідэйнымі рэшткамі вялікадзяржаўнай культуры старой дваранска-купецкай Масквы. Яны нават ганарыліся гэтай сувяззю, лічачы яе ўплывы зусім карыснымі для маладой беларускай культуры.

Тут пад нацыянальнымі момантамі захоўваюцца моманты клясавыя: нацдэмы бачылі ў вялікадзяржаўніках сваіх клясавых сяброў.

У адпаведнасьці з гэтым рэпэртуар студыі, а потым і БДТ2, складаўся з найбольш няпрыймальных твораў агульна-эўрапейскай драматургіі, распрацаваных буржуазным мэтадам, з ухілам у бок ідэалізму, містыкі і сымбалікі, альбо з арыгінальных п’ес з яскрава выяўленай нацдэмаўскай ідэалёгіяй.

Возьмем, напрыклад, пастаноўку „Эрос і Псыха“ (пераклад з польскай мовы). Тэма запазычана з стара-

грэцкай міталёгіі. Мастацкая распрацоўка яе прасякнута ваяўнічым ідэялізмам, нават тэзізмам. Асноўная ідэя пастаноўкі—даказаць, што ўсё зямное вядзе да зманы, да гібелі, што толькі душа, вызваленая ад усяго зямнога, можа выратаваць увесь сьвет.

Тое самае мы наглядаем і ў „Бакханках”—пастаноўцы таксама ўзятай з стара-грэцкай міталёгіі. Мэта паказу давесці немагчымасць барацьбы чалавека супроць бога, супроць лёсу, вызначанага богам.

Фонам для гэтай п'есы быў узят бакхічны культ старой Грэцыі, аформлены тэатрам у разрэзе утончанай эротыкі.

Нарэшце яшчэ адна п'еса, „Апраметная“, у аснову якой пакладзены варыянт народнай казкі, выкарыстанай для разгортвання ваяўнічай нацдэмаўскай ідэалёгіі.

Сонная красуня, зачараваная ведзьмаком, упадабляецца Беларусі Волаты—нацдэмы, верныя сыны беларускага народу, руйнуюць цёмнае царства, вызваляюць Беларусь—Аленку, абуджаюць яе ад вечнага сну. Беларускія дзеці, якія прымушаны былі ў цёмным царстве „брахаць па сабаччу“, ізноў пачынаюць гаварыць чалавечай мовай—беларускай

Вось асноўны змест, асноўная характарыстыка гэтага паказу—чарговай вылазкі нацдэмаў супроць савецкай улады.

Нават і такі ўдзячны матэрыял, як пляцоўнае народнае відовішча—„Цар Максіміліан“, які сваімі карэннямі ідзе ў народную гушчу, у здаровы сэнс працоўнага народу, які фактычна паводле зместу зьяўляецца вострым гротэскам супроць ідэй самалаўдзтва, нават і такі паказ у трактоўцы БДТ2 стаў для нас зусім няпрыемным. Упор быў зроблен не на сатырычнае выкрыццё самаўладства, а на сьцьвяр-

джэнне ідэй служэння адзінаму богу, барацьбы супроць паганства.

З ператварэннем студыі ў тэатр і з прыездам БДТ2 у Менск, ён ня здолеў даць ніводнай новай пастаноўкі, акрамя нацдэмаўскай „Каля тэрасы“, карыстаючыся выключна старым студыйным рэпэртуарам.

Тагочасны гэрб тэатру—шчыт з „Цара Максіміліана“ васількі з „Апраметнай“ і літары ў скарынінскім стылі—таксама адчынена выяўляў мэтаймкненне нацдэмаў у самым тэатры.

Аб трактоўцы гэтага шчыта, які, між іншым, быў зацверджаны ў свой час калегіяй НКАсьветы, мы чытаем у хроніцы адной з газет за 1926 г. наступнае:

„... Наркамасьветы зацвердзіў ухвалены праз мастацкую раду БДТ2 знак тэатру. Знак мае на мэце падкрэсьліць наступныя тры бакі працы тэатру: што тэатр прайшоў спецыяльную студыйную падрыхтоўку, што ён ёсць тэатр нацыянальны і што гэта—тэатр дзяржаўны. Для выяўленьня першае асаблівасці ўзялі шчыт з п'есы „Цар Максіміліан“—першае студыйнае працы тэатру. Каб падкрэсьліць другую асаблівасць тэатру—яго нацыянальнасць—ўзялі ідэю васілька—гэтае сапраўднае беларускае краскі. Апроч таго стылізацыя васілька ўжыта і ў першай беларускай пастаноўцы тэатру („Апраметная“). Дзяржаўнасць выяўлена праз серп і молат“...

Як бачыце нацдэмы надавалі прынцыповае значэнне пастаноўцы „Цар Максіміліан“ і „Апраметнай“, інакш яны-б не ўзялі ў гэрб ні шчыта, ні васілька. Серп і молат былі зьмешчаны недзе ззаду ў куточку, мусіць для азначэння таго факту, што тэатр працуе ўсё-ж такі на савецкай тэрыторыі.

Тэорыі нацдэмаўскай самабытнасці былі падпарадкаваны і іншыя

знадворныя аксэсуары тэатру. Аб гэтым чытаем з газэтай хронікі наступнае:

„... Сьцены тэатру размалёўваюцца паводле рысункаў Бел. дзярж. мастацкага тэхнікуму. За асноўны матыў гэтых рысункаў узяты арнамент Слуцкіх паясоў (існаваньне вядомае фабрыкі ў Слуцку, дзе ткалі паясы, адносіцца да XVIII стагодзьдзя)“...

Як мага далей пагрузіць тэатр у глыбіню вякоў, у глыбіню мінулага, адарваць гледача ад сучаснасці—вось мэта гэтага знадворнага аздабленьня.

„... Колер заслоны—сьветлашэры, які пераходзіць у колер васілька; гэты, так званы нейтральны, колер абраны таму, каб вока гледача не дражнілі яркія колеры. У тон заслоны ідзе і размалёўка сьцен тэатру“...

Чырвоны колер дразніць камуні-каму вочы і вась у аздабленьні тэатру ўжываюцца васількі, каб не дразніць гэтыя цнотныя вочы.

Чытаем далей... „Мастацкая рада ўхваліла проект уніформы—адзінай формы вопраткі для ўсіх працаўнікоў тэатру... Вопратка будзе складацца з стылізаванае сялянскае кашулі і сьвіткі“...

Гэта анекдатычная ідэя праводзілася на справе ў жыццё. Была заказана адзіная форма для работнікаў тэатру. Для гэтай формы былі зроблены эскізы і мастацкая рада зацвердзіла іх, здаецца, зацвердзіў і НКА (паказвае эскізы).

Вось вам прыгожы хлопец і вась няменш прыгожая дзяўчынка. Абодвы ў форме: цынамоная сьвіткі, сярэбраныя разводы, паясы, пагончыкі з гэрбам. Сапраўднае сярэднявечча, у якое нацдэмы імкнуліся ўсунуць тэатр. У гэтыя эскізы трэба асабліва ўважліва ўглядацца шмат каму з таварышоў, якія блытаюцца ў пытаннях разуменьня нацыянальнай формы, не адрозьніваючы

яе ад нацдэмаўскай штучнастылізаванай самабытнасці.

Спынімся цяпер на яўрэйскім тэатры. Для развіцця яўрэйскага дзяржаўнага тэатру ў першы пэрыод яго існаваньня характэрны, з аднаго боку, пэўны ўплыў МХАТ'у, а здругаго боку, моцныя фармалістычныя ўплывы Маскоўскага ГОСЕТ'а. Першы пэрыод існаваньня ЯДТ характарызуецца нацыянальнай абмежаванасцю і захапленнем „бясклясавым, сусьветным“ мастацтвам, пры ігнараванні задач сацыялістычнага будаўніцтва. Уключыўшы ў свой рэпэртуар творы яўрэйскіх клясыкаў (Пэрэц, Шолам Алэйхэм) і неяўрэйскіх (Шэкспір, Мольер) студыя ў адпаведнасці з гэтым стварыла, ня здолеўшы іх крытычна перамагчы, рэпэртуар нацыялістычны, характэрны замілаваньнем да яўрэйскай нацыянальнай рамантыкі і экзотыкі, прасякнуты містыкай („На ланцугу пакуты“) і ідэалізацыяй яўрэйскага месцаковага быта, выяўленага ў сьвятле дробнабуржуазнага, „сузіральнага“ гумару („Сьвята ў Касрылаўцы“), а таксама і рэпэртуар з фармалістычным эстэтызмам („Скапэн“) і ідэалёгічнай чуждасьцю „Шэйлок“. Асобна стаіць пастаноўка „Хэйдэр“, якую можна разглядаць, як станоўчую зьяву, як палітычную сатыру на яўрэйскі клерыкалізм. Але ня гледзячы на свае значныя хібы і памылкі, наш ЯДТ быў тэатрам больш рэвалюцыйным, чым напр., ГОСЕТ маскоўскі.

Калі параўнаць, напрыклад, пастаноўку „На ланцугу пакуты“ з аналёгічнай пастаноўкай „Ноч на старым рынку“ у Маскоўскім яўрэйскім тэатры, дык параўнаньне будзе для нашага ЯДТ бязумоўна дадатным. Абодвы тэатры ўзялі ў працу творы яўрэйскага клясыка Пэрэца. Але, у той час, як у „Ночы на старым рынку“ ўласцівая Пэрэцу сінагальная містыка цалкам пануе над паказам, у спектаклі „На ланцугу

пакуты", поруч са шкоднай містычнай і сімбалічнай трактоўкай усяго матэрыялу, мы наглядаем і першыя спробы сацыяльнай дыфэрэнцыяцыі — супроцьстаўленьне клерыкальных багатыроў—беднаце, бунтарскія выступленьні рамеснікаў і г. д. Скрозь пыл, бруд і цывільсінагогі, ешыбота і яўрэйскіх могілак, скрозь формалістычна-эстэцізае замілаваньне знадворнымі эфэктамі, у першых пастаноўках яўрэйскага тэатру БССР, ня выключаючы і „На ланцугу пакуты“ праглядаюць ужо асобныя адзнакі элемэнтаў яго далейшага ідэялёгічнага і творчага росту, якія потым яскрава выявіліся ў пастаноўках „Ботвін“ „Лекерт“ і інш.

Канец адбудоўчага пэрыоду выклікаў з 1927—28 г. агульны тэматычны пералом у дзяржаўных тэатрах БССР.

З гэтым пэрыодам звязана і разгорнутая ідэялёгічная барацьба з нацдэмамі за далейшыя шляхі разьвіцьця беларускіх тэатраў.

Нацдэмаўшчына ў тэатры падпадае пад крытыку друку. Пад уплывам гэтай крытыкі пачынаецца тэатральная дыскусія, выкліканая спробамі крытычнага аналізу пастановак „Апраметная“ і „Каля тэрасы“ (БДТ2) на старонках „Рабочего“ і Звязды“. Гэтыя спробы выклікалі супраціўленьне з боку нацдэмаў і іх прыхвасьняў і як вынік гэтага супраціўленьня ў газ. „Савецкая Беларусь“, быў зьмешчан ліст „7“, які разглядаў крытыку гэтых пастановак як спробу „унічожэньня“ беларускага тэатру наогул.

На абарону контррэвалюцыйнага накірунку нацдэмаў у тэатры, выступілі прадстаўнікі самых рознастайных плыняў нацдэмакратызму і нацапартунізму. Мы бачылі пад гэтым лістом подпісы і Алеся Адамовіча—гэтай закончанай фашысцкай фігуры, і Цьвікевіча—былога міністра БНР, і Дудара, і Ластоў-

скага, таксама былога міністра, Зарэцкага, Вольнага і інш.

Гэтае, па сутнасьці, контррэвалюцыйнае выступленьне ня сустрэла тады ў 1927 г. належнага адпору. Наадварот, тав. Васілевіч у сваім артыкуле „Аб тэатры“ („Сав. Беларусь“, № 295) папэраджаў, што трэба даць па руках тым, хто не разумее самабытнасьці беларускага тэатру. Прычыны зрываў і хібаў ў працы тэатру ён бачыць у рознароднасьці нацыянальнага складу гарадскога глядача:

„Ня толькі сацыяльны склад глядача вельмі рознародны, ня больш „аднародны“ і нацыянальны склад. А гэтая акалічнасьць іншы раз „сякое-такое“ значэньне мае для ацэнкі“...

У гэтай вытрымцы т. Васілевіч салідарызуецца з вылазкай пацдэмаў, ён салідарызуецца і з Красінскімякігаварыў, што гарадзкі глядач ня можа разумець беларускага тэатру, што асноўная база тэатру—сялянства.

...„Не ў рэакцыйнасьці актораў і кіраўнікоў тут справа“.. тлумачыць далей т. Васілевіч, бяручы пад ахову нацдэмаўскае кіраўніцтва ў БДТ2 і сурова папярэджвае, што „нельга выкарыстоўваць тэатральную крытыку для іншых палітычных і нацыянальных мэтаў, за гэта трэба біць па руках“...

Гэтых вытрымак з артыкулу Васілевіча дастаткова для таго, каб зразумець, што такія выступленьні стваралі спрыячую глебу для твораў, нахалт лісту „7“. Сваім палітычным аўтарытэтам Васілевіч абектыўна падтрымаў нацдэмаў, замацоўваючы фактычна іх пазыцыі ў пытаньнях тэатру.

Ня глядзячы на тое, што ў 1927 г. дыскусія вакол БДТ2 ня была дастаткова разгорнута, яна ўсё-ж дала станоўчыя вынікі—нацдэмаўскае кіраўніцтва тэатрам было знята.

У ідэалагічным напрамку тэатраў пачаўся пэўны зрух. Пастаноўкамі

АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ РАЗВІЦЦЯ ДЗЯРЖАЎНЫХ ТЭАТРАЎ БССР

„Мяцеж“ і „Броненягнік“, а потым „Мост“ у БДТ1, „Разлом“ і „Рэйкі гудуць“ у БДТ2, „Ботвін“ і „Лекерт“ у ЯДТ, тэатры робяць першую спробу пераключыцца на рэвалюцыйную тэматыку.

З новай сілай дыскусія разгарнулася ў наступным годзе. Яна пачалася артыкулам пад назвай „Даволі анэкдотаў“—Т. Глыбоцкага (ён жа Дудар), у якім ён выступіў супроць пастаноўкі на беларускай сцэне перакладных п'ес рэвалюцыйнага рэпэртуару, называючы іх „аб'едкамі расійскай сцэны“ і раючы тэатрам арыентавацца на Захад, на буржуазную Эўропу.

Ня буду заставацца на пытаньнях гэтай дыскусіі. Яны былі досыць падрабязна асьветлены ў друку. Партыя дала рашучы адпор гэтым спробам перашкодзіць тэатрам на шляху набліжэння іх да рабочае клясы.

З пераездам яўрэйскай студыі ў БССР, у сувязі з рэарганізацыяй яе ў Дзяржаўны тэатр пачаўся пад націскам партыйнай і пралетарскай грамадзкасці таксама пераход на савецкую тэматыку. У рэпэртуар ЯДТ увайшлі такія пастаноўкі, як „Ботвін“, „Лекерт“ і інш. У прыватнасці пастаноўку „Авеч'я крыніца“ трэба вылучыць, як цікавы прыклад крытычнага падыходу тэатру да клясычнай спадчыны. Гэты клясычны твор тэатр здолеў падаць у такім сацыяльным разрэзе, які зрабіў яго для нас карысным.

З пераходам да працы над савецкай драматургіяй вызначыўся ў ЯДТ і пералом у творчым мэтадзе, які выявіўся ў набліжэнні да мастацкага рэалізму. У сэнсе рэпэртуару ЯДТ зьявіўся першым з яўрэйскіх тэатраў, які ўстанавіў сувязь з пралетарскай літаратурай. У той-жа час ён здолеў высуnúць і групу маладых рэжысэраў, што зьяўляецца пэўным дасягненьнем у галіне выхавання кадраў.

Трэці пэрыод развіцця нашых тэатраў, які пачынаецца прыблізна з 1930 г., характэрны крытычным пераглядам творчых шляхоў. Тэатры ўключаюцца ў сацыялістычнае будаўніцтва. У творчы быт тэатру ўваходзіць спаборніцтва і ўдарніцтва—сац. мэтады работы.

Калі другі пэрыод быў характэрны тэматычным паваротам, дык трэці пэрыод звязаны з пачаткам арганічнай перабудовы, рэканструкцыі нашых тэатраў. Таксама гэты пэрыод характэрны тым, што ўпершыню на беларускай сцэне зьяўляюцца творы пралетарскіх драматургаў. Мы бачым на сцэне БДТ1 „Гуту“, „Справу гонару“, а ў БДТ2 „Першую конную“, „Качагары“ і „Напор“.

У БДМ1 пастаноўка „Гуты“—першага твору беларускай пралетарскай драматургіі, акрамя яе тэматычнай актуальнасці і палітычнага значэння, зьяўляецца ў сэнсе творчага мэтаду найбольш выпраўляючай лінію тэатру, ня гледзячы на натуралістычныя перагібы, характэрныя для ўсяго паказу. Пастаноўка „Гуты“ зьявілася фактарам выключнага палітычнага значэння, як перамога ў тэатры пралетарскай драматургіі.

У наступных пастаноўках; „Лінія агню“ і „Камяні на дарозе“ тэатр ня здолеў утрымацца на пазыцыях, замацаваных „Гутай“.

Апошняя пастаноўка БДТ1—„Справа гонару“, зьяўляецца першай спробай афармлення твору ўкраінскага пралетарскага драматурга і ў гэтым сэнсе павінна разглядацца як дадатная зьява. Яна сьведчыць таксама і аб пэўным зруху ў тэатры супроць панавашага ў ім раней натуралізму і провінцыялізму. Але ў той-жа час у пастаноўцы наглядаюцца значныя перагібы ў бок схэматызму, абстракцыі, фармалізму, не гаворачы ўжо аб палітычных памылках, якія маюцца ў гэтым паказе.

Для БДТ2 апошні перыод характэрны паказам „Першай Коннай“ і „Качагараў“, якія далі рашучы зрух у грамадзка-палітычным жыцці тэатру. У рабоце над гэтымі паказамі тэатр палітычна актывізаваўся, устанавіўшы шчыльную сувязь з рабочым глядачом, прыцягнуўшы яго да непасрэднага ўдзелу ў мастацка-вытворчай працы тэатру.

„Першая Конная“ афармлялася пры непасрэдным удзеле Чырвонай Арміі, а „Качагары“ афармляліся пры актыўным удзеле добраахвотных рабочих брыгад.

Трэба падкрэсьліць вялікае палітычнае значэнне пастаноўкі „Качагары“ для гэтага тэатру, як былога фарпосту нацдэмакратаў, бо ў першыню тэатр зрабіў спробу выкрыць сацыяльную і палітычную сутнасць нацыянал-дэмакратызму ў форме вострага палітычнага памфлету.

У гэтым паказе быў дапушчаны рад памылак, напр. недастатковае выяўленьне ролі партыі ў барацьбе з нацдэмамі, недастатковае выяўленьне кіраўніцтва партыяй прадпрыемствам і інш.

Гэтыя паасобныя памылкі былі сваячасова правільна адзначаны газетай „Звязьда“ і былі ў значнай меры выпраўлены тэатрам.

Але, адзначаючы гэтыя памылкі пастаноўку трэба разглядаць, як пэўны палітычны пералом для БДТ2. Сапраўды у працэсе сваёй перабудовы тэатр знайшоў у сабе дастаткова сілы і мастацкай вострасьці, каб „прыгваздыць“ нацдэмаў, пад моцным уплывам якіх БДТ2 раней знаходзіўся, вострым палітычным памфлетам. Гэтая пастаноўка была таксама звязана ў БДТ2 з пэўным праяўленьнем клясавай барацьбы ў тэатры, і гэта мела значны ўплыў на палітычнае перавышаньне акторскага калектыву.

Пастаноўка „Першай Коннай“, паказаўшая здольнасьці БДТ2 у агітацыйна-прапагандыскай пра-

цы вакол паказу, зьяўляецца рэалістычным спектаклем, не пазбаўленым элементарнаму пасыўнага адлюстраваньня натуралізму і залішняй псыхалёгічнасьці, у той час, як пастаноўка „Качагары“ сьведчыць аб адваротным — аб элементах плякатнага схэматызму і мэханістычнасьці.

У ЯДТ — у звязку з абстрактным клясавай барацьбы ў умовах разгорнутага сацыялістычнага будаўніцтва, наглядаюцца ў апошні перыод і зноў некаторыя рэцэдывы ў бок нацыяналізму і фармалізму, аб чым сьведчаць пастаноўкі „Глухі“ і „Джым Купэркоп“.

У паказе „Глухі“ маюцца элементы нацыянальна-самалюбаваньня, а ў „Джым Купэркоп“ элементы фармалістычна-эстэцкага парадку.

Як станоўчы момант у рабоце ЯДТ трэба адзначыць уключэньне ў рэпэртуар тэатру твораў пралетарскай драматургіі іншых нацыянальнасьцяў — „Стрэл“, „Штурм“, „Поэма аб сякеры“ і г. д.

Трэці перыод зьявіўся перыодам рашучага пералому і для Беларускага Дзяржаўнага вандроўнага тэатру, вядомага пад назвай тэатру Галубка. Гэта вельмі цікавы тэатр. За 10 год свайго існаваньня ён абслужыў самыя цёмныя і глухія вёскі і куткі Савецкай Беларусі. Гэта-масава народны тэатр, карэньні якога, як пэўнага гісторычна-культурнага зьявішча, ляжаць вельмі глыбока. Гэты тэатр носіць ў сабе элементы народнага пляцоўнага відэвішча, народнага балагану. Ён карыстаецца надзвычайнай папулярнасьцю сярод сялянскіх мас. У той-жа час гэта тэатр прымітыўных мастацкіх форм, бяз пэўных творчых задач. Яго сцэнічныя творы складаліся з мяшчанскіх п'ес, з грубых бытавых камэдый і сьлязлівых мэлэдрам.

Папулярнасьць гэтага тэатру ў масах аж да 1930 г. ня была ў нас скарыстана, як сродак палітыкі партыі на вёсцы. Мы не скарыстоў-

АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ РАЗВІЦЦЯ ДЗЯРЖАЎНЫХ ТЭАТРАЎ БССР

валі гэтую вялікую папулярнасьць тэатру. Толькі за апошні час—з 1929-30 г. у тэатры наглядаецца пэўны пералом. На сцэне гэтага тэатру былі пастаўлены: „Ярасьць“, „Ворагі“, „Віхор“ і г. д., якія сьведчаць аб пераходзе тэатру да новай тэматыкі, звязанай з сацыялістычным будаўніцтвам. Таксама гэтыя пастаноўкі сьведчаць аб пэўным палепшэньні яго мастацкіх форм.

Арганізаваныя ў 1928-29 г. польскі і яўрэйскі вандроўныя тэатры знаходзяцца яшчэ на ня высокім мастацкім узроўні, але, уключыўшы ў свой рэпэртuar сучасныя рэвалюцыйныя п'есы, паспяхова абслугоўваюць мястэчкі, калгасы і саўгасы.

Аднай з асноўных небажэньняў, якая і на сёньняшні дзень стаіць на шляху будаўніцтва нацыянальнага пралетарскага тэатру, на шляху далейшага ідэалёгічна-мастацкага ўдасканаленьня існуючых у нас тэатраў, зьяўляецца вялікадзяржаўны расейскі шавінізм. У апошні час вялікадзяржаўны шавінізм ухіляецца звычайна ад яскравай фармулёўкі сваіх поглядаў, ён імкнецца дзейнічаць цішком, няпрыкметна, кпінамі ў адносінах да нацыянальнай палітыкі. У пытаньнях тэатру ён праяўляе сябе ў розных выглядых і ў першую чаргу ў нежаданьні прыняць ўдзел у арганізацыі калектывных паходаў у тэатр, мэставых паказаў, у асобных выпадках недаацэнкі значэньня нацыянальных тэатраў, а часам і проста ў выглядзе адкрытых варожых выпадаў супроць іхняй дзейнасьці. Аб канкрэтных праявах актывізацыі вялікадзяржаўнага шавінізму сьведчаць апошнія факты недаацэнкі яўрэйскага дзяржаўнага тэатру, выкрытыя ў Віцебску. Аб гэтым сьведчаць і некаторыя выпадкі ў сувязі з працай БДТ2 у Гомелі, якія нельга інакш кваліфікаваць, як праявы вялікадзяржаўнага шавінізму на практыцы. На нарадзе культпрацаўні-

коў прадпрыемстваў, скліканай Гомельскім гарпрафсаветам па пытаньнях працы тэатру, высветлілася, што значная частка культпрацаўнікоў ня ўлічвае палітычнага значэньня беларускага тэатру, як часткі культурнага будаўніцтва і нацыянальнай палітыкі. Наладжваньне арганізаваных паказаў, мабілізацыя ўвагі працоўных вакол працы тэатру імі цалкам ігнаруецца.

У гэтым сэнсе надзвычайна характэрны наступныя разважаньні культпрацаўніка фабрыкі „Праца“:

„Не мая справа вазіцца з білетамі. Хто з рабочых захоча, дык сам можа пайсьці ў тэатр і купіць у касе“.

Між тым, на гэтай фабрыцы сярод рабочых распаўсюджаны гутаркі аб тым, што „ўся работа БДТ2 праводзіцца выключна на беларускай мове, а яна для нас незразумелая. Калі-б былі пастаноўкі на рускай мове, дык мы самі пашлі-б і без культсэктару“.

Ясна, што тут так сама, як і ў ва ўсіх аналёгічных выпадках, мы маем справу ня толькі з вузка-дзяляцкім падыходам да працы нашых тэатраў, але і з канкрэтнай прайвай вялікадзяржаўнага шавінізму.

Адпаведныя зьявы наглядаліся і ў Бабруйску. Там былі выпадкі, калі БДТ2 прымушаны быў у часе сваіх гастроляў зварочвацца за дапамогай да друку, для выкрыцьця цэлага шэрагу канкрэтных праяў вялікадзяржаўнага шавінізму, якія мелі месца вакол работы тэатру.

Я прывяду вам некалькі такіх канкрэтных прыкладаў, узятых з газэты „Камуніст“ (№ 65 за 1930 г.) У Бабруйску, калі там працаваў БДТ2, была разгорнута работа па абслугоўваньню працоўнага глядача арганізаванымі паказамі. На гэтай глебе мы мелі цэлы шэраг праяў, якія інакш як праявамі вялікадзяржаўнага шавінізму характарызаваць нельга.

„Калі кіраўніцтва тэатру звярнулася да культработніка швэйнай ф-кі Фішмана з прапановай аб распаўсюджваньні білетаў, то той здзівіўся. „Што вы? Усякія вылічэньні з пэнсіі на розныя таварыствы ЎсеЦСПС забараніла. Як я рабочым навязваць білсты буду?“ Як бачыце, яшчэ маюцца погляды на беларускі тэатр, як на нейкую дабрачынную установу, якую трэба з пункту погляду філянтропіі падтрымліваць.

Доўга глумачылі Фішману, што беларускі тэатр—гэта не дабрачыннае прадпрыемства, што Фішман толькі пасрэднік між рабочым глядачом і тэатрам. „Усё роўна ў вашым тэатры нічога не разумеюць, спрачаўся Фішман,—вось прыедзе руская оперэта, дык мы самі за білетами прыдзем“.

Культработнік камбінату гаворыць: „Няма калі вазіцца нам з вамі, у нас ёсць справа больш важная, чым беларускі тэатр“.

„Культработнік электрастанцыі зрабіў проста: заплаціў 200 руб. за пастаноўку, а білеты рабочым не раздаў, усё роўна накладныя выдаткі, абы толькі адчапіцца—італьянская забастоўка“.

„Артысты ў парадку грамадзкай нагрузкі робяць на прадпрыемствы культвылазкі, дзе праводзіцца невялічкі даклад, адбываецца канцэрт, паказ паасобных момантаў з п’ес. Такія вылазкі ўдала прайшлі па цагельні № 2 і 3, на пабудове тэатру. Прапанавалі правесць вылазку саюзу будаўнікоў:—Што нашым рабочым ваш беларускі тэатр. Вось бы па кілішку гарэлкі далі, ну і пайшлі-б... закатывалі вочы ў захапленні „кіраўнікі мас“.

І ўсё гэта робіцца ў той час, як рабочы праз галаву сваіх культработнікаў стаіць у чарзе ў касе, дабіваецца білетаў, глядзіць і здавальняецца пастаноўкай“.

Вось цэлы шэраг такіх момантаў, якія поруч з дзяляцкімі адносінамі

з боку культработнікаў гарадоў нашай пэрыфэрыі, сьведчаць аб праявах вялікадзяржаўнага шавінізму, аб імкненьні супраціставіць рускі тэатр тэатру беларускаму.

Наглядаюцца праявы вялікадзяржаўнага шавінізму і ў саміх тэатрах. Да іх трэба аднесьці такія факты, як напр. няведаньне беларускай мовы сярод работнікаў яўрэйскага тэатру, адсутнасьць азнаямленьня з беларускай літаратурай і беларускай культурай наогул. Гэта такія факты, якія яўрэйскаму тэатру трэба выправіць.

Вялікадзяржаўныя ўплывы можна прасачыць таксама і ў такіх, напрыклад, настроях, што закончанаму майстру—актору беларускага тэатру трэба пераходзіць на расейскую сцэну, бо яму далейшы рост у беларускім тэатры не забяспечаны. Тут ізноў мы маем справу з недацэнкай магчымасьцяй дальнейшага мастацкага і творчага росту нашых тэатраў. З гэтым таксама трэба змагацца. Такім чынам на шэрагу прыкладаў мы прасачылі актывізацыю за апошнія часы расейскага вялікадзяржаўнага шавінізму, як навокал, так і ўнутры тэатраў, на што нам трэба ў штодзённай сваёй рабоце звярочваць самую пільную ўвагу.

Тут мы падыходзім і да пытання неабходнасьці пашырэння сувязі паміж нашымі тэатрамі. На сёньняшні дзень гэтая сувязь яшчэ не дастатковая. Яе трэба ўзьняць шляхам сацыялістычнага спаборніцтва паміж нашымі асноўнымі тэатрамі. Вялікую справу ў гэтых адносінах адыграла-б Ўсёбеларуская алімпіяда, якую трэба зрабіць паміж нашымі тэатрамі ў самым недалёкім будучым.

У звязку з неабходнасьцю ўзмацненьня міжнацыянальных сувязяў трэба таксама, каб НКА улічыў патрэбнасьць пэрыодычных плянавых выездаў нашых тэатраў у са-

АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ РАЗВІЦЦЯ ДЗЯРЖАЎНЫХ ТЭАТРАЎ БССР

юзныя рэспублікі, бо да гэтага часу яны ідуць саматужным парадкам.

Нашы тэатры пад кіраўніцтвам партыі з поспехам перамагаюць усе перашкоды, якія ня могуць затрымаць іх няўхільны рост і пасьпяховае развіццё. Ня гледзячы на перашкоды, дзяржаўныя тэатры БССР замацоўваюць свае ідэялагічна-творчыя пазыцыі і пасьпяхова пасоўваюцца наперад па шляху стварэння беларускага пралетарскага мастацтва.

Сучаснае становішча нашых тэатраў характэрна пашырэннем сувязі з рабочым гледачом па лініі абслугоўвання яго арганізаванымі паказамі, работай над пастаноўкамі разам з рабочымі брыгадамі, масавымі рэцэнзіямі, культвылазкамі на фабрыкі і прадпрыемствы. У паасобных тэатрах ствараюцца агітгрупы, прымацаваныя да пэўных фабрык і заводаў, якія працуюць на мясцовым матэрыяле.

Тэатры пачынаюць весьці грамадскую працу навокал паказаў, напр. тэматычныя выстаўкі, лэзунгі, плякаты, звароты да гледача. Наглядаецца ўзмацненне сувязі тэатру з Чырвонай арміяй. Разгортваюцца дыскусіі па творчаму мэтаду, па пытаннях мастацкай формы.

У выніку ўзмацнення сувязі з рабочым гледачом пашыраюцца ў тэатрах сацыялістычныя мэтады работы. Пашыраецца папулярызаванне беларускага культурнага будаўніцтва за межамі БССР. Варта ўспомніць удзел БДТІ і яўрэйскага тэатру на ўсесаюзнай алімпіядзе, гастролі БДТІ і ЯДТ на Украіне, БДТ2—у Маскве і Ленінградзе.

Узмацняецца таксама сувязь тэатраў з пралетарскай драматургіяй. Творчы рост тэатраў выклікае далейшае вылучэнне рэжысёрскага маладняка.

У сэнсе выхавання кадраў мы на сённяшні дзень маем таксама пэўныя дасягненні, якія выража-

юцца ў абслугоўванні вандроўных тэатраў і трамаў маладымі рэжысёрамі нашых асноўных тэатраў. Расце колькасць і якасць актёрскага складу тэатраў. Арганізаваны ў Менску тэатэхнікум. Пры БДТ2 арганізавана студыя фабзавучнага тыпу, якая падрыхтоўвае новыя кадры на глебе сталай вытворчай практыкі.

У тэатрах значна павялічылася партыйная і камсамольская праслойка.

Адначасна мы бачым значнае павялічэнне камуністычнай праслойкі і ў кіраўніцтве тэатрамі.

Нараўне з актывізацыяй пралетарскай грамадзкасці вакол тэатраў, што выяўляецца ў канфэрэнцыях гледачоў, у мастацка-палітычных саветах, у масавых рэцэнзіях, у агульным павышэнні зацікаўленасці рабочага гледача працай тэатру і (у асобных выпадках) непасрэдным удзелам яго ў ёй, мы павінны адзначыць нявыстарчальнае становішча тэатры, яе адставанне ад росту тэатраў, ад росту мастацкіх запатрабаванняў рабочых мас. Раней мы бачылі, як, часткова, нашу крытыку скарыстоўвалі нацдэмы ў мэтах барацьбы супроць лініі партыі ў тэатры. На сённяшні дзень мы бачым адставанне тэатры. На сённяшні дзень тэатрыка недастаткова дапамагае нашым тэатрам у барацьбе за марксысцка-ленінскі творчы мэтад. Нельга лічыць сур'ёзнай крытыкай выпадковыя кавалерыскія наскокі на тэатр, якія час ад часу ўжываюцца некаторымі таварышамі, без малейшай спробы сур'ёзнага марксысцкага, дыялектычнага аналізу пастаноўкі, бяз уліку канкрэтных абставін, і нікому карысці ня прыносяць.

Удумліва сур'ёзна разбор тэй ці іншай работы тэатру замяняецца інады аглядам-наскокам: галопам па Эўропе ці з вышыні птушынага лёту. Гэтыя наскокі, бязумоўна, ня могуць дапамагчы тэатру ў яго

барацьбе за марксыска-ленінскі творчы мэтад—наадварот, яны толькі дэзарганізуюць работу нашых тэатраў.

У зьвязку з гэтым я хачу падрабязней застанавіцца на некаторых канкрэтных фактах, маючых дачыненне да крытыкі, якія зьвязаны з пастаноўкай „Кацагараў“ у БДТ2. Я адзначыў ужо раней, што гэтая пастаноўка мела значную колькасьць істотных недахопаў і памылак, правільна выяўленых у свой час на старонках „Зьвязды“.

Ня варта губляць час на іх пералічэньне—яны ўсім вядомы. У сэнсе мастацкай формы гэта пастаноўка—графічны, плякатны показ. Тэатр ставіў сваёй мэтай даць гротэск, памфлет на нацдэмаў і ў сувязі з гэтым завастрыў гэтых пэрсонажаў, даў іх у гротэскай сатырычнай трактоўцы, што выклікала схематычнасьць, плякатнасьць.

Ніхто не сьцьвярджаў, што творчы мэтад гэтай пастаноўкі—правільны мэтад. Сам тэатр не настойвае на прынцыпах гэтага мэтаду. Гэты мэтад быў у пераважнай ступені абумоўлены характарам драматургічнага матэрыялу.

Але, ня глядзячы на шэраг хібаў, гэты показ зьявіўся для тэатру фактам поўнага палітычнага значэньня. Ён сьведчыць аб тым, што калектыў, які на працягу значнага часу знаходзіўся пад моцным уплывам нацдэмаў, у працэсе сваёй ідэалёгічнай і творчай перабудовы здолеў у форме вострай палітычнай сатыры ўскрыць на беларускай сцэне сацыяльны і палітычны твар сваіх былых ідэйных натхніцеляў. Між тым наглядаецца, што некаторыя таварышы, пры крытычным падыходзе да гэтай пастаноўкі, ня ўлічваюць яе палітычнага значэньня для тэатру.

Галоўнае, на чым разгортваецца гэтае неразумьне—гэта пытаньне адносна нацыянальнай формы. Асобныя таварышы паставілі пытаньне аб тым, што тэатр, ускрываючы

на сцэне шкодныя тэндэнцыі нацдэмаў, у той самы час аддае ім на „зьядзеньне“ беларускую нацыянальную форму.

Чаму гэта тэатр апрануў нацдэмаў у беларускую кашулю, беларускія паясы, чаму яны скачуць лявоніху і г. д. Вось асноўны момант, які высоўваецца гэтымі таварышамі. Мне здаецца, што тэатр да знадворнага афармленьня вобразаў нацдэмаў падышоў правільна. У аснову іх знадворнага афармленьня былі пакладзены два характэрныя элементы нацдэмаўскай сутнасьці—заходзі самабытнасьць. Стаўка на самабытнасьць пры арыентацыі на Запад. Нацдэмы на сцэне апрануты ў беларускія кашулі з васількамі і каласкамі, а не ў злучэньні з эўрапейскім гарнітурам. Яны ўжываюць лявоніху, а не гармонізаваную пад факстрот. Правільна гэта, ці не? Мне здаецца правільна. Я даў вышэй пэлы шэраг прыкладаў таго, як разумелі нацыянальную форму нацдэмы, як яны імкнуліся штучна аднавіць старыя архаічныя элементы нацыянальнай формы пэрыяду натуральнай гаспадаркі, высоўвалі гэтыя элементы, як нейкую непарушную зьяву і г. д. Мы ведаем, што крыецца пад такім разуменьнем нацыянальнай формы, мы ведаем сутнасьць яе. На гэтым я спыняцца ня буду. Мне здаецца, што тэатр якраз правільна падышоў да перадачы гэтых характэрных асаблівасьцяў нацдэмаў.

Высоўвалася такое абвінавачваньне—чаму нацдэмам далі элементы нацформы, а рабочую масу пазбавілі яе. Гэтае абвінавачваньне нацягнутае. Мы бачым на сцэне тэатру ў гэтай пастаноўцы ня толькі нацдэмаў, але і рабочага на вытворчасьці. Ён апрануты ў спэцвопратку. Хто можа даказаць, што беларускі рабочы працуе на вытворчасьці не ў спэцвопратцы, але ў якім-небудзь спэцыяльна-нацыянальным гарнітуры? Гэгага няма на вытворчасьці.

На заводзе рабочы працуе ў спэцвопратцы і такім ён паказаны на сцэне. Ясна, што гэта не пазбаўляе яго пэўнай нацыянальнай формы, але нацыянальная форма рабочага вызначаецца не якім-небудзь спэцыяльным гарнітурам пэрыяду натуральнай гаспадаркі, а выяўляецца ў іншых момантах—у мове, у гэсьце, плястыцы, рытміцы, у агульным малюнку і рысах беларускага рабочага ў умовах адпаведных галін вытворчасьці.

Галоўная блытаніна ў разуменьні нацыянальнай формы памянёных таварышоў у тым, што яны разглядаюць яе, як нейкую статычную зьяву, у той час, як нацыянальная форма залежыць ад пэўных сацыяльна-эканамічных зьяў і абставін, ад пэўнай і канкрэтнай гістарычнай абстаноўкі.

Нацыянальная форма мяняецца, а яны імкнуцца разглядаць яе, як нейкую непарушную зьяву, бяручы за аснову яе як архаічныя элементы нацыянальнай формы, характэрныя для беларускіх сялян у ўмовах натуральнай гаспадаркі.

Гэтая блытаніна зьвязана з „тэорыяй“ аб тым, што ў нас нібыта ў пытаньнях нацыянальнай формы няма асаблівых разыходжаньняў з нацдэмамі.

Гэтыя погляды памылковыя. У нас і ў пытаньнях нац. формы нічога агульнага з нацыянал-дэмакратамі няма. Разуменьне нацыянальнай формы ў нас роўніцца палкам і карэнным чынам ад разуменьня нацыянальнай формы нацдэмамі. У нас нацыянальная форма мае зусім іншы змест, а пад уплывам гэтага зместу і нацыянальная форма таксама мяняецца. Трэба памятаваць, што форма і змест заўсёды знаходзяцца паміж сабой у дыялектычным адзінстве і ўзаемадзеяньні. Са зьменай зместу мяняецца і форма і наадварот—форма найбольш поўна выяўляе

змест, абумоўліваючы адпаведнае успрыманьне яго.

Таму, напр., у зьвязку са зьменаю ў сацыяльна-эканамічнай структуры грамады мяняецца ня толькі змест якой-небудзь сацыяльнай зьявы, але і форма.

Штучна захоўваць гэтую форму ў ранейшым выглядзе немагчыма і непатрэбна.

Калі ісьці лёгічна ў гэтым напрамку, дык трэба будаваць вакзал у стылі старой беларускай царкоўнай архітэктуры, а Акадэмію навук—як замак Рагнеды. Ужываць на шылдах, як раней гэта ў нас і рабілася—елачкі і васількі з каўняроў сялянскай кашулі. Я памятаю такую шылду на адной з нашых устаноў па Савецкай вуліцы—чорная, дзелавога выгляду, з залатымі літарамі і з арнаментамі каўнера сялянскай кашулі. Нельга зьмешваць нашага разуменьня нацыянальнай формы са штучнай стылізацыяй нацдэмаўскай самабытнасьці.

Цяпер пару слоў аб матар’яльным забесьпячэньні. Я думаю, што нам трэба абавязкова звярнуць увагу на неабходнасьць плянавага забесьпячэньня нашых тэатраў вытворчымі матэрыяламі. Да гэтага часу ў нас плянавага забесьпячэньня няма. Ніхто гэтым не займаецца. Пастаноўку трэба афармляць канкрэтных матэрыялаў, для яе патрэбны цэвікі, фанэра і г. д. Ніхто гэтага тэатрам не дае. НКА не забясьпечвае тэатраў фондамі, а ім такія фонды патрэбны. Калі мы тэатральнае мастацтва лічым адной з частак сацыялістычнага будаўніцтва, дык павінны ўлічваць і вытворчыя запатрабаваньні тэатраў.

Яшчэ адна заўвага на конт плянаваньня. Зараз, калі мы паглядзелі пляны НКА па далейшаму разгортваньню тэатральнага мастацтва, дык у нас паўстае небясьпека, ці ня хоча Галоўмастацтва зрабіць з БССР

краіну суцэльнай тэатралізацыі. Гэта ня дрэнна, але я хачу звярнуць увагу на тое, што ў гэтых плянах недастаткова ўлічваецца значэнне для тэатраў матэрыяльна-эканамічнай базы. Калі мы праэктуюм такое высокае развіццё тэатру, дык павінны таксама паклапаціцца і адносна будынкаў, і адносна матэрыяльна-эканамічнай базы і адносна плянавага забеспячэння вытворчымі матэрыяламі, інакш гэта ўсё застанецца голай лірыкай, лятученьнямі.

Далейшае паспяховае развіццё і творчы рост нашых кадраў тэатраў, далейшае іх прасоўванне наперад — па шляху пралетарызацыі і актыўнага ўдзелу ў сацыя-

лістычным будаўніцтве, ставіць перад тэатрамі шэраг новых, адказных і складаных задач. Перад усімі нашымі тэатрамі з асаблівай вострасцю паўстае, у першую чаргу, задача аўладання дыялектыка-матэрыялістычным творчым мэтадам—на базе ўзбраення сваіх мастацкіх кадраў марксысцка-ленінскай тэорыяй, выхавання ў іх пралетарскага сьветапогляду. Пры станоўчым вырашэнні гэтай асноўнай задачы, у ўмовах яшчэ больш шчыльнай сувязі з рабочым гледачом і актыўнага ўдзелу ў практыцы сацыялістычнага будаўніцтва, дзяржаўныя тэатры БССР створаць сапраўды вялікае мастацтва, вартае эпохі пабудовы сацыялізму.

БІБЛІОГРАФІЯ

Кузьма Чорны—Брыгадзіравы апавяданні“ ДзВБ, ЛМ 1932 г.

„...Пархвененка цяпер ужо нічога не гаварыў: ўсіх не перапрэш. Ён адно пляваў, раз по разу даставаў з кішэні папяросы, і пацягнуўшы разы са два, кідаў і даставаў новую. Губы дрыжэлі і зубы поўзалі па іх. Пасля як не хапіла папярос, ён пачаў ўсё даставаць з кішэні насатку і смаркацца: чмыхне—ізноў схвае насатку, пасля раптам дастане—ізноў чмыхне“.

Так паказвае працэс перараджэння прагульшчыка Пархвененкі К. Чорны ў першым апавяданні кнігі „Брыгадзіравы апавяданні“. Апісанае адбываецца па ўля таго, як два-тры рабочыя таго-ж прадпрыемства зрабілі Пархвененку пару гіранічных зауваг аб цеснаце нагавіц і аб „эўрапейскім дзядзьку“. На гэтым аўтар палічыў неабходным паставіць кропку і апавяданне скончыць тым, як „Пархвененка стаяў крукам на рабоце“, нават па дзве змены на працягу некалькі дзён, а пасля ўсяго гэтага атрымаў прэмію.

Чытач запытае, ці выканаў аўтар апавяданьня пастаўленую перад сабой задачу, паказу пр цэсу перавыхавання, пераробкі чалавека, паказу зьмен у псыхіцы чалавека праз сацыялістычныя формы працы, праз адносіны людзей адзін да другога і да акаляючага сьвету? Дадатна адказаць на гэтае пытаньне нельга. Па першае таму, што К. Чорны не разгортвае перад чытачом, ў дадзеным выпадку, шырокага паказу сацыялістычных форм працы на прадпрыемстве. Па другое,—аўтар апавяданьня ня ўгледзеў як рабочыя на прадпрыемстве, на аснове сацыялістычных форм і мэталу працы вядуць барацьбу „супроць навываў і звычак, якімі заразілі іх вякі мяшчанскага гнёту“ (М. Горкі). Інакш гаворачы,—Чорны не паказаў, як рабочыя ў сацыялістычнай пераробцы сьвету сацыялістычна перавыхоўваюць сябе.

Абмуну ты ў паказе працэсу перавыхавання прагульшчыка Пархвененкі і такіх асноўных асяродкі арганізацыі работы на прадпрыемстве, як партыйная і камсамольская арганізацыі. Нам няма патрэбы даказваць ролі гэтых арганізацый ў перавыхаванні рабочых, але ў апавяданні „Мадэльшчык Пархвененка“ гэтая роля не знайшла свайго мастацкага абагульненьня, што, бяспрэчна, зьяўляецца вялізарным прарывам, памылкай аўтара.

Кузьма Чорны пашырае сваю задачу, ва ўсю веліч ставіць праблему выканання

і перавыхавання пляну на прадпрыемстве. Аўтар ў самых характэрных дэталях разгортвае высока-мастацкі паказ творчай працы, змаганьня за выкананьне плянавых заданьняў, і на гэтым фоне вырашае праблемы, спэцыфічныя для камсамолу і рабочай моладзі (гл. напр., апавяданьні—„Броня Казакевіч“, „Рамонтная брыгада“, „Браты“).

Людзі ў працэсе вытворчасці выяўляюць сваю адданасьць справе ўсяго калектыву рабочых. Іх перажывае—паказана аўтарам, як шлях барацьбы за справу пралетарыяту.

Вобразы старых рабочых, цяперашніх перадавых ударнікаў: Весялоўскага, са зборачнага цэху, Гімпалевіча, і такарнага цэху, Явіча—франтавіка грамадзянскай вайны,—гэта ня схэмы, гэта вобразы сапраўдных змагароў, паданых аўтарам ў працэсе ўсяго іх разьвіцця.

Весялоўскі—баец на франтах грамадзянскай вайны. „Ён-жа сам, можна сказаць, на сваіх плячоў выносіў яе, тую вайну. А пасля ваяваў з польскімі панскімі акупантамі“. На фронце грамадзянскай вайны Весялоўскі сустраўся з Гімпалевічам, Вінгелем: былі ў бойках, у барацьбе пражылі гады змаганьня з нямецкімі, беларускімі акупантамі і бандытызмам. Іх загартувала суровая школа барацьбы, але не аднолькава. Ня ўсе з іх аднолькава разумелі сутнасьць бойкі, якую арганізоўваў царызм. У прыватнасьці, як гэтую сутнасьць разумее Вінгель?

—Вы ведаеце, браткі, от як усё—адно ўжо няма чаго больш чакаць. Хоць ня думай ні пра што, хоць на сьвеце ня жыві! Цяпер куды іду? Можна чорту лысаму ў лапы! Можна на зьдэкі! Можна дзяцей дзе ўжо разарвала з гарматы, можа адны косцы дзе асталіся. Можна галодныя сядзяць! А што я ім прынясу? І на што я сам іду? Нічога я за сабой не пакінуў, нічога і не знайду там, куды іду. Па вошта іду? Па шчасьце? Куды мяне гналі? Што і каму адваёў ця я быў павінен? І за плячымі, і перад вачыма ўсё адно. Як на сьвеце й прытулку нашаму брату няма! З малку быў як госяць на сьвеце, гэтак і ўсё далей. Нехта за нешта ваяе, нехта нешта мае і мець будзе... („Падкрэсьлена мною—П. Б.). Так гаварыў Вінгель аб вайне, на якую царскі ўрад кідаў лепшых сыноў пралетарыяту і працоўных ў мэтах свае нажывы.

Мы знарок падалі поўнасьцю разважаньні Вінгеля аб вайне для таго, каб давесць,

БІБЛІОГРАФІЯ

што ў гэтага чалавека ня было пэўнага пункту погляду на вайну, нават і тады, калі вайна была ў разгары. У зразумелым сутнасці імперыялістычнай вайны Вінгел даў адстаў ад сваіх таварышоў—Весьляўскага, Гімпалевіча і інш. Дробна-буржуазная ідэалёгія брала перавагу. І гэта таму, што Вінгел ня меў вопыту рэвалюцыйнай барацьбы, быў з невялікім стажам працы на заводзе, яшчэ моцна стаяў на пазыцыях селяніна—серадняка. Але, калі Вінгел трапіў ў кола рэвалюцыйнай барацьбы за дыктатуру пралетарыяту, а пасля ў актыўнае адбудаванне заводу, у яго жыццё і працу—Вінгел робіцца барацьбітом за бальшавіцкія мэты і формы працы. І тут аўтар ў паказе працэсу перавыхавання гэтага чалавека правяў надзвычайную паслядоўнасць і ўменне разабрацца ў супярэчнасцях.

Весьляўскія, Гімпалевічы і Явічы ўсвядомілі сутнасць рэакцыі (1907-1914 г. г.), ўсю гніласць, гніюнасць, увесь чыннізм і распуству царызму і намеры белапольскіх акупантаў. Таму яны былі сваяломымі барацьбітамі за кроўную справу рабочых, аддана змагаліся на фронце выхавання пяцігадовага пляну.

Зараз Вінгел—каля варштагу. Ён упарта бароніць парадак і бальшавіцкія тэмпы ў цэху. „Я гавару, таварышы, што я цяпер давінен стаяць за тое, што трымаю ў руках?“ Ён прапануе: „першае—заступаць зьмене пасля зьмены адрэзу, ня спыняючы варштагу, каб работа йшла кругза цэлы дзень. Другое—увесь цэх, скажам, разьбіць хутчэй на ўдарныя брыгады і кожная брыгада, каб мела, скажам, сваю перадачную брыгаду зверху, а гэтак сама і знізу. От скажам брыгада токарнага цэха—мае сваю папярэднюю брыгаду ў ліццёвым, а пасля ў зборачным“... Вінгел ў цэху арганізоўвае вытворчыя манэўры, становіцца на чале іх.

Весьляўскі сумесна з брыгадамі моладзі, праз насыненне газэту і іншыя віды масавай работы, арганізоўвае паходы супроць безгаспадарчасці на прадпрыемстве, супроць старых адносін да працы, перадае свой шматгадовы вопыт і спрактыкаванасць моладзі. Ён—ініцыятар сацсплаборніцтва ў цэху, прыклад для ўсяго калектыву заводу, неадлучны таварыш маладых рабочых.

Праблема мастацкага паказу моладзі, як адна з актуальнейшых праблем, займае вядучае месца ў творчым плане кнігі „Брыгадзіравы апавяданні“. Трэба сказаць, што Кузьма Чорны зрабіў значны крок уперад ў паказе жыцця, працы моладзі на прадпрыемстве і вырашэнні спецыфічных маладзёжных праблем.

Моладзь К. Чорнага—гэта ня тая моладзь, якой уласціва пасыўнае сузіранне сацыялістычнай рэалістасці, матывы сацыяльнай няўстойлівасці, ваганняў з боку ў бок, хваляванняў, якія пераходзяць ў адчай. Гэта—моладзь, інтарэсы якой выцякаюць з задач, якія паставіла партыя.

Вось вобраз Броні Казакевіча, цэнтральнай фігуры двух апавяданняў: „Броня Казакевіч“ і „Рамонтная брыгада“. У мінулым—гэта сын селяніна бедняка абрабаванага белапольскімі акупантамі, Броня Казакевіч зараз—малады рабочы чыгуна-ліццёвага заводу. Ён усвядоміў свае клясавыя задачы, і стаўшы на шлях актыўнага ўдзелу ў сацбуду-ніцтве—непахісны. Яго імкненне—аўладаць тэхнікай вытворчасці, змагацца за якасць прадукцыі. Ён ініцыятар арганізацыі брыгады для дапамогі прымежнаму калгасу ў падрыхтоўцы сельска-гаспадарчага інвентару. Ён дабіваецца паездкі ў калгас, а з ім два кавалі яго таварышы: Косця Сыманутовіч і Гірка Ерынгроз. Брыгада працуе чатыры дні. „А пяты і апошні дзень працы скончыўся вельмі позна, але за тое калгасуўскае прыладзье, якое лгга была папярэдні ў кузьні, было гатовае, хоць ты яго цяпер-жа пускаяй ў работу. Брыгада на заўтра паехала. І ў той-жа дзень дзесьці гаспадароў запісаліся ў калгас“.

Аўтар без адцягнутых разважанняў ўвобразіў чытача ў кола барацьбы Казакевіча за аўладанне тэхнікай, дае мастацкі малюнак ўсёй сістэмы зьмен ў яго псіхцы. На вобразе Казакевіча Чорны разгоргае паказ таго, як чалавек перапрабляе асяродзье, перапрабляе і самога сябе.

Далей К. Чорны, без павярхоўнага фатаграфавання і беглых сюжэтных натацак, а на аснове дыялектычнага асэнсавання паўтаны працэсу, паказвае барацьбу моладзі з безгаспадарчасцю, з небяспечай прарыву. Малады ўдарнік Рома Даўгінскі, на аснове сваёй практыкі зразумеў рэнтабельнасць растановкі рабочае сілы, механізмаў і часткова прычыны, якія прыводзіць прадпрыемства да прарыву. Небяспеку прарыву ён імкнецца прадбачыць і папярэджае тава-рышоў:

—Раз прарыў знішчылі, дык ужо і забіцца на яго трэба!.. А ў нас што робіцца? Робіцца тое, што раз толькі ганьба прарыву над каркам ня вісіць, раз яна вочы ня муляе, дык і пачынаецца, дык і пачалося адрэзу калупаньне! Нікому і ня ў галаву, што калі гэтак будзе, дык зноў прарыў будзе і зноў як гара плечы прыдавіць. Калупаньне ў нас пачалося, таварышы: Калупацца пачалі, а не рабіць“.

Аднак, укладаючы ў вусны Даўгінскага перасяцёрагу прарываў, Чорны на працягу ўсіх апавяданняў ня выкрывае карэнняў, ня паказаў ўсёй сістэмы прычын прарыву. У гэтым выпадку Чорны ня вызваліўся ад механічнага падыходу да складанага працэсу.

„Рабілі сабе на заводзе, рабілі; хто рабіў, а хто калупаўся; але на другі год пяцігодкі раптам дайшло да вушэй як з грому; прарыў! І пашло рваць страшнае слова. Нават, не прарыў ўжо гаварылі, а прарвал“.

Вось гэтае „раптоўнае“ зьяўленне прарыву застаецца не раскрытым ў сувязі, нават з галоўнейшымі недахопамі заводу.

Такіх недахопы ў рабоце прадпрыемстваў, як недастатковае ўнядрэнне дысцыпліны, недавальная пастаноўка правёркі выканання, адарванасць кіруючых органаў ад прадпрыемства, недахопы ва ўнутры заводскім плянаванні, існаванне абязьлічкі і іншае, не знайшлі свайго мастацкага выражэння ў кнізе „Брыгадзіравы апавяданні“. У гэтым адзін з асноўных недахопаў у паказе аўтарам прарыву на заводзе.

З другога боку, быў рабочай моладзі па-за заводам атрымаў схэматычнае адбіццё (гл. апав. „Браты“ і інш.). Шматграннасць быту, здавалася, павінна была атрымаць сваё выражэнне ў творчым пляне апавядання „Браты“. У сапраўднасці-ж апавяданне канцэнтруе ўвагу на паводзінах герояў апавядання на прадпрыемстве, у цэху, брыгадзе, і спрошчана закранае пытанні работы і быту заводскай моладзі па-за заводам. І Хана, і Гурык і Казя паказаны аўтарам актыўнымі працаўнікамі на заводзе. Яны ўключаны ў агульны струмень заводскага жыцця, і ўшэунены, што ўсё старое, зака-

сыянае змясца неўзабаве, разам з ўсёй іншай нарасцю, якую змывае рэвалюцыя, і якая нарасла на нас за доўгія вякі... Але ўсё-ж гэтыя маладыя рабочыя адарваны аўтарам ад той канкрэтнай грамадскай работы, якую праводзіць заводскі камсамол і рабочая моладзь па-за заводам.

Вось галоўныя недахопы „Брыгадзіравых апавяданняў“ Кузьмы Чорнага. Аднак, пры ўсіх недахопах зборнік апавяданняў К. Чорнага ў асноўным правільна паказвае жыццё і працу рабочых, работу нашай моладзі на вытворчасці. Адначасна гэтая кніга—факт вялізнага росту самога аўтара, факт перабудовы. Трэба сказаць, што перабудова Кузьмы Чорнага, набліжэнне яго да пазыцый пралетарскай літаратуры ідзе не па шляху найменшага супраціўлення, а па шляху ўпартага вызвалення ад уплываў ідэалістычнага механізму, дробна-буржуазнай романтикі, нацэмакратызму, у бок аўладання дыялектыка-матэрыялістычным метадам.

П. СКОКАЎ.

ХРОНІКА

БССР

● У лютым м-цы ў Менскай асацыяцыі пралетарскіх пісьменьнікаў распачалася творчая дыскусія. Дыскусія распачалася дакладам адказнага сэкратара БелАПП т. Лынько а пра ліст т. Сталіна і задачы беларускай пралетарскай літаратуры.

У сваім дакладзе тав. Лынькоў завастрыў асабліваю ўвагу на пытаньнях барацьбы з варожымі тэорыямі на літаратурным фронце. „Ліст т. Сталіна патрабуе самай рашучай барацьбы з тэорыяй контррэвалюцыйнага трагізму на літаратурным фронце, патрабуе пільнай, няпрымірнай барацьбы за чыстату лініі кампаргі ў мастацкай літаратуры. Мы павінны змагацца за правільны паказ у мастацкай літаратуры вобраза бальшавіка, за паказ у мастацкай літаратуры рабочага-ўдарніка сацыялістычнага будаўніцтва, за правільны паказ вобраза камсамольца“.

Спрэчкі па дакладу т. Лынькова працягваліся тры вечары. Вystупаючыя т.т. у спрэчках, галоўным чынам, спыняліся на паасобных мастацкіх творах, на канкрэтных варожых праявах (антысэмітызм у нарысе „Каця Астаповіч“ С. Знаёмага, фальсыфікацыя рэчаіснасьці „Вялікае нараджэньне“ А. Ляснога і інш.).

У спрэчках па дакладу падкрэсьлівалася, побач з вялікім ростам пралетарскай літаратуры, адставаньне літратуры ад тэмпаў сацыялістычнага будаўніцтва, недастатковы тэорэтычны узровень нашых пісьменьнікаў, недастатковы паказ у мастацкіх творах пралетарскай літаратуры вобраза бальшавіка, ударніка і калгасьніка.

Наступныя вечары творчай дыскусіі былі прысьвячаны разгляду творчага мэтаду П. Галавача і мастацкай прадукцыі „Маладзінка“ за 1931 год.

Дыскусія разгортваецца самым шырокім чынам. Творчыя пытаньні ўздымаюцца на прынцыповую вышыню, што сьведчыць пра ідэа-творчы рост нашых пралетарскіх пісьменьнікаў, пра ідэа-творчы рост БелАПП у цэлым.

Дыскусія дапаможа нашым пісьменьнікам аўладаць творчым мэтадам дыялектычнага матэрыялізму, аўладаць тэорыяй марксызму-ленінізму.

● У БелАПП адбываецца творчае разьмяжваньне паміж пісьменьнікмі. Ужо стварыліся дзьве творчыя групы. У першую групу

ўваходзяць М. Аляхновіч, С. Знаёмы, В. Каваль, О. Капакоцін, Р. Кобец, Я. Ліманаўскі, Р. Мурашка, А. Салагуб і Стэльмах.

Робата групы будзе ісьці па лініі тэорэтычнай вучобы і творчай работы. На бліжэйшы час група займаецца грунтоўнай распрацоўкай леныскай спадчыны па пытаньнях мастацтва і літаратуры і разглядам літаратуразнаўчых работ Плеханава ў сьвее марксысцка-ленискага этапу літаратуразнаўства. Адначасна група займаецца распрацоўкай творчасці Р. Мурашкі, А. Салагуба і Стэльмаха, з мэтай калектыўнай ацэнкі і дапамогі гэтым т.т. у іх далейшай працы. Другая творчая група складаецца з т.т. П. Броўкі, С. Баранавых, А. Кучара, К. Чорнага, Я. Скрыгана, Ю. Таўбіна, А. Куляшова, Н. Галавача, Камянецкага і Бацюшкава (рабочыя-ударнікі).

Афармляюцца трэцяя камсамольская творчая групоўка, куды ўваходзяць С. Ліхадзёўскі, Б. Мікуліч, Шэйндэль і інш.

● Галоўнамастацтва НКА БССР, ЦСПСБ ДВБ і Драматэатраў абвясцілі конкурс-спаборніцтва паміж пісьменьнікам, драматургамі і кампазітарамі на стварэньне твораў розных жанраў, прысьвячаных XV гадавіне Кастрычнікавай рэвалюцыі.

Конкурс-спаборніцтва абвешчаны па наступных відах мастацтва: раманы, апавесці, аповяданьні, вершы, драмы, опэра (лібэра), сымфонія, квартэт, масавыя песьні, маршы і інш.

Тэрмін прадстаўленьня твораў на конкурс-спаборніцтва наступны:

для драматычных твораў прафэсійнага тэатру не пазьней 1 ліпеня 1932 г., самадзейнага тэатру—да 1 жніўня 1932 г., для асатніх твораў не пазьней 15 ліпеня 1932 г.

Для лепшых твораў па кожнаму разьдзелу ўстаноўлены прэміі.

Для лепшых мастацкіх твораў 5 прэміяў у памеры 1500 р., 1000 р., 750 р., 500 р. і 250 р.

Для п'ес прафэсійнага тэатру 4 прэміі ў памеры—1500 р., 1000 р., 750 р. і 500 р.

Для опэрных твораў 2 прэміі—1500 руб. і 1000 р.

Для п'ес самадзейнага тэатру 4 прэміі—1500 р., 1000 р., 750 р. і 500 р.

Буйныя музычныя творы—1000 р.

Для масавых сьпеваў—3 прэміі ў памеры 500 р., 300 р. і 200 р.

Акрамя прэміі аўтары захоўваюць усе правы на атрыманьня аўтарскага ганарару

за друкаванае выданьне і публічнае выкананьне свайго твору.

Творы на конкурс-спаборніцтва павінны пасьпаліцца на пошце без паказаньня, чый твор: Менск. Галоўмастацтва НКА БССР, у камісію па конкурсу-спаборніцтву да XV гадавіны Кастрычнікавай рэвалюцыі.

Для ацэнкі матар'ялаў складзена камісія.

● 22 сакавіка споўнілася сто год са дня сьмерці вялікага нямецкага паэта і вучонага, аўтара „Фаўста“ В. Гётэ. У гэты дзень адбылося ўрачыстае пасяджэньне ў ДOME пісьменьніка Інстытуту літаратуры і мастацтва БАН разам з пісьменьнікамі г. Менску. На пасяджэньні праф. Барысэўскі прачытаў даклад аб жыцьці і дзейнасьці В. Гётэ.

● Вечар сустрачы паэтаў і кампазытараў адбыўся ў ДOME пісьменьніка 6 сакавіка. На вечары т. П. Броўка зрабіў даклад аб станавішчы сучаснай беларускай песні.

● У дзяржаўным тэатры ў Менску 8 сакавіка адбыўся вялікі вечар пралетарскай літаратуры. З уступнай прамовай на вечары выступіў т. Бэндэ. На вечары чыталі новыя творы А. Александровіч, П. Броўка, В. Каваль, М. Хведаровіч, І. Харык і М. Лынькоў.

● На апошнім пасяджэньні бюро МенАППа члены Менскай асацыяцыі пралетарскіх пісьменьнікаў прыняты чатыры рабочыя-ударнікі, закліканы ў літаратуру: Эстаркін, Камянецкі (зав. імя Варашылава), Гурвіч, Атлас (друкарня імя Сталіна).

● МенАППа скоро здае ў друк другі зборнік творчасьці рабочых ударнікаў г. Менску. Складаньне зборніка прыходзіць пад знакам актыўнага ўдзелу ў сацбудаўніцтве і падрыхтоўкі да XV гадавіны Кастрычнікавай рэвалюцыі. лепшыя творы зборніка будуць прэміравацца.

● Пры МенАППа арганізавалася сэкцыя расейскіх пісьменьнікаў. Кіраўніком расейскай сэкцыі зацьверджаны т. Шапавалаў. Адначасова т. Шапавалаў кааптаваны ў члены бюро МенАППа.

● Да першага чэрвеня 1932 г. БелАППа выдаецца зборнік твораў рабочых-ударнікаў, закліканых у літаратуру. Зборнік павінен будзе ахапіць у асноўным усю творчасьць літаратурна-выяўленых ударнікаў БССР.

● Літаратурнае згуртаваньне „Узвышша“ ліквідавалася. Часопісь „Узвышша“ з 1932 г. выходзіць ня будзе.

● У лютым м-цы г.г. літаратурная брыгада БелАППа, у складзе І. Барашкі, Б. Мікуліча, М. Лужаніна і Аксельрода выяжджала ў Сьвіслач, Крычаў (цэмэнтны завод) і г. Магілёў. Брыгадай праведзена ў гэтых пунктах вялікая літаратурна-масавае праца. Таксама праведзена вялікая падрыхтоўчая работа па закліку рабочых-ударнікаў у літаратуру.

● МенАППа пастанавіў арганізаваць двухмесячныя курсы па падрыхтоўцы кіраўнікоў рабочых літгурткаў. Курсы пачнуць працаваць з першага мая г.г.

● Вандроўны тэатр пад кіраўніцтвам народнага артыста рэспублікі т. Галубка пераіменаваны ў Трэці Беларускі Дзяржаўны тэатр (БДТ-3).

● Першы беларускі дзяржаўны тэатр падрыхтоўвае да пастаноўкі п'есу Ірчана (украінскага пісьменьніка) „Пляцдарм“ на тэму аб клясамым змаганьні ва ўмовах капіталістычнай Польшчы.

● Другі беларускі дзяржаўны тэатр падрыхтоўвае да пастаноўкі п'есу М. Лылінскага „Вясна“. Тэма п'есы—праблема сярэдняга ў калгасе. Першую пастаноўку п'есы мяркуецца прыстасаваць да вясеньняй пасьеўнай кампаніі.

Акрамя гэтага другі дзяржтэатр рыхтуе да пастаноўкі п'есу Якуба Коласа „Вайна да пабеднага канца“ на тэму—ператварэньне імперыялістычнай вайны ў вайну грамадзянскую і В. Сташэўскага „Амерыка“, прысьвячаную адлюстраваньню змаганьня клясаў у Амерыцы на фоне эканамічнага крызісу капіталізму.

● Шэрагам пісьменьнікаў і драматургаў напісаны новыя п'есы: А. Міровічам—„Байцы ідуць“ на тэму—павука на дапамогу сельскай гаспадарцы, Даўганольскім—„Песьня перамогі“ на тэму—змаганьне рабочых Добрускай ф-кі за прамфінілян, К. Чорным—„Лета“ на тэму—калгаснае будаўніцтва, В. Шашалевічам—„Рой“ на тэму—прышчэпаўшчына і арганізацыя калгасаў, І. Барашкам—„Романы Зоря“ на тэму—ўдзел цыганоў ў сацыялістычным будаўніцтве.

● Складзены часовы сэкратарыят БелЛАЧАФ, куды ўваходзяць Калента, Крапіва, Шапавалаў, Самахвалаў, Шапіра, Лынькоў, Бэндэ, Каваль, Орса.

● У другой палове красавіка м-ца г.г. склікаецца канфэрэнцыя БелЛАЧАФ.

● Падрыхтаваны да друку другі зборнік БелЛАЧАФ.

● Пісьменьнікі Кобзц, Сташэўскі і Курдзін мабілізаваліся для вывучэньня жыцця Чырвонай арміі з мэтай напісаньня новых п'ес.

● Пры НКА адбылася нарада мастакоў па цытаньню падрыхтоўкі да 5-й Усебеларускай мастацкай выставкі.

● Таварыства „Мастак“ арганізоўвае майстэрні скульптуры і двіццачых забаў каб прасоўваць у масы мастацкія творы для афармленьня рабочага і калгаснага быту.

● П'еса Гурскага „Новы горад“ для пастаноўкі перададзена ТРАМ'у.

● У сакавіку м-цы альбылася першая канфэрэнцыя Віцебскай асацыяцыі пралетарскіх пісьменьнікаў. Ад БелАППа на канфэрэнцыю езьдзілі т.т. Лынькоў, Александровіч, Хведаровіч і Барашка. Канфэрэнцыя падагуляла творчую работу асацыяцыі за мінулы час і наметіла шэраг мерапрыемстваў для далейшай работы. Асноўную масу дэлегатаў канфэрэнцыі складалі рабочыя-ударнікі, закліканыя ў літаратуру.

● 12 сакавіка адбыўся юбілей 100-га паказу пастаноўкі п'есы „Першая конная“.

Дирэцыя другога беларускага тэатру вынесла падзяку актёрам: Ільлінскаму, Бялінскаму, Сяргейчыку, Зьвездчотаву, Мату-сэвічу, Катовічу, Вялікаму і Скальскаму, якія бязупынна прымалі актыўны ўдзел у пастапоўках „Першай коннай“.

● Яўрэйская сэкцыя БелАПП выдала два зборнікі творчасці рабочых-ударнікаў, закліканых у літаратуру. Алін зборнік „Ударныя крокі“ выданы літгуртком імя Горкага пры друкарні імя Сталіна, другі зборнік—агульнагарадзкі—пад назвай „Ударнікі“.

Яўрэйская сэкцыя БелЛІАЧАФ здала ў друк першы альманах, які прысьвячаны Чырвонай арміі. У альманаху ўдзельнічаюць т.т. Аксельрод, Талалай, Вайнгауз, Харык, Доўгапольскі, Юдэльсон, Верамыкін, Элі Каган, А. Каган і інш. Памер альманаху—6-7 друкаваных аркушоў.

● Беларуская Акадэмія навук у канцы красавіка м-ца будзе праводзіць дэкаднікі беларускай пралетарскай культуры і навукі ў буйнейшых прамысловых цэнтрах БССР—Гомелі, Віцебску, Магілёве і інш. гарадох. У час дэкадніку будзе навуковымі сіламі Акадэміі працываны шэраг дакладаў па розных галінах навукі.

● Міхась Чарот заключыў з ДВБ умову на выднёне поўнага збору сваіх твораў. Першы том ужо здадзены ў друк.

● Андрэй Александровіч здаў у друк другі том свайго збору твораў. У кнігу ўваходзіць п'еса „Напор“ і „Нараджэньне чалавека“.

● Платон Галавач здаў у друк сваю перапрацаваную аповесць „Спалох на загонах“. Зараз П. Галавач працуе над новай вялікай аповесцю „Торф“.

● Рыгор Кобец заключыў з Белдзяржкіно ўмову на здымку свайго гучавага сцэнарыя „Двойчы народжаны“.

● Сымон Баранавых здаў у друк асобнай кніжкай сваю новую аповесць „Два канцы“. Зараз С. Баранавых працуе над раманама Да XV гадавіны Кастрычнікавай рэвалюцыі на тэму з грамадзянскай вайны. У рамана будзе паказана жыццё Чырвонай арміі, акупацыя Беларусі і змаганьне сялянскай беднаты ў часы адступленьня белапалякаў. Раман будзе падагульняць пройдзены шлях сацыялістычнага будаўніцтва.

● Пятрусь Броўка здаў у друк кнігу поэзіі. У кнігу поэзіі ўваходзяць выбраныя яго вершы і пэзмы, якія друкаваліся раней. Зараз П. Броўка працуе над вялікай поэмой пра камсамол.

● Вышлі з друку другім выданьнем кніжкі Міхася Лынькова—„Апошні зьвяры-ядавец“ (аповесць) і „Андрэй Лятун“ (апа-вяданьне). Зараз М. Лынькоў працуе над вялікай аповесцю. Ідэя аповесці—Інтэр-нацыянальнае адзінства працоўных.

● Скора выйдзе асобнай кніжкай апо-весьць Барыса Мыкуліча „Наша сонца“. За-раз Б. Мікуліч працуе над п'есай „Рот фронт“, якая прысьвячаецца тэме Інтэрна-

цыянальнай еднасьці, адзінаму фронту кам-самолу ўсіх краін у барацьбе за сусьветны Кастрычнік. Б. Мікуліч здаў у друк новую аповесць „Усхадзіна“.

● Мікола Хведаровіч піша п'есу „Улас-насьць“, якую мяркую скончыць да XV га-давіны Кастрычнікавай рэвалюцыі.

● Крапіва зараз працуе над в лікім ра-манам Раман будзе складацца з двух кніг. У першай кнізе будзе паказана, як ачунь-вала вёска пасля вайны і акупацыі, як на-расталі ў ёй супярэчнасьці, як нараджаўся і рос у ёй той актыв, які будзе сёння са-цыялістычную вёску. Асноўнай тэмай дру-гой кнігі будзе арганізацыя і гаспадарчае замацаваньне калгасаў.

● Ц. Даўгапольскі піша рамана на матэ-рыяле Магілёўскай шоўкавай фабрыкі. У друку знаходзіцца яго кніга фэльетонаў.

● А. Юдэльсон працуе над паэмай з жыцця камсамольскай брыгады доменнага пэчу. Ён падрыхтаваны да друку зборнік нарысаў—вынік паездкі з Інтэрнацыянальнай пісьменніцкай брыгадай.

● Элі Каган канчае п'есу з жыцця сель-ска-гаспадарчай камуны. На днях вышла з друку кніга яго апазданьняў Ён перакладае для яўрэйскага вандрунага тэатру п'есу Мікітэнікі „Справа гонару“.

● М. Кульбак працуе над паэмай з за-межнага жыцця пад назвай „Чайльд Га-рольд з Дзюскань“ і піша другую частку рамана „Зэльменьяны“.

● Мотэль Гарцман напісаў цыкл вершаў пра падзеі на Далёкім Усходзе. Неўзабаве выйдзіць яго кніга вершаў „Мы—сыны“.

● М. Ліўшыц піша паэму з жыцця дзі-цячага дому. Выходзіць яго другая кніга вершаў.

● З. Аксельрод закончыў цыкл вершаў з жыцця Чырвонай арміі. Перакладае на яўрэйскую мову для дзярж. яўрэйскага тэ-атру п'есу А. Александровіча „Напор“. Гэтымі днямі выходзіць яго кніга вершаў

РСФСР

● 24 лютага 1932 г. памёр вядомы ра-сіскі крытык В. Палонскі

● Восенняю г.г. споўніцца 40-гадовы юбілей літаратурнай дзейнасьці Максіма Горкага. Літаратурны музэй пры Публічнай бібліятэцы СССР імя Леніна рыхтуе выстаўку творчасці М. Горкага, якая зьвяніцца пачаткам ства-рэння музэю Горкага. Выстаўка пакажа творчы шлях Горкага на фоне палітычнай гісторыі эпохі. Першая частка выстаўкі па-кажа ролю Горкага ў грамадзка-рэвалю-цыйным руху. У арганічнай сувязі з гэтым матэрыялам будзе дадзена літаратурная эпоха, клясавая расстанька літаратурных сіл (Горкі, Чэхаў, Талстой, сымбалісты і г. д.). На фоне корыфеяў буржуазнай літаратуры будуць паказаны вытокі літаратуры прале-тарыята, нарастаньне яе сіл. У наступных

разьдзелах выстаўкі будуць тэмы: Горкі і нацыянальныя літаратуры, Горкі і тэатр, Горкі і Захад, якая павінна будзе паказаць адыход ад буржуазіі лепшых прадстаўнікоў інтэлігенцыі Захаду Рамэн Ролана, Б. Шоу, Драйзера і інш. Вялікая ўвага на выстаўцы будзе аддадзена пытаньням: Горкі і пачынаючы пісьменьнік, Горкі—арганізатар савецкага друку („Гісторыя заводаў“, „Гісторыя грамадзянскай вайны“, „Гісторыя маладога чалавека XIX стагодзьдзя“, Горкі ў масы, распаўсюджваньне твораў Горкага раней і цяпер і крытыка аб Горкім.

● Дырэкцыя Вялікага тэатру Саюзу ССР і рэд. „Комсомольская правда“ абвясцілі конкурс-спаборніцтва на стварэньне лібрэта і музыкі оперы, балета і сымфоніі ў адзнаку XV годзьдзя Кастрычнікавай рэвалюцыі.

● Маскоўскі гарком пісьменьнікаў мабізаваў 20 пісьменьнікаў для работы па правядзеньні сталінскай эстафэты і 14 пісьменьнікаў для работы ва ўдарных брыгадах па загатоўках веснавой пушніны.

● Дырэкцыя „Саюзкіно“ разам з групай АРРК паставіла пытаньне аб неабходнасьці арганізаванага вылучэньня літаратурных кадраў для іх спэцыялізацыі ў кіно.

● Ва Усекадраме арганізавана творчая група „Труд“, якая складаецца галоўным чынам з ударнікаў, закліканых у драматургію У групе 33 чалавекі.

● Па ініцыятыве Рэвваенсавету СССР, пры актыўным удзеле ЦК саюзу працаўнікоў мастацтва і рада мастацкіх і літаратурных арганізацый, распачата падрыхтоўка выстаўкі выяўленчага мастацтва да XV гадавіны РСЧА. На арганізацыю гэтай выстаўкі Рэвваенсавет адпусьціў адзін мільён рублёў. У арганізацыі выстаўкі прымучы ўдзел звыш 300 мастакоў і звыш ста скульптураў.

● У красавіку м-цы г.г. склікаецца ўсесаюзная вытворчая нарада пралетарскіх паэтаў з наступнай абвесткай дню: творчасць ударнікаў, праца паэтаў на прадпрыемствах, справаздача творчай групы „Ленінград, творчыя справаздачы; Лугаўскога, Гідаша-Сьвятлова, Ісакоўскага, Чэркаскага, пра абаронную паэзію (ЛАЧАФ), пра крытыку паэзіі.

● Вытворчы плян усесаюзнага трэста хронікі і масавых фільм намячае да выпуску ў 1932 г. 100 умоўных вытворчых адзінак. З іх 500 ММ нямых часопісаў, 36 гукавых і 45 поўнамэтражных агітмасавых фільм. Асноўная палітычная ўстаноўка пляна: чацьверты завяршаючы год пяцігодкі і пятнацігодзьдэ Кастрычнікавай рэвалюцыі.

● Цэнтральная рэдакцыя Саюзкінохронікі будзе выпускаць пэрыодычныя і непэрыодычныя выданьні ўсесаюзнага значэньня, г. зн. агітмасавыя культурныя і часопісы: „Саюзкіночасопіс“, „За сацыялістычную вёску“, „Навука і тэхніка“, „На варце СССР“ і часопіс „Піонэрыя“.

● У лютым м-цы г.г. у Маскве адбыўся другі пашыраны пленум Ц. С. ЛАЧАФ.

Пленум падвёў вынікі работы аб'яднаньня і намешіў рад канкрэтных мерапрыемстваў і новых задач пад кутом погляду пастаноў XVII партыйнай канфэрэнцыі.

ЗА МЯЖОЙ

Нямеччына

Нямецкія пралетарскія выдавецтвы праводзяць „месячнік пралетарскай кнігі“. Саюз рэвалюцыйных і пралетарскіх пісьменьнікаў Нямеччыны стварыў шэраг ударных пісьменьніцкіх брыгад, якія будуць дапамагаць правядзеньню гэтай кампаніі на мясцох.

Брыгады ставяць перад сабой наступныя мэты: заснаваньне новых мясцовых груп саюзу рэвалюцыйных і пралетарскіх пісьменьнікаў Нямеччыны і іх арганізацыйнае афармленьне, уцягненьне новых членаў ва ўжо існуючыя мясцовыя групы, вырбоўка новых падпісчыкаў у часопіс саюзу „Лінкскурэ“, стопроцэнтнае прыцягненьне членаў саюзу да работы па прапагандзе пралетарскай кнігі, даклады пра „месячнік пралетарскай кнігі“ на рабочых сходах і г. д.

Такім чынам работа па пашырэньню і ўмацаваньню саюзу будзе спалучацца з масвай работай па кнігараспаўсюджваньні. Лепшы брыгадзір будзе прэм'яваны паездкай у СССР.

● Нямецкі пісьменьнік-камуніст Фрыдрых Вольф, які нядаўна зьвярнуўся ў Нямеччыну з СССР, праводзіць вялікую працу па папулярызацыі дасягненьняў сацыялістычнага будаўніцтва ў Савецкім саюзе. Ён выступіў з дакладам пра СССР ва Франкфурце, Кельне, Дюссельдорфе і іншых гарадох Нямеччыны. Посьпехі выступленьняў Вольфа вымушаны прызнаць нават буржуазны друк.

Францыя

● № 1 францускага выданьня „Літаратуры сусьветнай рэвалюцыі“ канфіскаваны ў Францыі пась я таго. як ён на працягу амаль двух месяцаў распаўсюджваўся зусім свабодна, і ўсё тыраж яго амаль разышоўся.

Паліцыі ўдалося захапіць 350 экз. у кнігарні „Юманітэ“ у І арыжы. Прычынай для канфіскацыі паслужыла надрукаваная ў гэтым нумары паэма Арагона „Чырвоны фронт“.

● Цэнтральны орган КПФ газета „Юманітэ“ перадрукавала нядаўна рэзалюцыю па пытаньнях пралетарскай літаратуры ў Францыі, якая была надрукаваная ў спэцыяльным нумары францускага выданьня часопісу „Літаратура сусьветнай рэвалюцыі“, прысьвячаным Харкаўскай канфэрэнцыі. ЦО КПФ адзначае, што рэзалюцыя правільна ацэньвае становішча на літаратурным фронце Францыі, упамінаючы не бяз гумару, што некаторыя з буржуазных пісьменьнікаў „пакрыўдзіліся“ на канфэрэнцыю за тую ацэнку, якую яна дала ім у сваёй рэзалюцыі.

● Цэнтральны орган КПФ адводзіць значнае месца пытаньням пралетарскай літа-

ХРОНІКА

ратуры. Стаўшы ў гэтым пытанні цалкам на літаратурна-палітычную пляцформу, якая выпрацавана Харкаўскай канфэрэнцыяй, „Юманітэ“ ўзяло ў свае рукі ініцыятыву стварэння ў Францыі Саюза рэвалюцыйных пісьменьнікаў (францускай сэкцыі МАРПА).

● Ромэн Ролан даслаў рэдактару „ЛМР“ т. Бруно Ясенскаму ліст, у якім дае водгук на дасланыя яму нумары французскага выдання часопісу „Літаратура сусьвегнай рэвалюцыі“.

„Часопіс зрабіў на мяне вялікае ўражаньне,—піша Ромэн Ролан,—Прашу лічыць мяне яго падпісчыкам“.

Гішпанія

● Некалькі месяцаў таму назад у Гішпаніі арганізаваўся Саюз рэвалюцыйных і пралетарскіх пісьменьнікаў, які прыняў сваёй праграмай пляцформу Харкаўскай канфэрэнцыі. У момант яе арганізацыі ў Саюз увашло звыш сарака левых пісьменьнікаў Гішпаніі і Лацінскай Амэрыкі.

Саюз паставіў перад сабой наступныя за ачы: аб'яднаньне ўсіх сапраўда рэвалюцыйных пісьменьнікаў, устанавленьне цеснай сувязі з рэвалюцыйнымі пісьменьнікамі арганізацыямі другіх краін, якія ўваходзяць у склад МАРПА, уключэньне і эра-амэрыканскіх рэвалюцыйных пісьменьнікаў у рэвалюцыйны рух гішпанскага і лаціна-амэрыканскага пралетарыяту і мабілізацыі іх для рашучай барацьбы з пагрозай імперыялістычнай інтэрвэнцыі і на абарону СССР.

Польшча

● Польская фашыстоўская ўлада, якая разграміла ня так даўно групу польскіх пралетарскіх пісьменьнікаў, забараніўшы орган гэтай групы часопіс „Літаратурны штомесячнік“ і кінувшы у турму найбольш выдатных яе прадст. ўнікоў: т.т. В. Бронеўскага, А. Вата, Я. Гемпеля, А. Ставера,—у выніку шырокай кампаніі пратэсту, у якім у ліку іншых прынялі ўдзел Ромэн Ролан, А.ры Барбюс, Эрнст Глезер, Эрнст Толер, Людвіг Рэнн, Бэхэр і шэраг другіх вядомых рэвалюцыйных і левабуржуазных пісьменьнікаў, выпусьціла з турмы двух арыштаваных. Тав. Я. Гемпэль выпушчаны ў выніку катастрафічнага становішча здароўя. Уладыслаў Вранеўскі выпушчаны за грошы на парукі. Два другіх—Аляксандр Ват і Андрэй Ставар знаходзяцца да сёньняшняга дня ў турме. Уся група пісьменьнікаў была арыштавана за тое, што асьмелілася пратэставаць супроць катаржнага турэмнага ўціску, які пануе ў фашыстаўскай Польшчы, у адносінах да палітзняволеных.

Чэха-Славакія

● У Празе наладжана выстаўка пралетарскай кнігі. Выстаўка наладжана „Левым фронтам“—культурна-палітычным аб'яднаньнем чэшскай радыкальнай інтэлігенцыі,

якая салідарызуецца з пралетарыятам. Абрам непасрэднага паказу кнігі, на выстаўцы намечаецца яшчэ рад лекцый літаратурна-тэарэтычнага характару, якія павінны даць уяўленьне аб пралетарскай літаратуры ў яе гістарычным разьвіцьці.

Літва

● У апошні час крывавае фашызм у Літве ўжо не здавальняецца ўціскам, разгонам кампартыі і рэвалюцыйных рабочых арганізацый, вынясьнем новых сьмяротных прыгавораў камуністам (т. Касьпірайтысу). Фашызм душыць ўсе літаратурныя і культурныя арганізацыі, якія не зьяўляюцца агентурай фашыстых. Аднай з такіх арганізацый зьяўляецца група маладых радыкальна настроеных пісьменьнікаў „Трэці фронт“, якая выпускае сваю часопіс пад гэтай жа назвай. Да апошніх месяцаў гэта часопіс стаяла на сацыял-фашыстаўскіх пазыцыях, яе ўдзельнікі былі аднаасова і супрацоўнікамі сацыял-фашысцкага друку, які іх расхвальваў, адзываючыся аб „Трэцім фронце“, як аб прадстаўніку „літоўскай пралетарскай літаратуры“. Але як толькі больш радыкальная частка „Трэцяга фронту“ пад уплывам паглыбляючага крызісу буржуазнай эканомікі, пачала больш крытычна адносіцца да сацыял-фашызму, як толькі „Трэці фронт“ зрабіў спробу сама а нязначнага павароту „налева“ і выказаў інтарэс да рэвалюцыйнай і пралетарскай літаратуры іншых краін, у прыватнасьці да літаратурнага і культурнага жэцыя СССР, зараз жа той самы фашыстоўскі друк падняў шалёную кампанію супроць „Трэцяга фронту“.

Латвія

● „Незалежны“ пісьменьнік Андрэй Упіт у кастрычніку м-цы 1931 г. напярэдадні выбараў у латвійскі сойм, калі паліцэйскі тэрор супроць рэвалюцыйных рабочых быў вельмі жорсткі,—выступіў у сацыял-дэмакратычным „рабочым“ тэатры Рыгі з новай п'есай „Павук“, якая накіравана супроць рэвалюцыйнага пралетарыяту.

● У часопісі „Трыбуна“, за гэты-ж месяц, зьмешчаны артыкул Л. Лайчана, які ўскрывае сутнасьць сацыял-фашыстаўскай п'есы А. Упіта.

● Газэта „Паматшкіра“, якая выдавалася былым сацыял-фашыстаўскім паэтам П. Кікутам, забаронена, і сам выдавец-рэдактар арыштаваны. Забарона і арышт утвораны па настойлівасьці сацыял-фашыстаўскіх лідэраў, таму, што „Паматшкіра“ пачала выступаць з матар'яламі супроць фашызму.

Адначасова з арыштам П. Кікута лёсу поэты, які вядзе актыўную барацьбу супроць сацыял-дэмакратычнай партыі,—падпарадкаваліся маладыя паэты Брэнгуліс і Шмідрыс. Яны таксама надаўна пакінулі

літературну групу „Яўно траўксма“ і спынілі супрацоўнічаньне ў сацыял-фашысцкім друку.

Канфіскацыямі і арыштамі латвійская буржуазія спадзяецца спыніць працэс дыфэрэнцыяцыі сярод маладых дробнабуржуазных пісьменьнікаў і папярэдзіць іх ад барацьбы супроць сацыял-фашыстаў.

Баўгарыя

■ Ня глядзячы на жорсткі тэрор, пралетарыят не аслабляе ў сваёй барацьбе супроць фашыстаўскай дыктатуры. Баўгарская буржуазія ад страху перад камуністычнай партыяй і рэвалюцыйным напорам мас, ня толькі паставіла па-за законам камуністычныя і рэвалюцыйныя прафэсійныя арганізацыі, але, нават, стварыла спэцыяльны закон, які накіраваны супроць камуністых—закон аб абароне дзяржавы. Аднэй з галоўных задач гэтага закону зьяўляецца сыстэматычнае знішчэньне рабочага друку. Бязупынная канфіскацыя рабочых газэт і часопісаў стала звычайным зьявішчам. Сьвежым прыкладам служыць нядаўная канфіскацыя чатырох нумараў „РЛФ“ упадрад, з-за чаго газета на некаторы час спынілася, таму што была эканамічна падарвана. Тым ня менш сыстэма канфіскацыі і тэрору ў адносінах да рабочага друку ня ў сьлах спыніць зьяўленьне ўсё новых і новых выданьняў.

Японія

■ Левая тэатральная арганізацыя „Дайні Бунсэн дато домэй энгэкубу“ надрукавала дэкларацыю, у якой заяўляе, што ў сувязі з канчатковым выкрыцьцем сацыял-фашыстаўскай сутнасьці групы „Бунсэн“ яна усьведамляе неабходнасьць згуртавацца для барацьбы з „Бунсэн“ навакол адзінай у Японіі сапраўднай рэвалюцыйнай арганізацыі—НАПФ. З гэтай прычыны яна п станавіла ліквідавацца, як самастойная арганізацыя, і ўліцца ў тэатральную сэкц.ю НАПФ.

■ Дыскусія, якая разгарнулася на пленуме РАПП па творчаму мэтаду падрабязна асьвятляецца ў „Напф“. Прамовы перакладаюцца сэкцыяй мастацтва і літаратуры Інстытуту пралетарскай навукі і з нумары ў нумар друкуюцца на старонках гэтай часопісі. Адлюстраваньнем дыскусіі таксама зьяўляюцца арыгінальныя артыкулы, якія асьвятляюць асноўныя яе палажэньні.

■ Асацыяцыя японскіх пралетарскіх пісьменьнікаў прыступіла да выданьня „Літаратурнай газэты“. Гэта першая літаратурная газэта ў Японіі. Асацыяцыя японскіх пралетарскіх драматургаў („Протт“), якая ня мела да апошняга часу свайго органу, пачынае выдаваць тэатральную газэту.

■ Асацыяцыя японскіх пралетарскіх пісьменьнікаў арганізавала ў Токію першую „Палетарскую бібліятэку“, якая ставіць сваёй мэтай прасоўваньне рабочай літаратуры ў рабочыя масы.

■ Японская асацыяцыя пралетарскіх музыкантаў за апошні год вырасла колькасна і актывізавала сваю работу. Увага асацыяцыі зьвернута на прапаганду рэвалюцыйнай музыкі і сьпеваў.

■ Пралетарскія пісьменьнікі Японіі ўсё больш заваёўваюць старонкі левага буржуазнага друку. За гэты год ня было ніводнага нумару часопісаў „Кайдзо“ і „Тюо-корон“, у якіх ня было-б твораў пралетарскіх пісьменьнікаў.

■ „Напф“ выдае „Антымпэрыялістычны зборнік“, які ставіць сваёй мэтай у мастацкай форме паказаць жорсткую эксплёатацую калёніі і паўкалёніі і іх барацьбу за незалежнасьць. У зборніку будуць надрукаваны апавяданьні як кваліфікаваных пісьменьнікаў, так і пачынаючых рабочых аўтараў.

■ „Напф“ у 1931 г. выпусьціў дзьве вялікіх сэрыі. Першая — „Пралетарская энцыклёпэдыя“ у дванаццаці томах. Яна прысьвячана пытаньням палітыка-эканамічнага характару, а менавіта: 1. Гісторыя сусьветнага рабочага руху; 2. Палітычная эканомія; 3. Палітычная тэорыя марксызму; 4. Што такое трэці пэрыод; 5. Будаўніцтва Савецкага Саюзу; 6. Сучаснае становішча капіталістычных краін; 7. Разьвіцьцё гістарычнага матэрыялізму; 8. Аналіз імпэрыялістычнай Японіі; 9. Сучасны японскі рабочы рух; 10. Аграрнае пытаньне і сялянскі рух; 11. Калёніяльнае пытаньне; 12. Вялікая кітайская рэвалюцыя. Другая сэрыя — „Энцыклёпэдыя пралетарскага мастацтва“ пад рэдакцыяй Акіта Удзюку і Эгути Кан, ахапляе ўсе галіны мастацтва. Абедзьве сэрыі разьлічаны на масавага чытача.

■ Японскае аб'яднаньне прыяцеляў Савецкага саюзу пачало выдаваць сваю штомесячную часопісь „Прыяцель СССР“.

Кітай

■ Бачачы рост пралетарскага рэвалюцыйнага руху і яго ўплыў на масы, гамінданаўскі ўрад арганізаваў у Нанкіне так званы „Літаратурны рух трох прынцыпаў Сун Ят Сена“ і траціць шмат грошай на подкупы лямпэнінтэлігенцыі і літаратурнай багэмы, каб зрабіць з іх прапагандысных „нацыянальнай“ літаратуры. Усе пісьменьнікі, якія кіруюць гэтым рухам, шпіёны шанхайскага генэральнага штабу або члены ЦК Гоміндану. Ворагі скарыстоўваюць усё, каб напалохаць рэвалюцыйных пісьменьнікаў і розным чынам імкнуцца разাগнаць левых пісьменьнікаў у Кітай. З аднаго боку, яны абманваюць масы нацыянал-фашыстаўскай прапагандай, з другога—па іх загаду паліцыя зачыняе кнігарні і выдавецтвы пралетарскіх пісьменьнікаў. Яны выдаюць штомесячную і штотыднёвую часопісы, абедзьве пад назвай „Цан-фунь“ („Авангард“). Гэтыя органы нацыяналістычнай літаратуры вельмі бедныя па зьместу.